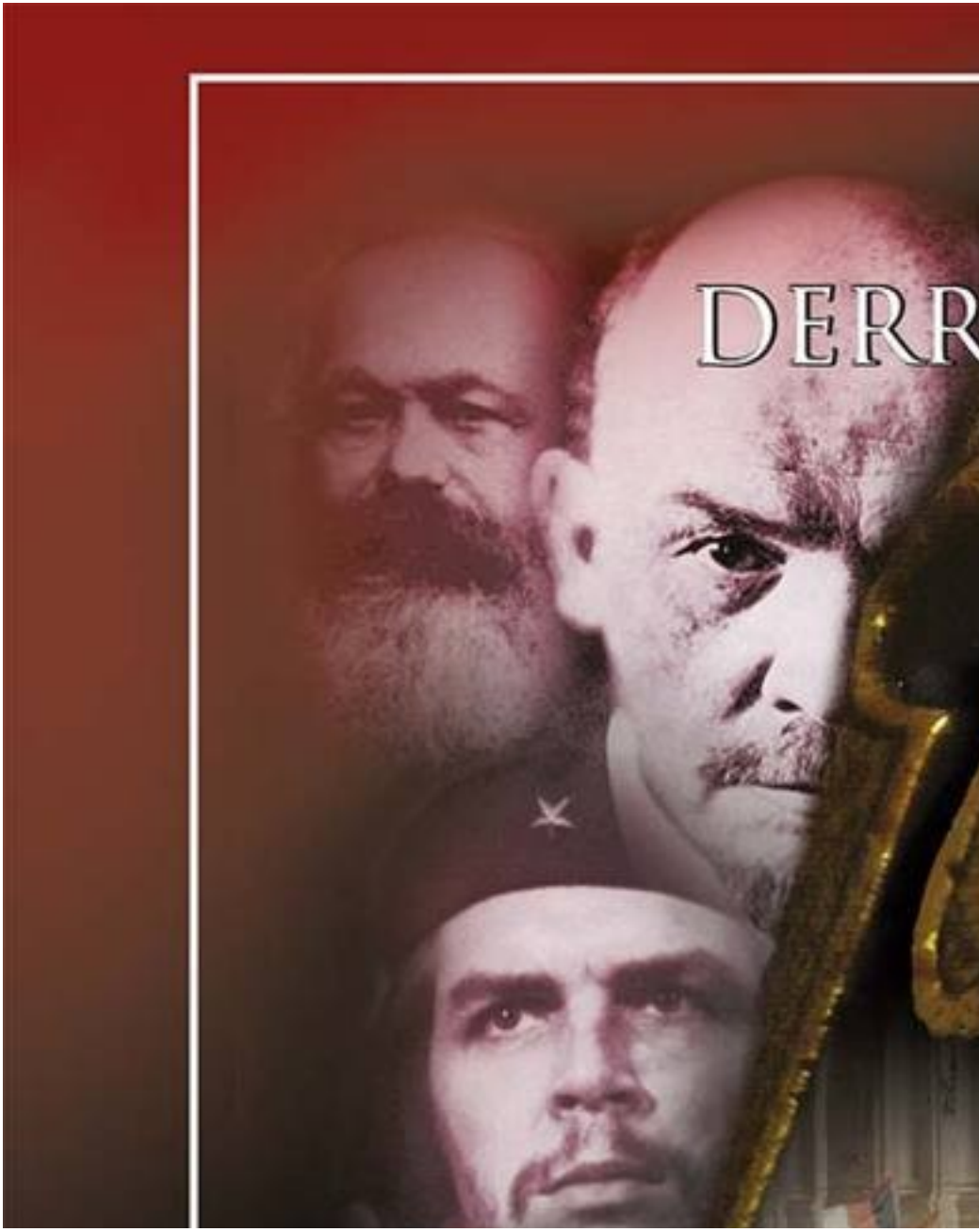
DERR

Derry Nairn

Trăiască Revoluţia!

Cele mai importante 30 de revolte şi revoluţii din istorie

Traducere din limba engleză:

Corina Hădăreanu

EDITURA LITERA

2013

Derry Nairn

Viva La Revolution:

The Story of People Power in 30 Revolutions

Copyright © 2012

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România

tel.: 021 319 63 90, 031 425 16 19, 0752 548 372;

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteti vizita pe

www.litera.ro

Derry Nairn

Trăiască Revoluţia!

Cele mai importante 30 de revolte şi revoluţii din istorie

Copyright © 2013 Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidraşcu şi fiii

Redactori: Mona Apa, Ovidiu Şerban

Copertă: Vlad Panfilov

Tehnoredactare şi prepress: Marin Popa

ISBN ePub: 978-606-8494-80-7

ISBN PDF: 978-606-8494-81-4

ISBN Print: 978-606-8494-43-2

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Pentru Richard şi Wendy

INTRODUCERE

SE REPETĂ ISTORIA?

UN AN AL PUTERII POPORULUI

În numărul din mai/iunie 2011, revista anticorporatistă *Adbusters* din Vancouver a lansat „un apel sincer la o revoluţie americană împotriva plutocraţilor decadenţi şi mârşavi care conduc naţiunea noastră spre prăpastie...”.[1] Cei mai mulţi cititori probabil că au râs batjocoritor. La vremea aceea, nu exista nici un semn că protestele populare se vor extinde din pieţele nord-africane până în

[1] *Adbusters #95*: „The Philosophy Issue”, mai/iunie 2011 (Adbusters Media Foundation, Columbia Britanică, Canada).

elegantele *plaza* din Manhattan. Şase luni mai târziu însă, autorii manifestului din *Adbusters* puteau revendica, măcar în parte, responsabilitatea pentru apariţia explozivă a mişcării Occupy – deja unul dintre cele mai remarcabile eforturi de reformă politică de tip *grassroots*[2] din istoria americană recentă.

Mişcarea Occupy tocmai asta şi este: o mişcare. Dar în acelaşi timp este şi ultimul dintr-o serie de evenimente extraordinare petrecute în 2011 – un an marcat de revolte populare peste tot în lume. A fost precedată, mai devreme în acel an, de răsturnarea regimurilor lui Ben Ali şi Mubarak prin voinţa poporului, şi a dictaturii lui Gaddafi prin forţă armată. O febră revoluţionară reală a cuprins Tunisia, Egiptul şi Libia, trei state arabe care s-au hotărât să respingă în 2011 despotismul. În unele momente, Bahrain, Siria şi Yemen păreau să le urmeze. Evenimentele din Azerbaidjan, Iran, Irak, Israel, Bahrain, Kuwait şi Maroc, ca să numim doar câteva, sugerează că graniţele Orientului Mijlociu nu au scăpat neafectate de apelurile vehemente la schimbare.

Mult lăudata „Primăvară Arabă” reprezintă o schimbare epocală. De generaţii întregi, Orientul Mijlociu era guvernat de dictatori. În regiune nu se mai văzuse de atâta vreme nici urmă de democraţie, încât societăţile respective aproape că nu păreau capabile de o guvernare populară. Revoluţia i-a surprins pe experţii în politica regiunii la fel de mult ca pe locuitori. La scurt timp după Primăvara Arabă, această carte examinează tradiţiile şi forţele revoluţionare care au precedat-o. Prin 30 de exemple adunate din întreaga lume, îşi propune să fie o mărturie a forţei populare în acţiune de-a lungul secolelor.

---

[2] Mişcare spontană, născută în sânul unei comunităţi, nefiind aşadar orchestrată de structurile de putere tradiţionale (n.red.).

VALURILE SCHIMBĂRII

Fiecare stat naţional modern se mândreşte cu un eveniment pe care cetăţenii lui îl comemorează împreună. Pentru multe ţări, acest „mit fondator” este o revoltă populară; uneori, este ceva foarte simplu, de exemplu legenda din spatele modelului unui steag sau istoria unui erou naţional angajat într-o luptă aparent fără speranţă pentru libertatea ţării. Atât de multe curente din viaţa contemporană converg către subiectul puterii poporului – politica, geografia, cultura, religia, tehnologia –, încât studierea revoltelor şi a revoluţiilor de-a lungul istoriei furnizează o imagine bogată a lumii aşa cum este ea astăzi.

În întreaga lume, de-a lungul istoriei, revoluţiile au prezentat tendinţa de a se produce în grupuri. Adevărate serii de revoluţii au avut loc în America de Sud în anii 1817–1821 şi în Europa în 1847–1849. Sfârşitul anilor 1950 şi anii 1960 au fost martorii unor revoluţii anticoloniale aproape continue, deseori sub forma sângeroaselor şi istovitoarelor războaie civile. Blocul comunist din Est s-a prăbuşit în 1989, urmat în 1991 de destrămarea Uniunii Sovietice. „Revoluţiile colorate” au marcat graniţele fostului imperiu sovietic în primul deceniu al secolului XXI. De-a lungul anului 2011, respectând tiparul, revoluţia nu s-a lăsat îngrădită de graniţele naţionale. Apetitul susţinut pentru schimbare arătat de cei care mărşăluiau la Tunis sau la Cairo a avut o influenţă directă asupra protestelor din alte părţi ale lumii. În umbra ameninţătoare a crizei datoriilor din zona euro, Spania şi Grecia au cunoscut numeroase tulburări, ale căror forme şi simboluri erau inspirate parţial de imaginile din piaţa Tahrir. Chiar şi dincolo de lumea arabă şi de Uniunea Europeană, pare să nu treacă o zi fără să izbucnească proteste sau

demonstraţii de proporţii în câte un colţ al lumii. În august, Marea Britanie a cunoscut cele mai violente revolte urbane din ultimii 30 de ani. Studenţii din Chile s-au ciocnit în repetate rânduri cu poliţia şi cu forţele armate.

Tunisia, Egipt şi Libia – acolo unde a început Primăvara Arabă – au trecut primul test obligatoriu al oricărei revoluţii: căderea regimurilor tiranice. Rămâne de văzut dacă zecile de revolte populare majore care au izbucnit în acel an pe tot globul îşi vor atinge ţinta. Revoluţiile adevărate, cele care schimbă epoci, au nevoie de ani de zile ca să dea roade. Revoluţiile au nevoie de lideri puternici, dar aceşti conducători pot deveni ei înşişi despotici odată ce lupta este câştigată. Alegerile oferă noi motive de disensiune. Fronturile unite împotriva unui dictator degenerează deseori în anarhie. În consecinţă, analizarea cu acurateţe a evenimentelor politice recente este o misiune ingrată. Comparând unele dintre experienţele rebelilor din trecut, atât glorificaţi, cât şi căzuţi în uitare, acest efect poate fi însă atenuat. S-ar putea să fie o lecţie utilă pentru tinerii democraţi născuţi din Primăvara Arabă, ca şi pentru revoluţionarii în faşă din alte părţi ale lumii.

Nu că s-ar putea vorbi de lipsă de informaţii, dată fiind acoperirea amplă de către mass-media a revoltelor din 2011. Ziarele şi canalele TV prin satelit s-au năpustit pur şi simplu asupra dramei de proporţii din piaţa Tahrir. Elita reporterilor lumii s-a repezit să surprindă un moment ce putea deveni istoric. Informaţii actualizate permanent şi imagini în direct de la proteste şi adunări populare erau transmise în toată lumea. Canalele de ştiri ce emiteau 24 de ore din 24 se lăudau cu spaţiile ample alocate evenimentului. Twitter şi-a fascinat utilizatorii prin senzaţia de imediat a informaţiei. Unul dintre obiectivele acestei

cărţi este acela de a plasa într-un context istoric reportajele transmise cu sufletul la gură de la faţa locului.

ISTORIA DESCHIDE DRUMUL

Una dintre temele cele mai frecvent apărute în acoperirea mediatică a tulburărilor petrecute în întreaga lume în 2011 a fost cea a mistificării. La început, ca în orice răsturnare politică dramatică, a fost şocul. După aceea, în plină confuzie, a apărut întrebarea: la ce anume asistăm, de fapt? Simpla menţionare a remarcabilei răspândiri globale a tulburărilor populare de-a lungul anului 2011 răspunde într-o oarecare măsură la această întrebare. Lumea – o lume mai populată şi mai interconectată decât oricând – era martoră la ceva fără precedent. Nici un continent nu a scăpat neatins de răsturnările politice. O nouă generaţie, născută după prăbuşirea Zidului Berlinului, făcea cunoştinţă cu acţiunea politică directă. Însă trebuie să fim prudenţi, atunci când analizăm evenimente aflate încă în desfăşurare. Semnul distinctiv al celor mai multe revoluţii este eşecul. Lipsa resurselor, condiţiile meteorologice sau pur şi simplu plictiseala pot tăia elanul combatanţilor. Vestea încurajatoare e că această întrebare nu este una nouă. La fiecare punct de cotitură din trecut, atunci când izbucnea o şarjă de revoluţii internaţionale, cei mai mulţi observatori rămâneau consternaţi.

Faptul că, în multe cazuri, evenimentele sunt încă în curs de desfăşurare îngreunează, de asemenea, analiza protestelor din 2011, în toată diversitatea lor. Chiar dacă în unele cazuri poate fi vorba de inspiraţii şi interacţiuni în lanţ între ţări, există şi diferenţe remarcabile. Tinerii care s-au dedat la violenţe pe străzile din Marea Britanie erau prea puţin conştienţi, sau chiar deloc, de faptul că tulburările lor făceau parte dintr-un tipar mai amplu, atât

geografic, cât şi istoric. Turbulenţii nu şi-au ales conducători şi nu au formulat nici o revendicare. Este cazul atunci ca scurta lor cruciadă infracţională prin centrele oraşelor britanice să fie luată în considerare alături de mişcările mai structurate care aveau loc în acelaşi timp în alte părţi ale lumii? Acesta este genul de întrebare la care istoria poate oferi un răspuns. În 1848, de exemplu, mai bine de o duzină de ţări europene s-au confruntat cu proteste spontane, urmate de reprimări în forţă din partea autorităţilor. Legăturile dintre ele erau numeroase. Radicalii călătoreau din suburbiile Parisului în oraşele-stat germane ca să ia parte. A apărut o temă comună, protonaţionalistă, profund democratică. Şi totuşi, socialiştii „Primăverii de la Paris" şi muncitorii industriali din Flandra aveau planuri de viitor destul de diferite – dintr-o perspectivă modernă cel puţin – de revendicările moderate şi destul de politicoase ale locuitorilor din burgurile germane, care cereau reducerea impozitelor şi dreptul la întrunire. Unii au mărşăluit ca să-şi câştige drepturile. Alţii au jefuit, interesaţi de câştigul pe termen scurt. Înţelegerea motivaţiei turbulenţilor din 2011 poate fi mai puţin importantă decât faptul că un număr de tineri britanici, din rândul cărora o minoritate s-a făcut vehement auzită, s-au strâns laolaltă ca să facă praf în masă ordinea publică.

Evenimentele din 1848 reprezintă doar unul dintre procesele istorice pe care le-am inclus aici, în speranţa că acest lucru va ajuta la interpretarea evenimentelor recente. Aşadar, nu există nici un motiv să ne aşteptăm ca marşurile, protestele şi revoluţiile din 2011 să producă rezultate similare. Acestea reprezintă procese cu totul noi, având propriile caracteristici. Au apărut noi metode de organizare, de comunicare şi de acţiune, la fel cum s-a întâmplat în ocazii similare de-a lungul istoriei. Vor găsi

autorităţile şi despoţii, la rândul lor, noi metode de suprimare? Doar timpul va decide.

O PERSPECTIVĂ AMPLĂ, PE TERMEN LUNG

Revoltele descrise aici au fost alese pentru a oferi o perspectivă cât mai amplă asupra revoluţiei ca fenomen în sine. Încă de pe vremea primelor mărturii scrise, se atestă lupta oamenilor pentru schimbarea ordinii politice. Selecţia făcută aici reflectă acest lucru, cele mai vechi revoluţii cunoscute având loc acum mai bine de două mii de ani, împotriva Republicii Romane. Cele mai cunoscute, cele mai sângeroase şi cele mai controversate sunt incluse toate aici. Răscoalele ţărăneşti stau alături de tentativele eşuate, selectate pentru influenţele lor mai târzii. Sunt aşa-numitele „Mari Revoluţii”, greu de ignorat din cauza influenţelor atât de larg răspândite. Lista nu îşi propune să fie exhaustivă. Dar fiecare eveniment, chiar şi cel mai îndepărtat în timp sau cel mai obscur din punct de vedere al motivaţiei, este menit să se reflecte asupra cursului evenimentelor din 2011. Fiecare este menit să-i prezinte cititorului o caracteristică diferită a istoriei neîntrerupte a revoluţiei şi a viitorului imediat al acesteia.

Argentina în 2002, de exemplu, este inclusă în primul rând deoarece principalii factori cauzali – proasta gestionare economică şi incapacitatea de plată a datoriei către FMI – sunt unii de actualitate. Dar figurează aici şi datorită modului pozitiv în care au reacţionat argentinienii de rând la destrămarea societăţii normale. Da, a domnit haosul. Dar ţara a învăţat repede că, în pofida a ceea ce se spune de obicei, nici banii şi nici politicienii nu sunt cei care fac lumea să se învârtească. Oamenii s-au mobilizat şi s-au adunat în stradă ca să se ocupe de problemele stringente: valul de infracţiuni, rafturile goale şi

tomberoanele ce dădeau pe afară. Apoi au mers mai departe. Astăzi, în plină recesiune globală, Argentina se mândreşte cu una dintre cele mai rapide creşteri economice de pe planetă. Atitudinea pozitivă şi solidaritatea sunt cele mai remarcabile lucruri rămase din *cacerolazo*[3] din Argentina anului 2002.

Dar şi eforturile zadarnice de înlăturare a puterii pot fi la fel de relevante. A existat vreodată, de exemplu, un eşec politic şi militar mai influent decât cel al lui Shimon Bar Kozeba? Rebelul evreu a ridicat o armată de gherilă în Iudeea secolului al II-lea, ca să provoace atotputernicul Imperiu Roman. Deloc surprinzător, acţiunea a eşuat. După înfrângerea lui Bar Kozeba, împăratul Hadrian a supus provincia unor aspre sancţiuni. S-a format o diasporă, rabinii au căpătat importanţă în viaţa religioasă, şi o sectă minoră, ai cărei adepţi îşi spuneau „creştini”, s-a desprins de ramura principală a iudaismului. Şi mai relevant însă, Bar Kozeba a fost resuscitat de sionişti, la începutul secolului XX, ca un exemplu de „iudaism în forţă” – disponibilitatea evreilor de a recurge la agresiune ca să-şi întemeieze o patrie. Astăzi, povestea lui Bar Kozeba este plină de învăţăminte pentru ambele tabere în prelungitul conflict israeliano-palestinian.

Anumite evenimente sunt pur şi simplu prea importante pentru a fi ignorate. Revoluţia Franceză de la sfârşitul secolului al XVIII-lea a devenit mai întâi un model pentru alţi revoluţionari: înlăturarea imediată a unui sistem aristocratic, ghilotinarea regelui şi chiar negarea lui Dumnezeu. Treptat însă, evenimentele ei au devenit tiparul după care lumea înţelege *toate* revoluţiile. Ziariştii

---

[3] *Cacerolazo* – în traducere liberă „crătiţiada”, formă de protest lansată în America Latină de femeile care au ieşit în stradă bătând cu linguri în cratiţe şi tigăi, ca să atragă atenţia asupra sărăciei şi a lipsurilor (n.tr.).

aşteaptă să relateze „impulsul” revoluţionar, un echivalent al asaltului asupra Bastiliei, care să demonstreze că revolta i-a înlăturat pe guvernanţi şi a devenit o revoluţie. La fel cum a aşteptat Adunarea Naţională înainte să judece acţiunea gloatei din Paris, politicienii străini şi organismele internaţionale se ţin deoparte în timpul revoluţiilor. Odată ce balanţa se înclină decisiv într-o direcţie, îşi dau şi ei binecuvântarea ce conferă legitimitate.

O FORMĂ CLASICĂ

Un alt efect de durată al evenimentelor din Franţa anilor 1790 a fost prescrierea programului revoluţionar ce trebuie urmat. Lucrurile merg cam aşa: reacţionând împotriva tiraniei unui conducător despotic, apare un lider cu valoare de simbol, ce se plasează în fruntea oamenilor. Sediul puterii este luat cu asalt şi se instaurează un nou regim, care purcede la o răzbunare sângeroasă. Capitolele cărţii urmează în linii mari această trecere clasică de la despotism la libertate şi înapoi. Această bază tematică ne ajută să înţelegem dacă toate revoluţiile au urmat cu adevărat un asemenea curs prestabilit. Cu toate că teoriile şi definiţiile revoluţiei sunt la fel de numeroase ca revoluţiile în sine, aceasta nu este o carte de teorie sau istorie a politicii, ci o carte despre evenimente, aşa cum s-au petrecut ele. Şi totuşi, în pofida individualităţii lor, multe revoluţii împărtăşesc într-adevăr teme comune.

Despotism şi persecuţie – Persecuţiile nemiloase reprezintă cea mai limpede cauză a revoltei. Odată ce revoluţia s-a terminat şi conducătorii tiranici au fost înlăturaţi de la putere, nou-veniţii pot uneori să devină ei înşişi abuzivi. Conceptul de persecuţie se poate schimba la rândul său. De-a lungul timpului s-au manifestat mai multe

forme. Sclaviei propriu-zise de pe plantaţiile din secolul al XVIII-lea i-a luat locul înrobirea economică din secolul XXI. Dezbaterile cu privire la cine merită libertatea şi de ce tip este aceasta evoluează şi ele. Acest capitol tratează Revoluţia Americană, pe cea din Haiti, Iran, Argentina (2001–2002) şi Revoluţia Bolşevică/din Octombrie (rusă).

Martiri şi simboluri – Multe revoluţii pot fi evocate doar prin biografiile unor personaje remarcabile. În timpul revoltelor, aceste personalităţi în transformare dau glas durerilor până atunci înăbuşite. Sfârşind deseori ca martiri, eroii revoluţionari reprezintă cauza mai profundă în jurul căreia se construiesc mai târziu instituţii, iar acţiunile lor sunt frecvent reinterpretate ca să se potrivească şi circumstanţelor politice contemporane. Aici sunt analizate rebeliunile lui Babak şi Pugaciov, precum şi răscoala Taiping, Revoluţia Cubaneză şi diferitele campanii revoluţionare ale lui Simón Bolívar pentru independenţă în America Latină.

Violenţă justă, pace radicală – În timpul unei revoluţii, violenţa la care recurg forţele autorităţii pentru a înăbuşi revolta nemulţumiţilor este justificată frecvent în numele legii şi ordinii. Cum trupele guvernamentale sunt de obicei mai bine echipate şi cum acţiunile în forţă ale rebelilor sunt uşor de incriminat ca fiind nelegitime, revoluţiile ajung să aibă succes mai degrabă prin măsuri subversive, decât prin asaltul direct asupra puterii. Sunt discutate aici revoluţiile paneuropene atât din 1848, cât şi din 1989, rebeliunile Mau Mau şi Huang Chao, precum şi lupta pentru independenţa Indiei, în secolul XX.

Mâna ascunsă – Acuzaţiile privind existenţa unor actori revoluţionari în spatele conflictului de faţadă dintre rebeli şi guvernanţi apar mereu, dar cel mai adesea sunt lipsite de temei. Revoluţiile sunt combinaţii complexe de

evenimente. Numărul participanţilor activi este câteodată de ordinul sutelor de mii. Dar, mai des decât agenţii răuvoitori, există factori non-umani – cum ar fi progresul tehnologic rapid sau tiparele ecologice neobişnuite – care pot juca un rol decisiv. Sunt discutate aici mişcarea zapatistă, tentativa de puci a Societăţii Scutului din Japonia anului 1970, revolta lui Spartacus, cea din Anglia anului 1381 şi cea care a avut loc în 1916–1918 în Hijaz (Arabia).

Revoluţia îşi devorează copiii – Îmbătaţi de putere, foştii camarazi din mişcarea rebelă se întorc de obicei unii împotriva altora, odată ce victoria a fost câştigată. Aceasta duce în mod obişnuit la represalii sângeroase, ce deviază dezastruos revoluţia de la cursul ei iniţial. Lista revoluţiilor ale căror ţeluri idealiste au fost confiscate apoi de uneltirile unora şi altora este lungă şi deprimantă. Acest capitol tratează revoluţiile din Anglia, Mexic, Spania, Indonezia şi Ucraina (Revoluţia Portocalie).

Amintiri din viitor – Indiferent dacă statele moderne aleg să-i elogieze sau să-i dea uitării pe indivizii care au murit pentru înfiinţarea lor, acest lucru ţine de obicei de preocupările politice contemporane, şi mai puţin de fapte în sine. Dar comemorarea unei revoluţii este mai mult decât un act formal, într-o zi prestabilită a anului. Influenţa anumitor evenimente a devenit atât de omniprezentă, încât acestea ajung să fie comemorate fără voie. Revoluţia Franceză figurează alături de revolta lui Bar Kokhba şi a combatanţilor *bagaudae*, în acelaşi context cu rebeliunea irlandeză din 1798 şi revoluţia din China secolului XX.

Titlurile şi temele capitolelor au la bază o perspectivă voit impresionistă asupra etapelor prin care teoria spune

că trece o revoluţie clasică.[4] Iar termenul „impresionist” este folosit pentru că – şi o afirmăm cu toată convingerea – şansele ca o revoluţie oarecare să se încadreze rigid în limitele unei asemenea teorii sunt aproape de zero.

O VEDERE DIN SPAŢIU

Povestea unei revoluţii populare poate fi spusă în două moduri: fie de către participanţi, fie de către cei care au analizat ulterior evenimentele. Există şi persoane care fac parte din ambele categorii; T.E. Lawrence şi „Che” Guevara sunt două exemple. De cele mai multe ori însă nu se întâmplă astfel. Deoarece au luat ei înşişi parte la acţiune, relatările rebelilor surprind la prima mână toată strălucirea şi cruzimea sacrificiilor sângeroase făcute pentru cauza supremă.

Pe de altă parte, cei care analizează privesc evenimentele de la distanţă. O asemenea perspectivă poate oferi detaliile care le scapă rebelilor, sinceri şi deseori excentrici. Totuşi, relatările teoretice pot să dea senzaţia unei vederi din spaţiul extraterestru. Nu se întâmplă prea des ca analiza abstractă să înglobeze acurateţea şi incisivitatea, şi să mai fie şi uşor de citit. Limbajul analizei politice poate fi la fel de arid pe cât sunt de bombastice memoriile lui Lawrence al Arabiei. În plus, un subiect atât de controversat cum este revoluţia poate provoca dispute ideologice aprinse, în special în plan teoretic.

Principalele capitole ale teoriei revoluţionare aşază evenimentele în grupuri izolate unele de altele. Într-un loc stau luptele anticoloniale de la jumătatea secolului XX, din Algeria, Kenya şi Malaysia. În alt capitol sunt revoluţiile

[4] Un cadru mai amănunţit al fiecărei teme este prezentat la începutul fiecărui capitol. (n.a.).

„mari”, „clasice” sau „atlantice” de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, cu America şi Franţa ca evenimente principale, Anglia şi Olanda ca precursori, iar Irlanda şi Haiti pe post de colaterale. Aici nu se face o astfel de încercare. Dimpotrivă, secolele şi continentele se amestecă voit, în funcţie de caracteristicile cele mai izbitoare sau actuale.

De asemenea, nu toate revoluţiile incluse aici sunt considerate ca fiind încununate de succes. Chiar şi cele mai faimoase izbucniri – din America, Franţa – au lăsat puncte neterminate din programul lor declarat. Multe altele au fost de-a dreptul eşecuri. Iar altele nu răspund la toate cerinţele unei revoluţii populare depline. Nu au participat destui oameni; sau s-a câştigat puterea, dar principiile fundamentale ale societăţii au rămas neschimbate. Dacă am respecta cele mai stricte precepte, un puci n-ar putea fi inclus. Şi nici un război revoluţionar pentru independenţă, sau o revoltă a sclavilor. Interesul actual, şi nu puritatea teoretică, a stat la baza acestei selecţii. În consecinţă, veţi găsi şi eforturile de inversare a schimbării, ca în secţiunea despre Japonia, despre mişcările locale ale indigenilor sau despre zapatişti. Stând la o răscruce a istoriei, această carte ia în discuţie cât mai multe evenimente populare radicale cu putinţă.

Scopul este să ofere nu doar o evaluare completă a direcţiei în care este împinsă lumea de evenimentele spectaculoase ale anului 2011, ci şi o încercare de a ghici cum schimbă aceste evenimente concepţiile despre lume, în sine. Rebelii din trecut au reuşit să coboare barierele din calea participării populare la politică nu doar prin acţiunile lor, ci şi prin amintirile şi sistemele filosofice ale celor ce le-au urmat. Vor reuşi rebelii din 2011, la fel ca aceia din 1789 sau 1917, să fundamenteze un nou model pentru implementarea schimbării şi conducerea guvernului? Sau vor eşua? Un gând, probabil, pentru acei protestatari care

au întâmpinat o opoziţie copleşitoare sau care au fost ignoraţi de presa globală: istoria demonstrează că importanţa ideilor născute din lupta revoluţionară nu se măsoară neapărat prin succesul acelei lupte anume. Uneori este de ajuns să acţionezi.

ÎNŢELEGÂND TRECUTUL

Indiferent dacă aceia care au acţionat în trecut ca să producă o revoluţie au asistat sau nu la răspândirea ideilor lor revoluţionare, motivaţiile lor interioare sunt mult mai puţin evidente decât cele ale rebelilor de azi. Ce minunat ar fi fost să avem acces la arhivele de e-mail ale acestor persoane, dacă ar fi existat aşa ceva! La ce se gândeau cei care au luat cu asalt Bastilia? Ce *sentimente* aveau rebelii chinezi din secolul al IX-lea? Despre Primăvara Arabă s-a publicat deja un şuvoi aparent nesfârşit de rapoarte oficiale, liste ale victimelor, reflecţii personale şi opinii jurnalistice. Secolul nostru îmbibat de informaţii aproape că le va oferi istoricilor viitorului *prea multe* dovezi.

La fel cum datele relevante disponibile au crescut cantitativ odată cu societatea în ansamblul ei, tot aşa s-a schimbat şi percepţia asupra a ceea ce înseamnă, de fapt, „popular”. În Londra victoriană, statutul de muzician popular era dat de dimensiunea sălii în care cântai; în secolul XX, popularitatea este definită printr-un milion de discuri vândute şi turnee pe stadioane. Astăzi, un cântec este un succes dacă are multe vizionări pe internet. Procese similare afectează şi analiza revoluţiilor din trecut. Nu este nevoie să fi existat mii de participanţi activi, pentru ca o revoluţie să fie considerată „populară”. Fidel Castro şi „Che” Guevara şi-au început revoluţia lor cubaneză doar cu o mână de oameni. Trei ani mai târziu, numărul luptătorilor de gherilă care au intrat triumfal în

Havana era mai mic de cinci sute. Dar, între cele două puncte, noii recruţi, reţelele de aprovizionare şi mulţimile care aclamau au demonstrat sprijinul de necontestat al majorităţii populaţiei cubaneze.

Această carte foloseşte conceptul general de putere a poporului, fără să insiste pe comparaţii între procentaje sau numărul membrilor de partid. Pentru ca un eveniment să fie inclus aici, el trebuie să fi întruchipat convingător dorinţa populară de schimbare. Yukio Mishima, de exemplu, a fost probabil unul dintre cei mai nepopulari lideri revoluţionari din istorie. A avut alături doar o mână de susţinători, atunci când a încercat un puci la Tokyo, în 1970. Transmisiunile în direct au proiectat însă dramaticul său discurs final în milioane de locuinţe, trezind sentimentele tradiţionaliste care se presupune că sunt şi astăzi la fel de profunde în societatea niponă. Faptul că un eveniment a atins vieţile unei părţi semnificative din populaţie este suficient ca să-i justifice includerea aici.

Schimbarea definiţiilor odată cu trecerea timpului influenţează modul în care înţelegem puterea poporului. Se poate schimba şi înţelesul revoluţiei înseşi? Există indicii care sugerează că da. De exemplu, ce se află în spatele etichetei de „conservator”? În timpul luptelor de stradă din Paris, în anul 1848, o asemenea persoană şi-ar fi pus viaţa în joc ca să-l apere pe rege şi instituţia Bisericii. În vremurile noastre, conservatorii francezi apără instituţiile diametral opuse: „tradiţia” seculară şi republica. Pentru socialiştii care la vremea aceea apărau baricadele, o revoluţie încununată de succes însemna introducerea unor legi sociale, cum ar fi asigurările sociale şi interzicerea muncii în cazul copiilor, care astăzi fac obiectul unei legislaţii solide în cele mai multe ţări.

***

Nici astăzi nu se ştie sigur dacă Winston Churchill sau George Santayana a fost primul care a spus: „Cei care nu pot învăţa din istorie sunt condamnaţi să o repete”. În orice caz, principiul rămâne valabil: cei care luptă astăzi împotriva tiraniei sau visează să-i detroneze pe viitorii regi trebuie să înveţe din evenimentele trecutului – din succese şi eşecuri deopotrivă. Dar ar trebui, de asemenea, să fie atenţi la modul în care acele evenimente au fost interpretate, răstălmăcite şi reinventate de-a lungul timpului. Au ce învăţa şi adepţii mişcării Occupy şi eroii din piaţa Tahrir şi cei care sunt încă în umbră, aşteptând să iasă la lumină.

DESPOTISM ŞI PERSECUŢIE

Tunisienii au îndurat mai bine de 23 de ani preşedinţia lui Zine el-Abidine Ben Ali, înainte să se ridice cu mânie împotriva lui. Egiptenii s-au chinuit sub Hosni Mubarak timp de aproape 30 de ani; Muammar al-Gaddafi a fost la conducere aproape 42 de ani. De ce le-a luat atât de mult nord-africanilor – s-au întrebat jurnaliştii occidentali – să pună capăt persecuţiilor?

În vremuri de restrişte, oamenii găsesc modalităţi inedite prin care să îndure circumstanţele opresive. Sclavii haitieni dansau. Oamenii care au trăit în comunism îşi căutau alinarea în umor. Condiţiile extreme pot fi îndurate. La un moment dat, însă, acceptarea statu-quoului nu mai este de ajuns. Analizând cinci revoluţii diferite, capitolul de faţă îşi propune să arate mai exact cum se ajunge în acest punct. Mai devreme sau mai târziu, fiecare societate descoperă că, fără unele elemente de bază ale vieţii – hrană, credinţă, demnitate –, civilii până atunci mulţumiţi şi conservatori se pot transforma în revoluţionari disperaţi.

Perioada de sfârşit a Rusiei Imperiale arată în ce măsură poate fi oprimat un popor mândru înainte să se atingă un astfel de punct critic. În timp ce ţarul se scălda în opulenţă, masele trudeau în fabrici şi pe câmpuri. Strategiile militare învechite şi conducerea incompetentă au dus la sacrificarea a milioane de vieţi în Primul Război Mondial. Recoltele au fost rechiziţionate. Liniile de transport au fost blocate. Grevele au paralizat ţara. Lipsa de hrană şi de combustibil a devenit ceva obişnuit pentru civili; lipsa de hrană şi de muniţie era la fel de familiară şi celor din armată. Acest cocktail de ingrediente sociale letale a explodat în cele din urmă în februarie 1917. După ce şi-au văzut familia şi prietenii flămânzi şi îngheţaţi, ciuruiţi de şrapnele pe linia frontului sau doborâţi de boli la tot pasul, mulţi au simţit că revoluţia le oferea o scăpare, alta decât moartea. Rezistenţa activă în faţa structurilor opresive ale statului, care până atunci menţinuseră acest sistem, a devenit un element de supravieţuire.

În America, revoluţia a venit mult mai devreme, ca răspuns la tirania mercantilă a stăpânilor coloniali. Au luat fiinţă Statele Unite ale Americii, care aveau să devină cea mai democratică naţiune din secolul al XVIII-lea şi, cu siguranţă, cea mai radicală. Însă din cauză că femeile, sclavii şi amerindienii nu şi-au găsit interesele reprezentate în cadrul documentelor fondatoare, naţiunea a fost subminată de conflicte interne încă de la începuturile ei. Şi, pe termen lung, aceleaşi probleme ca la vremea declarării independenţei – deficitul de democraţie, supraimpozitarea, puterea capitalului global – încă mai dau de furcă fostelor Treisprezece Colonii şi în secolul XXI.

Interesele economice ale unei elite au îmboldit America spre revoluţie. În Argentina, la începutul acestui secol, efectele dezastrului financiar asupra clasei de mijloc au împins societatea în haos. Populaţia, obişnuită cu un

nivel ridicat de trai, a fost forţată să treacă la acţiuni revoluţionare de decretele unilaterale ale guvernului naţional şi ale băncilor internaţionale. Printre consecinţe s-au numărat sisteme de troc înfiinţate spontan şi marşuri în masă; preţul, pe lângă câţiva preşedinţi şi câteva sute de miliarde de dolari, a fost şi o neîncredere de durată în capacitatea guvernului de a asigura cele necesare traiului de zi cu zi.

În Iran, la sfârşitul anilor 1970, combinaţia dintre falimentarea economică a ţării de către un şah despotic şi un puternic radicalism islamic a avut efect letal. Clericul musulman şiit Ruhollah Khomeini s-a aflat în fruntea mişcării ce a dus la înlăturarea regimului Pahlavi, a conturat ulterior statul şi, chiar şi după moarte, confirmă portretul pe care marele istoric al Imperiului Roman, Edward Gibbon, l-a făcut celor persecutaţi pentru convingerile lor religioase, ca fiind „cei mai furioşi şi mai disperaţi dintre rebeli”.[5]

Dar dacă un guvern merge mai departe de înrobirea religioasă, economică şi politică a populaţiei? Sclavilor care lucrau pe plantaţiile din Haiti le era interzis dreptul de a-şi întemeia o familie, dreptul la liberă circulaţie şi, în ultimă instanţă, liberul arbitru. Poate mai mult decât oricare alţi revoluţionari din istorie, ei şi-au meritat libertatea, ridicându-se împotriva stăpânilor de sclavi şi alungând armatele invadatoare. Şi, odată cu asta, au dezvăluit ipocrizia din inima Franţei revoluţionare, ale cărei lozinci le-au insuflat elan şi pe ai cărei conducători i-au învins.

Liderii arabi înlăturaţi de la putere în 2011 au fost învinşi, se pare, de întâlnirea a două mari necesităţi: nevoia de locuri de muncă şi nevoia de libertate. Simbolul

[5] Gibbon, Edward, 1789. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, vol. X. Paris: Tournisen, p. 71.

cel mai puternic al revoluţiei din Tunisia a fost personajul neidentificat surprins într-o fotografie AFP în timp ce agita o pâine spre şirul de scutieri, de parcă ar fi fost o armă. „Pâine şi circ” era formula simplă de a menţine ordinea şi mulţumirea în rândul cetăţenilor spre sfârşitul Republicii Romane. Circul s-a dovedit uşor de furnizat, dar absenţa unora dintre necesităţile fundamentale ale vieţii – pâine, religie, libertate, bani – explică în mare măsură cum au izbucnit şi cum vor izbucni şi de acum încolo revoluţiile.

NEÎMPLINIREA AMERICANĂ

SUA, 1776

Proclamarea perfecţiunii politice este o treabă periculoasă, dar faptul acesta nu i-a împiedicat pe oameni să creadă în ea. O minte strălucită cum a fost cea a lui Platon a descris forma pe care ar trebui să o ia democraţia ideală. Anticul lui oraş-stat, Atena, era de dimensiuni reduse. Din cauza condiţiilor impuse în vederea cetăţeniei şi a practicării sclaviei, numărul real al celor cu drept de vot era şi mai mic. 85 de milioane de oameni au participat la alegerile din 2010 pentru Congresul SUA. Americanilor le-ar fi imposibil să se întâlnească pe o colină, ca atenienii, şi să hotărască în chestiunile importante ridicând pur şi simplu mâna pentru a vota.

Cu toate acestea, viziunea democraţiei locale, la scară mică, încă se mai face simţită până în vârful ierarhiei politice americane. În ce alt imperiu s-au mai văzut conducători atotputernici care să viziteze primării, ca să-şi susţină cauza în alegeri? Unde altundeva pe pământ se mai întâmplă ca simplilor cetăţeni să li se ofere şansa de a-şi alege fiecare oficial guvernamental în parte, de la preşedintele ţării până la şeful poliţiei?

O vizită în timpul unei sărbători oficiale dezvăluie celălalt ingredient de bază al culturii politice americane: o iubire de ţară profundă şi deschis exprimată. De-a lungul anului, toţi cetăţenii îşi onorează steagul naţional, pe veteranii aflaţi încă în viaţă, pe cei căzuţi la datorie şi independenţa. Accentul pus pe patriotismul local, naţionalismul înverşunat şi spiritul ardent de independenţă îşi au originea, înapoi în timp, într-un singur punct: revoluţia victorioasă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Revoluţia Americană s-a desfăşurat într-un cadru geografic de nerecunoscut astăzi. În cele numai 13 colonii de pe ţărmul Atlanticului, cei exilaţi din Lumea Veche pe motive religioase trudeau să-şi câştige pâinea sub dominaţia directă a britanicilor. La vest de munţii Apalaşi, ţinuturile de pe cursul superior al fluviului Mississippi erau cutreierate de indienii sioux, în timp ce gurile marelui fluviu erau dominate de Louisiana Franceză. La nord, vânătorii francezi şi britanici puneau capcane în jurul Marilor Lacuri şi făceau comerţ cu negustorii de blănuri. Texas şi California erau doar nişte avanposturi sălbatice ale Mexicului spaniol; Alaska era a ruşilor. La Pearl Harbor, valurile erau brăzdate doar de canoele primitive ale băştinaşilor din insule.

Pe scurt, America era mică şi slabă, foarte departe de colosul global ce avea să devină. Şi mai important, poate, era dezbinată. Tensiunile dintre cele 13 adunări coloniale răbufneau deseori, rivalităţile fiind evidente în special între elitele comerciale din Virginia (unde se cultivau terenurile) şi Massachusetts (din porturile căruia plecau bunurile spre străinătate). Tulburările în rândurile sclavilor au căpătat tot mai multă amploare în deceniile de dinaintea revoluţiei. Revolte ale chiriaşilor au izbucnit în New Jersey,

în anii 1740, şi în New York, atât în anii 1750, cât şi în anii 1760.[6]

Marea Britanie a instigat America la revoluţie prin măsuri care la origine au vizat India – o altă posesiune a Imperiului Britanic, pe atunci mult mai importantă. Compania Indiilor de Est era o corporaţie comercială multinaţională foarte puternică (şi prima din lume). Capacitatea ei fluctuantă de a obţine profit de pe subcontinentul indian afecta atât finanţele private, cât şi pe cele publice, la Westminster. Atât de puternică era dependenţa mutuală, încât până şi cel mai mărunt regres stârnea panică la Londra.

În 1770, o foamete în Bengalul controlat de Companie a provocat peste un milion de morţi şi a distrus comerţul cu principala cultură profitabilă din India: ceaiul. În încercarea disperată de a găsi o ieşire, guvernul britanic a redus taxele pe ceaiul vândut de Compania Indiilor de Est în America. Ceea ce a diminuat semnificativ câştigurile cultivatorilor şi negustorilor americani, unind brusc taberele aflate până atunci în conflict ale reprezentanţilor din Massachusetts şi Virginia. Măsura a avut iniţial menirea de a ajuta Compania Indiilor de Est într-o perioadă grea pentru comerţ. Rezultatul obţinut de fapt a fost că lumea s-a schimbat pentru totdeauna.

În decembrie 1773, un grup de comercianţi nemulţumiţi, deghizaţi în indieni mohawk, a urcat la bordul unei corăbii ancorate în golful Boston şi a aruncat 342 de lăzi cu ceai ale Companiei Indiilor de Est în apă, în timpul fluxului. America avea primul ei eveniment mitic revoluţionar. Dar Partida de Ceai de la Boston nu a fost o acţiune izolată. Ea a reprezentat, mai degrabă, sfârşitul melodramatic al unei succesiuni de legi punitive. În 1763,

---

[6] Zinn, Howard, *A People's History of the United States*, Harper Perennial Classics (New York, 2005), pp. 59–63.

americanilor li se interzisese să se stabilească pe teritoriile indiene. Legea Timbrului din 1765 mărise impozitarea directă a coloniştilor, din ce în ce mai nemulţumiţi şi dispuşi să treacă la acţiune. Creşterea taxelor pe bunurile de larg consum, adusă de Legea Townshend în 1767, a fost urmată de boicoturi şi revolte. Toate nedreptăţile erau concepute în îndepărtata Londră şi impuse cu muschetele de trupele britanice.

Propagandiştilor revoluţionari nu le-a fost deloc greu să-l portretizeze pe semnatarul acestor legi nedrepte, regele George al III-lea, ca pe un tiran care trebuie doborât. Unul dintre aceştia, Thomas Paine, insista în pamfletul său *Bunul-simţ* că:

> Am intrat într-o nouă eră a politicii; un nou mod de gândire a apărut. Toate planurile, propunerile... sunt ca almanahurile de anul trecut, potrivite atunci, dar depăşite şi nefolositoare acum.[7]

Ca mulţi dintre colonişti, Paine era originar din Marea Britanie. El a îmbinat îndemnurile la revoltă şi raţionalismul Iluminismului cu ecouri puternice din acea Anglie a secolului al XVII-lea care şi-a decapitat propriul rege şi a instituit guvernul republican. Scrierile lui Paine s-au vândut în mii de exemplare la începutul anilor 1770, de ambele părţi ale Atlanticului. Americanii s-au identificat cu nevoia de noi structuri politice. Cum relaţiile cu Marea Britanie se înrăutăţiseră, reprezentanţii de frunte ai celor 13 colonii s-au reunit într-o serie de congrese continentale, ca să exprime oficial nemulţumirile americanilor.

Cu toată furia ce dospea în colonii, reacţiile în masă de tipul asaltului asupra Bastiliei sunt neaşteptat de firave, în America revoluţionară. Partida de Ceai de la Boston, al

---

[7] *Common Sense*, Londra, 1792. Eighteenth Century Collections Online. Gale. University College Dublin. Accesat pe 11.11.2011, p. 12.

cărei nume (dar nu şi număr de membri) a fost preluat de mişcarea populară reformistă neoconservatoare, nu a implicat mai mult de o duzină de comercianţi înfuriaţi. Celebrele „prime focuri” ale Războiului de Independenţă, trase de trupele britanice la Lexington Green, în Massachusetts, în 1775, nu erau îndreptate spre vreo impunătoare armată a rebelilor, ci spre dosurile a 38 de voluntari locali care săreau peste ziduri într-o retragere dezordonată.

Au urmat ostilităţi deschise. Marea Britanie i-a declarat pe rebeli trădători şi, în replică, pe 4 iulie 1776, al Doilea Congres Continental a proclamat independenţa totală a SUA, cu faimoasa declaraţie:

> Considerăm aceste adevăruri ca fiind evidente de la sine: că toţi oamenii au fost creaţi egali, că ei sunt înzestraţi de Creatorul lor cu anumite Drepturi inalienabile, că printre acestea se numără Viaţa, Libertatea şi urmărirea Fericirii.
>
> Că pentru a asigura aceste drepturi se instituie printre oameni Cârmuirile, ale căror puteri legitime derivă din consimţământul celor guvernaţi.
>
> Că ori de câte ori o formă oarecare de Cârmuire devine distructivă din perspectiva acestor scopuri, este Dreptul Poporului să o modifice sau să o abolească...

Drepturile oamenilor nu au mai fost exprimate niciodată până atunci atât de deschis şi cu atâta elocinţă. Cel care a elaborat Declaraţia, Thomas Jefferson, a îmbinat strălucit ideile lui John Locke, din secolul al XVII-lea, privind afirmarea drepturilor economice, cu nemulţumirea politică populară a lui Thomas Paine. De aici vine tipul radical al viitoarei puteri a Americii şi tot aici s-a aflat sursa conflictului imediat. Războiul care a rezultat a atras în orbita lui jumătate din lume.

Au luat parte recruţi din toate cele 13 colonii. De asemenea, s-au implicat brigăzile britanice, loialiştii nord-americani şi triburile aliate de amerindieni. Republica olandeză şi spaniolii au intervenit de partea rebelilor. Crucială a fost intervenţia francezilor, generalul Lafayette şi contele de Rochambeau organizând blocada împotriva flotei regale şi oferindu-i generalului George Washington întăriri în momente strategice decisive. După şase ani şi zeci de mii de victime, comandantul trupelor britanice a capitulat în cele din urmă, la Yorktown, în 1781.

Războiul a generat o nouă elită conducătoare. Washington, generalul învingător, a devenit primul preşedinte al Statelor Unite. Jefferson, cel de-al treilea preşedinte, a avut o contribuţie majoră la stabilirea legăturilor diplomatice şi comerciale ale noii ţări cu străinătatea. James Madison, al patrulea preşedinte, a conceput mare parte din noile structuri politice ale ţării. Până la jumătatea anilor 1760, Benjamin Franklin a fost un monarhist devotat. Unii spun că John Adams, cel de-a doilea preşedinte, şi Alexander Hamilton, fondatorul Federaliştilor, au şi rămas aşa. Toţi aceşti „Părinţi Fondatori" au fost oameni înstăriţi, atât înainte, cât şi după eveniment. Ei au fost în acelaşi timp arhitecţii şi finanţatorii revoluţiei.

„Toţi oamenii au fost creaţi egali" era poate un adevăr evident, dar afirmaţia avea clauze ascunse. Cei mai mulţi dintre sudiştii importanţi, inclusiv Washington, erau proprietari de sclavi. Libertatea visată în timpul revoluţiei nu includea şi libertatea celor care munceau forţat pe plantaţiile lui şi ale altora. Nici femeile nu au fost invitate să ia parte la democraţie, nici prin Constituţie (1787), nici prin Legea Drepturilor (Bill of Rights, 1791).

Mai mult, independenţa nu a pus capăt resentimentelor faţă de autoritate ale nou denumiţilor

cetăţeni americani. Au izbucnit alte proteste, din aceleaşi motive pentru care izbucnise şi revoluţia: supraimpozitarea şi neemiterea de bancnote de hârtie. În 1786, rebeliunea lui Shays din Massachusetts a fost urmată de tulburări în New Hampshire şi Rhode Island. În anul 1790, Alexander Hamilton a supervizat introducerea taxelor pe whisky. Rezultatul a fost ampla Rebeliune a Whisky-ului (1794), izbucnită în vestul Pennsylvaniei.

Pe lângă evenimentele violente, cele mai importante urmări ale întemeierii Americii au fost ideile. Revoluţia Americană a oferit lumii un prototip al democraţiei moderne. Ea a transpus pentru prima dată, în legi, valorile universale ale Iluminismului. Totodată a oferit conceptul, dacă nu şi realizarea, unei republici democratice perfecte. În cea mai mare parte, aceste filosofii şi-au găsit împlinirea pe alte meleaguri. Inspirată de SUA, Franţa şi-a ghilotinat Washingtonii ei. Spre deosebire de cei din America, sclavii din Haiti s-au eliberat singuri în anii 1790. Femeile au votat şi au candidat, pentru prima oară, tot în altă parte a lumii.

Povestea Statelor Unite după 1787 este cea a unei ţări care încearcă să-şi ajungă din urmă propria Constituţie. Sclavia a fost scoasă în afara legii doar după ce un sângeros război civil a pus pe poziţii adverse Nordul şi Sudul. Statutul pe termen lung al amerindienilor nu a fost stabilit prin compromis, aşa cum sugerează Ziua Recunoştinţei, ci ca rezultat al expulzării şi eliminării fizice a acestora, pe măsură ce coloniştii înaintau spre Vest.

Această expansiune geografică a fost *cel puţin* la fel de importantă ca revoluţia în sine pentru a asigura existenţa proiectului american şi după o primă generaţie strălucită. Exploratori curajoşi ca Meriwether Lewis şi William Clark au schimbat imaginea pe care tânăra naţiune o avea despre ea însăşi, de la o grupare de mici

colonii la o adevărată putere continentală. Achiziţia Louisianei (care a dublat suprafaţa teritoriului american) şi războaiele cu Mexicul din anii 1830 şi 1840 au împins lucrurile şi mai departe: „Tejas” a devenit Texas; „Alta California” şi-a pierdut prefixul spaniol şi conducătorii mexicani; pământurile fertile situate de ambele părţi ale Munţilor Stâncoşi au început să primească entuziastele convoaie de căruţe cu coviltir.

Retorica anului 1776 a avut o semnificaţie şi mai mică în ceea ce priveşte politica externă. America, o ţară fondată pe principiul luptei împotriva tiraniei monarhilor şi a exceselor imperiului, a intrat în secolul XX răbufnind în războaie coloniale expansioniste cu Mexic şi cu Filipine. Corporaţiile americane, sprijinite de diplomaţia navelor de război, au anexat plantaţiile de cafea din Cuba, culturi de trestie de zahăr din Puerto Rico, atât de bine păzite, minele de argint şi puţurile de petrol din Mexic. Salvarea de două ori a Europei din războaiele mondiale le-a adus politicienilor americani dreptul de a contura şi de a conduce lumea de după 1945. Chiar dacă documentele fondatoare nu permit recunoaşterea oficială a acestui aspect, secolul XX a transformat firavele colonii de odinioară într-un imperiu.

De la formarea lor, Statele Unite au cunoscut o creştere exponenţială şi o stare aproape continuă de flux intern. Declaraţia de Independenţă a lui Thomas Jefferson exprimă dreptul simplu, dar covârşitor, al foştilor colonişti americani de a decide cine să le fie conducătorii. Şi mai simplu spus, guvernele trebuie să se aştepte să fie înlăturate de la putere atunci când acţiunile lor par să contrazică idealurile cetăţenilor. În zilele noastre, pentru simplul motiv că această idee fondatoare nu a pierdut nimic din relevanţă, mişcările radicale de tip *grassroots* măturăm din nou peisajul politic. Evenimentele recente

sugerează că procesul revoluţionar nu a ajuns încă la final. Iar acest lucru nu este valabil doar în SUA, ci într-o întreagă lume care a îmbrăţişat valorile americane, la bine şi la rău.

DANSÂND PENTRU ISTORIE

HAITI, 1791

Cei care străbat cartierul londonez Dalston, pe zi ce trece tot mai elegant, nu sunt de condamnat pentru că nu observă legătura dintre acesta şi revoluţia haitiană. Legătura este reprezentată de C.L.R. James, strălucitul scriitor şi activist care şi-a petrecut cea mai mare parte din viaţă la Londra şi al cărui nume împodobeşte în prezent noua clădire a bibliotecii din Dalston. Relatarea pe care James a făcut-o cu privire la violenţele devastatoare dintre 1791 şi 1804, prin care Haiti s-a transformat în prima republică modernă din Caraibe, a intrat în rândul operelor clasice. James şi-a ales bine subiectul. Cum era el însuşi un afro-caraibian originar din Trinidad, s-a identificat perfect cu societatea sclavagistă premodernă din Haiti. Ca marxist, James şi-a dublat interesul pentru revoluţie.

Ţara cunoscută astăzi drept Haiti era, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, colonia franceză Saint-Domingue. Insula Hispaniola, din care Saint-Domingue ocupa jumătatea de vest, fusese unul dintre primele locuri de debarcare ale lui Columb. Oferea condiţii ideale pentru obţinerea zahărului, a cafelei şi a altor produse de valoare. De-a lungul secolului al XVIII-lea, exporturile agricole haitiene, ce aveau la bază munca sclavilor, au înflorit. Vânzările principalelor produse la Nantes şi la Bordeaux – pentru că Franţa era singura ţară cu care Saint-Domingue putea face comerţ legal – au atins niveluri fără precedent.

C.L.R. James a ales să-şi concentreze studiul asupra celui mai important personaj din perioada revoluţionară: François-Dominique Toussaint L'Ouverture. L'Ouverture s-a născut în 1743, într-o familie de sclavi. Milioane de negri din Africa, printre care şi tatăl lui, originar din Benin, au fost smulşi din ţinuturile lor natale şi trimişi, în lanţuri, în îndelungata călătorie peste ocean până în Saint-Domingue. Pe cei destul de norocoşi să debarce încă în viaţă de pe aceste corăbii – dacă „norocoşi" este cuvântul potrivit – îi aştepta o viaţă în care nu mai aveau nici un fel de control asupra muncii, a libertăţii şi a bunăstării lor în general.

Viaţa unui sclav din Saint-Domingue, trăită şi de Toussaint L'Ouverture în primii 40 de ani ai existenţei sale, nu-i permitea să spere la nimic bun. Viaţa de sclav însemna separarea de familie, avorturi, boli mortale care se răspândeau rapid, îngrijiri medicale rudimentare sau inexistente, la care se adăuga teroarea omniprezentă a crudei şi nedreptei pedepse capitale.

În pofida condiţiilor grele de viaţă, sclavii nu fuseseră îngenuncheaţi cu toţii din punct de vedere spiritual. Amintirea Africii se păstra prin dansurile tribale şi prin practicile religioase animiste. Pentru dansatori, gesturile aveau înţelesuri profunde, ce au inspirat convingerea că „gloanţele puteau să ricoşeze din piepturile lor"[8].

Călătorul creol[9] contemporan M.L.É. Moreau de Saint-Méry a remarcat că sclavii dansau „ca să scape de

[8] Daniel, Yvonne, *Dancing Wisdom: Embodied Knowledge în Haitian Vodou, Cuban Yoruba and Bahian Candomblé*, University of Illinois Press (Chicago, 2005), p. 113.

[9] European din punct de vedere etnic, dar născut în Americi (n.a.).

vigilenţa autorităţilor şi chiar mai mult, ca să asigure succesul întâlnirilor secrete”[10].

Ca vechil de încredere pe plantaţie, L’Ouverture nu lua parte, din câte se ştie, la toate acestea. El ducea o viaţă parţial europenizată, deţinând un oarecare control asupra sclavilor şi ştiind chiar să scrie. Unii dintre semenii lui africani au reuşit să-şi cumpere, să câştige sau să obţină prin înşelătorii un loc mai bun în societatea divizată din afara plantaţiilor. Sclavii fugiţi erau numiţi *marron.* Cutreierând munţii şi ducându-şi cu greu traiul de pe o zi pe alta, acestora nu le-a trebuit prea mult ca să spere la o revoluţie. Cel puţin înainte ca L’Ouverture să devină un personaj important, însă, ei nu erau suficient de puternici nici numeric, nici ca organizare şi conducere, ca să ia în serios ideea de revoluţie.

Albii bogaţi controlau guvernarea şi politicile locale, dar preţurile bunurilor şi taxele din colonie erau fixate de oficiali din Franţa. Două revoluţii îndepărtate au schimbat această relaţie. După 1781, proprietarii de plantaţii se uitau cu invidie la independenţa Statelor Unite, eliberate de restricţiile conducătorilor britanici, tot aşa cum voiau ei să scape de dictatul comercianţilor din Nantes şi Bordeaux, precum şi de ordinele autorităţilor coloniale de la Paris. Proprietarul lui Toussaint L’Ouverture şi omologii lui trebuie să fi remarcat că „plantatorii” americani se eliberaseră de sub dominaţia britanică, păstrând în acelaşi timp controlul asupra propriilor sclavi.

Chiar în patria-mamă, evenimentele Revoluţiei Franceze au influenţat fiecare pas din drama ce se desfăşura în colonia Saint-Domingue. Nimic nu evidenţiază

[10] Wilcken, Lois, „The Sacred Music and Dance of Haitian Vodou from Temple to Stage and the Ethics of Representation”, în *Latin American Perspectives*, vol. 32, nr. 1, Sage (Thousand Oaks, California, 2005), p. 193.

mai bine acest lucru decât primul articol din Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului, adoptată de Adunarea Naţională la Versailles, în 1789: „Oamenii se nasc şi rămân liberi şi egali în drepturi”. *Mulatto* formau populaţia metisă a insulei, având dreptul să deţină sclavi. Dar, deşi se îmbogăţiseră, le erau refuzate orice drepturi civile sau funcţii administrative. Albii săraci erau nemulţumiţi atât de prosperitatea în creştere a populaţiei *mulatto*, cât şi de propriul lor statut social, inferior. La sfârşitul anului 1789, cuvintele însufleţitoare ale Declaraţiei au ajuns în Saint-Domingue. Atât albii săraci, cât şi domnii *mulatto* cu oarecare stare materială au luat ad-litteram cuvintele Adunării Naţionale. La fel ca fraţii lor sanculoţi la Bastilia, nu s-au mulţumit să spere la „libertate, egalite, fraternitate”, ci le-au revendicat vehement.

Speranţele le-au fost însă nimicite în 1790, când o revoltă a populaţiei *mulatto* a fost înăbuşită. Bandele înarmate de mulatri şi de albi s-au atacat apoi între ele, şi au urmat înfruntări tensionate ce aveau să continue aproximativ un an de zile. Cu toate acestea, cea mai mare parte a populaţiei de sclavi, printre care şi L’Ouverture, a rămas liniştită până în 1791. În acel an, sclavii *marron* au coborât de pe coline şi au strâns în jurul lor sclavii din nord-vest, la revoltă. Oraşul Cap-François (Cap-Haïtien în zilele noastre) şi plantaţiile din jur au fost scena unor atacuri crunte ale armatei sclavilor împotriva albilor. În acest haos, L’Ouverture şi-a părăsit postul ca să devină ofiţer medical.

Într-un efort disperat de a potoli tulburările, Franţa a extins şi pentru *mulatto* precedenta ofertă cu privire la drepturile politice. Guvernul a trimis în insulă atât trupe, cât şi reprezentanţi. Misiunea lor era aceea de a impune libertatea populaţiei mulatre, de a pune capăt aspiraţiilor

la independenţă ale proprietarilor de plantaţii şi de a reprima răscoalele sclavilor. Dar între membrii misiunii existau disensiuni provocate de diviziunile sociale de acasă, din Franţa, unde oamenii de rând din Paris se uniseră cu Adunarea Naţională împotriva nobilimii, a clerului şi a regelui.

Cu atâtea facţiuni rivale, nu mai era posibilă o acţiune coerentă. Sau, după cum a spus C.L.R. James:

> Trimişii parlamentari erau revoluţionari, ofiţerii aflaţi la comandă erau ofiţeri ai regelui... Garda Naţională era formată din civili revoluţionari. Trupele, din soldaţi ai regelui. De îndată ce Desparbes [*sic*] [comandantul militar] a debarcat, în loc să-şi mobilizeze toate forţele pentru un atac împotriva sclavilor, el a conspirat cu regaliştii locali.[11]

Aşa stând lucrurile, represaliile sângeroase au continuat în lanţ în Saint-Domingue, între taberele rivale. Armatele sclavilor negri au intrat în conflict şi cu Coroana Spaniolă (a cărei colonie, Santo Domingo, ocupa jumătatea estică a insulei Hispaniola). L'Ouverture şi tovarăşii săi de luptă lansau atacuri peste frontiera muntoasă. În această perioadă, fostul sclav s-a dovedit un bun organizator, o persoană activă şi foarte pricepută la judecarea caracterelor. El a avansat rapid şi a devenit general.

Odată ce revoluţia din Franţa s-a radicalizat, în prima parte a anului 1793, puterea continentală a pierdut practic controlul asupra coloniei Saint-Domingue. Mai întâi a fost executat Ludovic al XVI-lea. Apoi, în martie, Franţa a declarat război Marii Britanii. Flota militară regală patrula

---

[11] James, C.L.R., *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*, Ediţia a II-a revizuită, Vintage (New York, 1989), p. 118.

pe rutele folosite de navigatori în Atlantic, împiedicând Franţa să trimită întăriri şi provizii.

Sonthonax, reprezentantul guvernului francez, a rămas să se confrunte singur cu mai mulţi inamici: grupurile de *mulatto* înarmaţi; proprietarii de plantaţii; sclavii – printre care şi L'Ouverture – aliaţi cu spaniolii, spaniolii înşişi, care profitau de ocazie ameninţând cu invazia dinspre Santo Domingo; britanicii, ameninţători din colonia lor insulară învecinată, Jamaica; şi să nu-i uităm pe soldaţii francezi regalişti, care veniseră împreună cu el. Realizând cât de dificilă era situaţia şi cum informările şi directivele de la Paris îi veneau cu o întârziere de o lună, Sonthonax a luat o măsură radicală: i-a eliberat pe sclavii din insulă. Această lovitură iscusită i-a adus o alianţă cu L'Ouverture, pe care a reuşit să-l atragă de sub influenţa spaniolilor.

Din acest moment, ceea ce fusese un război civil cu multiple aspecte s-a transformat într-o adevărată revoluţie. Cheia de boltă era L'Ouverture. Colaborând cu generalul francez Laveaux, armatele de sclavi conduse de el au învins, mai întâi, alianţa dintre foştii lui camarazi generali şi spanioli. El a reuşit apoi să dejoace atât planurile lui Sonthonax, cât şi pe cele ale forţelor *mulatto* din sudul şi vestul insulei, din punct de vedere politic, dar şi militar. O puternică forţă de invazie britanică a fost învinsă în 1798, în parte datorită vulnerabilităţii în faţa febrei galbene. În cele din urmă, L'Ouverture a cucerit şi jumătatea spaniolă a insulei. În 1801, deşi formal era încă sub comandă franceză, fostul lucrător de pe plantaţie deţinea supremaţia asupra întregii insule Hispaniola. Toţi sclavii au fost eliberaţi. Foştii lor stăpâni erau învinşi. A fost proclamată o nouă Constituţie. Dar economia, societatea şi peisajele insulei erau devastate, după un deceniu de război neîncetat.

Lovitura de teatru cu care s-a încheiat Revoluţia Franceză a însemnat tragedia finală pentru L'Ouverture. Napoleon Bonaparte, înfuriat probabil de poziţia de „guvernator pe viaţă" a lui L'Ouverture, a trimis o armată ca să refacă monopolurile comerciale ale Franţei şi să reimpună sclavia. După ce a respins iniţial intervenţia trupelor franceze, L'Ouverture a fost capturat printr-o înşelătorie şi aruncat în temniţă, pe una dintre înălţimile stâncoase din France-Comté, în sud-estul Franţei. Acolo a murit în mizerie marele conducător, în 1803. Din fericire, nu aici s-a încheiat povestea revoluţiei din Haiti. Jean-Jacques Dessalines, fostul aliat al lui L'Ouverture, s-a autodeclarat succesorul lui. El a dus la bun sfârşit revoluţia, administrând o ultimă înfrângere forţelor lui Napoleon, în 1803. În anul următor, Dessalines s-a proclamat împărat. Colonia Saint-Domingue devenise statul independent Haiti.

Revoluţia lui L'Ouverture rămâne unică în istorie. A fost singura dată când o răscoală a sclavilor s-a transformat într-o revoluţie propriu-zisă şi a dus la întemeierea unui stat în toată puterea cuvântului. Ea oferă totodată o contrapondere fascinantă faţă de idealurile limitate exprimate de revoluţiile atlantice clasice. Francezii, de exemplu, şi-au pierdut imediat entuziasmul faţă de lozinca lor privind fraternitatea universală atunci când şi-au dat seama că sclavii de pe prosperele plantaţii de trestie-de-zahăr din colonii ar putea să o ia în serios.

Contrastul cu America este, de asemenea, plin de învăţăminte. Acolo, o societate mai mare şi mai complexă, proprietară de sclavi, a trecut în mod similar printr-o revoluţie şi şi-a obţinut în primul rând independenţa. Existau însă puţini echivalenţi pentru *marron*, iar sclavii de pe plantaţiile din Statele Unite ale Americii nu s-au revoltat la o scară atât de mare precum cei din Haiti. În schimb,

proprietarii de sclavi au fost cei care au stabilit până unde merge libertatea americană. Pentru „Părinţii Fondatori”, sclavii erau, din punct de vedere tehnic, un bun, o proprietate, statut care îi excludea din faimoasa afirmaţie: „Toţi oamenii au fost creaţi egali” (vezi „Neîmplinirea americană”, p. 26).

Există, desigur, un epilog contemporan trist pentru Haiti. În ianuarie 2010, un cutremur de pământ a distrus bruma de dezvoltare pe care o cunoscuse ţara în vremurile recente. Peste un sfert de milion de oameni au murit şi un milion de haitieni au rămas fără locuinţe. Dezastrul lăsat în urmă de cutremur se adaugă la anii întregi de neglijare a problemelor sociale şi la proasta gestiune politică. Au rămas celebre în secolul XX nelegiuirile echipei dictatoriale tată şi fiu, François şi Jean-Claude Duvalier. În 2011, fostul muzician Michel Martelly a devenit preşedinte, în primele alegeri libere organizate după o generaţie. În ciuda tragediilor recente, încă mai există speranţă.

Spre deosebire de L’Ouverture şi de Haiti, povestea lui C.L.R. James are un final destul de fericit. Ameninţarea consiliului local din Dalston cum că-i va înlătura numele de pe noua clădire a bibliotecii, în toamna anului 2010, a fost primită cu proteste vehemente de către membrii comunităţii. Până la urmă, autorităţile s-au gândit mai bine şi au dat înapoi. Deşi troţkistul din Trinidad nu a văzut niciodată revoluţia globală a oprima?ilor despre care a scris ?i la care a visat, James are acum un loc garantat ?n min?ile viitorilor cititori dintr?un mic col? al Londrei.

ţilor despre care a scris şi la care a visat, James are acum un loc garantat în minţile viitorilor cititori dintr-un mic colţ al Londrei.

VÂRFURILE GEMENE

RUSIA, 1917

> Nu este nimic de râs aici; revoluţia este o treabă serioasă. Nici unul dintre noi nu se teme de plutoanele de execuţie... Dar problema este să ştii în cine să tragi...[12]
>
> Lev Troţki

Când şi-a editat discursurile din exilul mexican, la apogeul epurărilor staliniste, Lev Troţki avea toate motivele să fie supărat. După ce a ajutat la conducerea şi apărarea Revoluţiei Bolşevice din Rusia, la începutul ei, a fost nevoit să vadă cum forţele poliţiei secrete răspândesc teroare şi îi răsplătesc pe foştii lui tovarăşi de partid, rămaşi la Moscova, doar cu procese înscenate şi cu execuţii.

Practicile progresiste instituite în atmosfera fierbinte de după revoluţiile din 1917 au fost absorbite constant într-un proiect autoritarist central. Conducătorii lui, cuprinşi de paranoia, considerau că imperiul întins de la Baltica până la Marea Japoniei era prea puţin diferit de cel al ţarilor detronaţi. Cum a degenerat situaţia atât de repede de la un tip de despotism la altul?

Modul în care a fost preluată iniţial puterea explică multe. În 1917 au avut loc de fapt două revoluţii. Doar al doilea eveniment, cel din octombrie, i-a implicat pe Troţki, pe duşmanul lui de moarte, Stalin, şi pe coordonatorul amândurora, Lenin. La vremea la care planurile micului lor grup dădeau roade, ţarul Nicolae al II-lea îşi părăsise deja de şase luni Palatul de Iarnă. Revoluţia se petrecuse de multă vreme. Grupul lui Lenin, bolşevicii, a făcut atunci următoarea mişcare logică, preluând puterea de la popor.

Prima dintre cele două revoluţii ruse din 1917 a avut loc în februarie şi nu doar a precedat-o pe mai celebra ei surată din octombrie, dar a fost şi mai spontană şi cu adevărat populară. Marinari răsculaţi, dezertori de pe front

---

[12] Trotsky, L., *The Stalin School of Falsification*, Ediţia a II-a, Pioneer (New York, 1962), p. 143

şi cete de *babuşka* înfometate au făcut cea mai mare parte a treburilor sângeroase, în timp ce bolşevicii erau încă în stadiul de planificare. Şi nu doar că autocraţia ţarului s-a sfârşit în februarie, dar guvernul provizoriu rezultat în urma tulburărilor a promis alegeri libere până la sfârşitul anului. Şi mai important, imediat după căderea ţarului, în societate s-a înrădăcinat temeinic ideea de consilii săteşti. S-au format noi uniuni consultative. Fabricile au fost preluate de comitete ale muncitorilor, sau „soviete”. Până şi armata şi marina au trăit disoluţia formelor ierarhice de comandă şi dezvoltarea unor structuri noi, participative, de luare a deciziilor.

Din februarie până în octombrie 1917, Rusia a trăit, pe plan intern, într-un vid democratic şi anarhic în acelaşi timp. Sovietele deţineau controlul doar la nivel local, în timp ce la vârf, Gheorghi Lvov şi Aleksandr Kerenski, nefericiţii conducători ai guvernului provizoriu, trebuiau să contracareze o lovitură de stat după alta. Nu au ajutat prea mult nici simpatiile de stânga ale militarilor de rând, nici regularitatea cu care armata suferea înfrângeri catastrofale pe frontul răsăritean. Bolşevicii lui Lenin, înarmaţi şi tot mai numeroşi de la o zi la alta, au fost chemaţi în ajutor, să zdrobească un puci monarhist în luna iulie. Acest fapt i-a ajutat să-şi consolideze controlul pe care începuseră să-l stabilească asupra sovietelor din capitala administrativă şi din cea economică, Petrograd (Sankt-Petersburg), respectiv Moscova.

Decizia guvernului provizoriu de a continua războiul în asemenea condiţii dure a împins lucrurile dincolo de punctul critic. Pentru ruşii din clasa medie, condiţiile de trai în vreme de război, deja inacceptabile în vremea ţarului, s-au înrăutăţit. A fost menţinută încorporarea obligatorie pentru toţi bărbaţii adulţi apţi din punct de vedere fizic. S-a ajuns la lipsuri de tot felul, de la mâncare

la combustibil, ţigări etc. Stocurile limitate de alimente ocoleau oraşele şi satele, ca să fie distribuite pe liniile frontului, însă din păcate nu erau urmate de muniţie sau de artilerie suficientă.

Deloc surprinzător, odată ce au avut drept de vot, soldaţii au ales să nu lupte. Forţaţi sau convinşi să rămână pe front, ei se târau deseori în bătaia mauserelor germane fără să aibă altceva asupra lor în afară de baionete. Comandamentul militar era condus de Kerenski însuşi. Înfrângerile care au rezultat au dus la dezertări în masă şi la înmulţirea revoltelor, atât în rândul efectivelor terestre, cât şi în cadrul marinei militare. Lipsurile au atins apogeul în toamnă. Lenin, care studiase conştiincios revoluţiile şi era convins de necesitatea unui „impuls” revoluţionar, a ordonat vasului de război *Aurora* să urce pe fluviul Neva, la Petrograd, şi să tragă cu obuze de manevră asupra Palatului de Iarnă deja pustiu. Actul simbolic nu a făcut decât să confirme ceea ce era deja evident. Lipsit de putere militară şi de sprijin popular, guvernul provizoriu făcuse pur şi simplu implozie.

Destinul a două lozinci revoluţionare foarte populare sugerează natura victoriei bolşevice. „Pâine, pace, pământ!” rezumă dezamăgirea pe care au simţit-o mulţi ruşi după februarie. Ţarul fusese înlăturat, dar muncitorii din oraşe erau tot flămânzi, soldaţii tot sătui de luptă, ţăranii de la sate tot desculţi şi fără pământ. Încă neinstalată la putere şi frecvent absentă din ţară după februarie, conducerea bolşevică a sprijinit acest crez. Şi totodată a inventat unul nou: „Toată puterea – sovietelor!”

Însă odată ce s-a văzut instalat în siguranţă la Kremlin, Lenin şi-a subordonat toată puterea concentrată în aceste soviete, numind bolşevici în poziţii-cheie şi punând la punct un mecanism centralizat, de control, atotputernic, cu el însuşi în vârful ierarhiei. Nimic nu

ilustrează mai bine antipatia bolşevicilor faţă de luarea deciziilor de către popor decât reacţia lor la promisele alegeri din noiembrie 1917. Când Lenin şi-a dat seama că partidul lui abia dacă reuşise să câştige un sfert din sufragii, pur şi simplu a anulat alegerile. Şi aşa s-a sfârşit brusc scurta perioadă în care Rusia a cochetat cu democraţia electorală.

A urmat un război civil dur. Din 1918 până în jurul anului 1922, o coaliţie pestriţă formată din monarhişti, moderaţi şi miliţii străine a lansat nenumărate atacuri împotriva noului guvern comunist.[13] Eşecul neaşteptat al acestora a contribuit mult la consolidarea sistemului despotic, centralizat al bolşevicilor, rămas la putere pentru următoarele trei sferturi de secol. Victoria lui Lenin a readus sub controlul Kremlinului teritorii pierdute anterior, prin tratate de pace umilitoare. Bolşevicii din Rusia şi-au dat mâna cu bolşevicii din Ucraina, Belarus, Armenia, Georgia şi Azerbaidjan. Rezultatul a fost Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS).

Aceste republici, în anii de început naţiuni egale sub stema sovietică, secera şi ciocanul, au trecut printr-o impunere graduală a limbii şi a culturii ruse, pe măsură ce libertatea de gândire de la începutul anilor 1920 lăsa locul unei epoci întunecate. Nimic nu ilustrează mai bine e?ecul centraliz?rii dec?t foametea inuman? instalat? la ?nceputul anilor 1930, ?n alt?dat? bogatele c?mpii ale Ucrainei. Drepturile femeilor, care ?nregistrau reale progrese ?n anii 1920, au cunoscut un regres dup? moartea lui Lenin, c?nd Stalin s?a impus cu for?a la conducerea statului ?i a partidului unic.

şecul centralizării decât foametea inumană instalată la începutul anilor 1930, în altădată bogatele câmpii ale

[13] De fapt, ostilităţile au continuat în unele regiuni îndepărtate ale nou înfiinţatei URSS, în 1923 (n.a.).

Ucrainei. Drepturile femeilor, care înregistrau reale progrese în anii 1920, au cunoscut un regres după moartea lui Lenin, când Stalin s-a impus cu forţa la conducerea statului şi a partidului unic.

Au existat şi unele succese economice. Noile Politici Economice şi Primul Plan Cincinal de la sfârşitul anilor 1920 au adus progrese atât în ceea ce priveşte nivelul de trai al populaţiei, cât şi în materie de producţie industrială. Libertăţile, însă, au continuat să fie restricţionate. Formele clasice şi temele legate de tradiţia „Rusiei Mari" au devenit o necesitate pentru orice artist dornic de afirmare. Un nou set de „-isme" – formalism, structuralism, constructivism, modernism – a fost interzis categoric. După ridicarea la putere a lui Stalin, folosirea lor în public şi chiar simpla lor promovare erau o reţetă sigură pentru Gulagul siberian, în cel mai bun caz. Să luăm câteva exemple de la sfârşitul anilor 1930: poetul Boris Pasternak a murit în circumstanţe suspecte; scriitorul Mihail Bulgakov a supravieţuit, dar şi-a păstrat capodoperele în sertar; arhitectul Aleksandr Vesnin s-a convertit, foarte convenabil, la clasicism; poetul Osip Mandelstam a fost deportat pe viaţă într-un lagăr de muncă forţată, în Siberia; scriitorul Boris Pilniak a fost executat. La câţiva ani după ce a scris *Şcoala stalinistă de falsificare*, capătul ascuţit al unui piolet a pus capăt vieţii lui Troţki.

Pentru cetăţenii sovietici care, în anii 1930, erau de vârstă mijlocie sau mai bătrâni, un astfel de despotism nu era ceva cu totul nou. Viaţa în Rusia prerevoluţionară fusese la fel de grea. Puternica poliţie secretă ţaristă, Ohrana, şi-a transferat tradiţia represivă către Ceka lui Stalin. Dezbaterea politică fusese interzisă sub ultimul ţar, nu exista presă liberă, iar criticile explicite la adresa persoanei sale erau pedepsite cu exilul sau moartea (până la politica de *glasnost* a lui Mihail Gorbaciov, de la sfârşitul

anilor 1980, afirmaţii similare puteau fi făcute şi despre Rusia sovietică). O clasă oligarhică loială ţarului deţinea controlul asupra industriei, ocupa funcţiile de comandă în Armata Imperială şi stăpânea sute de milioane de hectare de pământ, pe care trudeau majoritatea covârşitoare a ruşilor. Pogromurile împotriva evreilor şi a altor minorităţi erau ceva obişnuit.

Când ţarul şi-a condus supuşii spre o umilitoare înfrângere în faţa Japoniei, în 1904–1905, în Rusia se aprinsese deja scânteia revoluţionară. O alianţă a muncitorilor grevişti cu politicienii constituţionali îl forţase pe ţar să accepte revendicările privitoare la hrană, drepturi civile şi înfiinţarea unei dume (parlament). Aproape imediat după adaptarea acestor modeste îmbunătăţiri, a apărut însă şi reversul medaliei. Împăratul Tuturor Rusiilor nu avea nici o intenţie să cedeze din putere parlamentarilor, aşa cum făcuseră rudele lui, regele George al V-lea al Marii Britanii şi kaizerul Wilhelm al II-lea al Germaniei. În orice caz, aşa cum aveau să demonstreze Lenin şi, mai târziu, Vladimir Putin, forţele democraţiei au fost întotdeauna slabe în Rusia, cel puţin comparativ cu vecinii europeni. Ţarul şi familia sa au salutat manifestaţia patriotic? prilejuit? ?n 1914 de izbucnirea r?zboiului ca pe o gur? de aer proasp?t, bine?venit? dup? un deceniu epuizant, f?r? s? ă prilejuită în 1914 de izbucnirea războiului ca pe o gură de aer proaspăt, bine-venită după un deceniu epuizant, fără să ştie că aceasta avea să le aducă sfârşitul.

Dintre toate controversele istorice iscate în era revoluţiei din Rusia – şi au fost nenumărate –, cele mai multe semne de întrebare le ridică, se pare, problema implicării străine. Pe de-o parte, măsura în care o alianţă a guvernelor occidentale, capitaliste, s-a implicat în timpul războiului civil este clară şi bine documentată. Pe de altă

parte, rămâne întrebarea: cât de mult i-a ajutat Germania Imperială pe bolşevici să organizeze Octombrie Roşu? Prima parte a răspunsului se cunoaşte: Lenin, pe atunci în cel mai bun caz un jucător politic minor, a reuşit să-şi asigure trecerea din exilul în Elveţia prin teritoriul unei Germanii în război, într-un tren sigilat, cu statut diplomatic special.

Scepticii remarcă însă că, dacă tovarăşul Lenin şi generalul Hindenburg s-au înţeles într-adevăr între ei, atunci au fost amândoi actori atât de buni, încât au reuşit să ascundă asta. Negocierile de pace din decembrie 1917 dintre cele două forţe nu au avut o concluzie prestabilită. În repetate rânduri, negociatorii bolşevici au ieşit din sală la Brest şi au ordonat unei Armate Roşii strânse în pripă să se întoarcă pe câmpul de luptă (cu rezultate dezastruoase).[14] De asemenea, ideologiile contrare participante la o astfel de conspiraţie sunt greu de reconciliat. Comuniştii erau printre cei mai persecutaţi disidenţi politici în Germania Imperială. Într-adevăr, revoltele inspirate de stânga atât în capitala Berlin, cât şi la bazele navale de la Marea Baltică au fost cele care au prevestit sfârşitul efortului de război al Germaniei. Kaizerul şi prinţii lui au fost în cele din urmă înlăturaţi de la putere, în noiembrie 1918.

Tiparul acesta a rămas valabil până în zilele noastre. Una dintre tacticile preferate ale despoţilor aflaţi sub presiunea populară este să-i eticheteze pe liderii protestatarilor drept diversionişti străini. Făţişă, presupusă, conspiraţionistă sau de alt tip, implicarea străinătăţii a fost o temă constantă în timpul „Primăverii Arabe” din 2011. În martie, preşedintelui Siriei, Assad, nu

[14] Brest din Belarus, nu cel din Bretagne, Franţa. Tratatul de pace care a rezultat este cel de la Brest-Litovsk, cum se numea oraşul la acea vreme.

i-a trebuit mult ca să identifice agenţi israelieni printre supuşii săi răsculaţi. În aceeaşi lună, autorităţile din Bahrain nu s-au ferit deloc atunci când au apelat la comandouri din Arabia Saudită şi Emiratele Arabe ca să ia cu asalt taberele manifestanţilor pro-democraţie, în tot acest timp acuzând Iranul că ar orchestra în secret acţiunile rebelilor.

În timpul războiului civil din Libia, acuzaţiile privind agenţii străini răuvoitori au venit şi de la loialiştii lui Gaddafi şi dinspre tabăra rebelilor. Luptători din miliţiile subsahariene, prizonieri sau cadavre, erau prezentaţi periodic de rebeli, ca o dovadă a perfidiei adversarilor lor. O rezoluţie a ONU a oferit justificarea pentru intervenţia directă a NATO de partea rebelilor, Gaddafi nefiind singurul care s-a întrebat cum ajută bombardarea zonelor civile la protejarea cetăţenilor libieni.[15]

Oricare ar fi adevărul privind implicarea străină, răbufnirile îngemănate din Rusia anului 1917 conţin cu siguranţă o lecţie pentru anul 2011: sistemele de deliberare şi de guvernământ adoptate şi fundamentate în primele zile ale revoluţiei vor defini aspectul scenei politice în viitor. Acei egipteni, sirieni, tunisieni şi libieni care vor să trăiască într-o democraţie trebuie să insiste ca primele mişcări pozitive spre alegeri şi guvernare locală necoruptă să continue. Lumea a văzut deja destui ţari arabi. Nu-şi poate permite un alt Stalin.

CĂLĂUZA DREAPTĂ

IRAN, 1979

[15] Rezoluţia 1973 a Consiliului de Securitate al ONU vorbeşte despre „toate mijloacele necesare pentru protejarea civililor şi a zonelor cu populaţie civilă”.

Chiar dacă definiţiile cele mai larg acceptate ale democraţiei moderne insistă pentru o separare totală între biserică şi stat, ele sunt rareori respectate întocmai. Preşedinţii americani îşi inaugurează mandatul cu mâna pe Biblie. Monarhul britanic este totodată capul bisericii oficiale. Mulţi dintre supuşii împăratului Japoniei cred că el are strămoşi divini.

Cea mai strânsă legătură între Dumnezeu şi umanitate se întâlneşte în statul iranian. Instituţiile lui îmbină tradiţiile democraţiei seculare cu practica religioasă. Conducătorul suprem este un cleric islamic. Şi totuşi iranienii, spre deosebire de cei mai mulţi dintre vecinii lor din Orientul Mijlociu, pot alege faţada publică a guvernării, preşedintele şi parlamentul.

Tot aşa cum teoria politică seculară în cele mai avansate democraţii poate fi urmărită înapoi în timp până la revoluţiile „atlantice” din Anglia, Franţa şi Statele Unite, din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, şi sistemul actual din Iran poate fi explicat făcând referire la preludiul, desfăşurarea şi urmările măreţei revolte populare din 1979. Ceea ce simplifică foarte mult lucrurile este faptul că un singur personaj încarnează toate cele trei etape. Ruhollah Khomeini era, în primul şi în primul rând, un cleric contestatar. Din 1964 până în 1979, el a rămas foarte influent în exil. După revoluţia la care a avut o contribuţie majoră, Khomeini a devenit primul conducător al republicii islamice.

Pe 3 iunie 1963, când Khomeini s-a adresat adepţilor lui, la periferia capitalei, Teheran, mulţimea care îl asculta nu bănuia ce curs aveau să ia evenimentele, nici ce rol central avea să joace clericul în cadrul lor. Momentul ales pentru a-şi ţine discursul era plin de simbolism. Era Ashura, ziua în care musulmanii şiiţi cinstesc memoria lui Hussein, nepotul lui Mahomed, martirizat în rebeliunea

împotriva unui conducător nedrept. În discursul său, Khomeini nu s-a ferit să facă legătura între mitul religios şi propria lui misiune, lupta continuă împotriva şahului absolutist al Iranului, Mohammad Reza Pahlavi:

> Om nenorocit şi mizerabil, 45 de ani din viaţa ta au trecut. Nu crezi că a venit vremea să te gândeşti puţin, să reflectezi, să cântăreşti încotro te duc toate acestea, să înveţi din experienţa tatălui tău?[16]

Tatăl era Reza Khan. Comandant militar, acesta a ajuns la putere în 1925, printr-o lovitură de stat sprijinită de britanici. După ce a strâns mai întâi o armată numeroasă, prin înregimentarea obligatorie, Reza a încercat să modernizeze societatea. Triburile nomade din stepele şi deşerturile întinse ale Iranului au fost obligate să se stabilească într-un loc. A fost fondată Universitatea din Teheran, s-au instituit tribunale civile şi au fost numiţi profesori care nu făceau parte din cler. Acest ţel al său de a fonda cât mai multe instituţii publice laice a diminuat influenţa tradiţională a clericilor şi i-a atras duşmănia acestora.

Cu toate acestea, Khan a rămas fidel celor mai importanţi susţinători ai săi. Britanicii deţineau monopolul asupra petrolului din Iran, încă de la lovitura dată cu succes în 1908, în sudul ţării. Simpatiile naziste ale conducătorului de la Teheran au devenit totuşi prea pronunţate. În 1941, Reza Khan a renunţat brusc la putere, pe aceeaşi cale pe care ajunsese acolo. Britanicii şi sovieticii l-au instalat la conducere pe fiul său.

Şahul Mohammad Reza a fost la început mai ezitant decât tatăl său în impunerea unor reforme în stil occidental într-un stat rural şi înapoiat. În primii ani ai

---

[16] Moin, Baqer, *Khomeini: life of the Ayatollah*, I.B. Tauris (Londra, 1999), p. 104.

conducerii sale, politicienii naţionalişti din parlamentul *Majles* erau cei care operau mişcările politice mai îndrăzneţe. Rolul şahului a trecut în planul secund când premierul Ahmad Qavam a reuşit să izgonească trupele sovietice invadatoare din nordul Iranului. Succesorul lui Qavam, Mohammad Mossadegh, ales în mod democratic, a mers şi mai departe. În 1951, el a naţionalizat industria petrolieră; era însă prea mult pentru MI6 şi CIA. În august 1953, agenţii americani şi britanici au instigat la o lovitură de stat şi i-au redat puterea supremă lui Mohammad Reza.

Al doilea şah Pahlavi avea să reziste în fruntea statului. Miliardele de dolari câştigate din petrol au cumpărat cea mai modernă tehnologie militară americană şi o reţea internă de poliţie politică extrem de dezvoltată. Teheranul s-a umplut de muncitori emigranţi din industria petrolieră şi de profesori de limbă engleză. Reformele progresiste au rămas izolate într-o societate tot mai autoritară, în care partidele politice au fost scoase în afara legii.

Cu surse private de finanţare şi legături internaţionale cu comunităţile şiite din străinătate, clericii musulmani din Iran reprezentau o ameninţare în sine, extrem de periculoasă. În deceniul care a precedat discursul din 1963 al lui Khomeini, şahul Mohammad Reza a încercat să le reducă puterea. Numeroase regiuni rurale au fost scoase de sub controlul clerical. Femeile care purtau veşmântul tradiţional islamic, *chador*, au fost obligate să renunţe la el. Şcolile religioase bănuite că propagau învăţături împotriva regimului au fost desfiinţate. În cele din urmă, Khomeini însuşi a fost exilat, în 1964.

Controlul statului asupra presei şi a tribunalelor a blocat orice dezbatere politică. Voinţa şahului era impusă prin exil, închisoare şi tortură. În ciuda poveştilor referitoare la abuzuri, ce scăpau din faimoasa închisoare

Evin din Teheran, guvernele americane din perioada Războiului Rece au tratat regimul şahului cu deosebită prietenie şi consideraţie, ca pe o fortăreaţă stând pavăză expansiunii sovietice. Comerţul cu arme şi petrol a crescut în anii 1970, atingând cote fără precedent.

Fluctuaţiile de preţ ce au urmat după şocul petrolier din 1973 s-au tradus însă în salarii mai mici şi în scăderea nivelului de trai pentru locuitorii din oraşele aglomerate şi poluate ale Iranului. Activitatea clandestină comunistă s-a intensificat, la fel şi acţiunile opresive ale poliţiei secrete. Când inflaţia a crescut, când s-au introdus măsuri de austeritate şi şahul a deschis economia competiţiei internaţionale, negustorii din Teheran – aşa-numiţii *bazaari* – s-au întors cu toată puterea pe care o aveau împotriva şahului. Ei au început să colaboreze activ cu grupările de opoziţie, sprijinind grevele şi oferind compensaţii celor care căzuseră victime violenţelor poliţiei politice. Membrii de frunte ai comunităţii şiite au început o campanie de rezistenţă civică. Pretutindeni, din moschei şi din pieţe, se răspândea nemulţumirea.

Principala voce a rezistenţei, deseori adusă în ţară clandestin, pe casete audio, era cea a lui Ruhollah Khomeini. El nu se mulţumea doar să critice excesele sistemului condus de şah, ci propunea înlocuirea acestuia cu o republică islamică. Viziunea unică a lui Khomeini privind statul teocratic propunea un conducător puternic, care să îmbine şi latura religioasă, şi pe cea politică. Acest infailibil Conducător Suprem avea să se situeze deasupra preşedintelui civil, a justiţiei şi a parlamentului în toate privinţele.

Şi mai important, ca în cazul discursului său din 1963, de la sărbătoarea Ashura, viziunile lui Khomeini veneau pe fondul unei tradiţii religioase profunde. Cel de-al Doisprezecelea Imam este un conducător mitic, care nu li

se arată credincioşilor, dar care a promis să se întoarcă la sfârşitul lumii, ca să se opună tiraniei şi să pună capăt suferinţei. Pentru cei mai mulţi iranieni, suferinţele şi tirania din Iranul anilor 1970 erau o realitate tangibilă, iar imaginea neîndurătoare a lui Khomeini era o reprezentare perfectă a modului în care cel de-al Doisprezecelea Imam *ar trebui* să arate şi să acţioneze.

De-a lungul anului 1978, când lui Khomeini îi era în continuare interzisă revenirea în ţară, grevele au paralizat industria. Întrunirile publice de orice fel au fost interzise, dar se ţineau oricum. Mulţimilor de protestatari li s-au alăturat studenţii, membrii organizaţiilor democratice sau de stânga scoase în afara legii şi muncitorii emigranţi din mediul rural. Convingerile politice cele mai diverse ale demonstranţilor se subordonau unei singure revendicări majore: sfârşitul domniei şahului.

Când demonstraţiile au fost reprimate în forţă, adunările islamice tradiţionale de comemorare a victimelor la patruzeci de zile, conform obiceiului, au dat naştere la proteste noi, şi mai puternice. Din nou, aceste comemorări au fost întâmpinate de poliţia secretă cu gloanţe, iar ciclul a continuat. Joe Simpson, care la vremea respectivă transmitea din Iran pentru BBC, a descris acest ciclu sângeros ca pe un joc de-a v-aţi ascunselea.[17]

Brutalitatea făţişă la care au recurs autorităţile a contribuit mult la întoarcerea opiniei publice moderate împotriva regimului. Şi totuşi, Statele Unite păreau şocate de viteza cu care se petreceau evenimentele. Nu au oferit nimic din ajutorul extern cerut de şah, după cum prea bine ştiu toţi cei care au studiat istoria Persiei. Când protestele au devenit copleşitoare – milioane de iranieni au ieşit în stradă în decembrie 1978 –, şahul a pierdut loialitatea

[17] Simpson, J., *Strange Places, Questionable People*, Pan (Londra, 1998).

gradelor inferioare din poliţie şi armată. Lipsit de protecţie şi de opţiuni, a fugit din ţară în ianuarie 1979. Două săptămâni mai târziu, Khomeini s-a întors din exil, într-un val de adoraţie populară.

Căderea regimului Pahlavi a fost urmată de o luptă aprigă pentru putere, izbucnită între grupurile de protestatari, până atunci unite. Khomeini se bucura de sprijinul negustorilor *bazaari*. Cauza islamică era susţinută, de asemenea, de forţa nou înfiinţatei miliţii a Gardienilor Revoluţiei. Ei au recurs la teroare împotriva comuniştilor şi a liberalilor în „tribunalele de stradă”, *komiteh*. A fost redactată o constituţie radicală, centrată pe Islam şi în jurul ideilor lui Khomeini privind „paza revoluţiei”. Documentul a fost aprobat printr-un referendum cu o formulare intenţionat confuză. Khomeini, simbolul incontestabil al revoluţiei, a fost acceptat drept primul Conducător Suprem al nou întemeiatei republici islamice.

Şahul, care cu doar câteva luni înainte părea intangibil, a ieşit rapid din scenă. Lumea din afară era şocată de cele întâmplate, cu toate că nu avea nici un motiv să fie. Evenimentele urmaseră cu stricteţe formula „clasică” pe care istoricii o aşteaptă de la toate revoluţiile: conducere despotică, persecuţii oribile, proteste populare, lupte interne postrevoluţionare, despotism sub un alt nume. Doar cauza care a învins nu se potrivea cu aşteptările. Sistemul islamic teocratic era străin ambelor curente de opinie ce dominau lumea Războiului Rece: şi ideilor capitaliste de libertate şi democraţie multipartinică, şi mersului istoriei prezis de determinismul marxist. Islamul politic radical a apărut brusc şi pentru întâia dată în prim-plan în cadrul afacerilor externe din secolul XX.

Obişnuite să fie păpuşarul care trage sforile în spatele regimurilor Pahlavi, Statele Unite au fost consternate de rezultatul revoluţiei. Americanii profitaseră până atunci de

preţurile mici la petrol, de poziţia strategică a ţărmurilor iraniene la Golful Persic şi de apetitul insaţiabil al şahului pentru tehnologia militară şi nucleară scumpă. De acum se terminase cu toate acestea.

Relaţiile cu noul regim al lui Khomeini au devenit şi mai tensionate atunci când Washingtonul i-a acordat şahului azil politic, la sfârşitul anului 1979. Când studenţii radicalişti din Teheran au luat ostatici nişte diplomaţi americani, în revanşă, toate bunurile iraniene din străinătate au fost puse sub sechestru. „Criza ostaticilor", cum a fost denumită, a avut ca rezultat prima demonizare a lui Khomeini în presa internaţională. Nu avea să fie singura, desigur. Reputaţia Conducătorului Suprem a cunoscut însă o ascensiune rapidă pe plan intern.

În septembrie 1980, Irakul a profitat de haosul în care se afla ţara vecină ca s-o invadeze. Statele Unite au încercat să compenseze ezitările de până atunci prin sprijinul acordat unui anume Saddam Hussein. Conflictul de opt ani care a urmat avea să fie marcat de cele mai dramatice aspecte ale războiului în secolul XX: scuturile umane, tratamentul sălbatic la adresa prizonierilor, bombardamentele chimice, progresele diplomatice cvasiinexistente spre un ţel predefinit.

În spatele liniilor iraniene, noua poliţie secretă a regimului revoluţionar a ajuns la fel ca predecesoarea ei, în ceea ce priveşte torturarea şi eliminarea oponenţilor politici. Liberalii, secularişţii şi comuniştii care puteau să fugă din ţară s-au grăbit să o facă. Mulţi au emigrat către „Marele Satan" (cum au ajuns să fie cunoscute Statele Unite în interiorul Iranului). Cei care încercau să fugă evitau aeroporturile şi punctele rutiere de graniţă, atent supravegheate, şi luau cărările nebătătorite spre frontierele cu Afghanistanul şi Pakistanul, mergând pe jos

câte zece zile prin deşert, deseori cărându-şi cu ei copiii şi tot avutul.

Poveştile sinistre ale exilaţilor şi ferocitatea crizei ostaticilor au contribuit mult, în anii 1980, la izolarea diplomatică a regimului iranian. Răspunsurile beligerante ale acestuia au înveninat atmosfera pentru multă vreme. Patriotismul trâmbiţat în timpul războiului cu Irakul a redus, practic, la tăcere, orice opoziţie internă, cel puţin până la moartea lui Khomeini, în 1989. De atunci, au avut loc proteste împotriva regimului (reprimate toate) în 1999, 2003, 2006, 2009 şi 2011.

În ultimii ani, orice mişcare a Iranului a stârnit o adevărată furtună în presa mondială. Reporterii şi comentatorii nu merg de obicei dincolo de alegerile măsluite din Iran, de liderii emfatici, de presupusa ameninţare nucleară şi de suspiciunea intervenţiei în statele vecine. Dar nici motoarele de căutare, nici titlurile din presă nu evidenţiază legătura dintre Iranul revoluţionar contemporan şi persistenţa tradiţiei rebele a Persiei. Între 1890 şi discursul lui Khomeini din timpul sărbătorii Ashura, din 1963, tulburările politice au izbucnit cu regularitate. Proteste majore, revolte sau puciuri au avut loc în 1906, 1911, 1921, 1925, 1935, 1945, 1951–1953 şi 1963.

La fel, nu a încetat niciodată nici amestecul străinătăţii în treburile interne. Politicieni americani de frunte pledează cu regularitate pentru invazie. Cu prilejul candidaturii sale eşuate la preşedinţia Statelor Unite, în 2008, John McCaine a fost aplaudat atunci când a parafrazat cântecul *Barbara Ann* al formaţiei Beach Boys, transformându-l în „Bomb-bomb-bomb/Bomb-bombardaţi Iranul”. În plus, lecţia anilor 1970 nu pare să fi fost nici până acum învăţată. Economia Iranului, încă dependentă masiv de veniturile aduse de petrol, rămâne fragilă.

Aşadar, este normal să presupunem că străzile prăfuite din Teheran, Tabriz şi Qom vor mai găzdui şi alte revoluţii.

CAPITALUL UMAN

ARGENTINA, 2001–2002

Ce se întâmplă când o societate se trezeşte brusc fără acces la bani, împrumuturi, hrană, locuri de muncă şi utilităţi de bază? Răspunsul iniţial şi descurajator, aşa cum a fost dat de revoluţia populară din Argentina, din 2001–2002, este violenţa şi haosul politic. Dar cercetările printre ruinele rezultate în urma a ceea ce a fost probabil cea mai completă prăbuşire socială şi politică a unui stat modern pe timp de pace scot la lumină noi interpretări ale democraţiei, sisteme economice spontane şi speranţă pentru o lume afectată în acelaşi mod. Cum a ajuns să decadă atât de mult un ţinut cu care natura a fost atât de darnică? Foarte potrivit pentru o ţară al cărei nume înseamnă „ţinutul argintului”, povestea revoluţionară a Argentinei poate fi spusă aproape în întregime prin destinele numeroaselor şi variatelor ei monede.

Până la câştigarea independenţei, în 1825, coloniştii spanioli vindeau vitele din Río de la Plata pe *reales* de argint. În primele decenii ale secolului XX, investiţiile străine au adus *peso papel* (bani de hârtie) şi un val de imigranţi europeni. Apoi a venit Marea Criză. Cererea internaţională pentru bunurile de export ale Argentinei a scăzut brusc. O lovitură de stat militară – prima dintre numeroasele care au avut loc în acea perioadă – a înlăturat, în 1930, de la putere un preşedinte ales democratic. Un militar pe nume Juan Domingo Perón a câştigat sprijinul sindicatelor şi, având-o alături pe bine-cunoscuta lui soţie, Evita, o actriţă celebră, a câştigat alegerile prezidenţiale din 1946. A fost forţat să plece în

exil în 1955, dar clasa politică argentiniană învăţase deja la perfecţie scamatoria economică a lui Perón: dacă tipăreşti suficient de mulţi bani, creezi locuri de muncă pentru susţinătorii-cheie din sindicate şi câştigi puterea, oricare ar fi efectele inflaţioniste pe termen lung. „Peronismul” a devenit un truc politic ce avea să fie repetat *ad nauseam* tot restul secolului.

Moartea lui, urmată de o memorabilă lovitură de stat pentru înlăturarea de la putere a celei de-a treia soţii a sa, a scurtat perioada în care Perón a reocupat, în anii 1970, palatul prezidenţial Casa Rosada. Dar nici chiar generalii nu au putut impune ordinea în haosul ce înconjura noua monedă, *peso ley*. După eşecul invaziei în insulele Falkland, în 1981, Argentina a ajuns în stare de faliment, copleşită de datoriile internaţionale. Spiritul lui Perón a supravieţuit sub forma unui partid peronist în relaţii bune cu sindicatele, iar instaurarea democraţiei în 1983 a fost însoţită de o nouă monedă, *peso argentino*. Năravurile corupţiei erau însă greu de înlăturat. După doar doi ani, Trezoreria a înlocuit *peso* cu *austral*. Dar la disoluţia ei, în 1989, noua monedă îşi reducea valoarea de la un minut la altul şi au apărut legende urbane despre taximetrişti care modificau tariful de câteva ori în timpul unei curse.

Rezultatele imediate au fost preţurile exorbitante la alimente, revoltele urbane şi preşedinţia lui Carlos Menem. Altă criză, altă monedă: *peso convertible* a fost legat în 1991 de valoarea dolarului american. Convertibilitatea, cum era cunoscută această politică, a oprit practic guvernul să-şi tipărească banii de care avea nevoie. Această politică – introdusă pe 1 aprilie, de ziua păcălelilor – a avut ca efect pe termen scurt stabilizarea inflaţiei până atunci galopante. Veniturile au început să crească şi, cum legăturile tradiţionale cu sindicatele au fost mult reduse, ministerul de finanţe al lui Menem a fost liber să deschidă

economia argentiniană în faţa concurenţei internaţionale şi a investiţiilor străine. Wall Streetul s-a năpustit de-a dreptul. În anii 1990, Buenos Aires a devenit un oraş în plin boom financiar, invadat de speculatori pe bursa internă şi licitatori în frecventele vânzări ale bunurilor aflate în proprietatea statului. Analiştii financiari prezentau Argentina drept un caz ideal de liberalizare a pieţei. Finanţatorii erau mai mult decât încântaţi să împrumute guvernului Menem toţi banii de care avea nevoie. Pe măsură ce anii 1990 se apropiau de final, convertibilitatea şi-a dezvăluit însă capcana ascunsă. Statele Unite au reevaluat dolarul comparativ cu monedele din Europa şi din Brazilia – principalii parteneri comerciali ai Argentinei –, iar rata de schimb fixată la 1:1 însemna că Menem nu putea face nimic ca să controleze creşterea *peso*-ului odată cu dolarul. Brusc, exporturile Argentinei au devenit prea scumpe şi necompetitive în străinătate. Ca să înrăutăţească şi mai mult lucrurile, majoritatea bunurilor importate de Argentina au cunoscut scăderi dramatice de preţuri. În lipsa cererii, industriile proprii s-au prăbuşit, iar şomajul a crescut vertiginos.

În conformitate cu clauzele ce au însoţit împrumuturile, statul şi-a scos la vânzare activele. Controlul statului asupra liniilor aeriene, a companiilor energetice, a operatorilor de telefonie şi chiar asupra fondurilor de pensii fusese cedat corporaţiilor străine, pentru profit pe termen scurt. Prima măsură a investitorilor străini a fost să reducă drastic personalul argentinian, oricum „umflat” după 50 de ani de politică peronistă de tip „slujbe-contra-voturi”. „Raţionalizarea” – cum numesc deseori oamenii de afaceri concedierile în masă – a dus la proteste violente. Bărbaţi şi femei cu chipurile acoperite de cagule soseau pe neaşteptate pe drumurile principale sau la complexuri industriale, unde

strigau lozinci şi ardeau cauciucuri de maşină până când erau împrăştiaţi de poliţie sau de armată. Dar oricât de directe şi de agresive erau, aceste *piquetes* nu au atras prea multă atenţie internaţională până spre sfârşitul secolului, când criza din Argentina s-a transformat într-un cataclism al clasei de mijloc.

Intră în scenă Fondul Monetar Internaţional (FMI). Înfiinţat după sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, într-o încercare de „a corecta dezechilibrele" în comerţul mondial şi între valorile monedelor, FMI avea în spate finanţele aparent nelimitate ale guvernului american şi scosese deja de două ori Argentina din impas, în 1976 şi 1982. În 2001 acordase deja două împrumuturi guvernului argentinian. Oficialii argentinieni din domeniul finanţelor erau aşadar plini de speranţă când au făcut a treia cerere de împrumut în acelaşi an. Însă FMI a respins cererea: o expresie răsunătoare a neîncrederii în economia Argentinei. Dar cum convertibilitatea mai permitea ca depunerile în *peso* să fie retrase din bănci sub forma mult mai credibililor dolari, la rata de schimb 1:1, argentinienii s-au aşezat cu miile la cozi să facă asta. Dolarii erau apoi trimişi în străinătate sau puşi la saltea. Guvernul a răspuns drastic, îngheţând toate retragerile şi transferurile de bani în străinătate. Criza a afectat brusc toate păturile societăţii. Deoarece îi era imposibil să respecte calendarul plăţilor către creditorii internaţionali, Argentina s-a declarat în incapacitate de plată a datoriei în dolari; o recunoaştere publică a incompetenţei guvernului. Cu salariile bugetarilor îngheţate şi fără bani pentru importurile necesare, servicii publice esenţiale, cum ar fi sistemul sanitar şi cel de salubritate s-au desfiinţat, pur şi simplu.

Clasa de mijloc, deloc obişnuită să fie privată de mijloacele de trai, s-a revoltat. Demonstraţii ample,

conduse de femei, au avut loc în capitală şi în toată ţara. A fost declarată greva generală. Preşedintele De La Rua, succesorul lui Menem, a demisionat din funcţie. Dar refuzul protestatarilor de a-i accepta pe succesorii lui a dus la imaginea de-a dreptul ridicolă a cinci regimuri prezidenţiale instalate oficial în decurs de câteva săptămâni. Creştea o antipatie generală faţă de corupţia profund înrădăcinată în clasa politică argentiniană. *„Que se vayan todos!”* („Afară cu toţi!”) a devenit strigătul de luptă al demonstranţilor.

Picătura care a umplut paharul a venit în ianuarie 2002. Cu conturile din băncile private încă inaccesibile prin decret guvernamental, convertibilitatea a luat sfârşit. Odată dezlegat de solidul dolar, *peso* a fost expus brusc la vulnerabilităţile economiei Argentinei. Valoarea lui s-a prăbuşit. La nivelul oamenilor de rând, asta însemna că salariaţii plătiţi în *peso*, dar care aveau credite de nevoi personale sau ipotecare în valută se confruntau acum cu datorii imposibil de plătit. Şi mai rău, în goana lui disperată după valută ca să-şi dreagă propria situaţie, guvernul a convertit toate conturile de economii din dolari în *peso*, la o rată de schimb unilaterală (şi foarte nerealistă). Dintr-o singură lovitură, economiile şi fondurile de pensii ale clasei de mijloc au dispărut.

Demonstraţiile ce au urmat au atins o amploare fără precedent. Protestele *cacerolazo* au furnizat revoluţiei imaginea ce avea să-i devină simbol: femeile băteau în oale şi cratiţe, în fruntea procesiunilor gălăgioase pentru ocuparea băncilor, a birourilor guvernamentale, a tribunalelor şi a sediilor corporaţiilor străine. Criza afectase practic toate păturile societăţii, iar la protestele *cacerolazo* luau parte studenţi, agricultori, membri de sindicat, jurnalişti, asistente medicale, şomeri, dansatori de salsa, fundalul sonor fiind întregit de claxoanele scuterelor.

Şi nu au fugit din Argentina doar cei care făceau comerţ în valută. Mulţi investitori abia veniţi şi-au încuiat pur şi simplu noile fabrici şi şi-au luat imediat un bilet de avion dus spre America de Nord, Europa şi Japonia. În unele cazuri, muncitori rămaşi fără lucru au preluat şi au repus în funcţiune fabrici abandonate sau închise. Acţiunile lor erau sprijinite de sindicatele care îşi regăsiseră aplombul, multe dintre ele radicalizate de mersul evenimentelor. Întreprinderile rechiziţionate erau conduse de obicei de câte un comitet democratic, iar bunurile produse erau date la schimb pe cele ale întreprinderilor aflate în situaţii similare.

Au apărut şi noi forme de organizare politică, la nivel local, civic. Comunităţile urbane au răspuns anarhiei formând adunări la nivel de cartier, ce funcţionau fără să fie îngreunate de birocraţie. Participanţii vorbeau, deliberau şi apoi votau cu toţii. Ei au preluat treburile gospodăreşti efectuate de obicei de serviciile municipalităţii, acum dispărute. Aceste *asambleas* „orizontale” – numite aşa deoarece erau lipsite de lideri permanenţi sau de partide politice ierarhizate – hotărau, de asemenea, în privinţa listelor de revendicări, comunicau cu alte adunări de cartier şi organizau protestele viitoare.

Prin toate acestea, mişcarea *piquete* a devenit mai amplă şi mai îndrăzneaţă. Participanţii la demonstraţiile *cacerolazo* şi *piquete* îşi uneau deseori forţele în locurile tradiţionale de protest. Un astfel de loc preferat era Plaza de Mayo, în centrul capitalei, unde se întâlneau şi protestau de ani de zile familiile celor căzuţi victime abuzurilor dictaturii militare din 1976–1983. Când penuria de alimente a atins cote alarmante, protestele paşnice au degenerat uneori în violenţe şi jafuri. Răspunsul inevitabil

al poliţiei consta în gaze lacrimogene şi gloanţe. Acţiunile de reprimare s-au soldat cu zeci de morţi.

La nivel naţional, vidul de putere a durat un an. În 2003, Néstor Kirchner a fost ales preşedinte. El şi-a câştigat imediat popularitatea destituindu-i pe comandanţii militari asociaţi cu regimul represiv de dinainte de 1983. Kirchner a fost apreciat şi pentru restructurarea nepopularei Curţi Supreme. Treptat, valoarea *peso*-ului s-a stabilizat, şi Argentina a început să-şi revină din criză. Demonstraţiile *cacerolazo* au încetat, iar celebrele *piquetes* şi-au pierdut elanul. În 2005, Kirchner şi-a consolidat sprijinul popular când a înfruntat Fondul Monetar Internaţional şi pe ceilalţi creditori internaţionali, prezentându-le un ultimatum: Argentina avea să plătească doar 35 de cenţi pentru fiecare dolar datorat, sau nimic. Oferta a fost acceptată. În cel mai pur stil peronist, i-a urmat la preşedinţie soţia sa, Cristina Fernández de Kirchner. Néstor Kirchner a murit în 2010.

Responsabilitatea pentru această criză a fost atribuită, în bună măsură, Fondului Monetar Internaţional. FMI nu poate fi făcut vinovat pentru corupţia din politica argentiniană – acest merit, ca să spunem aşa, îi revine lui Perón. Dar analiştii FMI au furnizat în repetate rânduri rapoarte pozitive asupra Argentinei ca oportunitate pentru investiţii, chiar şi atunci când datoria naţională atinsese cote de neimaginat. FMI este responsabil pentru privatizarea totală a economiei Argentinei, prin insistenţa lui pentru liberalizarea pieţelor, a burselor şi pentru mobilitatea capitalului global. Jurnalistul Paul Blustein, care a scris la *Washington Post*, vorbeşte despre proasta gestionare de către FMI a situaţiei din Argentina anilor

2001–2002 ca fiind „proba crucială a criticilor liberalizării pieţelor globale”.[18]

Iar peste toate acestea, acţiunile FMI sunt prea puţin monitorizate. Acest organism continuă să impună restricţii financiare unor state suverane, fără să ţină cont prea mult de efectele sociale ale acestora. Economistul Joseph Stiglitz, laureat al Premiului Nobel, comenta în legătură cu faptul că această organizaţie nu dă socoteală pentru acţiunile ei:

> [FMI] adoptă reguli şi politici care afectează muncitorii, micii întreprinzători, întreaga noastră societate. Şi totuşi, aceşti oameni nu au absolut nici un cuvânt de spus.[19]

Irlanda, Portugalia şi Grecia au primit în perioada 2010–2011 împrumuturi foarte mari de la FMI, care au permis guvernelor şi sistemelor bancare din aceste ţări să funcţioneze în continuare, chiar şi cu o datorie publică disproporţionat de umflată.

La fel ca în Argentina, în fiecare dintre aceste ţări se practică scoaterea la licitaţie a resurselor publice, reduceri semnificative în domeniul serviciilor şi fondurilor de pensii, toate pentru plata împrumuturilor cu dobândă de la FMI. Atena a găzduit deja ample mişcări de protest în stil *cacerolazo* împotriva acestor măsuri de austeritate. Dublin şi Lisabona au avut şi ele parte de demonstraţii, chiar dacă nu încă la o scară comparabilă cu cele din Argentina. Poate că această neconcordanţă este cauzată de faptul, devenit clar în timpul crizei din Argentina, că revoluţiile

---

[18] Bluestein, Paul, *And the money kept rolling in (and out): The World Bank, Wall Street, the IMF, and the Bankrupting of Argentina*, Public Affairs (New York, 2005), p. 12.

[19] Website-ul PBS (Public Broadcasting Service). Interviu cu Joseph Stiglitz. http://to.pbs.org/sqT0ga, accesat 09.08.2011.

tind să fie recunoscute ca atare doar atunci când este afectată o parte semnificativă a clasei de mijloc. Măsurile de austeritate din Grecia au fost mai drastice decât cele din Irlanda şi Portugalia, determinând clasa de mijloc, de obicei moderată, să se implice activ. Este interesant de remarcat, totodată, ce paralelisme există între adunările de cartier din Buenos Aires şi formaţiunile democratice directe ce au apărut în Grecia pe măsură ce protestele s-au amplificat, preluate ulterior de mişcarea 15-M din Spania şi de protestele de tip „Occupy” din întreaga lume.

Falimentul Argentinei a adus greutăţi şi sărăcie în masă. Dar formele de guvernare care s-au dezvoltat pe plan local ca să rezolve problemele curente justifică speranţele pentru viitorul altor state îndatorate. Acelaşi lucru îl face şi revenirea ulterioară a Argentinei. Poporul a reales-o în funcţie pe Cristina Fernández de Kirchner în 2011, iar ţara continuă să depăşească media globală a ratelor de creştere. Acest fapt dovedeşte, mai presus de orice, că există alternative la împovărarea cetăţenilor cu datoriile acumulate din cauza proastei gestiuni, fie la nivel electoral naţional, fie la nivel supranaţional, cum se întâmplă mai frecvent. Există şi altă cale.

MARTIRI ŞI SIMBOLURI

Washington traversând fluviul Potomac; Bismarck unindu-i pe germani în palatul cucerit de la Versailles; Churchill cerându-le compatrioţilor săi să rămână fermi pe poziţii în faţa ameninţării naziste: marile evenimente istorice sunt inseparabil legate de marile personalităţi. La fel stau lucrurile şi în cazul revoluţiilor. Unele dintre figurile cele mai marcante ale istoriei s-au aflat în fruntea marilor revolte şi tulburări sociale: uneori egoiste, câteodată megalomane, dar întotdeauna charismatice. Acest capitol

îşi propune să analizeze ce legături există între cinci astfel de personalităţi şi revoluţiile pe care le-au condus.

Operând sub mari presiuni, în afara legii şi la periferia societăţii, grupările rebele au de câştigat de pe urma liderilor puternici. Conducătorii concentrează energiile şi, câştigându-le loialitatea, îi unesc pe indivizii până atunci divizaţi. Ei dau impulsul decisiv planurilor până atunci fără formă. În America de Sud, în anii 1810, însă, pe umerii unui singur om stătea ceva mult mai măreţ decât o simplă rebeliune. Gran Colombia a fost ţara pe care Simon Bolívar a construit-o pe temeliile câştigării independenţei de Spania. Dar statul unitar s-a bazat prea mult pe forţa simbolică a personalităţii sale, destrămându-se la doar câteva luni după ce el a murit.

După nici 30 de ani, în China a apărut un alt conducător rebel, a cărui revoluţie s-a sprijinit precar pe personalitatea lui dezechilibrată. Hong Xiuqang nu era doar convins că menirea lui era să conducă Rebeliunea Taiping spre victorie, ci susţinea că acţionează la instrucţiunile directe primite atât de la Dumnezeu, cât şi de la Iisus. În secolul XXI, asemenea afirmaţii te-ar plasa într-un spital de boli psihice, dar în China de la sfârşitul anilor 1850 l-au adus pe Hong în fruntea a peste 30 de milioane de oameni. La fel ca în Gran Colombia însă, Regatul Ceresc Taiping era strâns legat de soarta fondatorului său. Când Hong a murit, rebeliunea divină a fost învinsă, iar raiul pe pământ, imaginat de el, s-a spulberat.

Hong şi Bolívar şi-au definit revoluţiile proprii. Cu Emelian Pugaciov, un cazac de pe Don născut în Rusia Imperială în 1942, lucrurile au stat exact pe dos. Până la vârsta maturităţii, a avansat în ierarhia militară. Dar Pugaciov şi-a descoperit adevărata chemare abia atunci când s-au răsculat ţinuturile de la extremitatea sudică a

Rusiei. El a pretins – cu succes – că este soţul răposat al ţarinei Ecaterina cea Mare, Petru I, le-a promis eliberarea cazacilor asupriţi şi a ajuns să conducă o armată uriaşă de ţărani împotriva statului. Răscoala şi-a transformat conducătorul într-o personalitate cu totul diferită.

Pugaciov a fost un impostor de primă clasă în timpul vieţii. Pe „Che" Guevara însă moartea a fost cea care l-a consacrat. Prezentat drept eroul revoluţionar al secolului XX, imaginea lui arhicunoscută a ajuns să fie considerată o reprezentare simbolică a înseşi ideii de revoltă.

Ce îi face pe cubanezi şi pe alţi oameni care nu au, aparent, nimic în comun cu religia să se închine la altarele eroilor din trecut? Nimic nou în tendinţa popoarelor moderne de a-şi căuta idoli în toate aspectele vieţii. Conducătorii au exploatat această realitate, adaptând iconografia, simbolismul vizual al religiei, la contextele politice, ca fiind „punctul de convergenţă în care diferenţele dispar"[20]. În 1931, Stalin a dinamitat cupolele aurite ale unei catedrale din centrul Moscovei ca să facă loc pentru o sală uriaşă şi o gigantică statuie a lui Lenin (monumente care, până la urmă, au rămas neconstruite).

Babak Khorram-din, revoluţionarul din Azerbaidjanul medieval, este cunoscut până în zilele noastre în mare măsură datorită conducătorilor comunişti din secolul XX. Babak a fost un adorator al focului care a unificat sudul Caucazului împotriva dominaţiei islamice. În anii 1920, sovieticii atei erau angajaţi într-o bătălie similară, exact în acelaşi loc. Protocomunismul lui Babak a oferit contextul istoric de care avea nevoie statul azer egalitar.

Tendinţa revoluţiilor de a produce martiri continuă. Când vânzătorul ambulant Mohamed Bouazizi a turnat pe el o canistră cu benzină şi a aprins un chibrit, în Tunisia la

[20] Lippmann, W., *Public Opinion*, Filiquarian (Minneapolis, 2007), p. 219.

sfârşitul anului 2010, este puţin probabil să-şi fi imaginat că moartea lui avea să inspire un val de revolte în tot Orientul Mijlociu. Rezultatul revoluţiilor din 2011, la fel ca în cazul revoluţiilor din trecut, depinde de martirii care le alimentează şi de simbolurile care le călăuzesc. Şi totuşi, în timp ce martirii se înmulţesc, nu poate trece neobservată lipsa unor figuri simbolice marcante ale Primăverii Arabe. Nu este clar deocamdată dacă această tendinţă libertariană este benefică sau se va dovedi a fi călcâiul lui Ahile.

SCHIMBAREA PE CONDUCTĂ

AZERBAIDJANUL MEDIEVAL

> Şoferii conduceau prin oraş, claxonând şi fluturând steaguri uriaşe. Cei care nu se mai mulţumeau să iasă pe geamurile maşinilor se urcau pe capotă – sau, în unele cazuri, în portbagaje – punându-şi viaţa în primejdie.
>
> Când Hummerurile şi Land Roverurile şi butucănoasele Lada din era sovietică s-au împotmolit pe Bulevardul Petroliştilor, o şosea mărginită de palmieri pe ţărmul Mării Caspice, toată lumea s-a dat jos şi s-a pus pe dansat.[21]

Acestea erau scenele descrise de un corespondent *New York Times* pe 15 mai 2011, la Baku. Capitala Azerbaidjanului nu se bucura, aşa cum poate ne-am fi aşteptat, fraternizând cu valul de demonstraţii prodemocraţie ce mătura Orientul Mijlociu. Nu fuseseră nici alegeri măsluite, nici măcar vreun meci de fotbal aranjat. Euforia fusese provocată, în schimb, de doi azeri care, în noaptea precedentă, ieşiseră pe primul loc la

[21] „Eurovision Joy Deflects Cares for a While" („Bucuria Eurovisionului ascunde pentru o vreme grijile"), 15 mai 2011. *New York Times*. Disponibil online la http://nyti.ms/svBqJ0, accesat pe 28.07.2011.

concursul de interpretare Eurovision. Este adevărat că oamenii mărşăluiseră *deja* pentru democraţie la Baku, mai devreme în acelaşi an. Dar participanţii, mult mai puţini de acea dată, s-au confruntat cu măsurile de opresiune luate de poliţie şi cu represalii aspre.

Când lumea şi-a îndreptat privirile asupra acestui mic stat, mulţi vest-europeni au fost consternaţi. De ce preferă azerii să celebreze muzica pop siropoasă, în loc să le ceară reforme conducătorilor lor? Şi oricum, ce căuta o ţară musulmană învecinată cu Iranul şi cu Marea Caspică într-o competiţie europeană?

Şi totuşi, Azerbaidjanul, aşezat la marginea Caucazului tradiţional asiatic, are motive puternice să revendice un cuvânt de spus în problemele europene. Baku însuşi a servit multă vreme drept punct de plecare pentru armatele occidentale – greceşti, romane, ţariste şi sovietice – în incursiunile lor în Orient. Reprezentanţii Azerbaidjanului au locurile lor în Consiliul Europei. Boxerii, atleţii şi jucătorii de fotbal azeri participă la campionatele europene. De altfel, această ţară a făcut cunoştinţă devreme cu democraţia; femeile din Azerbaidjan au obţinut dreptul de vot şi dreptul de a candida la funcţii publice înaintea celor din Marea Britanie, Germania şi Franţa.

Acest bagaj cultural se explică, în parte, prin figurile emblematice ale rebelilor care au marcat istoria medievală a ţării. Istoria a ceea ce numim astăzi Azerbaidjan este strâns legată de numeroşii conducători şi imperii ce veneau din Persia, aflată la sud. În secolul al IX-lea, Azerbaidjanul era o provincie nordică într-un vast imperiu islamic axat în jurul Persiei. Conducătorii săi erau califii abbasizi. Teritoriul imperiului se întindea de la ţărmurile Atlanticului, din Marocul de azi, până la Oceanul Indian. La sfârşitul secolului al VIII-lea, când s-a născut Babak

Khorram-din, în nordul califatului, Abbasizii de-abia puneau bazele viitoarei lor supremaţii în domeniul ştiinţei, medicinei, ingineriei şi artei războiului, rol ce avea să se extindă sub diverse forme până în secolul al XIII-lea. Cucerirea Persiei de către Islamul arab era un fenomen recent, iar acesta abia începea să se impună în califat. Doar păturile superioare ale conducătorilor abbasizi erau de religie musulmană. Islamul persan se întindea peste o diversitate de grupuri etnice, lingvistice, tribale şi religioase aflate în conflict: nestorieni, evrei, diofiziţi, animişti, samariteni.

Conducătorii abbasizi au făcut eforturi ca să elimine aceste diferenţe. Ei au integrat anumite grupuri şi, în acelaşi timp, le-au suprimat pe cele mai ameninţătoare. Ca fostă religie oficială în Persia de dinaintea Abbasizilor, adoraţia zoroastrică a focului (pirolatrie) a beneficiat de o atenţie specială. Templele focului au fost dărâmate, iar practicanţilor li s-au impus restricţii. Pentru Babak, crescut într-o familie zoroastriană şi cu pregătire militară de la o vârstă fragedă, persecuţia a fost reprezentată de chemarea la arme.

O grupare rebelă cunoscută drept *Khurramiyah* lupta împotriva opresiunii regimului abbasid. Originară din regiunea Khurasan, din centrul ţării, în timpul copilăriei lui Babak, gruparea s-a răspândit în toată Persia. Zoroastrienii luptau împotriva musulmanilor, dar rebeliunea lor era totodată o bătălie între săraci şi bogaţi, între persani şi arabi. Rebelii khurramiţi proveneau din păturile inferioare ale persanilor nativi. Ei se opuneau atât noilor conducători arabi, cât şi elitelor persane pe care le considerau trădătoare, trecute de partea inamicului. Cultul focului era încă foarte răspândit în Persia la vremea respectivă. Rebelii au reuşit să atragă în rândurile lor mulţi persani care, nefiind nici arabi, nici musulmani, nu erau deloc

mulţumiţi de viaţa pe care o duceau sub dominaţia Abbasizilor.

Asumându-şi conducerea khurramiţilor în 816, Babak şi-a stabilit baza de operaţiuni într-un teritoriu îndepărtat, mult mai la nord de capitala Abbasizilor din Bagdad şi aproape de Azerbaidjanul din zilele noastre. Sub Babak, rebelii au devenit o importantă forţă militară. Câţiva generali abbasizi trimişi împotriva grupării în primele faze ale rebeliunii au fost înfrânţi. Atenţia pe care cronicarii abbasizi i-au dat-o lui Babak în anii ce au urmat sugerează că acesta trebuie să fi comandat o forţă militară semnificativă. Khurramiţii nu au cucerit niciodată puterea propriu-zisă, dar Babak i-a provocat pe Abbasizi şi le-a rezistat vreme de trei decenii, până în 838, când a fost capturat şi executat.

Cu toate că până la urmă a fost învins, amintirea martiriului lui Babak a revenit în Azerbaidjanul secolului XX, adusă de tancurile sovietice. Acestea au intrat în Baku în 1920, distrugând în faşă democratica, dar slaba republică azeră. Odată cu înfiinţarea Azerbaidjanului sovietic, istoricii au descoperit multe învăţăminte valoroase în povestea rezistenţei lui Babak. Deşi sumară, aceasta oferea o legătură istorică preţioasă între „paradisul socialist" al Azerbaidjanului şi lupta mai vastă şi continuă împotriva lumii capitaliste. Rezistenţa opusă de Babak în faţa dominaţiei islamice reprezenta, pentru comuniştii azeri, un precedent pentru suprimarea religiei musulmane, pe atunci religia dominantă în ţară. Numele contemporan pentru *Khurramiyah – surkh jamagan*, sau „purtătorii de roşu", era doar cireaşa de pe deliciosul tort istoric.[22]

---

[22] Babayan, Kathryn, *Mystics, Monarchs, and Messiahs: the Cultural Landscape of Early Modern Iran*, Harvard University Press (Boston, 2002), p. 269.

Babak şi adepţii lui nu au fost însă singurele simboluri revoluţionare scoase din trecut ca să se potrivească prezentului comunist din Azerbaidjanul secolului XX. În Persia sassanidă dintre secolele al V-lea şi al VI-lea, premusulmană, acţiona şi un misterios grup rebel, mazdakiţii. Ca şi khurramiţii, mazdakiţii erau zoroastrieni. Liderul lor spiritual, marele preot Mazdak, interpreta cultul focului în moduri radicale. Proprietatea era deţinută în comun. Carnea era considerată murdară. Femeile nu mai erau obligate să intre în căsătorii poligame, cum cerea practica zoroastriană obişnuită. Din nou, paralelele cu viziunea bolşevică asupra societăţii nu erau deloc greu de trasat, cel puţin pentru istoricii sovietici.

Cu toate că a avut o viaţă mai scurtă comparativ cu cea a khurramiţilor, revolta mazdakită se deosebeşte de aceasta într-un aspect foarte important: gradul de succes. Pentru o vreme, regele sassanid Kavad a impus filosofiile egalitariste ale lui Mazdak întregii populaţii persane. Dar, la fel ca în secolul XXI, puterea poporului a întâmpinat imediat rezistenţă din partea păturilor superioare ale societăţii. Preoţii ortodocşi ai cultului focului se opuneau mazdakismului, pe care îl considerau o deformare eretică a zoroastrismului. Ei au conspirat cu alţii ca să îl detroneze pe Kavad şi să-l încoroneze în schimb pe fiul acestuia. Pacifismul şi vegetarianismul şi-au pierdut repede puterea de atracţie, iar mazdakiţii egalitarişti au fost suprimaţi în forţă.

Realitatea este că ambele legende patriotice azere prezintă contradicţii flagrante. Nici în secolul al VI-lea şi nici în secolul al IX-lea, perioadele în care au acţionat mazdakiţii, respectiv khurramiţii, Azerbaidjanul nu exista în forma lui actuală. Cum regiunea Caucazului este punct de contact între câteva civilizaţii, pe aici s-au perindat un număr uluitor de formaţiuni statale şi de conducători.

Războaiele au împins emigranţii şi invadatorii peste graniţele mereu în schimbare din regiune. În spaţiul modest ce se întinde de la contestata provincie Nagornîi Karabah, spre sud prin Georgia şi Armenia, iar spre est până la Baku şi la Marea Caspică, s-au suprapus iar şi iar limbi, religii şi loialităţi tribale.

Mai mult, Mazdak şi Babak erau de origine persană. Etnia dominantă în Azerbaidjanul de azi este însă cea turcă, rezultat direct al invaziilor mongole care au pornit spre sud şi spre vest din stepele Asiei Centrale, începând cu secolul al XIII-lea. Azerii seamănă aşadar din punct de vedere genetic mai degrabă cu turcii anatolieni şi selgiucizi, decât cu vechii sassanizi din Persia, din rândurile cărora se trag eroii lor.

Istoricii sovietici azeri nu sunt, bineînţeles, singurii responsabili pentru mitizarea acestor rebeli până în zilele noastre. La urma urmei, ei nu au fost singurii care au revendicat moştenirea mazdakită. Poetul persan Firdousi a scris versuri pe această temă. În Iranul de dinaintea revoluţiei, Reza Şah a folosit imagini ale sabiei răzbunătoare a khurramiţilor ca să-i intimideze pe clericii şiiţi (fără succes, după cum avea să se dovedească). Şi nici nu este primul caz în care naţionalitatea sau originea etnică a unui personaj istoric nu se potriveşte cu naţiunea modernă care l-a ales: Stalin însuşi era un produs al amestecului etnic din Caucaz. În detrimentul celorlalte naţionalităţi – inclusiv cele din Georgia lui natală –, el s-a angajat în promovarea şovinistă a tot ceea ce era rusesc.

Revenind la capitala Baku de azi, portretele simplificate ale naţionalismului azer vin în contradicţie cu complexitatea istoriei. Conductele din regiunea caspică transportă o bună parte din petrolul şi gazul folosite de Europa. Ilham Aliev, conducătorul autoritar al acestei ţări bogate în resurse naturale, ar prefera să nu se

pomenească *prea des* nici de revolta lui Babak, nici de egalitarismul lui Mazdak. Departe de el modelul norvegian, cu taxe de 90% pe profitul din petrol, democraţie socială şi libertate pentru cetăţeni. Azerbaidjanul se îndepărtează aici de Europa; modelul Orientului Mijlociu, cu dictatură perpetuă şi concentrare a bogăţiei, este numai bun.

Iar recentele proteste de la Baku nu şi-au găsit loc de nici o parte a liniei trasate de comentatorii din presa anului 2011 între „Primăvara Arabă" şi demonstraţiile împotriva politicilor de austeritate din SUA, Grecia, Spania şi din alte ţări. S-a afirmat că primele cereau instaurarea democraţiei. Demonstraţiile de al doilea tip, ni s-a spus, sunt rezultatul recesiunii globale şi al crizei datoriilor. Dar greutăţile economice şi carenţele democratice nu se exclud reciproc. Există ghetouri greu încercate de sărăcie în ţările occidentale, tot aşa cum există elite financiare avide în Orientul Mijlociu. Jurnaliştii şi comentatorii n-ar trebui să presupună că motivaţiile interioare ale protestatarilor sunt uşor de citit sau imune la contradicţii. Este mai important să relatezi că un protest a avut loc decât să-i psihanalizezi pe participanţi.

Puţinii activişti politici azeri care sfidează *cu adevărat* forţele de securitate ale lui Aliev şi îndrăznesc să-şi spună păsul ar putea observa că nici măcar această condiţie minimală nu a fost îndeplinită. A existat o concentrare, de înţeles până la un punct, a presei europene asupra tulburărilor dramatice din Orientul Mijlociu. Totuşi, această concentrare a mascat ignorarea voită a protestelor ce aveau loc simultan în ţări în care Uniunea Europeană are interese strategice, ba chiar a protestelor ce aveau loc în pieţele din oraşele europene. În cazul politicienilor, lipsa criticilor la adresa Azerbaidjanului privat de libertăţi, dar bogat în resurse minerale, este pe cât de evidentă, pe atât

de motivată. Tulburările de aici nu ar lovi doar în dictatorul ţării, ci şi în consumatorii de energie europeni.

Baku a fost întotdeauna un oraş petrolier, cum era şi în 1920, când a sucombat în faţa Uniunii Sovietice. Lenin nu a cucerit Azerbaidjanul democratic în semn de omagiu adus lui Mazdak. Conducerea bolşevică şi-a dat seama că are nevoie de terenurile petrolifere, în lupta pripită pentru supravieţuire, dusă atât împotriva inamicilor externi, cât şi a celor interni. Hitler a fost de aceeaşi părere. Între 1942 şi 1943, la Stalingrad s-a derulat una dintre cele mai mari bătălii purtate vreodată, ca urmare a încercării Germaniei naziste de a obţine acces la petrolul din Caucaz. 65 de ani mai târziu, Uniunea Europeană se află într-o poziţie similară. Cum alte surse care asigură consumul regulat de energie al Europei sunt ameninţate de tulburările din Orientul Mijlociu şi de monopolul rusesc, a devenit o prioritate pentru europeni să nu-i supere pe conducătorii Azerbaidjanului. Scoaterea în evidenţă a legăturilor acestei ţări cu Europa şi ignorarea mişcărilor revoluţionare prodemocraţie nu dăunează nici relaţiilor reciproce, nici negocierii contractelor pentru energie.

În mai 2012, circul Eurovision poposeşte la Baku. Feeria de divertisment uşor este însoţită de un convoi de echipe de televiziune şi de un val de filme abil produse de Ministerul azer al Turismului. Nu se va vorbi, probabil, nici de minţi deschise, nici de dorinţa pentru o schimbare reală.

ÎNCĂ UN FALS DMITRI?

RĂSCOALA LUI PUGACIOV, 1773–1774

O ghicitoare: identificaţi următoarele două ţări: ambele au evoluat de la statutul de colonie la cel de putere intercontinentală, în decurs de câteva sute de ani. Ambele

s-au extins prin împingerea forţată a frontierelor. Şi ambele au ocupat acelaşi teritoriu, în perioade diferite însă. Răspunsul este, desigur, Rusia şi SUA. Mult mai multă vreme decât ar vrea conducătorii lor să recunoască, aceste două ţări au avut o tendinţă stranie de a-şi imita una alteia modelele de dezvoltare. (Teritoriul deţinut de amândouă este, desigur, Alaska rusească, ai cărei urşi şi somoni au devenit yankei în 1868, la preţul de doi cenţi pe acru, un adevărat chilipir.)

Anii 1770 au reprezentat un punct de cotitură pentru destinul ambelor ţări. În perioada în care cele 13 colonii de la Atlantic făceau pasul decisiv spre libertate, o răscoală ţărănească în masă zdruncina Rusia. Cei mai mulţi dintre noi ştim care a fost rezultatul final al Revoluţiei Americane. Dar mai puţin cunoscuta răscoală a lui Pugaciov a avut consecinţe la fel de durabile pentru monarhia ţaristă.

În fruntea răscoalei s-au aflat cazacii, o comunitate războinică, ce trăia la marginea imperiului. Prinţii ruşi erau familiarizaţi de multă vreme cu cazacii. În timpul domniei ţarului Ivan al III-lea, în secolul al XV-lea, conducătorii mongolilor musulmani au fost înlăturaţi, iar destinul Rusiei abia născute s-a unit, la propriu, cu cel al creştinătăţii înseşi.[23] De la un modest ducat, Moscova s-a extins, devenind un stat modern timpuriu. Aşezaţi pe malurile râurilor şi în stepele din sud, comunităţile de cazaci creştini acţionau ca o pavăză naturală împotriva unei noi invazii a mongolilor şi a altor ameninţări barbare. La vest, cazacii de pe Don, de pe teritoriul Ucrainei de azi, formau o barieră similară în faţa regatelor europene ostile.

[23] Cea de-a doua soţie a lui Ivan al III-lea era nepoata ultimului împărat al Constantinopolului cucerit. Drept urmare, patrioţii ruşi au susţinut, şi continuă să susţină, că Moscova ar fi „a treia Romă”, un bastion al dreptei credinţe. (n.a.).

Însă cazacii nu au putut fi ţinuţi întotdeauna sub control. Foametea, invaziile, molimele şi tulburările sociale au lovit greu regatul moscovit în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În 1649, a izbucnit răscoala lui Razin, de-a lungul frontierelor ocupate de cazaci în sudul şi vestul Rusiei. Una dintre ideile călăuzitoare ale rebelilor era aceea a uzurpării tronului: teoria conspiraţiei potrivit căreia „adevăratul ţar" fusese înlocuit de un impostor. În perioada tulburărilor de la începutul secolului al XVII-lea, de exemplu, au apărut, unul după altul, nu mai puţin de trei pretendenţi la coroana ţaristă. Pe toţi trei îi chema Dmitri şi fiecare era susţinut de altă facţiune politică.

Apariţia temei uzurpării tronului este legată de schimbările apărute în relaţia cazacilor cu religia lor. În anii 1650, biserica ortodoxă răsăriteană a iniţiat reforme ample şi profunde. Numeroase comunităţi de cazaci au respins însă aceste schimbări şi au rămas fidele variantelor nereformate de ceremonial religios şi rugăciune. Adepţii acestei ramuri a ortodoxiei îşi spun „credincioşi de rit vechi", iar textele lor sfinte rezervă un loc important unui Antihrist încarnat, care trăieşte şi îşi urzeşte planurile malefice, în lume. Acest aspect a fost imediat legat de zvonurile referitoare la falşii ţari. Începând de la jumătatea secolului al XVII-lea, cazacii de rit vechi au ataşat simbolismul religios conducătorilor nepopulari.

Ţarul Aleksei I a devenit primul dintre aceştia. În timpul domniei sale a fost legiferat statutul ţăranilor lega?i de glie ?i obliga?i s? munceasc? f?r? plat?. ?erbia a avut un efect dispropor?ionat de mare asupra cazacilor migratori din sudul Rusiei, leg?ndu?i de o moţi de glie şi obligaţi să muncească fără plată. Şerbia a avut un efect disproporţionat de mare asupra cazacilor migratori din sudul Rusiei, legându-i de o moşie sau de un stăpân anume. Aleksei a plasat apoi ortodoxia reformată –

antiteza convingerilor credincioşilor de rit vechi – în inima statului imperial rus. Începând din acel moment, împăraţii ruşi s-au putut baza pe credincioşii ortodocşi, cărora le erau deopotrivă lideri politici şi protectori. Şi astfel, în timpul domniei lui Aleksei, cazacii de rit vechi au devenit atât disidenţi politici, cât şi religioşi.

Acesta este contextul în care, în 1772, un dezertor din armată analfabet soseşte în comunităţile de cazaci care trăiau de-a lungul frontierelor de pe rîurile Terek şi Iaik (aproape de graniţa actuală dintre Rusia şi Kazahstan). Cât timp a stat acolo, Emelian Ivanovici Pugaciov a remarcat sărăcia şi nemulţumirea accentuate din rândurile cazacilor din partea locului. Încurajat de omniprezenţa zvonurilor referitoare la „falsul ţar”, soldatul hârşit şi-a încercat norocul.

Pugaciov s-a prezentat localnicilor drept ţarul Petru al III-lea reînviat. Petru fusese detronat şi murise în circumstanţe misterioase. Ţarina Ecaterina, ce avea să fie cunoscută mai târziu drept Ecaterina cea Mare, domnea în locul soţului ei. Ea era de origine germană, aşadar, cazacii o priveau cu suspiciune. Soţul ei martirizat, care introdusese unele reforme în ceea ce priveşte statutul şerbilor, era considerat un protector aproape supranatural.

Pugaciov a ajuns la Iaiţk (în zilele noastre Ural, în Kazahstan) şi a aflat despre revoltele recente. În anii precedenţi, o serie de măsuri punitive introduse de îndepărtatele autorităţi imperiale îi aduseseră pe cazaci în pragul răscoalei: restrângerea drepturilor locale de pescuit, înrolarea cazacilor în armata imperială şi obligativitatea raderii bărbilor (contrar practicii credincioşilor de rit vechi). Terenul politic era deja pregătit. Misteriosul nou-venit a fost doar scânteia care a aprins flacăra revoluţiei.

Cu atamanul (conducătorul) local înlăturat şi în exil, Pugaciov a început să răspândească povestea personalităţii lui „adevărate”, dar avea să fie curând capturat. Primii susţinători ai „ţarului Petru” l-au scos însă din închisoare şi, încurajat de această demonstraţie de sprijin, Pugaciov s-a decis pentru rebeliune. Un manifest din 1773 le promite adepţilor loiali „râul de la gură până la vărsare, pământuri şi păşuni, şi bani, şi plumb, şi praf de puşcă, şi provizii de pâine”.[24]

Vorba s-a dus repede. Lipsit de pricepere militară şi de armamentul necesar pentru a duce o bătălie convenţională, Pugaciov s-a concentrat pe recrutarea de oameni şi pe propagandă. Zvonurile care o prezentau pe ţarină ca fiind Antihristul şi îl proclamau pe „ţarul Petru” drept protector reînviat s-au intersectat cu mult efect în agitatele regiuni cazace Terek şi Iaik. În garnizoanele deservite de cazaci înrolaţi cu forţa şi prost plătiţi au izbucnit răzmeriţe, odată cu care au venit şi primele cuceriri uşoare. Revoltele i-au adus lui Pugaciov nenumărate arme şi mii de soldaţi.

Revolta s-a răspândit dincolo de comunităţile de cazaci. Legenda unui „ţar Petru” răzbunător, alias Pugaciov, a dat glas frustrărilor economice, etnice şi religioase de toate tipurile. Muncitorii în industrie din oraşul Orenburg, simpatizanţi ai răscoalei, au furnizat capacitatea de producţie. Rebeli s-au recrutat de asemenea, cu mult succes, din rândul tătarilor, ciuvaşilor şi başkirilor. Aceste grupări tribale, multe dintre ele musulmane, căzuseră doar de puţin timp sub birurile aspre şi persecuţiile religioase ţariste. După primele victorii, forţele rebelilor au început să semene cu o adevărată armată. Jafurile şi taxarea au ajutat la înfiinţarea unei

[24] Julicher, Peter, *Renegades, Rebels and Rogues under the Tsars*, McFarland (Jefferson, 2003), p. 98.

academii militare. Printre comandanţi s-au numărat Kinzia Arslanov, conducătorul başkirilor, Andrei Ovcinnikov, un talentat tactician militar, şi Afanasi „Spărgătorul” Sokolov, liderul muncitorilor industriali din Orenburg.

În ceea ce-l priveşte pe Pugaciov, acesta a continuat să joace rolul ţarului pierdut, impunând o disciplină imperială strictă, în timp ce se bucura de o gardă personală, de o nevastă tânără şi de viaţa luxoasă de la curtea sa. Primele succese l-au făcut să adopte un stil bombastic. „Ţarul Petru” profita de orice prilej ca să vorbească despre planurile lui de a impune lumii întregi stăpânirea cazacilor atotcuceritori. Conducătorii reali ai Rusiei, aflaţi în îndepărtatul Sankt-Petersburg, au primit cu neplăcere veştile despre evenimentele din Urali. Răscoalele ţărăneşti nu erau însă ceva neobişnuit, şi nici cel mai presant subiect de pe agenda imperială.

De cinci ani de zile, Rusia era greu încercată de războiul cu Imperiul Otoman. În 1773, a fost în sfârşit câştigată şi ultima bătălie împotriva turcilor, aşa că se putea aloca mai multă forţă pentru zdrobirea lui Pugaciov. Cu toate eforturile acestuia de a-şi reconstrui armatele, asediul de la Iaiţk a trebuit ridicat, şi trupele rebele au fost învinse la Troiţki, chiar pe frontiera de azi dintre Kazahstan şi Rusia. Rebelii au obţinut într-adevăr o victorie la Osa, pe râul Kama, şi păreau să-şi fi recăpătat elanul, demonstrat de succesul atacului frontal asupra Kazanului. Cu toate acestea, întăririle aduse trupelor imperiale de pe frontul otoman i-au alungat pe rebeli din Kazan şi au respins alte câteva atacuri.

În 1774, a fost semnat un tratat de pace cu Imperiul Otoman, şi rebelii aveau să simtă pentru prima dată întreaga forţă a armatei imperiale. În acelaşi timp, Pugaciov a făcut un şir de greşeli fatale. Forţele lui s-au întors spre sud după ce au traversat fluviul Volga la Kazan,

ratând ocazia de a îndrepta rebeliunea spre partea europeană a Rusiei. Rebelii au început să ocolească obiectivele militare, atacând în schimb oraşele şi moşiile prospere aflate de-a lungul Volgăi. Forţele imperiale i-au administrat lui Pugaciov o înfrângere severă la Ţariţîn, la începutul lui 1774, ucigând mii de soldaţi rebeli şi destrămând pentru totdeauna armata lor de-acum deja dispersată. Mai târziu în acelaşi an, cu „regatul" lui destrămat, Pugaciov a căzut victimă recompensei uriaşe oferite pentru capturarea lui. S-a trezit plimbat prin Moscova în lanţuri, iar după paradă au urmat procesul şi o execuţie sângeroasă.

Regiunile locuite de cazaci au cunoscut după aceea un amestec de represalii şi reforme. Oraşele care sprijiniseră cel mai entuziast rebeliunea au fost şi cele care au avut cel mai mult de suferit. Conducătorii rebelilor au fost prinşi şi executaţi. Cu toate acestea, reacţia Ecaterinei la tulburările din ţinuturile cazacilor îi justifică pe deplin reputaţia de „despot luminat" pe care avea să o capete mai târziu. Comparativ cu proporţiile revoltelor, execuţiile au fost limitate. Violenţa soldaţilor a fost temperată de amnistii, de ieftinirea bunurilor de larg consum şi de reducerea unor taxe. Rezultatul rebeliunii a încurajat-o pe ţarină să-şi organizeze mai riguros frontierele, cu un sistem de provincii mici şi oficiali aleşi. În acelaşi spirit, musulmanii nu au mai fost convertiţi cu forţa, iar condiţiile pentru muncitorii industriali s-au îmbunătăţit.

Rebeliunea lui Pugaciov nu este un eveniment izolat în istoria europeană. Transformările lente şi dureroase care au adus societăţile feudale în epoca industrială modernă i-au afectat puternic pe ţărani. Acolo unde costurile materiale şi umane s-au dovedit de neacceptat şi acolo unde au existat şi mijloacele necesare pentru asta, au izbucnit răscoale violente. Anumite evenimente – Războiul

Ţărănesc German din 1525 şi răscoala ţărănească izbucnită în Anglia în secolul al XIV-lea (vezi capitolul „Vara în oraş”) – au fost organizate, susţinute şi nu s-au limitat la o singură clasă socială sau etnie. Nenumărate alte răscoale ţărăneşti au reprezentat incidente minore, suprimate rapid şi condamnate la uitare.

Rebeliunea lui Pugaciov, la care au participat zeci de mii de soldaţi şi care a ameninţat pentru scurt timp partea europeană a Rusiei, se plasează spre capătul superior al scalei. Aşa-zisul ţar se alătură lui Stenka Razin şi lui Bogdan Hmelniţki, într-o serie de trei conducători importanţi ai ţărănimii din Rusia secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea. Ei au multe în comun. Rebeliunile lor şi-au avut, toate, originea în expansiunea puterii statului rus asupra popoarelor lor. Toate s-au concentrat asupra tensiunilor dintre centru şi periferie. Toate s-au sfârşit cu o redefinire a acestei relaţii cruciale.

Tradiţia a continuat în anii 1770. „Schismaticii”, cum erau etichetaţi peiorativ credincioşii de rit vechi de către restul ortodoxiei, au devenit o minoritate în cadrul propriei lor religii. Onoarea şi credinţa lor, aşa cum au fost ele percepute, împreună cu o tradiţie a sărăciei şi a interdicţiilor, i-au legat pe ortodocşii de rit vechi, în imaginaţia artistică de mai târziu, de o Rusie străveche şi mai adevărată. Dostoievski s-a folosit de imaginea lor de marginalizaţi politic. El şi-a numit antieroul din *Crimă şi pedeapsă* Raskolnikov, de la cuvântul rusesc *raskolnik* ce înseamnă „schismatic”. Nicolas Roerich a folosit impresia lui despre Rusia rurală premodernă ca să stilizeze cea mai scandaloasă reprezentaţie artistică a secolului XX: *Le sacre du printemps (Ritualul primăverii)*, de Stravinski şi Diaghilev, în 1913.

Cultul ţarilor a crescut odată cu puterea şi bogăţia Rusiei imperiale. Ţarii secolului al XIX-lea, din dinastia

Romanov, au intrat efectiv în mitologia ortodoxă. Asasinatele întreprinse de revoluţionari fără Dumnezeu – al lui Aleksandru al II-lea în 1881; al lui Nicolae al II-lea cu întreaga familie în 1918 – nu au reuşit decât să dea amploare acestui proces. Pretendenţi la moştenirea dinastiei Romanov au apărut de-a lungul întregului secol XX, dar nici unul nu a mai reuşit să câştige sprijinul de care s-a bucurat Pugaciov.

Între timp, identitatea cazacilor a fuzionat cu cea a Rusiei. Cavaleria de cazaci, ofiţerii şi trupele de frontieră au avut un rol major în apariţia Siberiei ca regiune şi au consolidat poziţia Rusiei, de mare putere europeană, în secolul al XIX-lea. Cu preponderenţa căciulilor de blană, a veşmintelor în culori strălucitoare şi a dansurilor tradiţionale, diferenţa dintre cultura rusă şi cea cazacă a devenit imperceptibilă. Fie ea Antihristul, ucigaşă a propriului soţ sau orice altceva, Ecaterina a fost autoarea unor reforme ce au atras cazacii aproape de inima Rusiei imperiale. Ei nu vor mai încerca niciodată să rupă legăturile cu atâta convingere sau în număr atât de mare.

ELIBERATOAREA ELIBERATORULUI

GRAN COLOMBIA, ANII 1820

> Natura, sau Pacha Mama, acolo unde viaţa apare şi se reproduce, are dreptul la respect deplin pentru existenţa ei, pentru menţinerea şi regenerarea ciclurilor ei de viaţă, a structurilor ei, a funcţiilor şi a procesului de evoluţie.

Acesta este Articolul 71 din Capitolul al III-lea al actualei Constituţii a Ecuadorului. În 2008, aceste rânduri au făcut din document prima constituţie naţională adoptată vreodată în lume care prevede drepturile legale ale naturii.

Această ţară mică şi inofensivă din America de Sud ascunde un număr surprinzător de asemenea repere

istorice. La urma urmei, cintezele din insulele Galápagos au fost cele care l-au ajutat pe Charles Darwin să-şi dezvolte teoria evoluţiei. În 1929, femeile ecuadoriene au devenit primele de pe continent care au obţinut dreptul de vot. Şi, cu aproximativ un secol în urmă, Ecuadorul şi-a proclamat eliberarea de sub tutela Spaniei înainte de oricare altă ţară sud-americană.

De fapt, întâlnirea a doi conducători revoluţionari legendari în oraşul ce se numeşte astăzi Guayaquil este cea care domină seria de curiozităţi politice din Ecuador şi marchează cu adevărat începutul epocii independenţei pentru America de Sud. S-a întâmplat în anul 1822. Chiar dacă nu se mai întâlniseră niciodată până atunci, José de San Martín şi Simón Bolívar erau aliaţi de multă vreme, sărbătorind victoria asupra inamicilor comuni, la sfârşitul unui război revoluţionar odiseic.

San Martín a condus 5000 de soldaţi din oraşul său natal, Buenos Aires, peste lanţul munţilor Anzi, ca să cucerească independenţa statului chilian de sub dominaţia regelui spaniol. După ce a fondat statul Chile, el şi-a continuat drumul şi luptele spre nord, eliberând o parte din Perú şi intrând pe teritoriul de astăzi al Ecuadorului. Bolívar lupta cu aceleaşi forţe monarhiste încă din 1809. Pornind de la capătul opus al continentului, armata lui a reunit forţele disparate ce luptau pentru independenţă în uriaşul viceregat spaniol al Noii Granade (întins pe cea mai mare parte a nord-vestului Americii de Sud).

După ce şi-a câştigat războiul revoluţionar, Bolívar a redenumit Noua Granadă, Gran Colombia. El a devenit primul conducător al noului stat, pe care l-a înzestrat cu o constituţie progresistă, liberală. Noile legi au pus capăt sclaviei, au prevăzut libertatea presei şi au acordat cetăţenie şi drept de vot negrilor şi populaţiei amerindiene. La momentul întâlnirii sale cu San Martín,

care la puţin timp după aceea s-a retras în Europa, Bolívar simţea că îşi merită titlul neoficial, dar universal de „Eliberator”.

Însă înainte să se familiarizeze cu viaţa de preşedinte, Bolívar a dat peste o problemă: s-a îndrăgostit. Manuela Sáenz, membră activă a elitei creole a Ecuadorului, a început o legătură pasională cu victoriosul general după ce l-a cunoscut la un bal. Sáenz provenea dintr-o familie bogată de prin partea locului, dar cu origini în Spania peninsulară. Ea era rodul unei legături amoroase scurte, neoficializate în faţa Domnului, iar după eticheta din colonii, tatăl ei n-ar fi fost obligat nici să o recunoască, nici să o întreţină. El a făcut însă ambele lucruri. Sáenz a avut parte de o educaţie privilegiată la mănăstire, urmată de o căsătorie în pripă cu un bărbat mai în vârstă. Viaţa adormită de la oraş alături de englezul James Thorne nu avea însă nici un farmec pentru tânăra pasionată de călărie, de teatru şi de intrigile politice la vârf.

Manuela şi-a părăsit soţul şi s-a implicat în politică încă dinainte să-l cunoască pe Bolívar. Conducea o reţea neoficială de spionaj, în toiul fervorii revoluţionare ce cuprinsese Noua Granadă. După întâlnirea lor, „Eliberatorul” a fost nevoit să-şi continue lupta ca să elimine ultimele semne ale rezistenţei regaliste din Perú şi Bolivia. Aşadar, relaţia lui Sáenz cu Bolívar a rămas, în această perioadă, una a dorinţei reciproce, bazată pe scrisori la mare distanţă şi întâlniri pe fugă.

Cât timp l-a aşteptat pe iubitul ei, Sáenz nu s-a încadrat nici pe departe în tiparul pasivităţii feminine. A susţinut activ cauza Gran Colombiei, apărându-l pe Bolívar de detractori. Sáenz nu semăna cu amantele comode din tradiţia sud-americană („Eliberatorul” se bucurase de altfel din plin de acestea, în campaniile lui militare). Instinctele ei politice au rămas ascuţite şi vigilente chiar şi după ce s-

a stabilit, împreună cu Bolívar, în capitala Gran Colombiei, Bogotá, în 1827.

Reale sau nu, întâmplările din acea perioadă au fost folosite mai târziu pentru a ataşa reputaţiei Manuelei Sáenz o anumită predilecţie pentru comportamentul sălbatic. Ea îl apăra pe Bolívar cu loialitate, şi uneori chiar cu o patimă violentă. Cea mai cunoscută dintre legende – că Sáenz i-a salvat viaţa lui Bolívar, apărându-l de asasini – este adevărată. În noaptea de 25 septembrie 1828, în cămaşă de noapte şi cu sabia în mână, ea a ţinut la respect un grup de asasini, suficient timp pentru ca iubitul ei să-şi facă o ieşire nu tocmai prezidenţială pe fereastra dormitorului.

Atentatele la viaţa lui Bolívar erau rezultatul echilibrului tot mai fragil al Gran Colombiei. Bun cunoscător al istoriei şi al teoriei politice, „Eliberatorul” concepuse iniţial noua ţară ca pe o versiune latino-americană a SUA: liberală, democratică şi unind câteva state sub o umbrelă federală. Dar foştii aliaţi nu-i împărtăşeau viziunea. Facţiunile *criollo*, *llanero* şi *pardo*, care luptaseră împreună atât de eficient pentru cucerirea independenţei, s-au îndepărtat spre sfârşitul deceniului 1820.

Pentru a exista în continuare, Gran Colombia se baza pe Bolívar, ca personaj simbolic şi ca autoritate. Mai preocupat însă de securitatea ţării în viitorul imediat decât de constituţia ei liberală, Bolívar a folosit din ce în ce mai mult puteri dictatoriale pentru a ţine laolaltă facţiunile politice în conflict. Ultimii ani ai lui Bolívar dezvăluie o ironie tristă: omul cunoscut drept „Eliberatorul” devenise un despot, prea puţin diferit de monarhii cu care se luptase întreaga viaţă. Sub presiunea intereselor ecuadoriene şi a separatiştilor din Venezuela, visul Columbiei Mari al lui Bolívar a murit odată cu acesta. Ţara

s-a scindat la doar câteva luni după ce el s-a stins din viaţă în decembrie 1830, departe de Sáenz. Epitaful de pe piatra de mormânt a lui Bolívar arată că acesta era conştient de eşecul măreţului său proiect panamerican: „Toţi cei care au slujit Revoluţia au arat valurile mării”.

Există numeroase mituri care o înconjoară pe Sáenz, inspirate de întâmplările dramatice din acea perioadă. Una dintre controverse este dacă aceasta l-a urmat sau nu pe Bolívar într-un marş foarte dificil din 1824. La capătul lui, relatări contradictorii îi arată pe revoluţionarii ecuadorieni pe câmpul de luptă la Ayacucho, sau la peste 1000 de kilometri distanţă, în Lima. Se mai spune că ea ar fi avut o aventură cu unul dintre generalii lui Bolívar, că ar fi purtat o uniformă militară în public şi că ar fi năvălit călare într-o cazarmă, fluturând un pistol, ca să pună capăt unei răzmeriţe. La adresa ei abundă tot soiul de acuzaţii, cum că ar fi fost o băutoare înrăită, că înjura şi fuma. Diverşi istorici au găsit pentru acest comportament nedemn de o doamnă explicaţii ce merg de la nimfomanie şi lesbianism până la genele bunicilor ei spanioli.

Puţine dintre ele sunt însă convingătoare. Relatările cele mai defavorabile provin din surse contemporane ostile. Faptul că a stat cu credinţă alături de un personaj atât de puternic şi de incomod ca Bolívar le explică în parte. În plus, cum nu ducea lipsă de opinii şi nici de curajul de a şi le exprima sus şi tare, Sáenz era mai mult decât capabilă să-şi facă şi singură duşmani. Viziunea predominantă a feminităţii în America Latină din vremea respectivă – supusă, lipsită de opinii, dedicată în totalitate căsniciei şi căminului – nu a servit deloc reputaţiei unei personalităţi atât de directe.

Aceasta reflectă o tendinţă mai generală de a poziţiona femeile din rândurile grupărilor rebele în spatele camarazilor lor macho. Aleida March, de exemplu, apare

de obicei din ceţurile revoluţiei cubaneze la braţul lui „Che” Guevara, şi nu ca luptător de gherilă şi spion, cum a fost în realitate. Rosa Luxemburg, conducătoarea eşuatei Revoluţii Decembriste din Berlin, din 1919, este mai cunoscută pentru moartea ei prematură şi violentă decât pentru ideile şi acţiunile ei.

Iar tendinţele sexiste nu au dispărut nici acum. Iată cum le-a prezentat-o un jurnalist cititorilor site-ului de ştiri *Daily Beast* pe Camila Vallejo, conducătoarea protestelor studenţeşti din Chile, din 2011:

> Cu ochi verzi şi blânzi, cu un cercel de argint în nas şi 63 000 de fani pe Facebook, conducătoarea studenţilor, originară din Santiago, s-ar potrivi mai bine pe podiumurile prezentărilor de modă decât pe baricade.[25]

Cea mai simplă explicaţie pentru atitudinea misogină este că jurnaliştii şi istoricii au fost întotdeauna, la fel ca revoluţionarii, predominant bărbaţi. De fapt, femeile din America Latină au fost mereu în urma bărbaţilor, în toate rolurile publice. Chiar dacă femeile influente sunt ceva obişnuit la nivelul familiilor, în sferele creative şi la nivel local, războiul şi politica sunt, prin tradiţie, domeniul bărbaţilor. Persistă şi astăzi efectul învăţăturilor sociale ale catolicismului şi tradiţia lui *caudillo*, conducătorul politic suprem sau „şeful cel mare”. Iar în perioada modernă, când au apărut lideri politici importanţi din rândul femeilor, a fost în general vorba despre văduve. Cele mai bune exemple sunt amândouă din Argentina: Evita Perón este cea mai cunoscută; Cristina Fernández de Kirchner este cea mai apropiată de zilele noastre.

În ultimii ani au revenit la modă atât imaginea simbolică a lui Sáenz ca pionier al feminismului, cât şi

[25] Margolis, Mac, „Hard Left Heartthrob”, Daily Beast, website http://bit.ly/vHUoR1 accesat pe 07.10.2011.

practica panamericanismului bolivarist. În 2005, autorii unui manual de politică despre America Latină au făcut continentului următoarea prezentare:

> Popoarele din America Latină s-au îndepărtat de ideologiile utopice, în favoarea eforturilor practice de la cel mai de jos nivel... Aproape peste tot, politicile neoliberale sunt dominante.[26]

Momentul unei astfel de aprecieri declarative nu putea fi mai prost ales. Începând cu numirea lui Hugo Chávez în funcţia de preşedinte al Venezuelei în 2004, un val de guverne socialiste şi de stânga au ajuns la putere şi şi-au consolidat apoi poziţiile. În 2006, Evo Morales a devenit primul indigen ales la conducerea Boliviei. Nestor Kirchner (predecesorul Cristinei) în Argentina şi Luiz Inácio „Lula" Da Silva în Brazilia, cu toate că nu erau socialişti declaraţi, şi-au afirmat răspicat opoziţia faţă de măsurile economice neoliberale impuse de FMI şi de interesele corporatiste susţinute de SUA. Asemănările cu Bolívar nu sunt întâmplătoare. Chávez şi Morales l-au omagiat explicit pe „Eliberator".

Foarte potrivit, un membru proeminent al acestei noi generaţii de sud-americani este ecuadorian. De la alegerea lui în fruntea statului, în 2006, Rafael Correa a devenit cunoscut pentru mult mai mult decât clauza ecologică introdusă în Constituţie. El a aliniat Ecuadorul cu ţările învecinate din America Latină şi din Caraibe – „Alianţa Bolivariană pentru Americi" – şi a lansat atacuri verbale susţinute împotriva imperialismului în emisfera sudică. Măsurile de îngrădire a libertăţii presei, menite probabil să evite un sfârşit asemănător celui care s-a

---

[26] Margolis, Mac, „Hard-Left Heartthrob", *Daily Beast*, website http://bit.ly/vHUoR1 accesat pe 07.10.2011.

abătut asupra Gran Colombiei, amintesc de înclinaţiile despotice ale lui Bolívar.

Cât despre Sáenz, până recent nu s-a ştiut mare lucru despre ultima perioadă a vieţii ei. Dispariţia lui Bolívar a lăsat-o fără forţă politică şi, lipsită de orice aliaţi în capitala Bogotá şi în oraşul ei natal, Quito, a fost condamnată pentru activităţi „criminale şi subversive”, apoi trimisă în exil. Obligată să-şi trăiască ultimele zile în îndepărtatul oraş de frontieră Paita, din Perú, ea nu a renunţat nici o clipă la activismul politic. Sáenz s-a întâlnit cu eroul naţional italian Garibaldi şi l-a consiliat pe primul preşedinte al Ecuadorului, Juan José Flores.

„Eliberatoarea Eliberatorului” a murit în 1856. Mulţumită activităţii unor biografi dedicaţi şi a grupurilor feministe din regiune, Sáenz a devenit, între timp, una dintre cele mai apreciate femei revoluţionare din istorie. Preşedintele Chávez a dispus ca rămăşiţele ei trupeşti să fie deshumate şi depuse alături de cele ale lui Simón Bolívar în Venezuela, în 2010. Refacerea reputaţiei ei istorice este primul semn de schimbare a modului de a descrie implicarea politică a femeilor radicale, mai ales cu rol de lider.

RAIUL PE PĂMÂNT

REBELIUNEA TAIPING, 1850–1861

> Întrebările pe care vreau să vi le pun sunt următoarele:
>
> Întrucât naţiunile voastre îl slăvesc pe Dumnezeu de atâta vreme, ştie cumva vreunul dintre voi:
>
> 1. Cât de înalt este Dumnezeu sau cât de solid?
> 2. Ce înfăţişare sau ce culoare are?
> 3. Cât de mare este burta lui?

4. Ce fel de barbă poartă?[27]

Aşa începe o extraordinară corespondenţă diplomatică. Destinatarul şocat este căpitanul vasului englezesc *Rattler*, ancorat pe fluviul Yangtze din China. Expeditorul curios era Regele de la Răsărit al Regatului Ceresc Taiping. La momentul respectiv, în iunie 1854, Regele de la Răsărit era Yang Xiuqing, al doilea la comanda unui stat teocratic pe deplin funcţional din centrul şi sudul Chinei. Statul fusese fondat prin înfrăţirea câtorva grupuri de rebeli împotriva ineficientului stat al dinastiei Qing, consolidat printr-o sete nepotolită de războaie şi doborât în cele din urmă printr-o intervenţie străină decisivă.

Rebeliunea Taiping îşi datorează existenţa viziunii unui singur om. Hong Xiuquan era un tânăr strălucit, dar frustrat, care trăia în Guangdong, în sudul Chinei, în anii 1830. După ce a picat pentru a doua oară la examenele de intrare în serviciul civil al statului, el s-a întors acasă, la mica fermă a părinţilor lui, şi a căzut într-o comă febrilă. Aşa cum avea să povestească Hong însuşi mai târziu, în visul ce a urmat i-a întâlnit şi pe Dumnezeu şi pe Iisus. Aceştia i-au dat ordine stricte să se întoarcă pe pământ şi să se lupte cu „diavolii demonici”. Hong s-a trezit şi s-a supus. Până în 1843, el elaborase deja o versiune evanghelică a creştinismului. Primii convertiţi au fost din rândul familiei şi prietenilor, iar autoproclamatul Rege Ceresc a început, cu ajutorul lor, să-şi răspândească ideile pe plan local.

Hong şi-a întemeiat Regatul Ceresc pe o traducere excentrică a textelor biblice. Primise Cartea Cărţilor de la nişte predicatori creştini neidentificaţi, întâlniţi în regiunile de coastă din Guangdong, unde-şi desfăşurau activitatea. În general originari din străinătate, aceşti oameni învăţaţi

[27] Skidmore, T.E. & Smith, P.H., *Modern Latin America*, Ediţia a VI-a, Oxford University Press (New York, 2005), p. 449.

cu greutăţile erau segregaţi prin lege de chinezii obişnuiţi. Cu toate acestea, ei făceau prozeliţi în localităţile de pe ţărm, dar şi în regiunile vaste şi păgâne din interiorul Chinei, deseori deghizaţi cu roba de mătase şi încălţările de lemn purtate de negustorii chinezi – singura modalitate de a evita capturarea şi distrugerea Bibliilor pe care le aveau cu ei.

La vremea la care Hong îşi punea la punct ritualurile sectei lui modeste, cândva în jurul anului 1844, ostilitatea împotriva creştinilor funcţiona încă la nivel local. Hong Xiuquan şi primii lui convertiţi la „Proslăvirea lui Dumnezeu" erau Hakka, fapt care aducea temerile unei minorităţi marginalizate laolaltă cu resentimentele unei religii stigmatizate. Cei care îl slăveau pe Dumnezeu s-au apucat, cu mult zel, să distrugă statuile idolilor şi pagodele din Guangxi, ceea ce le-a atras represalii din partea oficialilor guvernului, miliţiilor şi moşierilor locali. La rândul lor, represaliile i-au făcut pe adepţii lui Hong să se înarmeze. Ei vedeau în dinastia Qing pe acei „diavoli demonici" din viziunea lui Hong, fapt care transpare din instrucţiunile transmise, chipurile, de însuşi „Fratele Ceresc" Iisus:

> Tinerii mei fraţi, voi trebuie să respectaţi Poruncile Cereşti, să ascultaţi ordinele, să fiţi buni unii cu alţii şi să nu intraţi în sate ca să le jefuiţi. În luptă, să nu vă retrageţi niciodată de pe câmpul de bătălie; dacă găsiţi bani, nu trebuie să îi păstraţi pentru voi, ci să-i predaţi vistieriei publice...[28]

Înainte de 1850, influenţa „Regelui Ceresc" nu trecea de câteva congregaţii înapoiate. În acel an, conducătorii rebeliunii Taiping i-au privit pentru prima dată pe adepţii lor în termeni militari. Botezurile au început să se numere

[28] Spence, J.D., *God's Chinese Son: The Taiping Heavenly Kingdom of Hong Xiuquan*, W.W. Norton (New York, 1996).

cu miile, nu cu zecile. La sfârşitul anului 1850, Hong a putut să provoace şi să învingă o armată Qing în prima bătălie a rebeliunii, la Jintian. Ce transformare suferise între timp Regatul Ceresc?

Primul Război al Opiului a dat un imbold rebeliunii Taiping. Rezultatul final a fost umilinţa profundă a dinastiei Qing. Cu flota anihilată, regimul dinastic nu avea nici o putere să stopeze recolta letală de mac cu care britanicii au invadat piaţa chineză. Acest fapt nu a făcut decât să accentueze lipsa lor de popularitate la scară largă. Corupţia era în floare. O succesiune de dezastre naturale au distrus culturile agricole şi au întunecat pretinsul „mandat divin" al dinastiei. Rasa a jucat şi ea un rol. Conducătorii Qing erau manciurieni, pe când supuşii lor, în majoritate covârşitoare, mongoli.

Campaniile britanicilor împotriva piraţilor locali care operau în jurul Hong Kongului i-au forţat pe bandiţi să urce pe fluviile largi din sudul Chinei şi în trecătorile din munţi. În aceste ţinuturi, în care Hong era foarte ocupat cu botezurile şi cu lupta împotriva „diavolilor demonici", piraţii nou-veniţi s-au amestecat cu bandiţii ce operau deja pe râuri şi cu societăţile secrete anti-Qing, cum era gruparea Cerul şi Pământul. Bandiţii, foştii piraţi şi agitatele grupuri clandestine de diferite tipuri au început, treptat, să se unească sub steagul rebeliunii Taiping.

Conflictul convenţional consumase însă resursele comunităţii din Guanxi până în punctul critic. Conducătorii au decis să străpungă liniile forţelor Qing, care îi încercuiseră pe rebeli, şi să pornească spre nord. Din perspectiva guvernanţilor Qing, această migraţie de 1 500 de kilometri, marcată şi de bătălii crâncene şi de recrutări în masă la cauza sfântă, a transformat Regatul Ceresc dintr-o neplăcere regională într-o ameninţare naţională reală. Marşul s-a oprit sub zidurile Nankingului, pe fluviul

Yangtze, în provincia Anhui. Victoria în bătălia pentru marele oraş l-a confirmat ca bază de unde rebeliunea putea să-şi consolideze succesele rapid obţinute.

În anul 1851, la doar câţiva ani după eşecul la examen, Hong Xiuquan controla un teritoriu în care trăiau aproximativ 30 de milioane de oameni. El transformase o viziune religioasă personală mai întâi într-o luptă de gherilă, apoi într-un război civil la scară largă. Marele oraş şi importantul centru comercial fluvial Nanking, întregul curs superior al fluviului Yangtze, Guangxi, părţi din Guangdong, provinciile Anhui şi Hunan – toate au căzut sub controlul generalilor săi.

În aceste regiuni au fost impuse legile sfinte ale Regatului Ceresc. Acestea erau un amestec bizar de puritanism din Vechiul Testament, tradiţii confucianiste şi excentrităţile personale ale conducătorilor. Obiceiul străvechi al legării picioarelor femeilor, de exemplu, a fost scos în afara legii (deşi era o practică obişnuită în comunităţile Hakka, din care proveneau în exclusivitate elitele). Comerţul liber a fost sever restricţionat. Proprietatea era deţinută în comun de către stat. Porecla „plete lungi” dată soldaţilor Taiping se referea la modul ostentativ în care aceştia îşi purtau părul despletit (un act de rebeliune în sine, de altfel, având în vedere că stilul Qing „ras şi cu coada împletită” era obligatoriu prin lege).

Cu toate restricţiile impuse oamenilor de rând, păturile superioare ale Regatului Ceresc au preluat numeroase vestigii ale vieţii imperiale dinastice. Hong Xiquan şi ceilalţi conducătorise bucurau, de exemplu, de mai multe concubine, în ciuda interdicţiei puritane impuse în afara zidurilor palatului asupra oricăror relaţii sexuale, de orice tip (chiar şi în cuplurile căsătorite). Cea mai mică nemulţumire atrăgea după sine pedeapsa capitală. Decapitarea era metoda preferată de execuţie, dar nu era

exclus nici supliciul „dezmembrării lente” pentru trădare sau pentru blasfemie.

Credincioşi sau nu, săraci sau bogaţi, zeci de milioane de oameni care trăiau în interiorul sau în apropierea graniţelor în schimbare ale Regatului Ceresc nu puteau face nimic ca să scape de realităţile dure aduse de legile religioase puritane şi de rebeliunea armată. Un tânăr din acelaşi mediu geografic şi social ca Hong Xiuquan, scriind după ce haosul a luat sfârşit, povesteşte despre spaima şi durerea cu care unele dintre cunoştinţele lui au primit vestea capturării de către rebeli a oraşului învecinat:

> Unii s-au uitat spre cer şi au plâns pentru câmpurile lor de acasă, alţii s-au uitat în cămări şi şi-au făcut griji pentru nevestele şi copiii lor. Adeseori ne ferim să ne arătăm sentimentele pe chipuri şi în vorbe, le ferecăm adânc în suflete, ca în nişte puţuri; dar de data aceasta... puteai citi până în străfundurile inimilor. Asta înseamnă să vezi oameni la capătul puterilor.[29]

În tot deceniul guvernării lor, forţele Taiping nu au încetat niciodată lupta. Fie că soldaţii avansau cucerind sau apărau poziţii fortificate, efectul asupra populaţiei civile era acelaşi: mâncarea devenea tot mai mult o raritate, deplasarea, tot mai dificilă, iar foametea – ceva obişnuit. La fel ca un teleevanghelist din zilele noastre, Hong Xiuqang, în roba lui, emitea proclamaţii de la masa întinsă, plină cu bucate alese, din luxosul lui palat din Nanking, cerându-le adepţilor să-şi sacrifice proprietăţile şi să contribuie la stocul comun de cereale.

Fie că veneau donaţiile, fie că nu, armatele fiecăreia dintre tabere îşi însuşeau tot ce puteau. Civililor prinşi în luptă nu li se arăta nici urmă de milă. Locuitorii erau

[29] Teng, S.Y., *The Taiping Rebellion and the Western Powers: A Comprehensive Survey*, Oxford University Press (Londra, 1971), p. 77.

izgoniţi din oraşele cucerite, iar locuinţelor vulnerabile strategic din afara zidurilor li se dădea foc. Când armatele se retrăgeau dintr-o zonă, distrugeau orice resurse păreau valoroase şi făceau tot posibilul ca să lase cât mai puţine bunuri inamicilor Qing. Indiferent de responsabilitate şi ţinând cont de imposibilitatea de a face calcule exacte, numărul victimelor din teritoriile Taiping între 1850 şi 1864 este de ordinul câtorva milioane, comparabil doar cu cifrele înregistrate în războaiele secolului XX.[30]

Modul în care au ajuns puterile străine să vadă rebeliunea Taiping a avut o importanţă crucială în eşecul final al acesteia. La Londra şi la Paris, exista la fel de puţină încredere în dinastia conducătoare Qing ca şi în rândul poporului chinez. Războaiele Opiului sunt doar cea mai evidentă dovadă a acestei neîncrederi. Primele contacte dintre curtea lui Hong Xiuquan şi diplomaţii trimişi de Marea Britanie şi Franţa pe fluviul Yangtze arată că străinii au fost deschişi dialogului cu rebelii.

Fraternitatea creştină, dacă la asta se aşteptau europenii, nu a dus însă la nici un rezultat. Hong Xiuquan şi regii lui fie au respins, fie nu au înţeles limbajul negocierilor internaţionale. Armatele Taiping au năvălit spre est într-o încercare de a cuceri Shanghaiul, nu doar un mare oraş comercial, ci şi un centru important pentru investiţiile străine. Puterile europene erau acum cele ale căror interese erau ameninţate şi care au pornit direct la distrugerea rebeliunii.

După eşecul clar al ofensivei Taiping asupra Shanghaiului, în 1860, Hong Xiuquan s-a trezit confruntat atât cu forţe interne, cât şi cu unele conduse de străini. Diviziile „Mereu Triumfătoarea” şi „Mereu Victorioasa” din

---

[30] Huntington, Rania, „Chaos, Memory, and Genre: Anecdotal Recollections of the Taiping Rebellion*”, Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews (CLEAR)*, vol. 27 (decembrie 2005), p. 69.

armatele asediatoare Qing aveau soldaţi chinezi, dar armele şi ofiţerii veneau de la britanici şi de la francezi.

Într-o ciudată inversare a spiritului Mariei Antoaneta, Hong Xiuquan a murit din cauza unei toxiinfecţii alimentare în 1861, după ce le-a demonstrat personal locuitorilor înfometaţi din Nanking cum se combate foametea mâncând ierburi. Regatul lui nu i-a supravieţuit cu mult. A urmat capturarea sângeroasă a oraşului de către armatele Qing, iar cei mai îndepărtaţi şi mai tenaci dintre generalii lui s-au predat în cele din urmă în 1864.

Chiar dacă dinastia Qing a supravieţuit Regatului Ceresc al lui Hong Xiuquan, rebeliunea Taiping stă alături de Războaiele Opiului ca un reper modern pentru începutul imploziei Chinei dinastice. Ea a acţionat ca un precursor al rebeliunii Nien, din nord, şi a celei musulmane din sud-vest, precum şi ca un ecou îndepărtat al diferitelor revoluţii din secolul XX, care au semnalat renaşterea lentă a ţării.

Rolul provinciei Guangdong ca sursă de elemente rebele este încă de actualitate, cu manifestaţiile importante şi violente ce au avut loc aici în 2011. Pe plan internaţional, Taiping nu a fost singura revoltă creştină de inspiraţie divină. Cultul Shimabara şi-a găsit martiriul glorios în Japonia la fel de închisă din secolul al XVII-lea. Suprimarea reuşită a mişcării populare cathare în secolul al XIII-lea, în Languedoc, a fost unul dintre elementele formatoare ale Franţei pe care o cunoaştem astăzi.

Comparaţiile contemporane sunt numeroase. De la regimul teocratic revoluţionar din Iran şi de la infiltrarea islamiştilor în inima aparatului de securitate din Pakistan până la grupurile evanghelice creştine şi lobby-ul sionist ce domină atât dezbaterea politică internă, cât şi deciziile de politică externă în Statele Unite, lumea încă se luptă cu

influenţa extremismului religios şi a milenarismului asupra politicii.

Religia este oficial în afara legii în China de azi, fapt care sugerează că şefii Partidului Comunist au învăţat din lecţia rebeliunii Taiping. Iconoclaştii din Falun Gong şi din Mişcarea pentru Eliberarea Tibetului sunt criticaţi cu asprime în public şi apoi înlocuiţi cu alternative susţinute de stat. Cele mai violente revolte budiste şi musulmane au fost reprimate brutal în Tibet (2008), respectiv în Xianjiang (2009). „Opiul pentru popor" al lui Marx este un subiect politic la fel de controversat în China de azi ca pe vremea războaielor opiului real şi a regatului condamnat al Fraţilor Cereşti.

IERTAREA ISTORIEI

CUBA, 1959

Ernesto „Che" Guevara a publicat *Războiul de gherilă* în 1960, la 12 luni după ce a mărşăluit victorios în Havana. Trei puncte simple rezumă perfect strategia neîndurătoare pe care el şi camarazii lui în uniforme zdrenţuite au aplicat-o atunci când şi-au aruncat soldaţii tineri şi slab antrenaţi împotriva unei întregi armate:

> 1. Forţele populare pot câştiga un război împotriva unei armate.
> 2. Nu este nevoie să aşteptţi până când există toate condiţiile pentru a face o revoluţie; insurecţia poate să le creeze.
> 3. În America Latină subdezvoltată, lupta armată trebuie dusă preponderent în zonele rurale.[31]

[31] *Vezi* Reilly, Thomas H., *The Taiping Heavenly Kingdom of Hong Xiuquan*, W.W. Norton (New York, 1996), p. XXI.

Ca soldat, Guevara a devenit subiect de legendă revoluţionară. Ca martir, imaginea lui a intrat în folclorul cubanez şi a ajuns la activiştii din toată lumea. Dimpotrivă, încăpăţânarea tovarăşilor lui de revoluţie de a supravieţui până în secolul XXI le-a şifonat acestora puternic imaginea.

Guevara s-a născut în Argentina, într-o familie aristocrată de descendenţă spaniolă şi irlandeză, departe de colibele ţăranilor din Cuba. În tinereţe a studiat medicina şi a călătorit prin America Centrală şi de Sud. Impresionat de sărăcia în care trăiau cei mai mulţi oameni, Guevara s-a dedicat transformării societăţii prin mijloace revoluţionare. Apetitul pentru rebeliune al tânărului militant din Argentina a fost aţâţat în perioada în care a fost voluntar în Guatemala. I-a întâlnit pentru prima dată pe fraţii Castro, Fidel şi Raúl, în Mexic, în 1955. Aceştia stătuseră deja în închisoare pentru asaltul lor asupra cazărmii Moncada din Santiago de Cuba, cu doi ani mai înainte, şi trebuie să-i fi părut nişte veterani experimentaţi.

La vremea aceea, Cuba era guvernată de Fulgencio Batista, un dictator represiv şi intolerant cu democraţia sau cu reformele. Industriile americane ale zahărului, petrolului, turismului, jocurilor de noroc, precum şi cea minieră făcuseră investiţii importante în Cuba în deceniile precedente. Procesul se accelerase în timpul preşedinţiei lui Batista. Puştile, jeepurile şi avioanele fabricate în SUA înarmau regimul care nu ezita să apese pe trăgaci, iar marina militară americană menţinea o bază în golful Guantánamo, din sud-estul insulei (bază pe care o are şi astăzi).

Fidel, cel mai mare dintre fraţii Castro, organiza o nouă forţă de insurgenţi ca să elibereze Cuba de sub regimul Batista. Guevara era recrutul ideal. Optimist, călător experimentat, el avea în plus pregătire medicală,

vorbea mai multe limbi străine şi era un radicalist convins. Talentul militar înnăscut şi calităţile de lider aveau să iasă la iveală mai târziu. „Che”, cum îi spuneau camarazii, a acceptat fără ezitare rolul de medic în expediţia lui Fidel.

Aşa a ajuns Guevara în mijlocul grupului de 82 de luptători de gherilă, dotaţi cu arme uşoare, ce au debarcat într-un loc izolat din capătul sud-vestic al Cubei, la sfârşitul anului 1956. Începutul nu a fost deloc de bun augur. Armata lui Batista fusese avertizată de sosirea lor şi i-a întâmpinat cu o rafală de focuri de armă. Puţini supravieţuitori ai măcelului prematur şi-au găsit adăpost în munţii Sierra Maestra. Terenul accidentat nu păstra urmele, vegetaţia tropicală bogată camufla taberele, iar pe ţăranii *guajiro* care trăiau aici se putea conta pentru hrană şi noi recruţi.

Rebelii ofereau în schimb promisiunea unei noi Cube. Nu aveau să mai existe represiune politică, analfabetism, rasism şi boli. Amestecul permanent şi făţiş al puternicului vecin nord-american în treburile Havanei avea să rămână şi el de domeniul trecutului. Guevara, căruia talentele îi fuseseră recunoscute printr-o funcţie de comandă, a început procesul de comunicare a acestei viziuni a unei lumi noi. În schimbul cooperării lor, localnicii şi recruţii primeau de la el, gratuit, medicamente şi instruire în domeniul politicii. Cele aproximativ 10000 de vite pe care rebelii le-au „eliberat” de pe bogatele latifundii şi le-au împărţit populaţiei *guajiro* au ajutat probabil şi ele la convingerea localnicilor.[32]

Rebelii au rămas în regiunea muntoasă vreme de 18 luni. Cea mai mare parte a acestui timp au petrecut-o în defensivă. Atacurile erau îndreptate împotriva taberelor militare locale sau a patrulelor izolate din armata

[32] Guevara, Ernesto, *Guerilla Warfare*, Monthly Review Press (New York, 1998), p. 7.

cubaneză. Numărul mic de rebeli şi lipsa armelor făceau ca aceste atacuri de tip ambuscadă să fie singurele posibile. Cu câteva victorii în palmares, Guevara şi luptătorii lui de gherilă au început să se îndepărteze de munţi, conduşi de Fidel Castro de la tabăra de bază. Odată cu el, prin câmpurile cu orez, prin crângurile de bananieri şi prin plantaţiile de trestie-de-zahăr ce înconjurau Sierra Maestra se propaga mesajul eliberării. Un sistem rudimentar de telegraf (*Radio Bemba*), emisiunile radiofonice (*Radio Rebelde*) şi ziarele (*Revolución*, *Bohemia*) au trezit simpatia populaţiei locale şi au semănat teama în armata tot mai divizată şi mai demoralizată.

CIA avea îndoieli în privinţa sprijinului pe care i-l acorda lui Batista, dar se temea de o posibilă infiltrare comunistă în rândurile rebelilor. Mai mult, spre sfârşitul deceniului 1950, Războiul Rece dădea semne că ar putea deveni fierbinte. Conflicte cu puternică încărcătură ideologică izbucniseră deja în Iran, Vietnam şi Guatemala. Ultimul lucru pe care şi-l doreau americanii era un nou câmp de luptă cu Uniunea Sovietică, şi încă la doi paşi de ei. Ambiguitatea politică era însă o abilitate pe care rebelii o stăpâneau excelent. Manifestul din Sierra Maestra, de exemplu, din 1957, a reprezentat prima chemare publică la înlăturarea regimului Batista, făcută de câteva grupări de opoziţie aliate. Ce avea să fie pus în loc nu se prezenta însă în detaliu: rebelii s-au asigurat că textul era lipsit de angajamente politice. Şansa a fost şi ea de partea lor. *New York Times* a publicat un interviu linguşitor cu Fidel Castro, chiar în ziua în care Batista a ridicat cenzura presei străine, consolidând legitimitatea lui Castro pe teritoriul Cubei şi reputaţia lui în afară.

Guevara şi *ejército rebelde* nu conduceau, desigur, toată opoziţia. Unul dintre succesele regimului Batista, pe lângă longevitate, a fost acela de a-şi atrage cât mai mulţi

duşmani. Fostul preşedinte trimis în exil de Batista în 1952, Carlos Prío Socarrás, alimenta cu fonduri diverse grupări de opoziţie. Brutalitatea poliţiei a făcut ca mulţi cubanezi educaţi, prosperi şi adepţi prin tradiţie ai politicilor moderate să se întoarcă împotriva regimului. O altă grupare de opoziţie, mişcarea „26 Iulie”, născută din primul atac asupra cazărmii Moncada, îi avea pe Castro şi Guevara printre aliaţi. Dar această alianţă s-a rupt când gherila a început să câştige teren şi să ignore din ce în ce mai des ordinele mişcării „26 Iulie”.

Scos în afara legii, Partidul Comunist Cubanez, sau PSP, avea influenţă asupra sindicatelor. A contribuit la aprovizionarea rebelilor şi a păstrat legături strânse cu Guevara şi Raúl Castro, cei mai dedicaţi cauzei socialiste dintre conducătorii gherilei. Folosind această nouă sursă de sprijin şi profitând de debandada regimului Batista, Guevara şi-a condus şirurile de rebeli afară din munţii Sierra Maestra, în toamna anului 1958. Grupul şi-a deschis prin luptă drumul spre nord, prin câmpiile centrale ale insulei, întâmpinat favorabil de populaţie şi încorporând pe traseu alte grupuri armate. Până în decembrie, Guevara a cucerit al doilea oraş ca mărime din Cuba, Santa Clara.

Batista a intrat în panică. În primele ore ale Anului Nou 1959, familia lui şi oficialii de rang înalt au fugit din ţară. Rebelii şi-au făcut o intrare triumfală în capitala Havana. În încercarea de a face pe plac sau măcar de a stârni confuzie printre politicienii americani, Castro a instalat în noul guvern şi la conducerea agenţiilor de stat numeroşi anticomunişti de marcă, absolvenţi de Harvard şi adepţi ai unei politici moderate. Opiniile radicaliste ale lui Guevara erau însă departe de a trece neobservate. În sarcina lui cădeau judecarea criminalilor de război şi epurarea loialiştilor lui Batista din armata cubaneză.

Pretenţia de nealiniere nu putea să reziste multă vreme. În 1960, în baza legilor scrise de Guevara, Cuba revoluţionară a naţionalizat mii de hectare de terenuri proprietate privată, în special pe cele deţinute de cetăţeni americani şi de corporaţii din Statele Unite. URSS nu-şi putea permite să ţină la distanţă prea multă vreme aşa un spin în coasta inamicilor ei. Guevara a fost trimis în misiuni diplomatice secrete, să discute cu oficialii sovietici, după care intervenţiile Kremlinului pe lângă regimul cubanez s-au intensificat rapid.

Din acest punct, radicaliştii au preluat rolurile principale. Moderaţii au demisionat sau au fost înlăturaţi din guvern. Fidel Castro şi-a asumat preşedinţia. „Che” Guevara s-a ocupat de reforma economică, în timp ce Raúl Castro conducea forţele armate. Hruşciov, liderul sovietic, s-a angajat să cumpere zahărul de-acum naţionalizat pe care Kennedy îl refuzase deja. A urmat embargoul impus de SUA asupra comerţului şi a vânzărilor de arme. Nu se ştie sigur cât de profund a fost amestecul KGB în treburile noului guvern, dar Cuba a cumpărat încă de la început arme şi echipamente militare fabricate în blocul comunist est-european. La 18 luni de la victoria rebelilor, spre Cuba au plecat, pe mare, rachete balistice sovietice. Tensiunea la nivel internaţional care a rezultat – Criza Rachetelor din octombrie 1962 – arată cât de mare era miza pe care jucau acum Fidel Castro şi fostul lui grup de luptători de gherilă din munţi.

Pe plan intern, schimbările au fost la fel de dramatice. Guvernul a naţionalizat proprietăţile bisericilor, i-a dat afară pe preoţi şi a secularizat educaţia, iar cubanezilor li s-au dat idoli noi pe care să-i venereze. Cultul conducătorilor rebeli a căpătat aspecte aproape sacre. Criticarea politicilor guvernului a fost mai întâi temperată şi apoi interzisă total prin cenzura presei. Eticheta de

contrarevolucionario a devenit la fel de periculoasă pe cât fusese cea de *fidelista* pe vremea regimului Batista, pedeapsa obişnuită pentru complotişti fiind moartea. Martirii revoluţiei au căpătat statut de personaje mitologice: Antonio Maceo şi José Martí, luptători din secolul al XIX-lea pentru independenţa de Spania; Camilo Cienfuegos şi Frank País, căzuţi în campania de gherilă.

Nu în ultimul rând, Guevara însuşi este un martir al Cubei. Incapabil să se adapteze la traiul domestic şi confortabil, „Che" era convins de necesitatea presantă de a exporta revoluţia marxistă condusă de gherilă în ţările în curs de dezvoltare. Prima lui opţiune a fost Africa. Perioada dezastruoasă petrecută în Congo a fost urmată de frustrare, apoi de capturarea şi execuţia lui în munţii din Bolivia. Moartea urâtă a lui Guevara nu a reprezentat însă decât începutul faimei lui mondiale.

Imaginea chipului său stoic, *Guerrillero Heróico*, a fost surprinsă pe peliculă la un miting din Havana, în 1960. Astăzi împodobeşte steaguri, afişe, picturi murale şi statui, de la Belfast până la Caracas. Angajamentul lui ferm, *Hasta la victoria siempre* („Până la victorie, întotdeauna") nu însoţeşte doar cauzele politice. Produsele de larg consum şi filmele de la Hollywood au contribuit masiv la uitarea ideilor şi acţiunilor lui extreme.

Moştenirea pe termen lung a lui Fidel este mai greu de judecat. Multe dintre beneficiile revoluţiei pe care a condus-o au fost plătite scump. Dependenţa economică de SUA a trebuit să fie înlocuită, în timp, de subordonarea faţă de Uniunea Sovietică. Când acel Goliat s-a prăbuşit, în 1991, criza financiară, penuria de alimente şi problemele de infrastructură s-au cronicizat. Lecţiile dure primite în timpul luptelor din Sierra Maestra au dus la o justiţie deseori brutală cu criminalii, cu informatorii *chivato* şi în

principiu cu orice opoziţie făţişă faţă de regimul opresiv al lui Fidel Castro.

În calitatea lui de lider, responsabilitatea pentru lipsa de transparenţă şi de drepturi civile din 1959 încoace cade în întregime asupra lui Fidel. Poporul cubanez, căruia i s-au promis decenii de-a rândul alegeri şi reforme, nu a avut prilejul să-şi exprime opiniile prin vot liber şi democratic. Sute de mii de oameni au ales, în schimb, să fugă, iar comunitatea de exilaţi cubanezi din Florida este mai numeroasă ca niciodată.

Războiul de gherilă a avut şi efecte pozitive. Indiferenţa faţă de etnicitate, de exemplu, a fost un câştig important pentru o populaţie ţărănească formată preponderent din negri sau din metişi şi care până atunci fusese victima unor prejudecăţi rasiale adânc înrădăcinate. Eforturile de a asigura îngrijire medicală de bază şi educaţie pentru toţi cetăţenii, făcute iniţial pentru *guajiros* din Sierra Maestra, sunt încă vizibile în Cuba de azi. Cuba revoluţionară, după toate criteriile o ţară mică şi săracă, se mândreşte cu sisteme medicale şi de învăţământ universale care fac de ruşine multe ţări bogate. Procentul populaţiei alfabetizate şi durata medie de viaţă le depăşesc cu regularitate pe cele ale unui anumit vecin din nord. Colapsul livrărilor de petrol sovietic la începutul anilor 1990 a inspirat politici radicale de mediu, care ar putea servi drept lecţie unei lumi dornice de alternative la combustibilii fosili.

În 2011, tovarăşul Fidel Castro s-a îndepărtat şi mai mult de luminile rampei. Preşedintele Raúl Castro a intrat în clubul exclusivist al liderilor octogenari ai lumii. Iar lângă portretele lui Ernesto „Che” Guevara şi busturile lui José Martí au fost ridicate noi totemuri: afişe în sprijinul „Celor Cinci” cubanezi condamnaţi la închisoare pentru spionaj în 2005, în Florida; discursurile lui Evo Morales şi

César Chávez, noii eroi ai stângii revoluţionare din America Latină. Evocările tulburătoare ale eroilor revoluţiei nu îi impresionează însă pe tinerii cubanezi la fel de mult ca penele regulate de curent şi lipsa de libertăţi politice. Schimbările majore par de neevitat, după dispariţia lui Castro de pe scena politică. Şi numai timpul ne va dezvălui identitatea noilor eroi, martiri şi despoţi ai Cubei.

VIOLENŢĂ JUSTIFICATĂ, PACE RADICALĂ

La începutul anului 1989, cu apeluri la reprezentare făcute deja în Ţările Baltice, Uniunea Sovietică a organizat alegeri pentru nou democratizatul Congres al Deputaţilor Poporului. Rezultatul părea să confirme programul de reformă al lui Mihail Gorbaciov: partidul lui comunist a câştigat 87% dintre mandatele puse în joc, o cifră impresionantă la prima vedere.[33] Cu peste un secol în urmă, în 1849, Frederic-August al II-lea nu considerase că ar fi nevoie de asemenea amabilităţi atunci când poporul lui a cerut un parlament. Regele saxon a chemat trupele prusace să zdrobească revolta de la Dresda.

Şi totuşi, cu toată reforma, Gorbaciov era un lider autoritar, după modelul lui Frederic-August. Comuniştii au avut candidaţi aleşi dinainte la scrutinul din 1989, din URSS. În realitate, ei nu au câştigat decât aproximativ un sfert din votul popular. Dar fără o presă liberă pe care să o satisfacă şi fără puteri internaţionale mai mari pe care să trebuiască să le impresioneze, de ce s-au mai deranjat şefii partidului să organizeze alegeri, dacă le-au falsificat pe faţă?

---

[33] Anderson, Jon Lee, *Che Guevara: A Revolutionary Life*, Bantam (Londra, 1997), p. 305.

La sfârşitul anilor 1840, democraţia electorală universală era o poziţie politică extremistă. Puţinii radicali care o susţineau nu puteau vorbi despre cauza lor în public. În 1989, Uniunea Sovietică a fost lovită de un cutremur politic, dar nu de tipul pe care îl doreau comuniştii de la Moscova. Într-o succesiune de revolte populare, atât bărbaţii, cât şi femeile din Europa de Est şi-au făcut clară opinia prin acţiune. Au apărut mai multe noi democraţii şi, spre meritul său, Gorbaciov nu a trimis tancurile sovietice peste ele. Revoluţiile au rămas în general paşnice. Acest capitol îşi propune să analizeze cum au reuşit cazurile extreme de revoluţie violentă şi paşnică să schimbe concepţia generală despre puterea poporului.

De la un guvern a cărui putere derivă din sprijinul populaţiei sale este de aşteptat să ofere în schimb servicii de bază şi protecţie în faţa ameninţărilor. Politicienii secolului XXI, de exemplu, lucrează cu programe şi mandate. Înainte de alegeri, electoratului i se prezintă un set de promisiuni. După scrutin, câştigătorul pretinde că are sprijinul populaţiei pentru a pune în practică acele promisiuni (chiar dacă procesul nu are loc niciodată cu adevărat).

Conducătorii însă se folosesc de asemenea justificări în multe alte scopuri. Din 1952 până în 1960, de exemplu, după o serie de atacuri ale extremiştilor, guvernul britanic a reţinut pentru anchetă zeci de mii de supuşi coloniali indigeni în toată Kenya. Mişcarea Mau Mau a recurs într-adevăr la crime, violuri şi atrocităţi pentru a-şi exprima opoziţia faţă de puterea britanicilor şi a coloniştilor albi. La Londra, politicienii şi presa au folosit detalii şocante – şi uneori evident false – ale crimelor comise de Mau Mau pentru a câştiga sprijin în vederea organizării unei reţele de lagăre în care suspecţii să fie interogaţi şi mişcarea să

poată fi controlată. Amploarea reală a violenţei lor împotriva populaţiei kenyene indigene, fie ei Mau Mau sau nu, încă nu a fost dezvăluită în totalitate.

Prin contrast, politicienii sunt cei care, de multă vreme, dau legitimitate violenţelor revoluţionare. În timpul Revoluţiei Franceze, asaltul asupra Bastiliei a fost iniţial denunţat de Adunarea Naţională, reunită în sesiune în îndepărtatul Versailles. Dar când efectele victoriei au început să se materializeze, a devenit „imperativ" pentru membrii Adunării „să accepte violenţa ca pe o temelie a propriei lor autorităţi".[34] Chiar dacă violenţele de mai târziu au fost aspru criticate, atacarea Bastiliei rămâne pentru francezi un simbol sacru al libertăţii, pe care sprijinul oficialităţilor l-a ridicat deasupra infracţiunilor violente obişnuite.

În China dinastiei Tang din secolul al IX-lea, legitimitatea a devenit un concept din ce în ce mai elastic. Mandatul Ceresc a fost pierdut treptat de o curte centrală coruptă şi contestat printr-un secol şi jumătate de violenţe revoluţionare la periferia imperiului. Ca şi în cazul lui Gorbaciov şi al Uniunii Sovietice, un mileniu mai târziu, prăbuşirea unui mare imperiu – indiferent dacă se produce în mod violent sau paşnic – este prevestită cu mult timp înainte de anumite semne.

Într-o democraţie modernă, însă, violenţa politică este mult mai rară. Cum baricadele şi aruncatul cu pietre nu sunt o opţiune în ţările democratice dezvoltate, activiştii din secolul XXI îşi caută inspiraţia în rândurile rebelilor din trecut care au obţinut succesul prin mijloace paşnice. Învăţăturile lui Mahatma Gandhi privind nesupunerea civică în masă şi-au găsit adepţi până departe, în timp şi

[34] Sewell, W.H., „Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille", Theory and Society, vol. 25, nr. 6, decembrie 1996, p. 860.

spaţiu, de locul lor de origine – India colonială de dinainte de 1947. Ca să scoată în evidenţă faptul că marile corporaţii evită să plătească taxe, UK Uncut a improvizat seminare în bănci şi în centre comerciale.

Alte inovaţii ale revoluţiei paşnice se nasc din necesitate şi din candoare. Când autorităţile din New York au interzis folosirea portavocilor la demonstraţiile Occupy Wall Street din 2011, protestatarii au ripostat cu „microfonul uman”: un sistem de comunicare ce se folosea doar de puterea corzilor vocale. Acesta este tipul de protest inspirat de Gandhi şi de alţi rebeli pacifişti, dar adaptat condiţiilor specifice ale secolului XXI: nonviolent, centrat pe oameni, care se foloseşte de impactul presei şi o manipulează la nevoie. Faptul că nu aveau o armată i-a lăsat pe rebelii saxoni din 1849 complet neputincioşi. În zilele noastre, acţiunile paşnice, cu efectele amplificate de varietatea informaţiilor disponibile şi de un public global dinamic, au devenit ele însele arme ale revoluţiei.

JUMĂTATE DE LUME

HUANG CHAO ŞI CHINA DINASTIEI TANG, 874–888

Însumând 20% din populaţia lumii, cu o tradiţie de două milenii de statalitate neîntreruptă, cu o influenţă culturală profundă asupra vecinilor şi cu o geografie autentic continentală, este poate mai util să privim China de azi ca pe o civilizaţie decât ca pe o ţară. Înşiruirea de nume bizare, de regimuri şi de bătălii este năucitoare încă de la o primă privire, atât de bogată este istoria Chinei.

Un ajutor foarte util pentru memorie este să asociezi fiecare dinastie imperială – şi sunt cu zecile – cu o rebeliune care a contribuit la prăbuşirea ei. Sfârşitul dinastiei Qin, de exemplu, a venit în urma unei revolte populare, la mijlocul secolului al II-lea î.Hr. Patru secole

mai târziu, dinastia Han a fost slăbită fatal de Răscoala Turbanelor Galbene. Cea mai recentă dinastie, Qing, a sucombat în faţa unui mănunchi de revolte, dintre care cele mai importante au fost Rebeliunea Boxerilor şi Revoluţia Xinhai, aceasta din urmă susţinută financiar de japonezi.

Împăraţii Tang nu au fost cu nimic diferiţi din acest punct de vedere. Domnia lor, care a durat din 618 până în 907, stă aproximativ la mijlocul istoriei imperiale chineze şi este marcată de introducerea unor coduri de legi foarte influente şi de stabilirea pe termen lung a graniţelor Chinei. Epoca Tang, chiar dacă una de aur în prima ei jumătate, a fost supusă unei avalanşe de presiuni în ultimii 150 de ani. Această perioadă se încheie cu două izbucniri majore de violenţe revoluţionare de masă: cea a conducătorului popular An Lushan, respectiv cea condusă de Huang Chao. Forţa combinată a acestor două revoluţii a adus nu doar căderea altădată puternicei dinastii Tang, dar a jucat şi un rol important în conturarea Chinei aşa cum o ştim astăzi.

Ceea ce odată a fost un imperiu stabil şi prosper avea să cunoască un sfârşit jalnic. În primii ani, expansionista şi experimentata armată Tang a cucerit Coreea şi porţiuni importante din Asia Centrală. Comerţul pe mare a proiectat o diaspora chineză în toată lumea, care, la fel cum se întâmplă astăzi, aducea înapoi acasă bogăţia noilor comunităţi. Regate îndepărtate precum Kashmir, Vietnam şi Japonia au trimis ambasadori şi daruri la curtea imperială de la Chang’an.

Acest oraş, aflat aproximativ pe locul în care se ridică astăzi Xi’an, avea peste un milion de locuitori, la apogeul puterii sale imperiale; era cel mai mare oraş din lume. Palate, temple şi spitale se înălţau unul în faţa altuia, despărţite de străzi largi. În centrul oraşului se întâlneau

trei canale urbane. La fel ca în cosmopolitele metropole de azi Hong Kong şi Shanghai, comerţul internaţional era cel care alimenta imperiul. Activitatea comercială din cele două pieţe forfotind de negustori şi de muşterii era protejată de mai multe rânduri de ziduri, cu porţi fortificate. Pornind din oraş, Marele Canal şi un sistem poştal bine dezvoltat transportau produse spre alte oraşe chineze, fluidizând comerţul, pe o piaţă internă uriaşă şi dincolo de ea.

Împăraţii Tang au fixat standarde durabile în materie de birocraţie. „Sistemul câmpurilor egale" a fost un fel de măsură guvernamentală de reglementare a proprietăţii, menită să pună stavilă puterii marilor moşieri. Funcţionarii făceau cu regularitate recensăminte, lăsând mărturie informaţii demografice detaliate. Un „Birou de istorie" scria relatări oficiale despre evenimentele din viaţa conducătorilor şi a statului. Jurnalele de călătorie ale vizitatorilor străini plasează China dinastiei Tang într-un context mai larg. Ennin, un preot budist japonez care locuia în capitală, a lăudat reţeaua de canale şi siguranţa de care se bucurau călătorii străini, cum era el. Al-Masudi, un istoric persan, a lăsat o mărturie privind puternicele legături comerciale cu capitala califatului musulman abbasid. Deschiderea către lume nu aducea însă doar beneficii. Caravanele de pe Drumul Mătăsii au extins influenţa Chinei în Asia Centrală şi dincolo de ea, dar în acelaşi timp au atras conflicte cu triburile nomade şi cu Imperiul Tibetan. La jumătatea secolului al VIII-lea, împăraţii Tang s-au văzut nevoiţi să se folosească de nomazii turcici, ca să stea de pază împotriva invaziei barbarilor de la periferia Chinei. Cu timpul, aceşti soldaţi s-au integrat în cosmopolita societate Tang. Soldaţii au devenit generali. Iar unii generali şi-au câştigat funcţii foarte profitabile de guvernatori regionali.

Nord-estul Chinei a fost, în secolele al VIII-lea şi al IX-lea, regiunea în care s-au produs cele mai multe tulburări. Şi nu a fost o simplă coincidenţă că tot aici se întâlneau cel mai frecvent cazuri de guvernatori care nu erau chinezi. Controlul exercitat de ei asupra bunurilor produse pe plan local, cum ar fi mătasea sau cerealele, a dus la o slăbire şi mai accentuată a legăturilor cu curtea imperială de la Chang'an. În 755, un ambiţios guvernator general din nord-est, pe nume An Lushan, s-a răsculat, conducându-şi armata într-un atac violent şi sângeros prin China. Cu toate că An Lushan era obez, pe jumătate orb şi a sfârşit ucis de propriii susţinători, a fost nevoie ca împăratul să înroleze şi mai mulţi războinici barbari din Asia Centrală – uigurii, de această dată – pentru a pune capăt atacului.

An Lushan nu a fost singurul oficial care s-a răsculat. Şi multe dintre aceste cohorte răzvrătite nu au fost învinse militar, sau măcar pedepsite, ci *mituite* cu funcţii şi mai înalte, ca să redevină paşnice. Iar asta a stabilit un important precedent pentru ceea ce avea să vină. Forţele suplimentare de care împăratul a avut nevoie ca să menţină pacea după rebeliunea lui An Lushan au ajuns să staţioneze permanent în interiorul Chinei, şi nu la frontiere, unde ar fi putut proteja comerţul, menţinând prosperitatea imperiului. Armatele au început să-şi aleagă singure comandanţii, amplificând spiritul separatist. Din a doua jumătate a secolului al VIII-lea, China dinastiei Tang a devenit o tabără militarizată, privind doar spre interior.

În termeni economici, rezultatele rebeliunii lui An Lushan au fost şi mai dezastruoase. Imperiul Tibetan a reuşit, la finalul rebeliunii, să ocupe capitala Chang'an, ameninţând comerţul pe Drumul Mătăsii şi semănând spaimă în inima imperiului. „Sistemul câmpurilor egale" a fost desfiinţat, ceea ce a mărit presiunea asupra micilor proprietari. Cum curtea imperială Tang se străduia să

găsească alte surse de venit, a părut mult mai uşor să se impună măsuri de austeritate ţăranilor obişnuiţi decât să se facă o reformă reală. Funcţionari speciali au fost însărcinaţi cu creşterea veniturilor şi a eficienţei. Au fost recuperate informaţii despre gospodăriile ce puteau fi impozitate şi care scăpaseră la precedentele recensăminte. Sistemul de canale a fost supus unei supravegheri atente. Guvernul a pus monopol pe produsele importante, astfel încât preţurile să poată fi stabilite în beneficiul vistiernicilor curţii.

Şi asta nu a fost tot. În secolul care a trecut de la moartea lui An Lushan până la rebeliunea lui Huang Chao, tulburările au blocat de multe ori fluxul de venituri din comerţ către capitala Chang'an. Insularitatea a cuprins încet dinastia pe vremuri cosmopolită: măsurile oficiale de reprimare a budismului au constat în închiderea templelor în 842, de exemplu, şi expulzarea călugărilor, inclusiv a japonezului Ennin, autorul jurnalului menţionat anterior. Seceta şi foametea s-au extins pe tot teritoriul Chinei centrale, în anii 860 şi 870. Împăratul nu-şi mai putea permite să acorde ajutoare nici direct (provizii alimentare de urgenţă), nici indirect (reduceri de taxe). Bandele de tâlhari, cum era cea condusă de Kang Quanti în sudul ţării, se luptau pentru resurse. Garnizoanele răsculate au devenit ceva obişnuit.

Curtea imperială de la Chang'an a fost slăbită şi de luptele interne. Bătrânul împărat Yizong a murit în 873. Cum moştenitorul său era încă un copil, un eunuc corupt, cunoscut ca ducele de Jin, a preluat controlul politic efectiv, fragmentând şi mai mult loialităţile generalilor şi ale oficialilor de rang înalt. Pe fondul acestor semne de rău augur a apărut Huang Chao. Provenit dintr-o familie de negustori, el a picat de mai multe ori examenele de intrare în corpul funcţionarilor civili, ajungând să se ocupe cu

contrabanda cu sare, ca rezultat direct al monopolului introdus de guvern. Era originar din nord-estul Chinei, aceeaşi zonă în care se dezlănţuise An Lushan; la jumătatea anilor 870, regiunea era şi mai tulburată, prinsă în competiţia violentă dintre autorităţile imperiale, oficialii răzvrătiţi şi diferitele clanuri etnice: coreeni, khitani, turci şi uiguri.

După 875, Huang s-a aliat cu un general rebel pe nume Wang Hsieh-Chih, ca să-şi croiască prin forţă armată drumul spre sud. Armata lui a ocupat provincia Guangdong fără să întâmpine prea multă rezistenţă. Soldaţii rebeli erau porniţi pe masacre şi jafuri. Al-Masudi, savantul arab din secolul al X-lea, a relatat că, în Canton:

> Mulţi au căzut sub săbiile rebelilor, iar numărul musulmanilor, evreilor şi creştinilor care au fost ucişi ori s-au înecat de teama săbiilor se ridică la 200000, fără să mai vorbim de populaţia chineză.[35]

În ciuda distrugerilor, Huang avea ambiţii politice. El a fost permanent în legătură cu curtea imperială Tang şi i-a cerut împăratului un rol oficial, preluând conducerea de la Wang Hsien-Chih, care a reuşit să fugă în 878.

Demersurile făcute de Huang Chao pe lângă inamicii săi nu i-au adus nici un rezultat. Împăratul a trimis o mare armată, ca să pună capăt ameninţării rebelilor. Trupele lui Huang Chao au reuşit să învingă fiecare forţă imperială trimisă împotriva lor, dar au căzut pradă bolilor tropicale în sudul Chinei. Huang Chao s-a repliat spre nord şi spre centru. Între 879 şi 881, armata lui a înaintat prin luptă către capitala Chang’an, ocupând oraşe şi recrutând noi trupe, de-a lungul drumului. Când Huang a ajuns la periferiile estice ale capitalei, ducele de Jin a fugit, luându-l

---

[35] Galeotti, Mark, *Gorbachev and his Revolution*, Macmillan (Londra, 1997), p. 89

cu el şi pe împăratul adolescent. Scopul declarat al lui Huang, autoproclamat „Comandantul Armatei celor Drepţi” era să elimine influenţele nefaste de la curte. Şi cum rebeliunea lui îmbrăca hainele moralei înalte, Huang Chao a intrat victorios în Chang’an. Dar rezultatul final al luptei pentru putere a rămas indecis. Cu tot sprijinul popular mai puternic, datorat în special ţărănimii nemulţumite, proclamarea unei noi dinastii de către Huang a trecut în general neobservată. Comandanţii supremi, bandiţii şi generalii corupţi din regiunile înconjurătoare erau cu toţii ocupaţi să-şi creeze propriile baze de putere locale, împotriva unei autorităţi imperiale tot mai slabe.

Oricum, Huang Chao nu a avut timp să savureze victoria. Forţele loialiste s-au regrupat şi au atacat în repetate rânduri capitala ocupată de rebeli. După ce iniţial a respins asaltul, Huang a abandonat oraşul în 883. Împăratul s-a reîntors în capitala sa şi, cum această practică devenise într-un fel o adevărată tradiţie Tang, a apelat la barbarii turcici din Asia Centrală, de data aceasta la turcii shatuo, ca să-l vâneze pe contestatarul său. Armata lui Huang Chao s-a dezintegrat. Contrabandistul de sare rebel a fost în cele din urmă ucis de un nepot trădător, în 884.

Huang Chao a rănit grav dinastia Tang. Multe dintre minunile din Chang’an au fost distruse. Portul din Canton (numit pe atunci Kuang-fu) a fost ras de pe faţa pământului. Odată cu fricţiunile interne, a încetat comerţul cu Asia şi cu Orientul Mijlociu. Dar dinastia nu era încă moartă. A mai fost nevoie de încă 20 de ani, până să i se dea lovitura de graţie. În 909 d.Hr., un participant la rebeliunea iniţială l-a detronat pe ultimul împărat Tang, doar ca să fie ulterior înlăturat şi el de o coaliţie de grupări turce. A urmat o perioadă de haos, al cărei nume explică multe: Epoca celor Cinci Dinastii şi Zece Regate.

Revoluţiile din China secolului al XIX-lea se pot mândri cu un număr mai mare de victime, iar cele din secolul XX cu mai multă puritate ideologică. Dar dacă există o perioadă care să-i întruchipeze pe nenumăraţii rebeli care s-au ridicat împotriva dinastiilor chineze de-a lungul a o mie de ani, atunci aceasta este epoca lui Huang Chao. El este rebelul chinez prin excelenţă, în multe aspecte arhetipul celor care au luptat înaintea lui şi prefigurându-i totodată pe mulţi dintre cei care continuă lupta în zilele noastre.

Huang Chao evocă luptele duse în secolul XXI de musulmani şi de tibetani în vestul Chinei; o regiune atrasă, în mod ironic, pe orbita Chinei de cea care a fost odinioară puternica dinastie Tang şi care este populată de etnicii uiguri. În cariera lui ratată de birocrat se regăsesc ecouri ale rebeliunii Taiping, iar motivaţiile lui amintesc de armata de ţărani a lui Mao. Dar, mai presus de orice, lecţia pe care Huang Chao pare să o dea imperiilor din secolul XXI este cea a inevitabilităţii sfârşitului. Când vine vremea ca o dinastie să se prăbuşească, indiferent de puterea ei militară şi de gloria trecutului, recent sau îndepărtat, revoluţia va găsi o cale prin care să se alăture corupţiei, foametei, molimelor şi masacrelor la scară industrială.

FILOSOFII FLĂMÂNZI

EUROPA, 1848

Una dintre poveştile care au apărut cu ocazia revoltelor şi demonstraţiilor izbucnite peste tot în lume în anul 2011 a fost cea a străinului care soseşte la faţa locului. Ziarul israelian *Haaretz* relata, în luna septembrie, despre vizita lui Sean Penn în piaţa Tahrir din Cairo. Vedeta de la Hollywood a fluturat un steag egiptean şi a dat interviuri, într-o încercare de a-i convinge pe americani că oraşul era

sigur şi se puteau întoarce acolo oricând, ca turişti, în vacanţă. Poate că turismul pe timp de revoluţie nu este tocmai un lucru înţelept, dar nici nu reprezintă o noutate. Tot un artist boem, la fel ca Sean Penn, a prezentat valul de revolte izbucnite în Europa în 1848–1849.

În tinereţea lui Richard Wagner, la începutul secolului al XIX-lea, Saxonia lui natală nu era încă parte a unei Germanii mai mari. Cu toate că tânărul compozitor vorbea limba şi probabil că s-ar fi prezentat ca german, *Großdeutschland* nu avea să existe vreme de încă vreo cinci decenii. De la Marea Baltică până la graniţa cu Belgia se întindea, în schimb, o aglomerare de state germane care nu aveau în comun nici steagul, nici confesiunea religioasă. Într-o confederaţie extrem de slabă, fiecare stat era condus de propriul rege, duce sau prinţ elector.

Wagner, care îşi arătase deja simpatia pentru politica democratică într-o revoltă din 1830 în Saxonia, a călătorit mult şi departe la sfârşitul anilor 1830 şi începutul anilor 1840. De la Riga la Londra şi de la Boulogne la Paris, drumurile compozitorului erau uneori încercări de a-şi promova creaţiile sau de a se întâlni cu muzicieni mai de succes. De şi mai multe ori erau însă încercări de a scăpa de creditori. Una dintre producţiile lui muzicale remarcabile din acea perioadă a fost *Rienzi*, o operă monumentală, cu o durată de cinci ore. Wagner a terminat-o în 1840. Libretul ei, care povesteşte despre o rebeliune liberală eşuată, pare să prezică revoluţiile ce au urmat, cu o acurateţe uimitoare. De fapt, Wagner evoca revolta din 1830. Hoinărelile compozitorului au luat o pauză în 1842, când *Rienzi* a fost pusă în scenă la Dresda. Dar Wagner continua să fie cunoscut mai degrabă pentru opiniile lui politice radicale decât pentru partiturile lirice.

Anul 1848 a venit în contextul crizei economice care s-a extins în toată Europa în cea de-a doua jumătate a

deceniului. Fermierii erau supuşi unei duble presiuni, atât din cauza recoltelor pierdute, cât şi a mecanizării. Preţurile la alimente au explodat. Foametea a lovit Irlanda şi Flandra, cu penurii localizate, dar extrem de grave, în nenumărate alte regiuni. Oraşele în curs de industrializare ale Europei aveau în comun câteva lucruri: cartiere sărăcăcioase şi poluate, fără nici un fel de servicii sociale; fabrici unde se lucra fără să se ţină cont de vreo măsură de siguranţă a muncii; copii exploataţi prea puţin protejaţi de lege.

O clasă tot mai numeroasă de europeni educaţi se confrunta direct cu aceste condiţii triste. Aspirau la modul de viaţă al Europei sofisticate, dar li se interzicea participarea la viaţa civică, aşa că au început să-şi ceară dreptul la reprezentare politică. Revolta din 1830, ce a avut loc în Saxonia lui Wagner, a dus la adoptarea unei constituţii limitate, ca bază legitimă pentru puterea regelui. Dar aceasta era încă departe de democraţie, iar regimurile absolutiste aflate la putere, de la Paris până la Sankt-Petersburg, nu aveau prea multe remuşcări. Amintirea sfârşitului lui Ludovic al XVI-lea în Revoluţia Franceză era încă proaspătă la curţile regale şi în saloane, iar ocupanţii acestora erau mai mult decât conştienţi de viteza cu care concesiile populiste puteau duce la pierderea totală a controlului.

Odată ce îşi terminau educaţia impusă oricărui copil de sex masculin din Saxonia, Wagner şi semenii lui rămâneau să se zbată în sărăcie. Foamea şi ştiinţa de carte rămân şi în zilele noastre o combinaţie politică explozivă. Publicaţiile radicale – umaniste, idealiste, socialiste, raţionaliste – circulau în anii 1840 prin toată Europa. În mijlocul noilor filosofii incendiare, cu stomacurile goale, revoluţiile franceze din 1789 şi 1830 au arătat că tiraniile pot fi doborâte. Precedentul unui sfârşit

al regalităţii le dădea speranţe lui Wagner şi confraţilor lui saxoni. Această furie a săracilor se multiplica pe tot continentul.

Revolta a izbucnit mai întâi în Sicilia, în ianuarie 1848. Un val de apeluri la unitate constituţională s-a răspândit apoi prin diferitele regate, ducate şi state papale din Italia. Monarhii au fost detronaţi. Franţa Bourbonilor însăşi a asistat la proclamarea radicalelor „Ateliere Naţionale”, conduse de muncitori. Acestea au fost încorporate în cea de-a Doua Republică, avându-l la conducere pe Louis Napoleon, nepotul lui Bonaparte. Veştile de la Paris s-au răspândit cu repeziciune, iar pe străzile marilor oraşe au apărut baricade. Revolte armate au izbucnit la Praga, Varşovia, Bucureşti şi în nenumărate alte locuri. La Stuttgart şi Berlin, demonstraţiile liberale au câştigat unele concesii.

În capitala Saxoniei, revoltele au fost dejucate. Scrierile incitatoare ale lui Wagner nu au reuşit decât să anuleze spectacolele cu *Rienzi* la Opera din Dresda. Compozitorul a plecat mai departe şi a petrecut a doua jumătate a anului 1848 la Viena. Capitala habsburgică era centrul disonant al unui imperiu plin de preocupări etnice şi religioase în competiţie. Catolicii dintre graniţele imperiului vedeau în noul papă Pius al IX-lea un liberal, susţinător declarat al cauzelor naţionale. În martie, politicienii din Ungaria au cerut o Constituţie. Germanii şi polonezii, înlănţuiţi de conducerea habsburgică, s-au alăturat cu aplomb demonstraţiilor de la Berlin, respectiv Varşovia.

Poate că, în timpul şederii sale în Viena habsburgică, Wagner a vorbit la vreun colţ de stradă cu un alt tânăr muzician plin de energie, ce activa în oraş la vremea respectivă: Johann Strauss fiul. Wagner a lăsat puţine amănunte despre rolul său în demonstraţiile de stradă din

Viena. Oricum, ca un ecou voit al demonstraţiilor de la Paris din februarie şi al revendicărilor făcute de sanculoţi cu câteva generaţii mai înainte, participanţii la marşurile din Viena şi Budapesta l-au forţat până la urmă pe cancelarul Metternich să demisioneze şi i-au smuls împăratului promisiuni de reformă.

Rezultatul din Viena a fost unul tipic, iar povestea s-a repetat pe tot continentul. Aspiranţii revoluţionari din Europa şi-au tulburat probabil oponenţii mai bine înarmaţi şi mai bine pregătiţi, dar nu au reuşit să-i răstoarne. Conducătorii Belgiei, cu frontierele stabilite prin revolta din 1830, se săturaseră de revoluţie şi au reprimat demonstraţiile. Participanţii la insurecţia din Polonia nu au reuşit să-i înlăture pe aristocraţii prusaci şi ruşi care guvernau în ţara lor natală. În Irlanda, revolta tinerilor s-a limitat la asediul unui singur conac din Tipperary.

Francezii ar fi trebuit să studieze mai atent arborele genealogic al lui Louis Napoleon. La trei ani după ce a fost ales, nepotul lui Bonaparte a transformat instituţiile progresiste ale celei de-a Doua Republici în al Doilea Imperiu, cu el la conducere. Cantoanele elveţiene au fost cuprinse nu de revoluţia democrată, ci de războiul civil sectar. Danezii au fost singurii care au reuşit să păstreze concesiile câştigate prin demonstraţiile de protest.

Confederaţia germană a lui Wagner s-a confruntat cu problemele obişnuite, atunci când s-a revoltat într-o manieră necoordonată, de-a lungul anului 1848: în lipsa unei armate, protestele au rămas neputincioase. Regele prusac Frederic-Wilhelm al IV-lea, de exemplu, la Berlin, s-a declarat pur şi simplu de acord cu orice revendicare, fie ea cât de ciudată. Cum cea mai mare parte a armatei îi rămăsese loială, regele efectiv trăgea de timp. Odată ce s-au liniştit lucrurile, Frederic şi-a impus propriile legi, în locul celor liberale. Parlamentul înfiinţat la Stuttgart a fost

pus pe fugă de armată; Adunarea Naţională abia născută la Frankfurt a fost pur şi simplu ignorată.

Pe măsură ce se apropia prima aniversare a baricadelor din Paris, revoltele din statele germane se stingeau una după alta. În epilogul din mai 1849 din Saxonia, meşteşugarii, minerii şi studenţii au ieşit în stradă, la Dresda, în sprijinul neputincioasei Adunări Naţionale. Wagner se întorsese de la Viena în oraşul său natal. S-a alăturat protestelor şi a petrecut o noapte stând de veghe într-o clopotniţă, la mare înălţime deasupra Dresdei.

De acolo, Wagner a privit Opera din Dresda în flăcări, o imagine care trebuie să-i fi provocat nişte sentimente amestecate, date fiind legăturile acestui edificiu cu munca lui de compozitor. El îşi aminteşte cum l-a salutat cineva pe baricadele din 8 mai 1849, într-un mod tipic:

> „Salutare, dirijorule, *Freude schöner Götterfunken* a dumitale [o referire la un concert recent cu Simfonia a IX-a de Beethoven] a încins cu adevărat lucrurile. Clădirea asta putredă este rasă din temelie.”[36]

După şase zile de încăierări, realitatea a devenit evidentă. Trupele prusace chemate la Dresda de regele Saxoniei au înăbuşit protestele. Curajosul nostru turist revoluţionar a fost nevoit să ia din nou calea pribegiei. Compozitorul a petrecut cea mai mare parte a următorului deceniu ca fugar, la periferia societăţii. Dar timpul a trecut, şi norocul lui Wagner s-a schimbat. La începutul anilor 1860, vârsta i-a mai domolit înflăcărarea politică. Patronajul muzicii lui Wagner de către aristocraţii Europei – nu în ultimul rând regele tânăr şi linguşitor al Bavariei,

---

[36] Sewell, W.H., „Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille”, *Theory and Society*, vol. 25, nr. 6, decembrie 1996, p. 860.

Ludwig al II-lea – a ajutat fără îndoială la această transformare.

Ca rezultat al acţiunilor sale de la Dresda, din 1849, suspiciunile l-au urmărit permanent pe Wagner în cercurile elitiste în care l-a propulsat arta sa. Wagner a cunoscut cu adevărat faima doar spre sfârşitul vieţii. Stabilit în Elveţia, el a călătorit prin toată Europa pentru montări ale operelor sale în palatele regilor şi aristocraţilor, dar şi în clădirea Operei construită special în acest scop la Bayreuth, în nordul Bavariei.

Cu toate că a fost adoptat de elita culturală spre apusul carierei sale artistice, nu au fost uitate nici călătoriile de inspiraţie politică din tinereţe ale lui Wagner prin Europa revoluţionară. Şi el nu a fost singurul radical plecat să observe şi să influenţeze evenimentele, la sfârşitul anilor 1840. Karl Marx umbla prin Europa, cu speranţa de a-şi testa teoriile politice. A sosit la Köln, dezamăgit să-i găsească pe muncitorii din oraş acceptând cu bună-credinţă promisiunile regelui. Anarhistul Mihail Bakunin umbla şi el din oraş în oraş, în plin tumult politic. Drumul acestui agent rătăcitor al revoluţiei s-a încrucişat cu cel al lui Wagner în 1849, la Dresda, unde s-a adresat armatei orăşeneşti adunate în pripă.

Pe de altă parte, Alexis de Tocqueville aparţinea unei generaţii diferite. El îşi încheiase demult călătoriile, în care a avut prilejul să vadă la prima mână tânărul sistem al democraţiei din America. De Tocqueville şi-a folosit impresiile ca să publice *Despre democraţie în America*, o lucrare clasică în domeniul ştiinţelor politice, încă prezentă în listele de lecturi obligatorii din universităţi. Autorul a participat la guvernarea formată în Franţa în primăvara lui 1848, ajutând la redactarea Constituţiei în baza căreia Louis Napoleon avea mai întâi să conducă, şi pe care avea să o uzurpe mai târziu.

Marx şi Bakunin ne-au lăsat şi ei reflecţii importante, dar conflictuale privind perioada respectivă. Lucrările lor au format temelia filosofică pe care aveau să se sprijine două secole de lupte politice. Bakunin este unul dintre strămoşii spirituali ai protestatarilor anticapitalişti şi anarhişti din zilele noastre; Marx, alături de Friedrich Engels, a devenit părintele socialismului, comunismului şi a tot ceea ce a urmat.

Suişurile şi coborâşurile vieţii şi carierei muzicale ale lui Wagner provoacă şi astăzi controverse. Popularitatea sa printre liderii naziști din secolul XX, precum şi antisemitismul de care dădea dovadă i-au întinat reputaţia. Cu toate acestea, din punct de vedere exclusiv artistic, Wagner este recunoscut ca un geniu. Compoziţiile sale *Gesamtkunstwerk* transcend graniţele muzicii şi ale operei, atingând sfere ale creaţiei cum ar fi filosofia, muzica de film şi heavy metalul.

Liszt şi Ungaria; Chopin şi Polonia; Händel şi Anglia Casei de Hanovra: nu este deloc neobişnuit pentru un compozitor să ajungă să fie strâns asociat cu o naţiune. Chiar dacă participarea lui Wagner la tulburările din 1848–1849 nu a dus direct la crearea unui stat german, în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, muzica lui a devenit fundalul sonor pentru unificarea Saxoniei, Westfaliei şi Prusiei.

Revoluţiile eşuate nu merită întotdeauna să fie studiate. Tulburările din Europa anilor 1848–1849 reprezintă însă una dintre excepţiile care confirmă regula. Forţele naţionalismului trezite în acea perioadă aveau să influenţeze viitorul şi mai puternic decât teoriile politice ale lui Marx, Bakunin şi de Tocqueville. Mulţi români, unguri, cehi, polonezi sau italieni nu aveau să trăiască să mai vadă asta, dar lupta lor pe baricade în „Primăvara Naţiunilor”, oricât de dezastruoasă a fost pe termen scurt,

a vestit naşterea unor naţiuni în devenire. Cantoanele elveţiene s-au unit imediat. Tricolorul republican inventat de Tinerii Irlandezi este astăzi drapelul naţional al Irlandei. Franţa însă mai avea de trecut prin câteva convulsii dureroase până la naşterea ei ca stat modern.

UN PIC DE SARE

INDIA ŞI PAKISTAN, 1947

Dacă întrebi un trecător ales la întâmplare despre evenimentele petrecute în 1947–1948 pe subcontinentul indian, cunoştinţele elementare pe care el le va exprima ar fi probabil ceva de genul:

1. Un tip mărunţel şi cu ochelari, pe nume Gandhi, a adus independenţa.

2. El a fost apoi asasinat, la fel şi alţi membri ai familiei sale.

3. Strategia politică a lui Gandhi se baza pe meditaţie şi pe proteste paşnice.

Adevărul este că aspectul fizic şi metodele lui Gandhi, ca politician, erau izbitor de diferite de standardele vremurilor sale. Realitatea tristă este că „Mahatma”, după ce a câştigat în cele din urmă lupta pe care a dus-o toată viaţa, a avut parte de o moarte nedreaptă şi prematură, adusă de glonţul unui asasin. Gandhi prefera pacea. A rămas în istorie graţie curajului şi demnităţii sale în faţa violenţei. O analiză mai atentă arată însă că nesupunerea civică nu poate reprezenta singura perspectivă din care să privim independenţa şi divizarea.

Măreţul antierou al Indiei secolului XX, Subhas Chandra Bose, oferă un punct de vedere contrar asupra învăţăturilor clasice şi simplificate privitoare la revoluţia ce a dus la independenţă şi la divizarea subcontinentului. Atât Gandhi, cât şi Bose împărtăşeau scopul suprem de a

se elibera de sub stăpânirea britanică. Dar căile pe care le-au urmat fiecare pentru atingerea acestui scop nu puteau fi mai diferite. În timp ce abordarea lui Gandhi este rezumată de cuvântul hindus *swaraj*, sau „autoguvernare”, pentru Bose cuvântul de ordine era *purna swaraj*, sau „independenţa absolută”.

O altă deosebire categorică între cei doi era, bineînţeles, vârsta. Mohandas Karamchand Gandhi, care a primit ulterior prefixul onorific „Mahatma” (marele suflet), se născuse în anii 1860; Bose, în anii 1890. Chiar dacă Bose, personal, a crescut în condiţii privilegiate, statul natal al lui Bose, Bengal, a cunoscut în tinereţile lui tulburări pe scară largă, după ce britanicii l-au împărţit în două, desprinzând estul dominat de musulmani de vestul hindus, mai bogat. Prin contrast, Gandhi a avut parte de o copilărie vegetariană în liniştitul principat Gujarati.

În ceea ce priveşte educaţia, atât Gandhi, cât şi Bose au trecut prin şcolile locale administrate de britanici, pentru a frecventa ulterior universităţi din Anglia. Mai târziu, Gandhi a petrecut un interval foarte important de 20 de ani în străinătate, în Africa de Sud. Aici, folosindu-se de pregătirea lui în drept, Gandhi i-a mobilizat pe indienii din Africa de Sud să se opună legislaţiei opresive, câştigându-şi notorietatea în tot imperiul. Botezul politic al lui Bose a fost categoric domestic şi, din nou, a fost legat de eforturile agitatei societăţi bengaleze. El s-a înrolat sub comanda militantului naţionalist Chittaranjan Das, călătoriile sale în străinătate limitându-se la întâlniri cu politicieni britanici laburişti şi la câteva excursii care l-au umplut de admiraţie, în Italia fascistă a lui Mussolini.

Ambii erau spiritualişti, viziunea lor politică nefiind definită doar de structurile statului şi alte asemenea detalii raţionale. În tinereţe, Gandhi făcuse recrutări pentru britanici în India pentru Primul Război Mondial, dar, odată

cu vârsta, a respins violenţa ca instrument politic. Nesupunerea civică paşnică pe care o promova – numită de Gandhi *satyagraha*, sau „forţa sufletului” – era menită să încline poziţia oponentului către a sa doar prin persuasiune. Bose se vedea pe sine ca fiind un socialist, dar unul care cunoştea morala textelor hinduse străvechi. Gandhi a condus trei campanii paşnice pentru *swaraj*. Exact când se lansa în cea de-a doua, Marşul Sării din 1830, Bose se folosea de poziţia lui în cadrul primăriei din Calcutta pentru a respinge mijloacele nonviolente. „Daţi-mi sânge şi eu o să vă dau libertate” a devenit sloganul său.

Ce consecinţe au avut aceste eforturi? Ca efect imediat, amândoi au fost închişi de mai multe ori de către britanici, pentru instigare împotriva conducerii imperiale. Dacă Gandhi a fost închis pentru prima dată în Africa de Sud pentru sfidarea decretelor coloniale, în India a fost vizat pur şi simplu din cauză că popularitatea sa era un îndemn la schimbare. Bose a fost închis de britanici în 1924, pentru exprimarea deschisă a concepţiilor sale despre independenţă. A fost ţinut după gratii trei ani, iar încarcerarea sa nedreaptă i-a sporit reputaţia în Congresul Naţional Indian (INC), vehiculul politic al naţionalismului hindus, şi i-a dat un impuls în cariera sa ulterioară. După eliberare, a urcat rapid în ierarhie.

Amândoi au fost conducători ai INC. Ca preşedinte, din 1921, Gandhi a ajutat mişcarea să-şi câştige adepţi şi dincolo de cercul elitei educate. El a făcut mari eforturi ca să atragă în rândurile mişcării săracii şi femeile. Consecvent cu sine însuşi, Bose nu a fost atât de împăciuitor. După ce s-a pronunţat favorabil în public despre necesitatea înlăturării violente a conducerii britanice, a fost obligat să demisioneze, în 1939. Mai

vârstnicul Gandhi, care la început se opusese preşedinţiei impulsivului candidat din Bengal, privea dezaprobator.

Este mai mult decât o ironie faptul că pacifistul cel mai celebru din istorie şi-a văzut visurile politice realizate de cel mai violent conflict al umanităţii. Insula britanică a scăpat cu greu intactă din cel de-al Doilea Război Mondial. După ce englezii au sacrificat atât de mult pentru a anihila planurile rasiste, imperialiste ale Germaniei naziste, baza morală pentru continuarea dominaţiei coloniale asupra Indiei şi a altor colonii era zdruncinată. În orice caz, acasă era mai multă nevoie de fondurile pentru susţinerea Indiei britanice.

În India, războiul a adus un dezastru. Foametea ce a lovit Bengalul în 1943 şi bolile ce au venit odată cu ea au ucis milioane de oameni. Fugit din arestul la domiciliu în 1941, Bose a plecat la Berlin, ca să facă, la radio, propagandă antibritanică pentru nazişti. Tot cochetând cu fasciştii, Bose a recrutat apoi soldaţi susţinători ai independenţei dintre prizonierii de război aliaţi din Japonia şi şi-a creat propria forţă de eliberare, Armata Naţională Indiană (INA). Bose i-a condus prin jungla din Birmania, ce se învecina cu Bengalul său natal, unde INA a suferit o înfrângere răsunătoare în primăvara lui 1945. Presimţind înfrângerea inevitabilă a aliaţilor săi japonezi, Bose a încercat să fugă din nou, de data aceasta spre Moscova sovietică. Norocul îl părăsise însă. Avionul în care se afla s-a prăbuşit deasupra Taiwanului, iar trupul lui Bose nu a fost găsit niciodată.

Gandhi şi preşedintele Congresului, Jawaharlal Nehru, au proclamat independenţa, odată cu victoria campaniei lor „Părăsiţi India”. Tulburările violente erau însă abia la început. De-a lungul anului 1947 a fost prea puţină activitate revoluţionară reală. Dar teritoriile indiene în care musulmanii erau majoritari, Belucistanul, Punjabul de Vest

şi Sindh, s-au unit cu Bengalul de Est într-un stat unic, suveran: Pakistanul. Migraţiile în masă ce au urmat au adus pierderi uriaşe de vieţi omeneşti. Unele morţi au fost rezultatul tensiunilor etnice care au apărut atunci când milioanele de musulmani din teritoriul indian au făcut schimb de locuri cu indienii hinduşi şi sikh din Pakistan. Altele s-au produs în disputa asupra Kashmirului, teritoriu pentru care cele două state abia născute au purtat primul lor război, la doar câteva luni după divizare.

Făcând abstracţie de valul de morţi şi de schimbarea graniţelor, a reuşit lupta pentru independenţa Indiei să ducă la o adevărată schimbare revoluţionară? Sistemul de caste, de stratificare a societăţii – de la indienii din clasele superioare până la paria, „cei de neatins”, de la baza societăţii – a supravieţuit epocii coloniale. Era încă în funcţiune la sfârşitul celor 17 ani cât a fost Nehru prim-ministru; şi aceasta în pofida „socialismului” său declarat şi a introducerii legislaţiei care să rezolve problema. Diferenţele între caste rămân pronunţate şi în India zilelor noastre, fără să fie soluţionate de recenta ascensiune a ţării pe scena politică mondială, de explozia industriilor digitale moderne şi de transformarea satelor izolate în oraşe fremătând de viaţă.

Care a fost modelul revoluţionar cu cel mai durabil efect asupra Indiei – cel al lui Bose sau cel al lui Gandhi, violenţa sau pacea? În anii ce au urmat morţii sale, şi chiar şi recent, adepţii lui Bose au susţinut că „Netaji”, cum i se mai spunea, nu a murit, ci trăieşte sub masca unui ascet hindus rătăcitor. Blocul Toată India Înainte, partidul politic pe care l-a fondat după ce a fost dat afară din Congres, există şi acum în Bengal. Mai mult, independenţa din 1947 nu a vindecat Bengalul de Vest de izbucniri revoluţionare violente. În 1967, aici s-a născut mişcarea maoistă naxalită. Reprezentându-i pe ţăranii marginalizaţi,

campaniile de teroare ale gherilei naxalite împotriva reprezentanţilor statului au ajuns de atunci aproape în orice colţ al Indiei rurale şi sărace. Pe fondul scăderii nivelului de trai în zonele rurale, în Bengalul de Vest a fost ales un guvern marxist, în 1977. Marxiştii, cu toate că susţineau o abordare mai puţin agresivă a revoluţiei decât naxaliţii, aveau să se bucure de 34 de ani de succes electoral neîntrerupt. Abia în mai 2011 au fost înlăturaţi de la putere, în Bengalul de Vest.

Succesul mai larg al nesupunerii civice în masă pare să demonstreze că, la scară globală cel puţin, filosofiile lui Gandhi au triumfat asupra celor ale lui Bose şi ale celor din tagma lui. Martin Luther King a mers în pelerinaj în India independentă ca să studieze *satyagraha*. Participanţii la campania sa pentru drepturi civile erau adepţi convinşi, copiaţi la rândul lor în anii 1960 de mişcările pentru drepturile homosexualilor, feministe şi împotriva războiului. Conştient sau nu, o întreagă pleiadă de protestatari – ecologişti, pentru drepturile animalelor, antinuclearişti – au fost influenţaţi de învăţăturile lui Gandhi. Anul 2011 a adus zeci de proteste înrudite ce au izbucnit pe tot globul. Majoritatea covârşitoare a grupărilor au făcut eforturi deosebite pentru a promova, în manifestele lor, o politică strictă a nonviolenţei şi pentru a pune la punct strategii de nesupunere civică. Toate indiciile arată că *forţa sufletului* ca tactică revoluţionară este mai prezentă ca oricând.

VRACII MAIESTĂŢII SALE

MAU MAU, 1952–1960

> Când ei vor ca tu să crezi că o anumită persoană sau o anumită regiune sau un anumit grup este implicat în acţiuni extremiste, primul lucru pe care îl fac este să-i

> asocieze imaginea unui extremist. Şi, pornind de aici, orice acţiune a sa devine extremistă. Nu contează dacă are dreptate sau greşeşte. În ceea ce te priveşte pe tine, dacă imaginea este una negativă, atunci tot ce face este automat negativ.[37]

„Ei”, după cum a explicat ulterior vorbitorul, erau conducătorii politici rasişti. Anul era 1964. Vorbitorul: Malcolm X. Celebrul susţinător al drepturilor persoanelor de culoare ştia foarte bine care sunt riscurile asociate cu reputaţia de extremist violent. La vremea la care a rostit acest discurs la Universitatea Oxford, el era atent monitorizat de CIA. Prins într-un război public al cuvintelor cu foştii săi tovarăşi din Naţiunea Islamului, zece săptămâni mai târziu, Malcolm X avea să fie asasinat cu focuri de armă, la New York.

În timpul unei revoluţii, războiul propagandei poate fi mai crunt decât cel purtat pe câmpul de luptă, cu arme de foc şi cu gaze lacrimogene. Nelson Mandela ştia asta. În acelaşi an în care Malcolm X s-a adresat studenţilor la Oxford, activistul ANC (Congresul Naţional African) a ales să se apere singur la procesul ce-i fusese intentat la Johannesburg, conştient de „libertatea de exprimare pe care o oferea acest prilej”.[38] Winston Churchill a recunoscut la rândul său forţa portretizării negative, cel mai scandalos exemplu fiind când şi-a exprimat neplăcerea la vederea „unui *fachir*... care urca pe jumătate dezbrăcat treptele palatului viceregelui”.[39] Numele acelui „avocat viclean”? Un anume M.K. Gandhi.

---

[37] Al-Masudi, *Meadows of Gold and Mines of Gems*, trad. Sprenger, Aloys; John Murray (Londra, 1841), pp. 324–325.

[38] Wagner, Richard, *My Life – An Autobiography*, Wildside Press (Rockville, 2010), p. 286.

[39] Transcriere după înregistrare audio. Sursa: Website-ul Fratelui Malcolm, URL: http://bit.ly/tckSWi, accesat pe 04.09.2011.

Manipularea imaginii publice este doar una dintre temele revoluţionare întâlnite în Kenya colonială în anii 1950. Timp de aproape un deceniu, insurgenţele şi contrainsurgenţele au zdruncinat ţara. Rebelii îşi îndreptau atacurile către semenii lor africani, către coloniştii albi şi către autorităţile coloniale britanice. În schimb, administraţia aplica pedepse severe. Perioada rămâne una controversată. În Kenya contemporană şi în Marea Britanie au apărut dispute referitoare la Mau Mau, ce reflectă o schimbare mai amplă în relaţiile dintre statele foste colonii şi foştii lor stăpâni.

În mod sigur, britanicii nu au fost primii străini care au pus piciorul în Kenya. Cu mult înainte de venirea Companiei Imperiale Britanice a Africii de Est, în 1888, sultanii arabi, negustorii din Asia şi exploratorii portughezi gustaseră farmecul vieţii în oraşele-port ale Kenyei la Oceanul Indian. Se făcea comerţ cu cafea, mirodenii şi sclavi. S-au păstrat amprente culturale şi lingvistice de neşters. „Compania” a predat controlul Coroanei Britanice în 1895. Englezii şi alţi europeni au fost atraşi de colinele fertile şi slab populate din interiorul statului. Clima blândă de aici era pe placul coloniştilor, dar era potrivită şi pentru profitabilele lor culturi de ceai.

Bineînţeles că terenurile cele mai fertile din Kenya nu rămăseseră necultivate până în 1888. Comunităţile tribale lucrau pământul de multe mii de ani. Când numărul coloniştilor a crescut, la începutul secolului XX, nativii kenyeni rămaşi fără pământ s-au angajat ca servitori în casele europenilor ori şi-au oferit munca în schimbul dreptului de a cultiva terenuri considerate fără valoare de fermierul colonist. Unii au început să vagabondeze. Şi mai mulţi au fost mutaţi cu forţa în districtele rurale („rezervaţii”) înfiinţate pentru africani. Alţii s-au autoexilat în oraşele kenyene: Nairobi în interior, Mombasa pe

coastă. Oriunde se duceau nativii kenyeni în prima jumătate a secolului XX, făceau cunoştinţă cu stâlpii civilizaţiei britanice: impozitele, educaţia făcută de misionari şi recrutarea obligatorie.

La începutul anilor 1950, societatea era scindată. Nativii kenyeni puteau fi etichetaţi după apartenenţa tribală sau după afilierea religioasă; sau după statutul social, ca nomad fără pământ, agricultor sau muncitor la oraş. Ei puteau să nutrească aspiraţii naţionaliste sau să se supună de bunăvoie stăpânilor şi unei regine aflate departe. Unii făceau şi una, şi alta. Europenii albi erau fie moşieri care duceau o viaţă rurală confortabilă, şi aparţinând clasei superioare britanice, fie funcţionari la oraş, de origini mai modeste. Secretariatele coloniale trimiteau instrucţiuni scrise din Africa House, aflată departe, la Londra. La fel ca în Africa de Sud pe care Gandhi o vizitase în tinereţe, exista o minoritate formată din muncitori indieni, recrutaţi iniţial ca să lucreze la calea ferată din Uganda şi care nu se încadrau în nici o definiţie clară colonist/nativ.

Tensiunile intratribale şi disputele din jurul pământurilor ocupate de colonişti se acumulau de ani de zile. Ele au izbucnit pentru prima dată în satul Lari, în martie 1953. Au fost incendiate colibe în care se aflau bărbaţi, femei şi copii, iar ocupanţii au ars de vii. Supravieţuitorii au fost lichidaţi cu focuri de armă sau cu lovituri de cuţit. Atât agresorii, cât şi victimele erau membri ai tribului kikuyu. O organizaţie secretă a celor fără pământ şi nemulţumiţi, cunoscuţi drept „Mau Mau”, reprezenta aripa tânără şi radicală a naţionalismului kenyan. Lari a deschis o serie sângeroasă de atacuri ce a durat ani de zile. Scopul declarat de a-i izgoni pe britanici se împleteşte cu atacurile în care mor victime aleatorii: copii albi, căpetenii kikuyu, poliţişti, membri ai triburilor

rivale. Sunt vizate şi misiunile religioase britanice, iar la Nairobi sunt devastate două moschei.

Cum au reacţionat britanicii la aceste violenţe? Cu dezvăluiri privind ceremonialele Mau Mau de depunere a jurământului, în fraze emoţionante şi cu amănunte deseori sângeroase:

> Spun adevărul şi jur în faţa lui Ngai [Dumnezeu] şi a tuturor celor prezenţi aici că, dacă sunt chemat să lupt sau să ucid duşmanul, mă voi duce, chiar dacă acel duşman îmi este tată sau mamă, frate sau soră.[40]

Jurămintele erau, de asemenea, pline de exagerări. Oliver Lyttelton, secretar de stat pentru colonii, a dat următorul exemplu, când a vorbit în faţa parlamentului: „Atunci când voi auzi sunetul cornului de trestie, dacă voi pleca din ferma europeană fără să-l ucid pe stăpânul european, fie ca acest jurământ să mă ucidă”.[41] Raportul Corfield, comandat de guvern (1954), susţinea că:

> Folosirea sângelui menstrual şi a actelor sexuale în public cu oi sau cu copile adolescente sunt o trăsătură comună a celor mai multe dintre aceste ritualuri... Se mâncau şi se beau amestecuri din cele mai respingătoare şi inimaginabile ingrediente.[42]

Conflictul era prezentat doar dintr-o singură perspectivă şi în presa britanică. *Daily Mail* a descris condiţiile asemănătoare celor de război în care trăiau comunităţile de colonişti englezi, cu „sârmă ghimpată la ferestrele caselor, arme lângă paharele cu vin şi fermecătoarea stăpână a casei, în rochie de mătase

[40] Boehmer, Elleke, *Nelson Mandela*, Sterling (New York, 2008), p. 138.

[41] Arnold, David, *Gandhi*, Pearson (Londra, 2001), p. 153.

[42] Kyle, Keith, *The Politics of the Independence of Kenya*, Macmillan (Londra, 1999), p. 45.

neagră şi un pistol automat atârnând la şold”.[43] În 1953, *Daily Express* titra pe prima pagină: „Mau Mau ucid un băieţel de şase ani: un cuplu britanic şi copilul lor, măcelăriţi”; „Bebeluşi morţi în masacrul Mau Mau”; „Criminalii Mau Mau ucid o căpetenie în spital”.[44]

În primii ani ai terorii Mau Mau, jurnaliştii şi comentatorii britanici nu au prea găsit loc nici pentru analiza motivelor rebelilor, nici pentru eşecurile politicii coloniale în general. Chiar şi realizatorii de filme au intrat în acest joc. *Simba* (1955) era un film de aventuri a cărui acţiune se derula în Kenya contemporană, cu Dirk Bogarde în rolul principal. Produs în Marea Britanie, *Simba* a fost lansat când conflictul era la apogeu. Potrivit unui analist, acţiunile colonistului alb şi ale celorlalte personaje europene din film reprezentau „modernitatea, raţiunea, ordinea, stabilitatea”, pe când cele ale kenyenilor negri reprezentau „înapoierea, lipsa de raţiune, haosul ?i violen? a?.şi violenţa”.[45]

Sub presiunea coloniştilor care cereau foarte serios protecţie şi a presei, administraţia Kenyei a instituit starea de urgenţă în colonie. După acest paravan al legii marţiale, britanicii au ripostat: 20000 de poliţişti şi 25000 de loialişti kikuyu i-au vânat pe cei bănuiţi că ar fi Mau Mau. Miliţiile coloniştilor, ce acţionau pe cont propriu, aplicau pedepse cu moartea sub cele mai şubrede pretexte. Forţe militare convenţionale au patrulat prin Nairobi şi Mombasa, arestând mii de suspecţi. Numeroşi

[43] *Ibid.*, p. 53.

[44] *Ibid.*, p. 61.

[45] Webster, Wendy, „There’ll Always Be an England”: Representations of Colonial Wars and Immigration, 1948–1968, *Journal of British Studies*, vol. 40, nr. 4, At Home in the Empire (octombrie 2001), p. 557.

kenyeni care până atunci nu fuseseră deloc interesaţi de conflict au fost mutaţi cu forţa în „sate fortificate”, în încercarea de a stăvili operaţiunile rebelilor ascunşi în păduri. Efectul a fost neglijabil. Ba chiar mulţi au devenit susţinători ai cauzei Mau Mau, ca rezultat direct al „relocării”.

Chiar dacă operaţiunile Mau Mau s-au încheiat în 1956, după capturarea conducătorului lor, Dedan Kimathi, legea marţială a rămas în vigoare. S-a creat o reţea de lagăre pentru detenţia şi, teoretic cel puţin, reabilitarea suspecţilor Mau Mau. Realitatea era oarecum diferită. Interogatoriile presupuneau abuzuri fizice şi mărturisiri forţate. Au fost aduşi vraci care să-i „purifice” pe rebeli de jurămintele sângeroase depuse pentru cauza Mau Mau. Taberele de detenţie erau un coşmar logistic, cu un număr tot mai mare de deţinuţi, ceea ce îngreuna procedurile judiciare. Lipsa de igienă era scandaloasă, iar epidemiile de febră tifoidă şi dizenterie erau la ordinea zilei.

O mulţime de administratori emigranţi, gardieni şi infirmieri menţineau în funcţiune „Conducta”, cum era denumită reţeaua de lagăre. Mulţi dintre aceştia erau foşti soldaţi, lăsaţi la vatră după cel de-al Doilea Război Mondial. Alţii erau foşti poliţişti britanici. Bunicul lui Barack Obama a fost unul dintre miile de kenyeni ţinuţi cu lunile în detenţie, fără nici un fel de proces. Cei care ajungeau totuşi în faţa unei instanţe aveau parte de un proces sumar. Peste o mie de kikuyu au fost condamnaţi la moarte şi executaţi prin spânzurare.

După ce nouă suspecţi Mau Mau au fost ucişi în bătaie în lagărul de la Hola, în 1957, au apărut şi primii denunţători ai abuzurilor. Rapoartele critice şi-au făcut cumva şi ele loc în presa britanică, mai întâi în publicaţiile locale, socialiste şi religioase, apoi şi în ziarele mai conservatoare. Deputaţi ca Enoch Powell, conservator, şi

Barbara Castle, din rândul laburiştilor, au făcut interpelări în parlamentul britanic. Politicianul de stânga Fenner Brockway a strâns semnături pentru o petiţie populară care susţinea independenţa Kenyei.

Chiar dacă rebeliunea a fost înăbuşită prin forţă armată, detenţiile în masă şi abuzurile pe scară largă comise de britanici au încurajat opiniile proindependenţă. Kenya şi-a câştigat libertatea pe 12 decembrie 1963. Primul preşedinte al ţării, Jomo Kenyatta, fusese judecat pentru implicare în revolta Mau Mau, apoi întemniţat şi trimis în exil la sfârşitul anilor 1950. De origine kikuyu, dar cu opinii politice moderate, el i-a îndepărtat pe luptătorii Mau Mau şi a urmărit reconcilierea între triburi şi coloniştii existenţi.

Sărbătorirea naţională a lui Kenyatta a fost înlocuită în 2010 de o sărbătoare publică numită Ziua Eroilor. Această recunoaştere a rolului jucat de Mau Mau în obţinerea independenţei statului rămâne însă tacită, din simplul motiv că fantomele trecutului nu şi-au găsit încă liniştea. Nu s-a ajuns la o părere comună nici în privinţa numărului de ucideri extrajudiciare. Cu toată retorica la care au recurs anumite ziare în timpul conflictului, doar o mică parte a victimelor (32 în total) au fost colonişti albi. Majoritatea covârşitoare erau nativi kenyeni, fie ei rebeli, loialişti sau victime aleatorii. Practic, toţi au fost ucişi, mutilaţi sau încarceraţi în afara prevederilor legale. Nici un oficial britanic, administrativ sau militar, nu a fost judecat vreodată pentru crimele comise în perioada Mau Mau.

O carte publicată în 2005 despre rebeliunea Mau Mau şi-a atras atât prestigiu, cât şi controverse. Autoarea, Caroline Elkins, este expert martor într-un proces civil deschis împotriva guvernului britanic de veterani Mau Mau torturaţi şi mutilaţi. Fără să diminueze experienţele individuale ale reclamanţilor, cazul este sprijinit de un

guvern kenyan care a integrat experienţa Mau Mau în istoria naţională oficială, având grijă să se distanţeze însă de eveniment în sine. Sentimentul anticolonial este un mijloc de deturnare a atenţiei, foarte util într-o ţară care încă nu şi-a revenit complet după violenţele etnice ce au urmat alegerilor din 2007.

Bruce Berman argumentează că amnezia colectivă similară celei practicate în privinţa detenţiilor şi abuzurilor din Kenya a dus la erori similare la Abu Ghraib şi Guantánamo, mai aproape de zilele noastre. Ca un ecou al cuvintelor lui Malcolm X, analistul politic pune în discuţie modul în care termenul „terorist" este aplicat grupărilor care recurg la violenţă împotriva politicilor coloniale, fără să se caute rădăcinile sociale ale problemei, şi sugerează că: „În anii 1950, Mau Mau era întruchiparea terorii, aşa cum este astăzi al-Qaeda."[46]

O astfel de afirmaţie are implicaţii profunde. În cea mai mare parte a ultimului deceniu, de exemplu, „taliban" a devenit sinonim cu teroarea subumană, aşa cum s-a întâmplat cu Mau Mau în anii 1950. Cum NATO şi-a semnalat intenţia de a se retrage din războiul pe care nu îl poate câştiga în Afghanistan, s-a pus problema, până acum de neconceput, a negocierilor cu această grupare. Tratativele cu talibanii, dacă vor începe cu adevărat, se vor alătura în anii următori procesului intentat de Mau Mau, pentru a scoate în evidenţă puterea limbajului de a conferi valoare.

CATIFEA ŞI FIER

IMPERIUL SOVIETIC, 1988–1991

[46] *Daily Express*, 26 ianuarie, 28 martie, 5 ianuarie 1953. Sursa: http://www.ukpressonline.co.uk, accesat pe 13.08.2011.

> Suntem profund implicaţi în construirea unui stat socialist bazat pe domnia legii. Lucrăm la o serie de legi noi, pe unele le-am terminat, altele sunt aproape gata. Multe dintre ele vor intra în vigoare începând din 1989... Democraţia sovietică va fi aşezată pe o bază normativă solidă. Mă refer, în particular, la legile privind libertatea de conştiinţă, *glasnost*, dreptul la organizare şi la asociere publică, şi multe altele.[47]

Când Mihail Gorbaciov s-a adresat Adunării Generale a ONU în decembrie 1988, nu bănuia nici cât de decisiv avea să se dovedească anul următor, nici în ce direcţie avea să se îndrepte până la urmă fluxul schimbării. În primele luni ale anului 1990, conducerea sovietică a fost nevoită să se coalizeze cu un şir de republici pătrunse de sentimentul mândriei naţionale, aflate la periferia URSS. După nici doi ani, prăbuşirea entităţii sovietice înseşi avea să înalţe o duzină de drapele noi, deasupra unor capitale străvechi.

Reperele pe calea spre prăbuşirea finală a blocului estic, comunist, pot fi urmărite cu mult înapoi în istorie. În 1956, Imre Nagy i-a condus pe conaţionalii săi unguri ce revendicau mai multă libertate de sub controlul sovietic, doar ca să fie încarcerat şi mai târziu executat. În timpul Primăverii de la Praga din 1968, Alexander DubÄŤek, un alt conducător de partid reformist şi îndrăzneţ, publica rapoarte despre corupţia oficialilor şi conflictele dintre comuniştii cehoslovaci. În Polonia anilor 1970, în umbra podurilor rulante din şantierul naval de la Gdansk, sindicatul Solidaritatea a cerut dreptul la grevă, eliminarea cenzurii presei şi eliberarea deţinuţilor politici.

Moscova a răspuns în forţă. În 1956, unităţi militare adunate din tot blocul comunist s-au angajat în luptă împotriva armatei ungare şi a protestatarilor neînarmaţi, cu aceeaşi vehemenţă. Vara anului 1968 s-a terminat în

[47] Dyer, Richard, „White”, *Screen* (1988) 29(4):44-65, p. 49.

Cehoslovacia cu spulberarea baricadelor civililor şi cu lupte de stradă între soldaţii Armatei Roşii şi demonstranţi. În 1980, Solidaritatea a fost scoasă în afara legii. Conducătorul ei, Lech WaĹ‚Ä™sa, a fost închis, iar Polonia a fost înăbuşită de legea marţială.

Mihail Sergheievici Gorbaciov a fost contemporan cu toate aceste evenimente. În 1956, Gorbaciov avea 25 de ani şi este posibil să nu fi observat ecourile pe care intervenţia sovietică în Ungaria le-a avut în toată lumea, acestea find mascate de cenzura sovietică, în timp ce el era preocupat de naşterea iminentă a fiicei sale. Dimpotrivă, atribuţiile pe care le avea Gorbaciov la sfârşitul anilor 1960, ca responsabil cu agricultura în Stavropolul său natal, nu erau probabil de ajuns pentru a-l face să ignore veştile despre evenimentele dramatice care aveau loc la 3000 de kilometri distanţă, la Praga. În 1980, când presa sovietică denunţa Solidaritatea, cariera lui Gorbaciov ajunsese la un nivel cu adevărat important.

Numirea sa în Politburo, Biroul Politic al Partidului Comunist, la Moscova, l-a făcut pe absolventul de Drept să simtă pentru prima dată gustul puterii. Aici se formulau politicile de la centru pentru cele 15 republici aflate oficial sub control sovietic. În secret, era şi locul din care emanau directivele pentru guvernele autoritare de la vest de URSS. Deciziile acestui mic colectiv de tehnocraţi care nu trecuseră printr-un proces electoral decideau soarta celor aproape patru sute de milioane de oameni care trăiau încă sub guvernarea comunistă sovietică.

Pe când Gorbaciov devenea secretar general, în 1985, sistemul începea să se fisureze. Fabricile şi celelalte întreprinderi din sistemul sovietic nu lucrau în conformitate cu cererea, ci la ordin. La începuturile erei sovietice şi în anii 1950, planificarea de la centru părea că oferă lumii o metodă credibilă de distribuire a prosperităţii.

În perioadele economice dificile, cum au fost stagnările din anii 1970 şi 1980, impunerea cotelor de producţie ducea la o lipsă de eficienţă flagrantă. Directorii erau nevoiţi să falsifice cifrele de producţie. Penuria de produse de bază a devenit cronică, în timp ce bunurile produse în exces se acumulau în stocuri nefolositoare. Ca să înrăutăţească şi mai mult lucrurile, încetinirea industriei sovietice a petrolului a coincis cu oprirea efectivă a producţiei de petrol a României. Criza de energie care a rezultat s-a simţit acut în blocul răsăritean.

Toţi cei din afara cercului celor mai convinse cadre ale Partidului Comunist vedeau că Republica Democrată Germană nu este nici democrată, nici republică. Pentru conducătorii aşa-zisului complex industrial din blocul răsăritean, succesul răsunător al vecinilor lor de la vest era o problemă economică, dar şi politică. Ratele de creştere şi ridicarea permanentă a nivelului de trai începând cu anii 1950 – mult lăudatul *Wirtschaftswunder* – erau realităţi deloc uşor de ascuns milioanelor de *ossi* care prindeau semnale de televiziune şi radio rătăcite de dincolo de graniţe. În RDG şi oriunde altundeva în sfera sovietică, cererea de bunuri de fabricaţie occidentală era atât de mare, încât în anii 1980 mulţi turişti purtători de Levi’s şi fumători de Marlboro şi-au transformat vacanţele la Minsk, Kiev sau Leningrad în călătorii de afaceri profitabile.

Ca întotdeauna însă, factorii economici nu reprezintă decât o faţă a monedei. De la începutul conducerii sale, Gorbaciov a iniţiat o politică publică reformatoare de *glasnost* şi *perestroika* („transparenţă” şi „restructurare”). S-au organizat alegeri deschise pentru parlamentele şi consiliile sovietice. Relaxarea controlului impus presei a permis criticarea publică a oficialilor Partidului Comunist. Au fost semnate tratate de reducere a arsenalelor

nucleare, cu Statele Unite. Numărul deţinuţilor politici a scăzut semnificativ.

Aceste schimbări sociale radicale au coincis cu provocări serioase la adresa autorităţii, la periferia imperiului sovietic. În 1988, retragerea armatei sovietice din Afghanistan anunţa o înfrângere militară dureroasă şi o politică externă evident mai puţin dură. În acelaşi an, conflictele interetnice dintre azeri şi armeni au declanşat un val de revendicări naţionaliste în întreaga Uniune Sovietică. În frunte s-a plasat capitala estonă Tallinn, cerând conducătorilor ei de la Moscova o Constituţie care să prevadă controlul local al economiei şi garantarea proprietăţii private. Primul act al Revoluţiei Cântate din Estonia a fost un avertisment privind schimbările ce aveau să vină.

Din acel moment, evenimentele au evoluat rapid. În aprilie 1989, guvernul polonez a ridicat interdicţia impusă în urmă cu opt ani activităţii sindicatului Solidaritatea, permiţând mişcării populare reformiste să-i înfrângă zdrobitor pe comunişti în alegerile libere ce au urmat în vară. În luna septembrie a aceluiaşi an, Ungaria şi-a deschis graniţa cu Austria. Cum alte câteva ţări din blocul răsăritean aveau graniţe deschise cu Ungaria, est-germanii şi cehii au putut, pentru prima dată după câteva decenii, să călătorească fără restricţii în Europa Occidentală. Sute de mii de oameni au profitat de ocazie.

Gorbaciov privea cum scapă de sub control valul schimbării pe care retorica sa îl sugerase. Pe lângă trecerea emigranţilor spre Vest, reînhumarea lui Imre Nagy, martirul din 1956, a declanşat proteste populare în Ungaria. Guvernul de la Budapesta a fost nevoit să acorde dreptul la liberă asociere, să permită înfiinţarea sindicatelor independente şi să promită alegeri cu

adevărat democratice. Spre deosebire de anii 1950, Politburo nu a mai trimis Armata Roşie.

La Praga, protestele studenţilor au fost reprimate în forţă. La adunările de comemorare a victimelor, membrii de sindicat s-au alăturat şi ei chemărilor la independenţă. Aceste marşuri au fost atacate şi ele. Treptat, au început să participe activ şi cei din afara universităţilor şi a mişcărilor sindicale. Cu fiecare măsură opresivă, odată cu veştile privind evoluţiile din restul blocului comunist, protestele reîncepeau, cu şi mai multă vigoare. O amplă coaliţie s-a reunit pentru a sprijini drepturile civile revendicate de „Carta 77”. Protestele au culminat cu o grevă generală în noiembrie, după care autoritatea guvernului s-a dezintegrat.

În seara de 9 noiembrie 1989, un crainic vest-german a anunţat, în mod eronat, că în Berlin au fost anulate controalele la graniţă. Mulţimile nerăbdătoare din Berlinul de Est s-au revărsat spre punctele de trecere a frontierei, cuprinse de o bucurie frenetică. Deloc pregătiţi să-şi folosească armele şi în lipsa unor ordine de la superiorii lor, grănicerii est-germani, copleşiţi de situaţie, au ridicat barierele. Orice speranţă de a stăvili exodul din RDG dispăruse de-acum. În câteva luni, Zidul Berlinului a fost dărâmat, iar Germania s-a angajat pe drumul reunificării.

Gorbaciov, Uniunea lui Sovietică în dezintegrare rapidă şi restul lumii erau uluiţi. Dacă revoluţiile paşnice i-au nedumerit pe politicieni, pe ziarişti i-au încântat. Guvernele comuniste din statele-satelit ale URSS s-au prăbuşit unul după altul. Evenimentele aveau tot ce putea visa un jurnalist: lovituri de baros şi lacrimi, sus, pe Zidul Berlinului, doborârea tiranilor de către cei îndelung oprimaţi, ca să nu mai vorbim de aniversarea a 200 de ani de la căderea Bastiliei.

Pe 9 noiembrie, Timothy Garton Ash, corespondentul ziarului londonez *Independent* la Poarta Brandenburg din Berlin, a remarcat cât de ironică era situaţia. În Polonia, o mişcare cu adevărat muncitorească doborâse un aşa-zis stat al muncitorilor. Pe întreg continentul se realizase în sfârşit străvechea utopie comunistă a revoluţiei internaţionale, dar numai ca să înlăture comunismul însuşi.[48] Astăzi, istoricii îngroaşă şi ei rândurile analiştilor care se întreabă ce anume s-a întâmplat de fapt. Nu cumva 1989 a fost o restauraţie, o „întoarcere la Europa”? Sau a fost cu adevărat o revoluţie, un nou 1917 sau 1789? Praful de la demolarea Zidului Berlinului s-a aşezat de mult, însă dezbaterile continuă.

Ce nu s-a întâmplat în 1989 este la fel de important ca şi ceea ce s-a întâmplat atunci. În iunie, tancurile au zdrobit tabăra prodemocraţie din piaţa Tiananmen, din Beijing. Mihail Gorbaciov, vestitorul cataclismului sovietic, vizita la vremea respectivă Beijingul. El a rămas la fel de tăcut asupra acestui subiect ca şi presa guvernamentală chineză. Protestatarii nu au fost salvaţi nici de sprijinul popular, nici de condamnarea străinătăţii. Câteva luni mai târziu însă, premierul sovietic stopa intervenţiile Armatei Roşii la Berlin şi Budapesta. Chiar dacă revoluţiile din 1989 nu au fost cu totul paşnice, ele şi-au meritat în linii mari eticheta „de catifea”.

În alte părţi, cei aflaţi la putere au privit, au tras învăţăminte şi au acţionat cu hotărâre. Facţiuni din partidele comuniste la putere în Bulgaria, România şi Iugoslavia au confiscat schimbarea. Atrăgându-şi sprijinul armatei, leniniştii dedicaţi s-au transformat peste noapte în democraţi. Elitele partidelor comuniste din Belarus,

---

[48] Berman, Bruce, „Review: Mau Mau and the Politics of Knowledge: The Struggle Continues”, *Canadian Journal of African Studies*, vol. 41, nr. 3, 2007, p. 538.

Ucraina, Caucaz şi din „stan”- urile Asiei Centrale au monopolizat febra independenţei. Cu viclenie, ele au preluat puterea şi controlul asupra resurselor naturale, fără nici o legătură cu originile democratice ale revoluţiilor din blocul răsăritean şi din Ţările Baltice. Reformele parţiale promise de regii din Maroc şi din Arabia Saudită în 2011 dovedesc că schimbările politice contrafăcute sunt o practică în vogă şi acum.

Tema schimbării de sistem ridică, probabil, întrebările cele mai importante pentru epoca noastră. În 1989–1991, o întreagă reţea de guverne comuniste autoritare a devenit istorie. În 2011, un şir de conducători arabi cu trăsături la fel de nedemocratice au fost supuşi presiunii intense a unei succesiuni de revoluţii paşnice. Foarte asemănător cu lipsa de acţiune a Kremlinului în blocul răsăritean, scopul strategic al SUA pentru această regiune la sfârşitul secolului XX a fost păstrarea stabilităţii, şi nu promovarea democraţiei. Dacă Mihail Gorbaciov a fost faţa umană a imperiului sovietic pentru ţările-satelit din blocul răsăritean, este posibil ca Barack Obama să fie echivalentul de mai târziu? Există paralele alarmante. Exact ca Uniunea Sovietică la sfârşitul secolului XX, Statele Unite au asistat, la începutul secolului XXI, la o reducere masivă a influenţei lor globale. Puterea financiară a „secolului american” s-a erodat. Competiţia pentru resursele energetice a dus la conflicte în Orientul Mijlociu şi în Asia Centrală. SUA s-au blocat în impasuri militare care le-au subminat superioritatea morală. Ascensiunea Chinei şi valul de guverne socialiste ostile din America Latină au mărit presiunile.

Ca un ecou al discursului din 1988 al lui Mihail Gorbaciov, preşedintele american a adresat în 2009 lumii islamice un apel în care mesajul conciliant s-a împletit cu provocarea:

> Trebuie să vă menţineţi puterea prin liberă consimţire, nu prin forţă; trebuie să respectaţi drepturile minorităţilor şi să daţi dovadă de toleranţă, de deschidere la compromis; trebuie să puneţi interesele popoarelor voastre şi aspectele legitime ale procesului politic mai presus de interesele de partid. Fără aceste ingrediente, doar alegerile nu vor da naştere unei democraţii reale.[49]

Doi ani mai târziu, Egiptul avea să-l înlăture de la putere pe despotul aliat cu Statele Unite, Hosni Mubarak. În toamna anului 2011, Universitatea din Cairo, unde Obama şi-a rostit discursul, găzduia şedinţe la care se hotăra viitoarea alcătuire a parlamentului egiptean. Exact la fel cum contagiunea democratică începută în 1988 la periferiile imperiului sovietic a ajuns în cele din urmă în inima Moscovei, demonstraţii de amploare au ocupat centrele oraşelor din toată America. Nimic nu sugerează că Statele Unite riscă o implozie la scara celei suferite de URSS în perioada 1989–1991, dar politicienii americani ar face bine să nu ignore această lecţie.

MÂNA ASCUNSĂ

Revoluţiile sunt departe de a fi exclusiv apanajul oamenilor. Mânia zeilor, configuraţiile astrologice sau condiţiile meteorologice extreme sunt de multă vreme citate drept cauze ale prăbuşirii unor civilizaţii şi ale ridicării altora, noi. Revoluţiile, în general, nu sunt limitate nici între anumite graniţe, nici la un set omogen de protagonişti. Lista străinilor subversivi şi a trădătorilor din interior este lungă. Acest capitol trece în revistă cinci

[49] Extrase din discursul lui Mihail Gorbaciov la cea de-a 43-a sesiune a Adunării Generale a ONU, 7 decembrie 1988, *New York Times*, arhiva online: http://nyti.ms/.

revoluţii – sau aproape revoluţii – în care traiectoria rebelilor nu poate fi explicată pe de-a întregul de formula obişnuită a ideilor, conducătorilor şi regilor tirani.

Agenţii provocatori sunt de regulă citaţi ca fiind o sursă de tulburări politice, mai ales de către oponenţii lor. Dar această forţă invizibilă nu este uşor de analizat. Există cu adevărat echipe ascunse de conspiratori ce acţionează în spatele liniilor inamice? În condiţiile în care puterea Imperiului Otoman pălea în Arabia, Marea Britanie, superputerea de la acea vreme, l-a trimis pe cutezătorul aventurier format la Oxbridge, T.E. Lawrence, să incite la haos. Aurul Imperiului asigurase deja serviciile rebelilor beduini, călare pe cămilele lor. Dar Lawrence a fost cel care a făcut legătura acestor piraţi ai oceanului de nisip din Hijaz cu vasele britanice de aprovizionare din Marea Roşie, conducându-i în cele din urmă spre victorie. Ce importanţă are asta? Revolta arabă din 1916–1918 oferă un exemplu rar de insurgenţă în care finanţarea străină este incontestabilă. Până când se va putea spune acelaşi lucru şi despre revoltele mai recente din lumea arabă, acuzaţiile privind implicarea flagrantă a unor *agenţi provocatori* vor continua să curgă.

Cu un secol înainte de Hristos, colinele vulcanice din sudul rural al Italiei i-au oferit lui Spartacus ocazia să riposteze faţă de Roma. Revolta condusă de faimosul general sclav arată cum este posibil ca peisajul să joace rolul principal într-o revoluţie. Membrii bandei lui de gladiatori evadaţi au jefuit vile, s-au odihnit pe vulcani şi au făcut recrutări prin vii, transformându-se într-o mare armată revoluţionară. Povestea lui pur şi simplu n-ar fi fost posibilă fără darurile naturii din Mezzogiorno. Acest lucru este important deoarece, în epoca modernă, cadrul normal în care se desfăşoară revoluţiile este reprezentat de baricadele de la colţ de stradă şi de centrele oraşelor.

Colaboratorul secret al lui Spartacus a fost pământul. Iar Napoli şi Campania au continuat să dea, începând de atunci, personaje ce s-au opus autorităţii.

Îmbinarea unor elemente naturale puternice – ciuma şi alcoolul de sezon – au dus la izbucnirea Răscoalei Ţărăneşti din 1381. Afinitatea Londrei pentru mulţimile violente, după un tipar repetat până în zilele noastre, are un ciclu sezonier. Vara a fost întotdeauna momentul preferat de acţiune al londonezilor gălăgioşi. Mai plini de viaţă decât în serile de iarnă, deseori mai îmbătaţi de băutură şi de soare, locuitorii capitalei britanice profită de multă vreme de serile lungi de vară ca să renunţe la visare şi să treacă la acţiune.

Influenţele ascunse asupra unei revoluţii, sau absenţa lor, nu au însă întotdeauna o origine externă. Impactul tradiţiilor străvechi asupra vieţii moderne de zi cu zi este o trăsătură definitorie a Japoniei. Această temă a apărut şi în apelurile la tradiţie făcute de conducătorul unui puci de la o fereastră de cazarmă, în 1970. Insurecţia lui Yukio Mishima era condamnată de la bun început la eşec. Dar efortul lui de a întruchipa un samurai, transmis de televiziuni din elicopterele ce survolau zona, este reprezentativ pentru o societate de o stabilitate intrinsecă, decisă să evite o revoluţie.

Mâna ascunsă care, la începutul anilor 1990, a răspândit agenda Armatei Zapatiste de Eliberare Naţională (EZLN) din Mexic către un public global a fost o reţea de comunicaţii puţin cunoscută pe atunci, numită internet. Ca primă mişcare revoluţionară care s-a folosit eficient de puterea acestuia, campaniile EZLN dovedesc un spirit vizionar remarcabil. Astăzi, EZLN nu mai este singura care foloseşte magia neagră a campaniilor în mediul virtual. Folosirea instrumentelor digitale pentru activismul politic a trecut chiar graniţa dintre subversiv şi oficial, cu

strângerile online de fonduri pentru campania electorală a lui Barack Obama şi cu webcamurile care îi prezintă în HD, 24 de ore din 24, pe protestatarii care ocupă centrele oraşelor.

Alte forţe provocatoare care acţionează online îşi păstrează, în general, anonimatul. Identităţile reale ale unor grupuri ce activează pe internet, ca Wikileaks şi Anonymous, rămân un mister. Agendele lor sunt însă foarte clare: să dea în vileag forţele politice răuvoitoare care acţionează în lume, ascunse de mistificările oficiale. Din nefericire, chiar dacă această ambiţioasă căutare a adevărului s-ar bucura de succes, elementele meteorologice şi influenţele culturale bine înrădăcinate vor continua să afecteze revoluţii ce nu pot fi explicate.

ORAŞUL REBELILOR

REVOLTA LUI SPARTACUS, 73 î.Hr.

La un colţ de stradă altfel anost, pe un altar creştin tradiţional amenajat pe un zid, străluceşte imaginea fiului rebel al oraşului Napoli. Înfăţişat ca un sfânt, Diego Armando Maradona le zâmbeşte deopotrivă turiştilor uimiţi şi suporterilor exaltaţi. Şi de ce nu? Maradona şi-a câştigat statutul de idol în anii 1980, conducând echipa sa naţională, Argentina, spre o victorie strălucitoare în Cupa Mondială şi ajutând clubul local de fotbal, SSC Napoli, să câştige pentru prima oară campionatul italian. „El Diego” a făcut toate acestea în stilul lui, cu acuzaţii de aranjare a meciurilor (pe care el le-a negat categoric), bolizi, abuz de cocaină, donaţii stratosferice pentru acţiuni de caritate şi o mulţime de apariţii bombastice.

Nu este greu să întâlneşti şi alţi rebeli la Napoli. Oraşul este plin. Şoferii de taxi se întrec pe viaţă şi pe moarte pe aleile înguste. Cete întregi de adolescenţi pe

scutere blochează, râzând, bulevardele largi dinspre golf. Străduţele în pantă abruptă sunt pline de îndrăgostiţi pătimaşi, care se îmbrăţişează printre munţii de gunoaie neridicate, un rezultat al infiltrării Mafiei în industria deşeurilor. Napoli pare un oraş angajat într-o bătălie pasională împotriva propriului sistem. După cum spunea Maradona:

> Când napolitanii te iubesc, atunci te iubesc cu adevărat!... Nu puteam să mă duc să-mi cumpăr o pereche de pantofi, pentru că nici cinci minute mai târziu vitrinele se făceau ţăndări şi o mie de oameni năvăleau în magazin.[50]

Trebuie să mergi o oră spre nord prin peisajul rural din Campania, până în oraşul Capua, pentru a întâlni un alt produs al acestui haos tipic pentru sudul Italiei. Aici, în primăvara anului 73 î.Hr., un bărbat pe nume Spartacus s-a ridicat de la poziţia modestă de sclav gladiator până la rangul de general, în fruntea unei măreţe armate rebele. Învingând legiunile pe care Roma le-a trimis împotriva lui şi măturând o fâşie largă din ceea ce este astăzi sudul Italiei, Spartacus şi-a asigurat un loc permanent în cărţile de istorie.

Capătul sudic în formă de cizmă al Peninsulei Italice, în care jefuiau armatele de sclavi răsculaţi ale lui Spartacus, pare să fie desprins din altă lume, în ochii privitorului din secolul XXI. În 73 î.Hr., Capua şi regiunile din sudul oraşului erau sub influenţa puternică a culturii vechiului imperiu maritim elen, Magna Graecia. La vremea la care Spartacus a purtat primele lui lupte în amfiteatru, Capua, ca şi oraşele învecinate Neapolis (Napoli), Metapontum şi Egnathia păstrau legături comerciale

[50] Garton Ash, Timothy, *Facts are Subversive: Political Writings from a Decade Without a Name*, Yale University Press (New Haven, 2010), p. 61.

puternice cu Grecia. Mergând mai departe spre sud pe Via Appia, drumul pavat care şerpuia la sud de Napoli, influenţa politică şi culturală a Romei slăbea, ca să dispară la un moment dat cu totul.

Revolta a început în circumstanţe modeste. Chiar dacă zeci de gladiatori au pus la cale o evadare din celulele lor de sub amfiteatrul din Capua, până la urmă doar câţiva au izbutit. Spartacus a condus acest grup care a pus pe fugă trupele militare locale şi a pornit apoi pe Via Appia. În drumul lor prin regiunea rurală prosperă nu au găsit doar măsline, vin şi vite din belşug, ci şi recruţi printre sclavii de la ferme, pe care i-au convertit la cauza lor. În tabăra pe care şi-a instalat-o pe Vezuviu, uriaşul vulcan de pe coasta napolitană, banda lui Spartacus a început să capete o altă formă. Din această tabără, rebelii au reuşit să scape de prima forţă militară propriu-zisă trimisă împotriva lor, cea a lui Gaius Claudius Glaber, la sfârşitul anului 73 î.Hr. Tocmai când înfrângerea părea inevitabilă, Spartacus şi oamenii lui au improvizat frânghii din viţă-de-vie şi s-au lăsat la vale pe versantul stâncos şi abrupt al vulcanului. Au căzut în spatele trupelor militare ale lui Glaber care, luate prin surprindere, au fost puse pe fugă.

Iarna dintre anii 73–72 î.Hr. au petrecut-o în tabără. Spartacus i-a organizat pe sclavii evadaţi, pe tâlharii care i s-au alăturat şi pe militarii veterani nemulţumiţi într-o adevărată armată. Încurajat de succesele în serie împotriva comandanţilor romani trimişi împotriva lui, a început să atace oraşe mai mari. Următoarele cuceriri, Nola şi Nuceria, i-au asigurat arme noi şi un număr din ce în ce mai mare de recruţi. Odată cu succesul au apărut însă şi divergenţele asupra strategiei. Crixus, conducătorul facţiunii galilor, dorea o abordare mai agresivă şi mai riscantă. Din câte se ştiu despre el, Spartacus era mai

prudent. În iarna aceea s-a produs o ruptură, când Spartacus a pornit spre sud, iar Crixus şi-a continuat drumul spre nord.

Istoricii romani Plutarh, Florus, Appian şi Sallustius au lăsat relatări diferite despre motivele lui Spartacus, despre tacticile pe care le-a ales şi chiar despre existenţa anumitor bătălii. Scrierile din secolul XX sugerează protocomunismul lui Spartacus. O versiune hollywoodiană regizată de Stanley Kubrick, cu Kirk Douglas în rolul principal, leagă revolta sclavilor de încercările prin care avea să treacă mai târziu creştinismul în Imperiul Roman. Se pune aşadar întrebarea: ce anume a fost Spartacus, un criminal, un profet, un general sau un revoluţionar? Intenţia lui a fost să mărşăluiască spre Roma sau căuta o cale de scăpare?

La această ultimă întrebare, cel puţin, există un răspuns. Spartacus nu s-a întors niciodată asupra Romei. După ce l-a urmat pe Crixus spre nord, după ce a văzut cum este învins acesta şi a câştigat ea însăşi câteva bătălii, armata de sclavi a pornit din nou spre sud, unde a fost învinsă în cele din urmă de legiunile rivale ale lui Crassus şi Pompei, în 71 î.Hr. Conştient probabil de slăbiciunea armatei sale, generalul-gladiator nu a încercat niciodată un jaf asupra Romei, acel cataclism barbar pe care raidurile din trecut l-au înrădăcinat adânc în conştiinţa locuitorilor capitalei. Istoricii romani exprimau temerea că Spartacus avea să facă exact acest lucru, iar zecile de mii de sclavi din căminele Romei şi de pe câmpurile din jur aveau să i se alăture, într-o orgie răzbunătoare îndreptată împotriva foştilor stăpâni. Peter Stothard a exprimat astfel convingerile unei societăţi paranoice, bazate pe sclavie, în faţa unei rebeliuni a sclavilor ce se apropia pas cu pas:

> Era ca şi cum ar fi descoperit deodată că lucrurile cele mai obişnuite ale vieţii – pâinea, florile, uleiul de măsline – sunt... cel mai inflamabil exploziv.[51]

Roma s-a confruntat cu multe alte revolte în cei o mie de ani ai Imperiului: goţii iberici, celţii din Galia, picţii din Caledonia, piraţii din Mallorca, bandiţii din Tracia. De altfel, chiar în timpul luptelor cu Spartacus, un general roman renegat pe nume Sartorius încerca să întemeieze o republică independentă în Hispania, iar regele Mitridate dădea bătăi de cap legiunilor romane în zona Mării Negre. Rebeliunile conduse de sclavi păreau să atragă însă atenţia Romei mai mult decât oricare altele.

Cu toate că lucrurile ştiute astăzi despre personalitatea şi trecutul lui Spartacus provin în general din scrierile duşmănoase ale inamicilor lui romani, forţele socialismului au adoptat cu entuziasm, în secolul XX, alegoria istorică a unei revolte a sclavilor. Tentativa de revoluţie de stânga de la Berlin, din 1918, a avut în spate un grup cunoscut ca Spartakusbund. Versiunea cinematografică a fost prima producţie importantă lansată la Hollywood care a avut un scenarist trecut de FBI pe „lista neagră” în timpul vânătorii de vrăjitoare a lui McCarthy, în plin Război Rece.

În prima parte a vieţii sale, Spartacus a fost probabil căsătorit şi este posibil ca soţia să-l fi urmat în captivitate, iar mai apoi în rebeliune. Numele acestei misterioase femei nu este cunoscut. Se poate spune totuşi, cu destulă siguranţă, că Spartacus era originar din Tracia, unul dintre numeroasele ţinuturi de la Răsărit asupra cărora tânăra Republică Romană şi-a impus dominaţia şi ai căror fii erau deseori capturaţi în timpul războaielor, ca să aprovizioneze pieţele de sclavi ale Romei.

---

[51] Transcriere după video. Sursa: website-ul Casei Albe. URL: http://1.usa.gov/ulVEH2, accesat pe 08.10.2011.

Dacă ţinem cont de gradul de organizare formală a armatei lui de mai târziu şi de realizările strategice ale acesteia, am putea să presupunem că Spartacus a beneficiat şi de o oarecare pregătire militară, înainte de cea de la şcoala de gladiatori (*ludus*) şi din amfiteatru. În afară de acestea, puţine alte amănunte biografice pot fi susţinute cu certitudine. Nu există înregistrări ale realizărilor lui Spartacus ca gladiator şi nici descrieri contemporane din care să aflăm vârsta exactă, informaţii despre aspectul lui fizic, despre temperamentul sau despre stilul său oratoric.

Cel mai evident şi cel mai probabil adevăr este că sclavii evadaţi au luptat pentru libertate. Odată ce au dobândit-o, au tânjit după hrană. Odată ce s-au săturat, au dorit femei. Cu toată conducerea iscusită a generalului-gladiator şi cu toate victoriile lui împotriva legiunilor călite în luptă, este greu de citit altceva în acest episod. În ciuda armatei sale numeroase – de ordinul zecilor de mii de soldaţi, la apogeu –, Spartacus nu s-a stabilit nicăieri ca să pună bazele unui oraş, păstrându-şi trupele în mişcare vreme de două veri şi două ierni. Şi nici nu a cochetat cu ideea obţinerii puterii politice, pe lângă cea militară, aşa cum aveau să facă cei care l-au învins, în cele din urmă, după întoarcerea la Roma, Crassus şi Pompei.

Este posibil ca anumite locuri să genereze instabilitate politică, la fel cum generează accente şi dialecte? Peisajul pe care sclavii l-au stăpânit pentru scurtă vreme prezintă mai multe certitudini decât identitatea sau motivele lor. Lăsându-l deoparte pe Maradona şi pe anarhicii lui admiratori de la stadionul San Paolo din Napoli, vulcanica energie rebelă a Campaniei s-a manifestat din nou în secolul al XIX-lea. După 1861, de pe urma succesului mişcării naţionaliste de unificare, Risorgimento, au avut de câştigat doar puţini dintre locuitorii regiunilor până nu

demult prospere şi independente din jurul oraşului Napoli. Militarii cu grade inferioare care s-au întors în regiunile natale din bătăliile pe care le-au purtat prin alte părţi s-au trezit fără locuri de muncă, dezamăgiţi, cu impozite noi de plătit şi cu armele nerechiziţionate încă la îndemână. Ţăranii şi alţi locuitori săraci din sud s-au alăturat soldaţilor şi au devenit *briganti*, bandiţi care acţionau împotriva noului stat italian. La Napoli, un drum bine definit a dus aceste gherile rebele pe colinele de la poalele Vezuviului. Aceeaşi regiune care, în urmă cu două milenii, îi găzduise pe gladiatori a devenit în anii 1860, pentru o lungă perioadă, scena unor acţiuni în afara legii ale acestor *briganti*, care au jefuit frumoasele palate, vii şi moşii din Campania. Din perspectiva italienilor din nord, curăţarea Sudului de bandele de tâlhari locali a devenit o luptă „între civilizaţie şi barbarie, între raţiune şi violenţă, între omenie şi cruzime, între ordine socială şi crimă”.[52]

Astăzi, imaginile romanţate ale acestor *briganti* împodobesc aceleaşi străzi din Napoli pe care era adorat până nu demult „San Diego”, dar afişele nu pomenesc nimic despre suprimarea lor violentă. La fel cum mii de luptători de-ai lui Spartacus au avut parte de un sfârşit cumplit, crucificaţi de-a lungul Viei Appia, *briganti* şi susţinătorii lor au fost supuşi execuţiilor în masă sau exilaţi. Spre deosebire de Spartacus, de *briganti* executaţi în secolul al XIX-lea şi de San Paolo, sfântul patron al oraşului Napoli, Maradona este un simbol în viaţă. El afişează astăzi o atitudine lipsită de compromisuri şi uneori contradictorie faţă de lumea politică; autobiografia lui este dedicată atât liderului comunist cubanez Fidel

[52] Dickie, John, „Stereotypes of the Italian South, 1860–1900”, în *The New History of the Italian South: Mezzogiorno Revisited*, ed. Robert Lumley şi Jonathan Morris, University of Exeter Press (Exeter, 1997), p. 122.

Castro (vezi „Iertarea istoriei”, p. 93), cât şi conducătorului peronist al Argentinei, Carlos Menem (vezi „Capitalul uman”, p. 54).

După Spartacus, odată cu creşterea Imperiului Roman şi chiar şi după convertirea ulterioară a acestuia la creştinism, practica sclaviei a continuat neabătută. În epoca modernă, comerţul cu sclavi a fost scos în afara legii de către britanici, în 1807, iar abolirea totală a urmat în 1833. Franţa a declarat sclavia ilegală în 1848, iar ţarul Aleksandru al II-lea a abolit şerbia în Rusia în 1861. America a purtat un război civil sângeros ca să ia o decizie în această chestiune. Nordul aboliţionist a învins, iar Constituţia SUA a fost amendată în 1865.

Cu toate aceste repere oficiale celebre, sclavia există în continuare şi păstrează o legătură solidă cu ţinuturile revoltei lui Spartacus. Portul modern din Napoli, unul dintre cele mai mari din Europa, este ca o conductă uriaşă pentru comerţul ilegal. Mafia locală Camorra, descendentă din *briganti*, îşi trage mare parte din puterea financiară din vânzările transporturilor netaxate şi neînregistrate care sosesc aici. În zilele noastre, Camorra a dezvoltat legături cu bandele est-europene de trafic de persoane. În Europa, traficul de carne vie este o industrie amplă şi plină de dinamism. Biroul Internaţional al Muncii, un organism al ONU, estima numărul celor care trăiesc în sclavie la un minimum de 12,3 milioane de persoane în întreaga lume, în 2005.[53] Unii cercetători sunt însă de părere că numărul este mult mai mare.[54] Se perpetuează astfel ciclul sclaviei

[53] A Global Alliance Against Forced Labour: Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work 2005, ILO Publications (Geneva, 2005), p. 12.

[54] *Vezi* Bales, Kevin, *Disposable People: new slavery in the global economy*, University of California Press (Berkeley, 2004).

şi al fărădelegii care afectează viaţa napolitană. Într-o tradiţie veche deja de câteva milenii, Napoli îşi aşteaptă următorul rebel.

VARA LA ORAŞ

REVOLTA DIN 1381

> Era vară, oamenii nu aveau nimic de făcut... Dacă s-ar fi întâmplat acum, ar fi fost mult mai puţini oameni implicaţi – 70% dintre participanţi nici n-ar fi fost acolo. Cei care au fost atunci acolo nu aveau locuri de muncă, aşa că ori se alegeau cu banii, ori erau arestaţi. Nu le păsa.
>
> (Tânăr din Tottenham). Raport privind *Violenţele din august 2011 în Anglia*[55]

Moraliştii scandalizaţi de tulburările care au cuprins Londra în august 2011 nu trebuie să se întoarcă prea mult în trecut ca să găsească precedente. Zilele de primăvară şi de vară aduc de multă vreme haosul pe bulevardele şi străduţele capitalei britanice. Tiparul este acelaşi: îndemnaţi de razele soarelui să socializeze în masă, londonezii sunt stârniţi de alcool şi de subiectele politice fierbinţi. Cele mai notorii exemple recente de violenţă a mulţimilor pe străzile Londrei s-au petrecut între lunile aprilie şi octombrie: Trafalgar Square în 1990, Broadwater Farm în 1985, Brixton în 1981, Ladbroke Grove în 1976.

Înapoi în epoca medievală, o astfel de izbucnire – centrată în jurul sărbătorii Corpus Christi, în toiul verii – a dus la una dintre revărsările de furie politică populară cu cele mai durabile urmări din istoria Angliei. Originile Răscoalei Ţărăneşti din 1381 sunt legate oarecum de

---

[55] Morrell, G., Scott, S., McNeish, D., & Webster, S., *The August Riots in England: Understanding the Involvment of Young People*, National Centre for Social Research (Londra, 2011), p. 37.

Moartea Neagră. Ciuma bubonică a decimat populaţia Angliei în secolul al XIV-lea. Consecinţa paradoxală a fost, pentru cei care i-au supravieţuit, o îmbunătăţire a condiţiilor de trai. Un număr mai mic de morari, cizmari, văcari şi fierari însemna o cerere mai mare pentru serviciile lor. Monopolurile permiteau ca munca să fie bine plătită. Pe măsură ce mormintele se umpleau, se goleau câmpurile, colibele şi bordeiele. Chiriile au scăzut aşadar rapid. Ţăranii din Anglia sfârşitului de secol XIV erau mai alfabetizaţi, aveau familii mai mici, beau mai multă bere şi mâncau mai multă carne decât predecesorii lor.[56]

Totuşi, în domenii importante ale vieţii şi pentru o parte semnificativă a populaţiei, lucrurile nu s-au îmbunătăţit. Impozitele de „trei groşi pe cap”, impuse în 1380, au atârnat greu în câştigurile lucrătorilor de rând. O altă măsură luată de guvern – şi anume impunerea unui prag maxim al câştigului – a agravat şi mai mult lucrurile. Acestea s-au adăugat la efectele negative pe termen lung ale războaielor purtate în Franţa şi în Scoţia. Clanurile ameninţau dinspre nord, iar piraţii atacau regiunile de coastă din sud-est. Locuitorii din Kent şi din estul Angliei au dus greul problemelor ce paralizau ţara. Ei îşi trimiseseră fiii în armată, în bătaia tunurilor de pe continent, şi se aflau prea aproape de ochii vigilenţi din capitală ca să poată scăpa de taxele tot mai mari. Şi totuşi, mulţi au încercat. Sosirea colectorilor fiscali, adunaţi în grabă în mai 1381 şi trimişi în Kent şi în Anglia de Est să strângă mari sume de bani, a fost picătura care a umplut paharul.

Grupurile de lucrători au respins autoritatea acestora, forţându-i pe oficiali să bată în retragere, cu mâinile goale. Primele violenţe împotriva magistraţilor au fost

[56] Dyer, Christopher, *Standards of living in the later Middle Ages*, Cambridge University Press (Cambridge, 1989), p. 57.

consemnate în Essex, dar comitatul Kent, la sud de Londra, a fost primul în care au fost ocupate drumurile şi punctele de traversare a râurilor. În câteva săptămâni, porţiuni mari din sud-estul Angliei se aflau în afara controlului regal, cu reprezentanţi ai rebelilor care mergeau din oraş în oraş, să răspândească vestea revoltei.

John Ball a fost un preot din rândul rebelilor, care a recrutat un număr mare de adepţi. Misivele lui politice pline de invective, deseori semnate cu pseudonim, denunţau statul englez, elita lui bogată, biserica şi corupţia celor aflaţi la conducere:

> Lucrurile nu merg bine în Anglia şi nici nu vor merge până când nu va fi totul în comun, până când nu vor mai exista nici calici, nici domni, ci vom fi uniţi cu toţii, iar lorzii nu vor fi mai stăpâni decât noi. Ce am făcut noi ca să meritǎm asta, de ce trebuie să fim ţinuţi astfel în robie?[57]

Primul dintre lorzii menţionaţi de Ball era John of Gaunt. Ducele de Lancaster nu era doar cel mai bogat om din Anglia în 1381, ci şi consilierul principal al nepotului său, Richard al II-lea, plăpândul rege-copil. În timp ce loialitatea faţă de monarhie prolifera în Kent şi în Anglia de Est, John of Gaunt a ajuns să fie urât de toată lumea. Unchiul regelui era un puternic susţinător al războiului cu Franţa, principala cheltuială pentru care era nevoie de impozitul atât de detestat. „Pe regele nostru n-o să-l cheme John” a devenit cuvântul de ordine al rebelilor. Infamii similare erau proferate faţă de oricine avea vreo legătură cu strângerea impozitelor, de la vistiernicul regal sir Robert Hales în jos.

Ce alte personaje existau în tabăra rebelilor? Wat Tyler era un lucrător între două vârste din Essex, care s-a

[57] Froissart, Jean, *The Chronicles of Froissart*, trad. Bourchier, J. & Berners, L., PF Collier & Son Company (New York, 1910), p. 62.

ridicat la conducere din rândurile nemulţumiţilor din Kent, după traversarea estuarului Tamisei, în primele faze ale revoltei. Jack Straw, despre care se ştiu şi mai puţine, conducea grupul din Essex. Pe măsură ce se apropia sărbătoarea Corpus Christi, aceste două personaje evazive, împreună cu John Ball, a cărui personalitate s-a păstrat mai bine în istorie mulţumită predicilor sale, mărşăluiau spre capitală, în călduroasa vară a anului 1381. Intenţia lor era să pledeze pe lângă rege pentru o schimbare.

Capitală a Angliei de mai puţin de 50 de ani, Londra secolului al XIV-lea ar fi de nerecunoscut pentru locuitorii oraşului împânzit de patrule de poliţie de azi. În anii 1380, londonezii încă mai treceau prin hăţişuri cu mărăcini în jurul marii catedrale şi al centrului politic de la Westminster. Denumirile care au rezistat până în zilele noastre erau atunci semnificative pentru împrejurimile respective: Moorgate era înconjurat de terenuri mlăştinoase, cavalerii participanţi la cruciade încă se mai rugau la Temple Church, Biserica Templului. City of London, atunci ca şi acum centrul comercial al Angliei, era o enclavă înconjurată de ziduri fortificate. Exista un singur pod care permitea traversarea Tamisei.

Wat Tyler şi-a postat oamenii lui din Kent la Greenwich, la câţiva kilometri mai în jos pe Tamisa faţă de City. El s-a aflat în mijlocul lor atunci când regele s-a apropiat de mulţimile strânse pe malul fluviului, în apropiere de Blackheath:

> Când au văzut barja regelui apropiindu-se, au început să strige şi au stârnit un asemenea vacarm, de parcă toţi diavolii din iad s-ar fi aflat printre ei... Iar când regele şi lorzii au văzut purtarea poporului, până şi cei mai aroganţi dintre ei s-au înspăimântat... Regele i-a întrebat ce doresc... şi ei au răspuns într-un

glas: „Vrem să vii la ţărm şi atunci o să-ţi arătăm ce ne lipseşte.”[58]

Speriaţi de numărul mare de oameni şi de coerenţa revendicărilor mulţimii, regele şi sfătuitorii lui au navigat înapoi spre Turnul Londrei, cartierul general al curţii regale. Cum cererea de audienţă la regele adolescent i-a fost respinsă, Tyler şi-a reorientat forţele spre porţile oraşului. În timp ce aceste mulţimi furioase se apropiau de Podul Londrei dinspre sud, grupurile de răsculaţi din Anglia de Est au sosit la Aldgate, în est. Consilierii municipali, care erau de părere că sfetnicii din jurul lui Richard al II-lea sunt singurii responsabili pentru impozitele suplimentare, au permis intrarea rebelilor.

Ce a urmat sugerează paralele interesante cu tulburările de mai târziu. Începând din ajunul sărbătorii de Corpus Christi, pe 12 iunie 1381, mulţimile de răsculaţi din Kent şi din Anglia de Est s-au unit cu localnicii, într-un val de violenţe. Palatele şi bordelurile, alese pentru asocierea lor cu bogăţia şi puterea, au fost jefuite şi incendiate. Turnul Londrei şi închisoarea Marshalsea au fost mai întâi asediate, apoi invadate. Înflăcăraţi de predicile lui John Ball, răsculaţii şi-au târât victimele – arhiepiscopul Sudbury, vistiernicul regal Hales, temnicerul Richard Imworth – afară din sanctuarul bisericii. După o execuţie sumară, „rebelii au înfipt capetele arhiepiscopului şi ale celorlalţi în ţepe şi le-au purtat pe străzile Londrei, de parcă ar fi sărbătorit o mare victorie”.[59] Regele Richard al II-lea a scăpat ca prin urechile acului.

---

[58] Froissart, trad. Berners, ed. G.C. Macaulay, cf. Froissart, *Chroniques*, citat în Dobson, R.B., *The Peasants’ Revolt of 1381*, Macmillan (Londra, 1970), p. 144.

[59] Higden, *Polychronicon*, citat în Dobson, R.B., *The Peasants’ Revolt of 1381*, Macmillan (Londra, 1970), p. 201.

Pe acest fundal sângeros, revendicările prezentate regelui, când acesta le-a acordat în sfârşit o audienţă rebelilor pe 15 iunie, la Mile End, au fost surprinzător de raţionale. Tyler a cerut anularea taxei pe cap de locuitor, abolirea legilor represive ale muncii, renunţarea la impunerea unor salarii maxime şi înlăturarea lui John of Gaunt. I s-a oferit însă prea puţin în schimb. Tulburările s-au intensificat, iar disciplina a dispărut rapid. Sub pretextul protestelor politice, comercianţii străini erau ucişi, beţivii jefuiau, iar bandele se încăierau între ele.

Unde erau bastoanele, scuturile şi dubele care îi întâmpină pe protestatari în epoca modernă? Având în vedere că trebuiau să treacă peste 450 de ani până când avea să se înfiinţeze poliţia metropolitană, londonezii din secolul al XIV-lea nu se bucurau de protecţia vreunei forţe recognoscibile de ordine publică. Mai mult, casa regală nu întreţinea o armată profesionistă proprie, bazându-se pe miliţiile cavalerilor care-i erau loiali ca să-şi poarte bătăliile. Iar la vremea revoltei, mulţi astfel de soldaţi erau angajaţi în războaie în străinătate sau la frontiera cu Scoţia, sub comanda lui John of Gaunt.

De îndată ce adolescentul Richard al II-lea a reuşit să adune însă o oarecare forţă militară, el a lovit decisiv. A treia audienţă pe care regele i-a acordat-o lui Wat Tyler, la Smithfield, a fost o capcană. Chemat să iasă în faţă şi să-i vorbească regelui, Wat Tyler a fost ucis cu o combinaţie de lovituri de cuţit de măcelar, sabie de cavaler şi securea călăului. John Ball fugise la nord de Londra. Răsculaţii de la ţară se aflau deja de o săptămână în Londra, fără strictul necesar şi în general fără nici un câştig. Rămaşi fără conducător după uciderea lui Tyler, oamenii s-au împrăştiat. Chiar dacă revolta s-a extins spre nord, cu tulburări sociale grave în Norfolk, Hertfordshire, Cambridgeshire, Leicestershire şi mai departe până în

Yorkshire, extinderea a fost temporară. Ball a fost prins şi supus unei execuţii înspăimântătoare. Răscoala Ţărănească din 1381 a avut parte de un sfârşit la fel de dezonorant. Odată ce Londra a fost repusă în siguranţă sub control regal, duşmănosul Richard al II-lea a trimis judecători de pace şi câteva dintre miliţiile călite în lupte să-i impună voinţa în mod sângeros asupra celor mai neloiali dintre supuşii lui.

Hoardele lui Wat Tyler nu au fost nici primii, nici ultimii, nici cei mai ghinionişti şi nici cei mai sângeroşi vizitatori care au trecut prin capitala Angliei. 80 de ani mai târziu, Jack Cade şi adepţii lui din Cornwall aveau să readucă în memorie anul 1381. „Londinium" roman a găzduit-o pe Boadiceea (Boudica) şi pe icenii ei. „Lundenwic" saxon a avut de îndurat raidurile periodice ale vikingilor. Este interesant de observat însă paralelele care există între evenimentele din 1381 şi cele din 2011. Revendicările iniţiale, raţionale ale lui Wat Tyler s-au transformat rapid în ceva mult mai urât. Un lucru asemănător s-a petrecut şi cu violenţele din august 2011. Un protest local împotriva brutalităţii poliţiei a dus rapid la incendierea maşinilor şi jefuirea depozitelor. În 1381, rebelii care aveau ghinionul să fie prinşi nu puteau spera decât la o moarte rapidă. Făptaşii din 2011, dacă au fost prinşi, s-au confruntat cu ceea ce înseamnă în secolul XXI o pedeapsă aspră: de exemplu, şase luni de închisoare pentru furtul unor sticle cu apă în valoare de 3,50 £.

Când Wat Tyler şi bandele lui de ţărani răsculaţi s-au îngrămădit la Aldgate şi la Podul Londrei, au reuşit să intre în oraş doar pentru că unor consilieri municipali nu le era pe plac curtea lui Richard al II-lea. La sfârşitul secolului XXI, City a devenit o ţintă în sine. La câteva luni după violenţele de stradă, lângă catedrala St. Paul a apărut o tabără anticorporatistă care protesta împotriva apropierii

sectorului financiar subvenţionat de stat de pârghiile puterii politice. Fricţiunile care au rezultat între susţinătorii protestului de la biserică şi ierarhia acesteia amintesc şi ele de 1381. Geoffrey Chaucer, martor la Răscoala Ţărănească din 1381, avea să satirizeze mai târziu autoritatea coruptă pe care o deţineau călugării şi oficialii bisericii. John Wyclif, un teolog disident numit la curtea lui Richard al II-lea, a reluat în mod public părerea proastă pe care o avea John Ball despre elita bisericii şi a propus o reformă egalitaristă a textelor liturgice şi a veşmintelor. Wyclif a fost şi un pacifist declarat, care a descris războiul cu Franţa din 1378 ca fiind „păcatul regatului”, o opinie ce ar fi fost primită favorabil în ţinuturile din Kent vizate de raidurile francezilor.

Ce s-a întâmplat cu cele trei personaje principale? După ce regele-copil Richard al II-lea a devenit bărbat, Anglia condusă de el s-a prăbuşit şi mai mult în tiranie, haos şi război. Ultimul dintre regii dinastiei Plantagenet, reputaţia lui a fost compromisă pentru totdeauna de Shakespeare. Principalul personaj negativ, John of Gaunt, nu a ajuns niciodată el însuşi pe tron. Dar fiul lui a devenit până la urmă regele Henric al VI-lea, aşa că descendenţa lui John of Gaunt s-a transmis la toţi monarhii britanici, până la Elisabeta I. Wat Tyler, celebrat în versuri cockney secole întregi după moarte, are locul lui alături de Robin Hood, Ronnie Biggs şi gemenii Kray în panteonul proscrişilor eroi britanici. Singura morală care rămâne din evenimentele anului 1381 este că cei percepuţi ca învingători sau ca învinşi într-o rebeliune nu îşi păstrează întotdeauna acest statut odată cu trecerea timpului. Cum vor fi percepuţi în viitor jefuitorii din august şi protestatarii de la catedrală din 2011 rămâne de văzut.

O TRADIŢIE A GHERILEI

REVOLTA ARABĂ, 1916–1918

> Turcii erau stupizi, germanii din spatele lor erau dogmatici. Ei au crezut că rebeliunea era exact ca războiul şi au tratat-o ca atare. La scară umană însă, analogia nu mai era oricum valabilă, iar războiul împotriva rebeliunii a fost murdar şi lent, ca şi cum ai mânca supa cu cuţitul.
>
> *Cei şapte stâlpi ai înţelepciunii* (1922)

Autorul acestor cuvinte, cu toate că a murit în urmă cu mai bine de 75 de ani, continuă să fie o sursă de inspiraţie pentru analiştii militari de astăzi. La fel, aura din jurul personalităţii lui îi fascinează pe istorici de aproape un secol. Cunoscut mai mult după numele sub care l-a portretizat Hollywoodul în 1962, în viaţa lui Lawrence al Arabiei converg, se pare, mai multe trăsături ale eroului modern de acţiune. Un intelect colonial demn de Kipling, combinat cu tăria de caracter a lui Hemingway şi cu abandonul boem al lui James Dean. Rezultatul spectaculos – o revoltă naţionalistă arabă în nisipurile încinse din Hijaz – continuă să fie pomenit în emisiunile de ştiri şi în zilele noastre.

La prima vedere, un muzeu din Oxford pare să fie locul cel mai puţin probabil pentru naşterea rebeliunii dintre dunele de nisip. Şi totuşi, germenii revoltei arabe au încolţit printre rafturile grele de cărţi din celebra universitate a oraşului. Tot aici, Lawrence, ca student precoce la istorie militară şi talentat lingvist, a pus bazele viitoarei lui legături cu civilizaţia arabă. Şi tot aici, prin intermediul unor profesori de renume, cu relaţii sus-puse, tânărul a stabilit conexiuni importante cu spionajul britanic.

Lawrence a sosit iniţial în Egiptul controlat de britanici în timpul Primului Război Mondial, ca să facă arheologie.

Talentul lui de a se amesteca printre localnici a atras însă repede atenţia unui secţii speciale a serviciului britanic de spionaj. „Biroul Arab” fusese înfiinţat ca să opună pe ascuns rezistenţă Imperiului Otoman în Peninsula Arabă. Au fost făcute planuri pentru o revoltă a nativilor arabi, izbucnită adânc în teritoriul otoman. Beneficiile ar fi fost enorme. Controlul regiunii ar fi funcţionat ca o diversiune ce ar fi distras forţele otomane de la lupta cu Imperiul Ţarist aliat Marii Britanii. Ar fi deschis de asemenea accesul direct la estul Mediteranei, securizând în acelaşi timp şi recent descoperitele zăcăminte de petrol din Arabia.

Sherif Hussein, influentul conducător al tribului haşemit desemnat să conducă revolta, avea legături strânse cu regimul otoman, la a cărui înlăturare avea să contribuie, până la urmă. Hussein şi cei patru fii ai săi pretindeau că sunt descendenţi direcţi ai profetului Mahomed, motiv pentru care se bucurau de respect la Istanbul, unde au locuit până în 1912. După acea dată, Hussein s-a mutat înapoi în Hijaz, partea vestică a Arabiei în care se află oraşele sacre Mecca şi Medina. Încurajaţi atât de francezi, cât şi de britanici, şi ajutaţi de bandele înarmate ce le erau loiale, fiii lui au lansat atacuri împotriva oraşelor controlate de otomani, începând din iunie 1916. Până în septembrie au cucerit Mecca şi Taif, dar Medina şi portul Jeddah le rămâneau inaccesibile.

În acest punct a intrat Lawrence în ecuaţie. Împrietenindu-se cu fiul şi generalul lui Hussein, Feisal, el a recalibrat strategiile rebelilor. Ţinând cont de numărul lor redus, de dificultăţile impuse de peisajul deşertic şi de inamicul puternic, dar static, a fost lansată o campanie de gherilă. Pentru o mai bună mobilitate, s-au folosit cămile. S-a renunţat la atacurile frontale asupra oraşelor puternic apărate. Succesul raidurilor-fulger asupra forturilor

otomane izolate a ajutat mult la câştigarea încrederii altor arabi şi triburi de beduini, care s-au alăturat luptei. (Turmele de cămile, lăzile cu dinamită şi sacii cu aur furnizaţi de superiorii britanici ai lui Lawrence au fost şi ei de ajutor.)

Ca să menţină elanul, Lawrence a făcut câteva mişcări îndrăzneţe. El şi-a retras forţele rebele din jurul oraşului Medina şi le-a concentrat în schimb asupra căii ferate lungi de 1200 de kilometri din Hijaz. Întăririle şi proviziile pe care otomanii le trimiteau de la Damasc spre sud, pe calea ferată, erau vulnerabile la atacuri. Când comandanţii otomani au desfăşurat mii de soldaţi şi tunuri de mare calibru în cele 77 de staţii de pe calea ferată, rebelii le-au atacat şi pe acestea. Beduinii puteau face lungi raiduri prin deşertul deschis, apărând uneori pe neaşteptate la mari distanţe de locul în care se presupunea că îşi au tabăra. Tranşeele şi artileria fixă nu rezolvau nimic împotriva unei astfel de mobilităţi. După ce rebelii cu capturat Jeddah, oraşele otomane de la capătul sudic al căii ferate au rămas complet izolate.

În primele faze, lupta primitivă a cavaleriei pe cămile împotriva otomanilor înarmaţi de germani ar fi putut părea ca lupta lui David împotriva lui Goliat. Dar când victoriile au început să se adune, întreg colosul militar britanic s-a aliniat în spatele lui Lawrence şi al luptătorilor haşemiţi. Rebelii care trăiau în deşert erau aprovizionaţi de marina regală prin Marea Roşie. Fraţii haşemiţi Abdullah şi Feisal erau de-acum la comanda unei armate organizate, formată în parte şi din trupe imperiale britanice.

După ce rebelii au cucerit Hijazul şi Sinaiul, au apărut fisuri în apărarea otomană a Palestinei şi Siriei. În 1918, forţele combinate arabo-britanice au avansat rapid în Gaza, de-a lungul coastei, şi pe fluviul Iordan. Apărătorii Damascului au fost învinşi cu uşurinţă. Lawrence şi Feisal

au intrat călare în oraş pe 1 octombrie 1918, în entuziasmul naţionaliştilor arabi. Revolta Arabă nu a fost însă o revoluţie populară. Unii arabi, loiali sultanului, au luptat de bunăvoie alături de forţele otomane împotriva haşemiţilor. De asemenea, protestele populare au avut un rol lipsit de importanţă. A fost o campanie militară, iniţiată ca un război de gherilă, care a devenit apoi flancul unei mişcări mai ample a forţelor convenţionale britanice până la graniţele sudice ale regiunilor arabe din Imperiul Otoman.

Breşa făcută de arabi la nord de pământul sfânt din Hijaz a avut antecedente importante. În anii 620, străMoşul sacru al haşemiţilor, Mahomed, a urmat în linii mari aceeaşi rută. Chiar dacă obiectivele Profetului erau foarte diferite, el şi-a strâns armata sfântă din aceeaşi sursă: triburile nomade care îşi înşirau caravanele pe drumul ce ducea de la capătul sudic al Arabiei, prin Mecca şi Medina, până în nord. Odată înfrânte sau convertite elementele neprietenoase ale triburilor, energiile militante ale credincioşilor s-au canalizat spre exterior. Au urmat invadările cu succes ale Siriei, Egiptului, Mesopotamiei şi Persiei. În mai puţin de un secol, Islamul s-a transformat dintr-o adunătură de nemulţumiţi de pe colinele deşertice din estul Arabiei într-o confederaţie politică puternică.

Rezultatele imediate ale Revoltei Arabe au fost în linii mari aceleaşi. Căderea Damascului a declanşat prăbuşirea finală a „bolnavului Europei”. Imperiul Otoman a capitulat în noiembrie 1918, odată cu celelalte Puteri Centrale. Autoritatea otomană asupra Orientului Mijlociu s-a făcut fărâme. În anul următor, Lawrence a însoţit o delegaţie arabă la Conferinţa de pace de la Versailles, optimist în vederea creării unui stat arab condus de haşemiţi. Mai vechile promisiuni de sprijin ale britanicilor au intrat însă în conflict cu un aranjament secret franco-britanic. Abdullah

a primit într-adevăr regatul noului stat al Iordaniei, dar graniţele acestuia nu s-au extins dincolo de Cisiordania, în Palestina, aşa cum ar fi vrut el. Această zonă a căzut sub mandat britanic.

Celălalt fiu al lui Sherif Hussein, regele Feisal, a rezistat doar câteva luni pe tronul Siriei, după care a fost înlăturat de la putere într-un mod deloc ceremonios de către francezi. Britanicii l-au instalat atunci ca primul lor rege-marionetă al nou createi entităţi mesopotamiene, Irakul. Rezultatul pe termen scurt al acestei alegeri ilogice – un conducător-marionetă sunnit pentru o majoritate şiită sub ocupaţie – a devenit sângeros de limpede după 1920. Orientul Mijlociu se confrunta cu un nou război de gherilă. Bagdadul, Basra şi nenumărate mici aşezări din interiorul graniţelor irakiene au devenit ţinta unor atacuri naţionaliste. Represaliile dure ale britanicilor au durat ani de zile. Pe termen lung, moştenirea conducerii haşemite instalate de britanici este la fel de dezastruoasă. La fel cum a făcut Feisal înaintea lui, Saddam Hussein i-a persecutat pe irakienii care nu împărtăşeau originile lui sunnite. Ultima ocupaţie străină a ţării, care continuă şi acum, a generat o insurgenţă ce poartă marca sectară a amestecului străin post-Versailles.

Conducerea seculară şi Orientul Mijlociu contemporan au mers rareori bine împreună. O posibilă explicaţie este oferită de califi, conducătorii musulmani ai primelor regate sacre. Ei erau numiţi „comandanţi ai celor drept-credincioşi”, un termen care surprinde bine troica puterii politice, militare şi religioase pe care o întruchipau. O importanţă aparte printre califi a avut-o Hussein. La fel ca descendenţii lui care i-au purtat numele în secolul XX, nepotul Profetului era deopotrivă un rebel şi un conducător religios. Circumstanţele martiriului lui Hussein – la conducerea unei mici armate împotriva dinastiei

Omeiazilor, în oraşul irakian Karbala – indică mai mult decât o simplă asemănare cu Revolta Arabă însăşi.

Relaţia dintre Islam şi politicile revoluţionare se extinde, desigur, şi dincolo de războiul de gherilă.

> Cei care conduc popoarele uzurpând autoritatea lui Dumnezeu nu pot fi făcuţi să renunţe la autoritatea lor doar prin apeluri şi persuasiune.[60]

Aceste cuvinte îi aparţin lui Sayyid Qutb, un teoretician influent din anii 1960, care a îmbinat dogmele politice ale Islamului cu retorica revoluţionară marxistă. Şi nu a fost singurul care a făcut acest lucru. Indianul Abul Mawdudi a fost influenţat direct în abordarea lui de către Lenin, rezultatul fiind introducerea termenului de „revoluţie islamică”. Fondatorul Frăţiei Musulmane din Egipt a abordat atât sărăcia, cât şi colonialismul prin prisma reformei sociale islamice. Cel mai bine cunoscut este Ruhollah Khomeini, simbolul Revoluţiei Iraniene din 1978–1979. El a ridicat pe noi culmi conceptul şiit de *itjihad*, sau „reinterpretare”. Deobandi, al-Fatah, Hezbollah, mujahedinii talibani: lista mişcărilor islamice de rezistenţă din secolul XX este lungă. Şi creşte pe zi ce trece.

Totuşi, nu are rost să pretindem că Islamul este inerent revoluţionar. La fel ca multiplele confesiuni ale altor sisteme de credinţă străvechi, există o vie dezbatere internă şi în lumea islamică. Unii musulmani susţin într-adevăr schimbarea socială sau acţiunea radicală, dar există şi opinii contrare. Există destui teoreticieni care merg până la a retrage cu totul Islamul din domeniul politicii. Mişcările conservatoare, precum Tablighi Jamaat, au o influenţă semnificativă, chiar dacă apar în presă mult

---

[60] Bannerman, Patrick, *Islam in Perspective: A Guide to Islamic Society, Politics and Law*, Routledge (Londra, 1988), p. 150.

mai rar decât al-Qaeda, Hezbollah şi cele asemenea lor. Alte mişcări, cum este cea reprezentată de banca de microfinanţare Grameen din Bangladesh, pot genera schimbare revoluţionară făcând apel la tradiţia justiţiei sociale islamice, dar fără să recurgă la violenţă.

Aşa cum politica seculară include curente de stânga, de dreapta şi de centru, tot aşa musulmanii practicanţi vor fi în dezacord cu convingerile multora dintre coreligionarii lor. Puritanii wahhabiţi saudiţi, de exemplu, au diferenţe serioase de opinie cu aproape orice alte forţe musulmane ar intra în contact. Ei dezaprobă societăţile laicizate, dar musulmane sunnite tradiţionale, cum este Siria, rivalizează cu statele şiite pentru influenţă regională şi consideră că sufiţii nu sunt nici măcar demni să fie recunoscuţi ca musulmani obişnuiţi. Această diversitate de opinii din civilizaţia islamică a zilelor noastre este mult prea des ignorată.

Şi nu este obligatoriu nici ca un conflict din Arabia contemporană să implice gherile călare. Revoltele recente au fost făcute de grupuri de civili neînarmaţi. În loc să ocupe o cazarmă, nemulţumiţii din Bahrain au ocupat în 2011 un sens giratoriu. Spre deosebire de riposta lui Lawrence la Dera'a, în Siria, în 1916, protestatarii de acum nu au avut nici un răspuns militar când regele Assad le-a bombardat oraşul în 2011. Mai mult, insurgenţele cu care se confruntă forţele de ocupaţie americane în Irak prezintă diferenţe semnificative comparativ cu Revolta Arabă din 1916 şi au mai multe în comun cu insurgenţa anti-Feisal şi antibritanică din anii 1920.

Revolta Arabă din 1916 a reamintit unei noi generaţii de extremişti politici că armatele convenţionale pot fi învinse dintr-o poziţie de aparentă slăbiciune materială. Războinicii din desişurile Cubei, Vietnamului şi Angolei aveau să înghită pe nemestecate sfatul lui Lawrence. În

secolul XX au existat numeroase conflicte purtate din deşert, din jungle sau din pădure, de soldaţi amatori. Este adevărat că Lawrence şi haşemiţii au compensat prin îndrăzneală şi inovaţie sorţii care le erau potrivnici, dar răsplata a venit sub forma sprijinului acordat de artileria şi de trupele britanice. Gherilele de astăzi care îi iau ca model pe arabii din 1916–1918 luptă fără rute de aprovizionare prin Marea Roşie şi fără lingouri de aur cu care să-i mituiască pe localnici.

Chiar dacă scrierile lui Lawrence nu prea menţionează acest lucru, el nu a fost nici pe departe singurul agent al Aliaţilor aflat în misiune în Arabia Saudită în timpul Primului Război Mondial. Contribuţia lui efectivă rămâne controversată. Ceea ce este mai presus de orice îndoială, şi mai ales în spiritul vieţii pe care a dus-o, este că steaua lui Lawrence nu a pălit, ci mai degrabă a explodat. Moartea într-un accident de motocicletă la vârsta de 47 de ani a contribuit mult la faima lui. O garantează portretul pe care i l-a făcut Peter O'Toole în filmul realizat în anii 1960 la Hollywood.

SOARE ŞI OŢEL

JAPONIA ÎN SECOLELE XIX–XX

Cutremurul japonez Tohoku şi valul tsunami din 2011 au provocat distrugeri de o amploare fără precedent. Aproape 20000 de oameni au murit şi mulţi alţii au rămas fără locuinţe. Pierderile estimate la nivelul întregii economii au fost de ordinul trilioanelor de yeni. A existat însă şi o remarcabilă lipsă de reacţie politică, atât la dezastrul natural propriu-zis, cât şi la accidentul nuclear de la Fukushima, produs ca urmare a acestuia. Chiar şi după ce au apărut dovezi ale muşamalizărilor şi erorilor guvernului, protestele publice au fost limitate. Cu toate că

popularitatea lui a scăzut dramatic în sondajele de opinie, demisia prim-ministrului Naoto Kan în august 2011 nu a fost legată direct de cutremur sau de urmările acestuia.

Câteodată este mai util să încercăm să ghicim de ce *nu* s-au întâmplat unele evenimente istorice decât să vedem de ce au avut loc. Toate „ingredientele” care oriunde altundeva în lume ar fi dus la o revoluţie există de multă vreme în Japonia. În multe privinţe, viteza cu care s-a dezvoltat ţara începând din secolul al XIX-lea ar fi trebuit să facă tulburările şi mai probabile. Japonia a evoluat dintr-un stat feudal la statutul de putere nucleară industrializată mai repede decât orice altă ţară din lume. Cavalerii samurai încă mai domneau asupra ţăranilor japonezi în anii 1860, perioadă în care Marea Britanie, un stat insular de dimensiuni comparabile, conducea un imperiu global şi acordase deja drept de vot celor mai mulţi bărbaţi din clasa muncitoare. Pornind aşadar cu întârziere, Japonia a accelerat şi s-a inspirat din îndelungatele procese de transformare prin care au trecut ţările europene şi americane. S-a inspirat, dar nu a copiat: până în ziua de azi, Japonia nu a trecut niciodată printr-o revoluţie politică populară. De ce?

Viaţa extraordinară şi moartea bizară a lui Yukio Mishima (1925–1970) explică măcar în parte această unicitate a Japoniei. Mishima a excelat în multe domenii. A fost romancier, poet, dramaturg, eseist, regizor, culturist şi în cele din urmă – şi cu cel mai puţin succes – revoluţionar. Pe 25 noiembrie 1970, Mishima împreună cu un grup de adepţi au intrat într-o cazarmă din Tokyo a armatei şi l-au luat ostatic pe comandant. Intenţia lor era să provoace o insurecţie împotriva guvernului. După ce a eşuat în încercarea de a-i stârni pe soldaţi, Mishima s-a întors în biroul comandantului şi şi-a făcut harakiri, în stilul tradiţional al samurailor.

Din afară, tentativa de revoluţie a părut bizară şi mai degrabă patetică. Adepţii lui Mishima, Societatea Scutului, nu au făcut mare lucru ca să câştige sprijinul opiniei publice şi al ofiţerilor. Conducătorul însuşi pregătise dinainte fonduri pentru costurile legale ale adepţilor săi, părând preocupat mai degrabă de natura morţii sale decât de succesul final al puciului.

Cheia acţiunilor lui Mishima şi, în general, pentru o mai bună înţelegere a tradiţiei protestului în Japonia se află în manifestul distribuit militarilor din cazarmă dintr-un balcon de la primul etaj:

> Ne vom ridica împreună şi, pentru cauza dreaptă, vom muri împreună. Vom muri pentru ca Japonia să se regăsească pe sine... Acum, chiar acum, vă vom dovedi existenţa unor valori mai presus decât viaţa. Nu libertatea, nu democraţia. Japonia. Japonia, ţara istoriei şi a tradiţiei pe care le iubim.[61]

Puciul lui Mishima nu a fost o încercare de a răsturna tradiţia, ci de a o reinstitui. El s-a solidarizat cu cei oprimaţi prin loialitate faţă de ţara lui, nu prin uzurpare. Preocuparea lui principală era aura morţii, nu promisiunea unei vieţi reînnoite şi crearea unei noi lumi politice, viziunea mesianică întâlnită la toţi revoluţionarii din alte părţi ale lumii.

Unde se află rădăcinile unui astfel de act? Pot fi găsite indicii la rebeliunile patriotice care l-au precedat pe Mishima. Cu mai bine de un secol în urmă, în 1868, Japonia premodernă şi-a deschis porţile în faţa lumii şi a încercat o modernizare rapidă. Restauraţia Meiji a adus un împărat pe tron, după secole de guvernare feudală. Acest fapt a schimbat radical faţa Japoniei. Ţara care a restricţionat secole de-a rândul vizitele navelor străine se deschidea

[61] Seidensticker, Edward, 1971, „Mishima Yukio”, *The Hudson Review*, vol. 24, nr. 2, p. 273.

acum influenţelor de peste mări. Pe docurile din Tokyo au debarcat comercianţi americani, funcţionari publici francezi, consilieri navali englezi şi consilieri militari germani. Japonia a îmbrăţişat lumea modernă şi şi-a modernizat structurile statului.

Dar schimbările nu au fost pe gustul tuturor. Zece ani mai târziu, un nobil samurai pe nume Saigo Takamori a condus rebeliunea Satsuma, cu scopul bine precizat de a reinstaura un cod al onoarei în inima societăţii japoneze; un motiv pe care Mishima fără îndoială că l-ar fi aprobat. Rebeliunea a avut viaţă scurtă, înăbuşită de noile forţe armate Meiji. Takamori s-a sinucis până la urmă, în acelaşi mod în care avea să procedeze şi Mishima, mai târziu.

Rebeliunea Satsuma nu a fost însă o simplă revoltă condamnată din start eşecului, un caz de tradiţionalişti reacţionari acţionând furioşi împotriva modernităţii. În primul rând, Takamori, bătrânul samurai, jucase un rol important în implementarea Restauraţiei Meiji. Atunci când comandorul Matthew Perry a condus un convoi de „Corăbii Negre" americane în golful Edo, în 1853, sistemul feudal vechi de 700 de ani a primit o lovitură din care nu avea să-şi mai revină vreodată. Nobilii samurai de frunte, printre care şi Takamori, au recunoscut că Japonia avea nevoie de o schimbare radicală. Împreună cu alţi conducători regionali, fiecare cu domeniul său, Takamori şi-a condus Satsuma natală împotriva shogunatului, pe atunci sistemul de guvernare dominant. Shogunatul era, în esenţă, o formă primitivă de dictatură, cu un personaj ereditar exercitând un control strict asupra mai multor căpetenii regionale. Modelul pe care îl doreau mulţi dintre samuraii reformatori ţinea de o tradiţie şi mai veche: cea a unui împărat japonez atotputernic, reinstalat la conducere conform vechilor rituri confucianiste şi budiste.

Iar planul i-a reuşit, în parte, lui Takamori. Împăratul Meiji – un om a cărui divinitate îşi avea originea, după cum se credea cu candoare, în relaţia sexuală avută de un strămoş cu soarele – a domnit începând cu anul 1868. Ultimul shogun Tokugawa a căzut. Se pare că, atunci când a contribuit la producerea acestui eveniment, Takamori nu a înţeles însă că odată cu shogunatul avea să dispară întregul sistem feudal, inclusiv clasa lui, samuraii.

În 1873, încă la guvernare în Edo şi cu patru ani înainte de rebeliunea lui, Takamori le-a făcut oficialilor Meiji o ofertă ieşită din comun. Cu scopul de a provoca un război cu Coreea şi de a recâştiga onoarea pierdută a samurailor, Takamori voia să se sacrifice conducând o misiune militară fără şanse de succes, dincolo de Marea Japoniei. Când oferta lui a fost respinsă, Takamori şi-a dat seama cât de mare era ameninţarea la adresa modului său de viaţă, pe care o reprezenta noul stat naţional întemeiat sub conducerea împăratului Meiji. El a demisionat din funcţia sa oficială şi s-a întors în ţinutul natal, de unde alţi nobili samurai la fel de ostracizaţi l-au împins la conducerea unei alte revolte sinucigaşe, în 1877.

Aceste motive aparent paradoxale sugerează cum avea să se dezvolte cultura protestului în Japonia secolului XX. O perioadă de schimbare se încheiase, dar, cu războaiele mondiale la orizont, noul secol se anunţa unul tumultuos. Arendaşii, feministele şi sindicatele supuneau statul japonez unor presiuni repetate. 1925 a fost un an-cheie. Ca urmare a revendicărilor populare, toţi bărbaţii cu vârsta peste 25 de ani au primit dreptul de vot. Pentru a elimina riscul uzurpării de către stânga, a fost creată o forţă specială de poliţie, Koto Keisatsu, cu misiunea de a controla mişcările sociale înclinate spre revoltă. Au fost introduse legi speciale, care scoteau practic comunismul în afara legii.

1925 a fost şi anul în care s-a născut Mishima. Scrierile şi activitatea lui politică de mai târziu au fost puternic influenţate de copilăria pe care a petrecut-o în cea mai mare parte în singurătate, devorând biblioteca bunicii lui, care şi-a legat memoriile de perioada Tiasho, acel deceniu şi jumătate de după moartea împăratului Meiji în 1912, când Japonia s-a aflat cel mai aproape de o revoluţie „clasică”. În tinereţea lui Mishima, Japonia a întors spatele democraţiei. Dimensiunea şi puterea politică a armatei au sporit. Coreea a fost anexată în 1910, iar în 1931 Japonia a ocupat Manciuria, în nordul Chinei. În 1937 s-a produs invazia totală. Visurile bătrânului rebel din Satsuma, Saigo Takamori, se împliniseră: Japonia era condusă din nou după codurile războinicilor, de data aceasta însă cu tancurile, avioanele de luptă şi uriaşa armată mecanizată.

Sub privirile atente ale lui Mishima, ofiţerii militari au încercat puciuri şi asasinate pe tot parcursul anilor 1930. Ultranaţionaliştii s-au inspirat din tradiţiile culturii samurailor, dar tentativele lor de a prelua puterea au fost reprimate la fel de crud ca orice opinie prodemocratică. În 1941, când a izbucnit războiul cu Statele Unite şi aliaţii lor, controlul guvernului era total. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, scrierile lui Mishima au început să fie cunoscute. După capitularea Japoniei, a publicat romane şi piese de teatru. Ţara lui a intrat şi ea într-o epocă nouă, mai întâi sub ocupaţie americană şi apoi, după 1952, ca monarhie constituţională democratică.

Schimbările sociale erau asemănătoare cu cele de după Restauraţia Meiji. Încă o dată, Japonia importa idei străine, perfecţiona tehnologia din străinătate şi profita de pe urma unei excelente reputaţii în domeniul ingineriei şi proiectării. Japonia evolua similar fostului ei aliat din Axă, Germania. Ambele economii au cunoscut, după război, o

„renaştere” miraculoasă. Însă din nou schimbările erau impuse de sus. *Zaibatsu* era un grup de mari oameni de afaceri, care în anii 1930 încurajaseră controlul statului asupra economiei. După ce au beneficiat de pe urma expansiunii în Coreea, China şi, mai târziu, în toată Asia, ei au supravieţuit războiului şi au jucat un rol-cheie în reconstrucţia din anii 1950, chiar dacă imperiul şi naţionaliştii dispăruseră.

Japonia anilor 1960 ne pare familiară. Exporturile de automobile şi de electronice au finanţat dezvoltarea infrastructurii de acasă. Noile trenuri de mare viteză circulau prin insule în toate direcţiile. În această perioadă, Mishima a devenit cel mai de succes export literar al Japoniei. Cele trei nominalizări la Premiul Nobel, masa internaţională de cititori şi răsplata financiară rezultată nu îi erau însă de ajuns. După ce a fondat un grup de tineri radicali care îi împărtăşeau sentimentele ultranaţionaliste – Societatea Scutului –, Mishima şi-a plănuit actul final. Mishima nu era însă un adevărat revoluţionar, ci un dramaturg. Tentativa lui de puci a fost o dramă după toate regulile literare, un epilog la evenimente petrecute în trecut, cu el însuşi în rolul principal.

O analogie similară poate fi făcută cu privire la Japonia zilelor noastre. La baza societăţii stau principii ca loialitatea faţă de conducători, onorarea celor vârstnici şi respectul faţă de autoritate. Acest fapt are numeroase efecte pozitive. De exemplu, oraşele japoneze sunt cele mai sigure din lume prin care poţi umbla noaptea. În instituţiile publice, la locul de muncă şi în familie, gramatica *keigo* dozează gradele de respect pe care japonezii trebuie să le arate în conversaţie, depăşind cu mult în subtilitate straturile onorifice ale limbilor latine. Nicăieri altundeva pe pământ nu se mai întâmplă ca tradiţiile străvechi să se îmbine atât de graţios cu cele mai

moderne aspecte ale secolului XXI. Conceptul de comunitate îşi păstrează încă relevanţa. Coeziunea socială în faţa adversităţilor i-a făcut pe japonezi, în 2011, să lucreze împreună în sprijinul serviciilor de urgenţă, la găsirea supravieţuitorilor şi consolarea celor care i-au pierdut pe cei dragi.

Loialitatea şi ierarhia fac însă ca democraţia în Japonia să fie, într-un fel, un fals. Cutremurul Tohoku, „cel mai dur şi mai dificil" eveniment petrecut în Japonia după cel de-al Doilea Război Mondial, după cum a spus Naoto Kan, nu a schimbat până acum mare lucru în cultura politică sau în strategia energetică a Japoniei. Partidul politic ajuns la putere în 1955 a fost înlăturat prin vot abia în 2009. Ierarhia, patriarhatul şi conformismul sunt răspândite în toate instituţiile publice. Giganţii corporatişti *zaibatsu* – familiari multora prin mărci precum Mitsubishi, Mitsui şi Nissan – au evoluat, dar îşi păstrează pârghii importante asupra vieţii politice.

De la *Madama Butterfly* până la jocurile-concurs masochiste prezentate la televiziunea americană, Japonia a servit multă vreme Occidentului ca modalitate de a defini ceea ce *nu* este. Tradiţiile revoluţionare europene rămân confuze în Japonia:

> Acest loialist este de dreapta prin fidelitatea arătată împăratului şi de stânga datorită adeziunii sale la cauza ţăranilor săraci şi oprimaţi. În închisoare se ruşina din pricină că era mai bine tratat decât comuniştii, care erau bătuţi cu sălbăticie.[62]

Tentativa de puci a lui Mishima; rebeliunea Satsuma; numeroasele şi diversele tentative de lovitură de stat din anii 1930: aceste erupţii ieşite din comun, în perioade de potenţiale tulburări şi instabilitate, au obiective explicit

[62] Yourcenar, Marguerite, *Mishima: A Vision of the Void*, trad. Manguel, Alberto; Aidan Ellis (Londra, 1986), p. 120.

loialiste şi naţionaliste. În Japonia nu s-a produs până acum nici o revoluţie adevărată. Această societate excepţională îşi continuă drumul predestinat să fie stabil. După ce au guvernat secole de-a rândul, codurile samurailor rămân întipărite adânc în conştiinţe.

RENEGAŢII DIGITALI

ZAPATIŞTII, DIN 1994 PÂNĂ ÎN PREZENT

În 1916, „rebelii irlandezi au folosit sistemul de telegrafie fără fir al unui vas ca să facă o transmisiune difuză, cu speranţa că vor fi recepţionaţi de o altă navă, care să transmită povestea lor presei americane”.[63] Câte se pot întâmpla într-un secol! Din 1964, de când Marshall McLuhan a lansat celebra frază „mijlocul de comunicare este mesajul”, modurile de comunicare politică au evoluat mult. Înainte ca Iranul să erupă în 1978, un dispozitiv nou şi uşor de trecut clandestin, numit casetă audio, a fost cel care a răspândit mesajele incendiare ale lui Ruhollah Khomeini în pieţe şi în şcolile religioase, *madrass* (vezi „Călăuza dreaptă”, p. ???). Organizaţiile americane au bombardat reţelele opoziţiei din Polonia comunistă a anilor 1980 cu nou apărutele faxuri şi maşini de copiat, într-un efort menit să combată propaganda guvernului.

Un colţ îndepărtat din sud-estul Mexicului este cel mai neaşteptat loc pentru o evoluţie de ultimă oră. Chiapas este cel mai puţin dezvoltat dintre statele Mexicului. Pe o suprafaţă puţin mai mare decât cea a Lituaniei, există doar câteva oraşe. Şi totuşi, în ultimele două decenii, ajutată în mare măsură de dezvoltarea internetului, o mişcare radicală de rezistenţă a răsărit din junglele de aici ca să devină cunoscută la scară globală. Armata Zapatistă

[63] McLuhan, Marshall, *Radio: The Tribal Drum, AV Communication Review*, vol. 12, nr. 2, Springer (New York, 1964), pp.133–145.

de Eliberare Naţională (EZLN) şi-a luat denumirea şi etosul de la Emiliano Zapata, care a luptat în sudul Mexicului din 1910 până în 1917 (vezi „Să mori în picioare”, p. 185). La fel ca Zapata, EZLN cere drepturi asupra pământurilor, recunoaşterea indigenilor mexicani şi reformă economică generală.

Împotriva cui sau a ce luptă zapatiştii? Un indiciu îl constituie faptul că statul Chiapas de la sfârşitul secolului XX este prea puţin schimbat faţă de cel din epoca lui Zapata. Rata mortalităţii infantile este pe atât de mare, pe cât este de scăzută cea a alfabetizării. Apa potabilă este o raritate. Şi asta în timp ce companii mexicane şi străine extrag de aici petrol, exploatează lemnul şi alte resurse naturale. Mare parte din producţia agricolă a statului urmează acelaşi drum, la export. La vremea apariţiei EZLN, puterea la nivel naţional era deţinută de multă vreme de Partidul Revoluţionar Instituţional (PRI). Întregul sistem politic din Mexic era înclinat în favoarea PRI. Corupţia era foarte răspândită în rândul funcţionarilor publici. Susţinătorii reformei, oricât de legitimi, îşi vedeau solicitările călcate în picioare. În cel mai notoriu caz, trupele au deschis focul asupra protestatarilor din Ciudad de México, în 1968.

Masacrul l-a determinat pe un student la filosofie de la universitatea UNAM din Ciudad de México să treacă la activismul radical. În 1984, Rafael Vicente s-a mutat în Chiapas, ca să ajute la formarea unei mişcări de gherilă în junglă. La începutul anilor 1990, revoluţia mult aşteptată de locuitorii din Chiapas tot nu se produsese. Avându-şi încă baza în mijlocul junglei, dar de-acum purtător de cuvânt al nou înfiinţatei EZLN, Vicente urmărea cum conducătorii Mexicului reduc controlul guvernamental şi liberalizează comerţul transfrontalier şi circulaţia banilor.

Modelul era inspirat de „Şcoala de la Chicago”, o filosofie economică pusă la punct de un mic grup de savanţi de la Universitatea din Chicago. Milton Friedman, creierul acestei mişcări, a fost consilier direct al preşedintelui american Ronald Reagan şi al dictatorului chilian Augusto Pinochet. Influenţa lui indirectă era şi mai puternică. Guvernele care s-au succedat la conducerea Mexicului au adoptat modelul Şcolii de la Chicago, tăind cheltuielile, privatizând industriile de stat şi acţionând energic pentru reducerea controlului asupra tranzacţiilor financiare.

De Anul Nou 1994, sute de zapatişti înarmaţi au ieşit din junglă şi au ocupat oraşele şi orăşelele din Chiapas. Operaţiunea a avut iniţial succes, dar ocupaţia a fost scurtă. Câteva zile mai târziu, o ripostă concertată a armatei mexicane a ucis zeci de rebeli şi i-a forţat pe supravieţuitori să se întoarcă în junglă. Ciocnirile cu armata nu au dăunat cauzei rebelilor, ci dimpotrivă: i-au ajutat să-şi îndeplinească obiectivul principal, de a ajunge pe primele pagini în presă.

Nu a fost o pură întâmplare că zapatiştii s-au manifestat public exact în momentul intrării în vigoare a Acordului Nord-American pentru Comerţ Liber (NAFTA). Proaspăt aprobat de guvernele Mexicului, Statelor Unite şi Canadei, prevederile lui scădeau taxele reciproce şi uşurau circulaţia transfrontalieră a forţei de muncă; un document clasic al Şcolii de la Chicago. În acelaşi timp însă, NAFTA anula drepturile de proprietate asupra terenurilor ale mexicanilor indigeni, câştigate de originalul Zapata în 1917. Aceasta a fost baza pe care zapatiştii şi-au justificat atacul.

Din perspectiva scopurilor anunţate, demersul a fost un eşec. EZLN nu avea nici o şansă să blocheze NAFTA. Dar ca exerciţiu de comunicare, a fost o lovitură de

maestru. Chiapas, care în condiţii normale nici nu era menţionat la posturile de radio şi televiziune mexicane, a fost aruncat brusc în lumina reflectoarelor presei din întreaga lume. Vicente, de acum un rebel cu chipul permanent acoperit de o cagulă şi care răspundea doar la numele de „Subcomandante Marcos”, susţinea că rebelii luptau în numele tuturor indigenilor mexicani, împotriva guvernului central din Ciudad de México; de fapt, într-o succesiune de comunicate, Subcomandante Marcos se adresa, peste capetele politicienilor din Mexic, tuturor victimelor capitalismului globalizat.

Chiar dacă retorica EZLN făcea referire la tactici de gherilă, atacurile din ianuarie 1994 au rămas singurul experiment ce a implicat violenţă. În retragere, Marcos şi rebelii s-au bazat pe o reţea de sprijin pe care şi-o construiseră încă de la stabilirea lor în junglă, cu zece ani în urmă. Cum conducerea oficială a guvernului se afla în capitală, la mare distanţă, puterea pe plan local a fost preluată de adunări organizate de zapatişti. În aceste foruri, inspirate de sfaturile la care se luau decizii în comunităţile indigene, oricine putea vorbi despre orice problemă; adunările erau suficient de mici ca să se poată vota prin ridicarea mâinilor.

EZLN se mai lăuda cu o armă care a lipsit din arsenalul lui Emiliano Zapata: internetul. Apariţia rebelilor mexicani a coincis cu naşterea şi popularizarea acestei reţele de comunicaţie gratuite şi la scară globală. Marcos a ştiut să profite de pe urma tehnologiei. Reacţionând la comunicatele lui, activiştii din străinătate au stabilit legături directe prin e-mail. Revendicările EZLN erau traduse şi repetate în ambasade şi în campusuri universitare din toată lumea. Reprezentanţii grupărilor pentru drepturile indigenilor din alte părţi ale globului, realizatorii de filme documentare şi trimişii ONG-urilor au

început să călătorească în Chiapas. Datorită tehnologiei digitale ieftine, a apărut o reţea globală de sprijin, în paralel cu cea existentă deja în junglă.

Între timp, tehnologia comunicaţiilor a ajuns să aibă un rol vital şi în dezvoltarea economiei globalizate. Informaţiile despre burse şi acţiuni erau difuzate electronic încă de la începutul anilor 1970. Aceasta a permis investitorilor internaţionali să vândă şi să cumpere rapid dincolo de orice frontiere. Preţul computerelor a evoluat invers proporţional cu puterea procesorului: în 1975, computerul „personal” 5100 al IBM cântărea 22 de kilograme şi costa 20 000 $. Peste doar şase ani, o unitate de dimensiuni mai reduse, dar mai puternică, putea fi cumpărată la un preţ de zece ori mai mic. Acest fapt, asociat cu apariţia fluctuaţiei cursurilor de schimb şi cu popularitatea liberalizării pieţelor, promovată de Şcoala de la Chicago, a condus la creşterea masivă a potenţialelor beneficii ale tranzacţiilor financiare internaţionale.

Din nefericire, în aceeaşi măsură au crescut şi riscurile. În parte din cauza politicii stricte de dereglementare şi liberalizare dusă de guvernul mexican, valoarea monedei peso s-a prăbuşit în 1994. Rezultatul dezastruos, cunoscut drept „Criza Tequila”, a reflectat şocurile similare petrecute în a doua parte a deceniului 1990 în economiile ţărilor foste sovietice şi ale „tigrilor” din sud-estul Asiei. În toiul neliniştilor din lumea financiară globalizată, mai multe întruniri ale susţinătorilor Şcolii de la Chicago au fost tulburate de proteste, cu puţin înainte de trecerea în secolul XXI. S-au produs ciocniri violente între forţele de ordine şi cei care protestau în timpul reuniunilor Grupului celor Opt (G8), Fondului Monetar Internaţional (FMI) şi Organizaţiei Mondiale a Comerţului (OMC). Presa din toată lumea a relatat despre „bătălia de la Seattle” de la reuniunea OMC din 1999 şi despre

uciderea unui tânăr protestatar de către poliţie la summitul G8 de la Genova, în 2001. Nou înfiinţata mişcare antiglobalizare căpăta acoperire globală.

Printre steagurile negre şi tricourile cu „Che" Guevara purtate de protestatari, emblemele EZLN erau şi ele o apariţie obişnuită. Strategia zapatistă de a folosi internetul pentru construirea de alianţe cu ONG-urile dăduse roade. Guvernul mexican a descoperit că încercarea lui de a lipi zapatiştilor eticheta de grupare teroristă a fost inutilă. Chiar dacă armata mexicană a continuat incursiunile în teritoriul controlat de rebeli, democraţia şi drepturile omului promovate de EZLN le-au atras acestora din urmă o legitimitate mai amplă. După cum afirma un studiu american:

> Nu contează cât de mic este teritoriul pe care EZLN îl deţine în Chiapas, ei au ocupat repede un spaţiu mult mai amplu în presă decât orice alt grup insurgent din istoria Mexicului, dacă nu şi a lumii.[64]

Mai mult, EZLN a subminat căile de finanţare tradiţionale, obţinând venituri din surse neaşteptate. Naomi Klein a remarcat diversitatea produselor cu emblemă aflate la dispoziţia susţinătorilor zapatiştilor, în magazinele online sau tradiţionale ale acestora: „Tricouri negre cu steaua în cinci colţuri, tricouri albe cu sigla EZLN imprimată cu negru. Există şepci de baseball, cagule negre de schi EZLN, păpuşi şi maşinuţe de inspiraţie mayaşă".[65]

---

[64] Ronfeldt, David şi Arquilla, John, *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*, Rand Corporation (Arlington, Virginia, 2001), p. 7.

[65] Klein, Naomi, „The Unknown Icon", prefaţă la *Ya basta!: ten years of Zapatista uprising*, Marcos (Subcomandante), ed. Ĺ˝iga Vodovnik, AK Press (Edinburgh, 2004), p. 20.

După ce până atunci inamovibilul PRI a fost în cele din urmă dislocat de la putere în anul 2000, zapatiştii au intrat într-o perioadă dificilă. O încetare temporară a comunicatelor făcute de Subcomandante Marcos a dus la speculaţii privind locul în care s-ar afla şi la starea lui de sănătate. În cursa pentru prezidenţialele din 2006, EZLN a intrat în campanie separat, deseori criticându-l pe candidatul de stânga. Rezultatul indirect a fost o sciziune în voturile stângii şi reîntoarcerea la putere a PRI. Cu toate acestea, mişcarea se bucură încă de sprijinul populaţiei indigene din sud-estul Mexicului, precum şi de cel al renăscutei mişcări antiglobalizare. Şi aceasta în pofida contradicţiilor evidente ale EZLN: un lider care nu şi-a arătat niciodată faţa în public, o gherilă înarmată care nu se angajează în luptă cu inamicul, anticapitalişti care conduc o reţea de magazine online, un program democratic care ignoră politicile electorale.

În 2011, internetul a devenit mai mult decât un mediu pentru schimbare. Organizaţii cu scopul declarat de a scoate la lumină fărădelegile altora au făcut publice informaţii guvernamentale extrem de sensibile. Hackerii au închis temporar, printre altele, website-ul CIA. Protestatarii anticorporatişti au scos emblema *#Occupy* din lumea virtuală şi au pus-o pe pancarte. Întâlnirile lor democratice directe, participative, erau o reflectare a adunărilor din Chiapas; de data aceasta transmise în direct prin camere web din marile oraşe din toată lumea.

Milton Friedman a murit în 2003, încă încrezător că abordarea tip piaţă liberă avea să continue să conducă finanţele lumii. Păcat că teoreticianul fluxurilor monetare nu a trăit să vadă o altă inovaţie recentă pe internet. Ajungând în 2011 la prima sa apariţie publică în fluxurile principale de informaţii, Bitcoin propune criptarea digitală ca o alternativă la controlul monedelor de către auditori

centrali cum sunt băncile şi guvernele. Modalitatea este limitată din proiectare la o rezervă finită şi, cel puţin teoretic, este cu atât mai sigură cu cât se înscriu mai mulţi oameni. Este tentantă aşadar speculaţia că Friedman ar fi investit măcar o mică parte din timpul său pentru a analiza potenţialul revoluţionar al primei monede *peer-to-peer* din lume.

În orice caz, izbucnirea crizei economice globale din 2008 a făcut ca modelul Şcolii de la Chicago să fie reanalizat, iar filosofiile lui Friedman să fie criticate. Zapatiştilor le-ar fi însă greu să nu aprobe concepţia lui despre libertate:

> Milioane de oameni sunt implicaţi efectiv ca să-şi asigure unul altuia pâinea zilnică, nemaivorbind de automobilele schimbate în fiecare an. Pentru cel care crede în libertate, provocarea este să reconcilieze această interdependenţă extinsă cu libertatea individuală.[66]

Marcos, EZLN şi restul mişcărilor antiglobalizare se bazează pe accesul liber la e-mail şi la website-uri necenzurate ca să-şi răspândească mesajul. În mod straniu, acelaşi lucru se poate spune, în linii mari, despre operarea continuă a pieţelor financiare moderne. Ca să vândă sau să cumpere, investitorii au nevoie de informaţii actualizate permanent şi de sisteme de comunicaţii dereglementate, dar sigure. Echilibrarea libertăţii individuale cu dinamismul financiar şi interdependenţa socială este provocarea noului secol. Modul în care va fi supravegheată pe viitor tehnologia comunicaţiilor digitale va influenţa stabilitatea economică, dar şi cultura protestului.

---

[66] Friedman, Milton, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press (Chicago, 1962), p. 13.

REVOLUŢIA ÎŞI DEVOREAZĂ COPIII

Pol Pot, Iosif Stalin, Muammar al-Gaddafi, Fidel Castro. Unii dintre cei mai cunoscuţi dictatori din istorie şi-au început viaţa politică luptând pentru libertate, ca revoluţionari. Ce s-a întâmplat? Libertatea şi puterea sunt cumva ireconciliabile? De ce revoluţiile nu duc invariabil la democraţie? Ce ar trebui să facă pe viitor revoluţionarii ca să scape de tentaţia de a-şi înjunghia camarazii pe la spate? Capitolul de faţă îşi propune să răspundă la toate aceste întrebări explorând diferitele moduri prin care cursul unei revoluţii poate fi deviat.

Lecţiile referitoare la ce anume nu trebuie făcut sunt numeroase. De când teroarea ghilotinei a paralizat Franţa anilor 1790, în principiu orice mişcare populară majoră a fost deviată de la cursul originar de conflictele interne asupra detaliilor lumii postrevoluţionare ce urma să fie construită. Iar violenţa creşte pe măsură ce camarazii odinioară uniţi capătă mai multă putere.

Oliver Cromwell este celebru pentru că şi-a învins regele şi l-a ucis, apoi a desfiinţat parlamentul, şi-a epurat armata şi a făcut ravagii în Irlanda. Exemplul lui rămâne ca prototip pentru toate terorile postrevoluţionare ce au urmat. În Revoluţia Mexicană, mai mulţi generali la rând şi-au deschis drumul prin luptă până în Ciudad de México, doar ca să devină ei înşişi tirani şi să întoarcă tunurile federale împotriva restului ţării, cu prima ocazie.

Generalul Suharto este un alt rebel transformat în dictator. După ce a luptat pentru independenţa Indoneziei, el l-a înlăturat de la putere pe preşedinte şi a exercitat un control sângeros. În 2004, Revoluţia Portocalie părea să

vestească o eră nouă, democratică, pentru Ucraina. De atunci, libertatea politică şi cea a presei întâmpină piedici serioase.

Suprimarea liderilor ar putea fi o soluţie la această problemă care reapare de la o epocă la alta. Structurile orizontale, la bază, au fost vizibile în aproape toate protestele majore din 2011. Dacă sistemul ar putea fi extins la scară naţională este însă discutabil. Tot istoria este cea care ne oferă un avertisment. În 1936, uniunile anarhiştilor spanioli au reuşit să apere Barcelona şi alte câteva oraşe şi regiuni de atacurile fasciştilor. Ei s-au apucat apoi să introducă în teritoriul pe care îl controlau un sistem colectivist, fără lideri. Experimentul a durat un an. Şi nu fasciştii au fost cei care le-au dat anarhiştilor lovitura de graţie, ci colegii lor de stânga, socialiştii moderaţi.

Fascismul spaniol din anii 1930, cu structurile lui la nivelul oamenilor de rând şi cu scopul lui de a reorganiza societatea, a avut multe dintre semnele distinctive ale revoluţiilor discutate în această carte. În alte părţi ale Europei, în acelaşi deceniu, Cămăşile Brune din Germania şi Cămăşile Negre din Italia au distrus starea de fapt, au remodelat radical economiile şi şi-au lansat ţările, şi întreaga lume, pe un nou drum. Atât Hitler, cât şi Mussolini s-au bucurat de sprijin popular în acţiunile lor.

Aşadar, revoluţiile dăunează de fapt democraţiei? Nu există garanţii că rebelii învingători vor crea societăţi libere. Trebuie să se ţină totuşi cont de efectele pe termen lung, mai puţin evidente. Cromwell, dictatorul modern apărut timpuriu în Anglia, a lăsat în urmă interese puternice şi concurente, care au fost forţate într-un aranjament politic unic. Constituţia britanică „nescrisă” care a rezultat din revoluţionarul secol al XVII-lea al insulei

le-a dăruit de atunci englezilor câteva secole de democraţie parlamentară stabilă, paşnică.

Revoluţiile moderne distructive din Mexic, Spania şi Indonezia şi-au marcat ţările pentru multă vreme. În toate cele trei cazuri, tulburările din secolul XX au degenerat în îndelungate interludii nedemocratice. Spania a îndurat 35 de ani de guvernare fascistă, după înfrângerea republicanilor în războiul civil. Guvernele din Mexic au organizat alegeri după revoluţia din anii 1910–1920, dar acelaşi partid a câştigat fiecare scrutin începând din 1926 şi până la sfârşitul secolului. În Indonezia, atât bogatele resurse naturale, cât şi populaţia au fost victimele coşmarului postrevoluţionar.

Aceste exemple nu sunt prea încurajatoare pentru ucraineni, a căror Revoluţie Portocalie din 2004 a cerut schimbări democratice imediate. Acelaşi lucru este întru câtva adevărat şi pentru protestatarii din Egipt, care şi-au petrecut mare parte din anul 2011 încercând să ducă reforma din stadiul de promisiune la cel de realitate. Ambele grupuri vor trebui să se confrunte cu faptul că lumile noi şi minunate nu se construiesc peste noapte. Echilibrarea structurilor democratice de la baza societăţii cu verificarea strictă a comportamentului liderilor naţionali reprezintă o lecţie grea şi dureroasă, dar cu toate acestea obligatorie pentru orice revoluţie care îşi propune să fie durabilă. Sunt puţine mişcările populare al căror crez originar a rămas intact după primii lor ani. Dacă Ucraina, noile democraţii arabe şi alţi revoluţionari din viitor vor şti să înveţe din lecţiile trecutului încă mai pot să iasă din curentul general.

NU DOAR ENGLEZĂ; NU DOAR O REVOLUŢIE

ANGLIA ŞI SCOŢIA, 1640–1707

În articolul său publicat în august de *The Guardian* despre relaţia Scoţiei cu Anglia, după alegerile din mai 2011 pentru Parlamentul Scoţiei, dramaturgul David Greig a descris momentul ca fiind acel punct dintr-o căsnicie în care „soţia îşi priveşte soţul şi îşi dă seama – brusc şi clar ca lumina zilei – că s-a terminat”.[67] Imediat după victorie, Partidul Naţionalist Scoţian (SNP) a promis să organizeze un referendum privind independenţa deplină a Scoţiei. Chiar dacă rezultatul unui asemenea vot în timpul mandatului SNP în parlamentul subordonat de la Edinburgh este departe de a fi sigur, rădăcinile din secolul al XVII-lea ale uniunii britanice pot fi analizate în lumina secolului XXI.

Mariajul a început cu mai bine de trei secole în urmă. De atunci, Anglia şi Scoţia au împărţit monarhi, un parlament central la Londra şi un imperiu acum defunct. Înţelegerea a fost stabilită printr-un aranjament constituţional unic. Actul de Uniune din 1707 a apărut la finalul unei perioade revoluţionare traumatizante. Secolul al XVII-lea a fost marcat nu doar de revoluţie, ci şi de războaie, masacre şi foamete. Au existat totuşi câteva mişcări populare reale care au declanşat schimbări radicale şi ale căror influenţe se resimt şi astăzi.

La începutul deceniului 1640, cele două ţări nu erau încă unite legal, iar puterea politică în fiecare regat se baza pe loialităţi religioase contradictorii, născute din Reforma secolului precedent. Parlamentul de la Westminster era convocat după toanele regelui; membrii lui erau în exclusivitate englezi, protestanţi, bărbaţi şi bogaţi. În Scoţia, puterea se baza pe cele două biserici dominante, cea anglicană şi cea prezbiteriană. Tensiunile religioase s-au întrupat în Carol I, regele Angliei, Scoţiei şi

---

[67] http://www.guardian.co.uk/culture/2011/aug/28/scottish-independence-snp-iain-banks, accesat pe 30.09.2011.

Irlandei începând din 1625. Chiar dacă el a fost botezat în ritul protestant, tradiţiile familiei sale, Stuart, şi soţia sa franţuzoaică erau catolice.

Când Carol a impus liturghia anglicană democraticei biserici prezbiteriene, în Scoţia au izbucnit revolte. Regele şi-a trimis forţele spre nord, doar ca să fie învinse de o armată scoţiană unificată. Carol a cerut apoi parlamentului de la Westminster să-i fie finanţată riposta militară, dar a eşuat. Când a încercat din nou să-i supună pe scoţieni, nu doar că forţele lui au fost iarăşi înfrânte, dar nepoliticoşii lui supuşi de la nord de graniţă au traversat râul Tweed şi au ocupat pământ englezesc.

Rămas fără bani şi fără opţiuni, Carol a fost nevoit să-i recheme pe bogaţii membri ai parlamentului, ca să le ceară sprijinul financiar. Regele se angajase însă de prea multă vreme în războaie pentru care cheltuia mult şi avea prea puţin de câştigat. Obiceiul regelui de a tot cere bani şi presupusele lui simpatii „papistaşe” epuizaseră toate rezervele de bunăvoinţă. Exemplul unui membru al parlamentului din Anglia de Est, pe numele lui Oliver Cromwell, care se convertise mai înainte la biserica evanghelică, era tipic pentru suspiciunile puritane dominante. Parlamentul a mers mai departe decât să refuze pur şi simplu cererile lui Carol I: a cerut sfârşitul absolutismului regal şi un rol permanent pentru guvernul ales.

În acest moment crucial de la sfârşitul anului 1641, o revoltă pe scară largă a izbucnit în cel de-al treilea dintre regatele lui Carol. Populaţia Irlandei era împărţită între catolicii mai numeroşi şi protestanţii „implantaţi”, mai puternici. Nobilii catolici erau nemulţumiţi cam din aceleaşi motive ca şi parlamentarii englezi: înclinaţia familiei Stuart pentru cererile necontrolate de bani şi nerecunoaşterea confesiunii lor religioase. Având în spate sprijinul popular

şi fondurile Vaticanului, miliţiile catolice au atacat aşezările protestante de pe tot cuprinsul Irlandei. Veştile despre masacre şi orori, nu toate înflorite, au ajuns până la Londra. Dacă una dintre cauzele rebeliunii catolicilor irlandezi a fost perceperea regelui ca fiind sub influenţa puternicilor protestanţi, Oliver Cromwell şi alţi radicali erau convinşi de implicarea malefică a lui Carol de partea rebelilor. Suspiciunile reciproce s-au acutizat când regele a încercat, fără succes, să judece pentru trădare câţiva membri ai parlamentului. În ianuarie 1642, Carol şi cei mai loiali dintre susţinătorii lui au fugit din capitală, stabilindu-se la Oxford. Începeau astfel decenii întregi de prăpăd revoluţionar.

Războiul civil englez care a urmat a constat, de fapt, în trei războaie răspândite în trei regate. În prima parte, „Cavalerii” regalişti au câştigat mai multe victorii, concentrate mai ales în centrul Angliei, dar singurul efect a fost că liniile lor de aprovizionare au devenit vulnerabile la atacurile „Capetelor Rotunde”, forţele mai bine organizate ale parlamentului. Anul 1645 s-a dovedit decisiv. Capetele Rotunde şi-au concentrat energiile în recent înfiinţata Armată a Noului Model şi şi-au pus inamicii pe fugă.

La nord de graniţă, Scoţia se confrunta cu propriul ei conflict. O armată regalistă extrem de mobilă străbătea prin zona muntoasă, Highlands, şi obţinea victorii împotriva prezbiterienilor aliaţi cu parlamentul. După o scurtă perioadă de acalmie în 1647 şi ţinând cont că puterea puritanilor lui Cromwell crescuse, Carol a reuşit să-i atragă de partea lui pe prezbiterienii scoţieni şi i-a convins să-i jure credinţă. El a instigat apoi la revolte regaliste în sudul Angliei, controlat de parlament, şi a atacat încă o dată.

În ciuda talentului special al regelui de a convinge diferite grupuri că le împărtăşeşte de fapt interesele,

superioritatea militară a forţelor parlamentului pe câmpul de luptă a început să-şi arate efectele. În a doua parte a conflictului, Armata Noului Model a câştigat bătălie după bătălie, învingându-i definitiv pe regalişti la Preston, în 1648. Cum Carol părea total înfrânt, Cromwell şi-a afirmat noua statură politică eliminând brutal pe oricine nu era de acord cu el la Westminster. El a insistat ca regele să fie judecat şi, la presiunile lui, regele a fost găsit vinovat de trădare şi decapitat în public în ianuarie 1649. Cei care l-au executat pe Carol nu bănuiau însă că regicidul era doar o mostră a violenţelor ce aveau să urmeze.

În timp ce se petreceau toate acestea, în rândul populaţiei au apărut elemente identificabile drept democratice şi, pentru epoca respectivă, radicale din punct de vedere politic. Chiar dacă nu puteau să voteze, femeile au jucat un rol important în numeroasele şi variatele mişcări de protest din Londra anilor 1640. Barcagiii de pe Tamisa – echivalentul vatmanilor de la metrou din acele vremuri în care Londra era lipsită de poduri – au introdus votul universal pentru alegerea conducătorilor breslei lor. Egalitariştii răspândeau, prin pamfletele lor, mesaje de egalitate şi moderaţie politică. Localnici înarmaţi cu bâte au format comitete de apărare, ca să-şi protejeze pământurile de ambele tabere implicate în războiul civil. Atât puritanii reformişti din biserica anglicană, cât şi congregaţiile prezbiteriene din afara ei se bazau în luarea deciziilor mai degrabă pe adunările membrilor lor marcanţi decât pe puterea centralizată şi autocratică a episcopilor.

Alegerile din 1641 pentru „Parlamentul cel Lung”, denumit astfel pentru că a rămas în sesiune vreme de aproape 18 ani, au fost limitate în ceea ce priveşte dreptul de vot. Dar ele au prilejuit o dezbatere electorală reală şi deschisă. A apărut o pletoră de secte protestante

nemulţumite. Din capelele de la colţ de stradă au apărut pacifiştii quakeri. Săpătorii au înfiinţat comune agricole. Adepţii celei de-a Cincea Monarhii prevesteau apropierea Judecăţii de Apoi.

Au urmat nenumăraţi radicali religioşi, cu mesaje politice puternice. Cel mai important dintre ei a fost John Lilburne Free-born[68]. El cerea deschis libertate de credinţă şi restricţionarea puterii episcopilor, fapt care i-a atras un număr important de adepţi. Au izbucnit revolte de stradă atunci când Lilburne a încurajat mulţimea să ia cu asalt palatul arhiepiscopal, în 1637, şi din nou când Carol a încercat să introducă noi taxe, în ultimii lui ani.

În cea de-a treia fază a războiului civil au reintrat în joc regatele din afară. Înfuriaţi de execuţia lui Carol I, prezbiterienii scoţieni l-au încoronat pe fiul său rege al Scoţiei. Sub Carol al II-lea s-a format apoi o alianţă instabilă între lorzii catolici irlandezi şi generalii englezi rămaşi regalişti. Cromwell şi Armata Noului Model au eradicat ambele mişcări, în campanii ample desfăşurate în Irlanda şi Scoţia, din 1649 până în 1651. Cu un zel biblic şi având încă proaspete în minte relatările exagerate despre masacrele comise de catolici, puritanii au devastat oraşele irlandeze care au refuzat să se predea. Aşa s-a încetăţenit dubla reputaţie a lui Cromwell: de criminal de război în cele patru provincii ale Irlandei şi de părinte al parlamentului, protector al libertăţii, în Albionul lui natal.

Există o oarecare ironie în fiecare dintre cele două reputaţii. Cromwell a învins tendinţele absolutiste ale lui Carol I, dar a restrâns şi el în repetate rânduri puterea parlamentului, la nevoie şi cu forţa, atunci când membrii acestuia nu erau de acord cu el. Democraţia ce stătea la baza Armatei Noului Model a pus şi ea probleme serioase machiavelicului puritan. Ceea ce a început ca prima

[68] „Cel liber-născut” (n.tr.).

unitate profesionistă de luptă a Angliei s-a transformat într-o puternică forţă revoluţionară. O armată de militari cu soldă, mobilă, care să nu fie legată de un oraş sau de o garnizoană anume reprezenta o abatere importantă de la normă. La fel erau avansările în grad, bazate pe merit mai degrabă decât pe poziţia socială. Egalitariştii radicali şi-au împrăştiat pamfletele şi în rândurile Armatei Noului Model. Consiliile militare în care fiecare regiment îşi trimitea reprezentanţi aleşi conţineau şi ele o proporţie destul de mare de voci radicale. Cromwell şi comandanţii rămaşi loiali au reprimat dur revoltele inspirate de egalitarişti, dispersând principala forţă de opoziţie internă prin execuţii, expulzări şi misiuni expediţionare în străinătate.

În 1650, Cromwell deţinea puterea supremă. În următorul deceniu, el a condus o dictatură militară (Protectoratul), care a pus însă primele baze ale cadrului constituţional ce guvernează şi astăzi Regatul Unit. Cromwell a reunit guvernele Angliei şi Scoţiei la Londra, refuzându-le scoţienilor dreptul de a înfiinţa propriul parlament după 1653. Pentru prima dată, aceste domenii au ajuns sub incidenţa unui set comun de legi (şi nu a unei coroane comune, cum a fost cazul domniei lui Carol I).

Când Cromwell a murit şi Carol al II-lea a fost reinstalat pe tronul Angliei în 1660, Scoţia şi-a recăpătat independenţa. Cererile scoţienilor pentru un monarh responsabil au contribuit de altfel la declanşarea întregului conflict. Aceste cereri au ajuns acum la final. Carol al II-lea a murit în 1688, iar la tron a urmat fratele lui catolic, Iacob. Aceasta a dus la ceea ce a rămas cunoscut în istorie drept Revoluţia Glorioasă; de fapt, nu a fost nici o revoluţie şi nici un eveniment glorios în sine, ci un demers al protestanţilor care aveau interesul de a pune în locul unui monarh catolic, cu un moştenitor catolic, un prinţ protestant de încredere.

Lovitura dată de Wilhelm de Orania în detrimentul lui Iacob a dus însă direct la o serie de documente politice care au încununat schimbările revoluţionare produse în ultimul secol. „Bill of Rights” (Legea drepturilor) engleză a pus capăt puterii de lungă durată a monarhiei absolutiste. În Scoţia, „Claim of Rights” (Petiţia drepturilor) a făcut loc, sub noul rege, unui sistem democratic de inspiraţie prezbiteriană. „Act of Settlement” (Documentul acordului) a pus cu fermitate un monarh protestant în centrul unei constituţii parlamentare nescrise; toate acestea înainte ca „Act of Union” (Actul unirii) din 1707 să unifice teritoriul. Efectele s-au dovedit durabile; Anglia şi Scoţia rămân legate una de alta prin lege; monarhii britanici sunt şi astăzi capii bisericii anglicane; Regatul Unit nu a avut niciodată un prim-ministru catolic.[69]

Tipic engleză sau nu, revoluţie populară sângeroasă sau nu, drama care s-a jucat la periferia vestică a Europei la jumătatea secolului al XVII-lea a lăsat influenţe vaste şi profunde. În Irlanda, măsurile punitive impuse de Cromwell au declanşat secole de conflicte sectare. Falii asemănătoare s-au deschis în societatea scoţiană şi nu s-au închis nici astăzi. Un răspuns pozitiv la referendumul privind independenţa propus de SNP nu ar duce obligatoriu la destrămarea Regatului Unit. Oricare ar fi însă rezultatul, este cert că, în ultimii 300 de ani, perspectiva unei Scoţii independente nu a fost luată niciodată atât de mult în serios.

Între timp, marele final al revoluţiilor şi războaielor din Anglia şi Scoţia secolului al XVII-lea a avut loc la un ocean şi un secol distanţă. Cererile celor mai puternic nemulţumiţi radicali şi-au găsit împlinirea finală la sfârşitul

[69] Nu pe faţă, cel puţin. Cel mai recent caz la limită a fost Tony Blair. Acesta a trecut la catolicism în acelaşi an în care a părăsit funcţia de prim-ministru. (n.a.).

secolului al XVIII-lea, în Lumea Nouă. Prin victoria lui asupra egalitariştilor, a sectelor puritane şi a ultrareligioşilor scoţieni, Cromwell a blocat accesul la putere al celor mai extreme idei născute în perioada respectivă. Cei care au putut şi-au căutat scăparea pe mare. Presupuşi pierduţi, cei mai habotnici adepţi din Anglia şi din Scoţia ai puterii poporului lui Dumnezeu s-au împrăştiat într-o colonie sălbatică din Vest, numită America.

SĂ MORI ÎN PICIOARE

MEXIC, 1910–1917

Călare pe un armăsar în galop, se apropie eroul, iar silueta i se profilează pe orizontul pustiu... José Doroteo Arango Arámbula, zis Pancho Villa, a devenit cel mai faimos rebel de pe planetă după ce un studio de la Hollywood a filmat chiar în locurile respective şi cu scene reale de luptă încorporate o relatare romanţată a participării lui la Revoluţia Mexicană (1910–1917). *Viaţa generalului Villa* a avut premiera în SUA înainte ca luptele din Mexic să fi luat sfârşit. În film, aşa cum se întâmplă de obicei pe ecrane, Villa învinge. Realitatea, mai dramatică, nu a adus un astfel de final fericit.

Villa a crescut fără tată, în cea mai neagră sărăcie. Abia dacă a avut parte de o educaţie elementară, de cunoştinţe de politică nici nu se pune problema. Tânărul născut în Durango avea însă din belşug spiritul de independenţă al unui *vaquero*, cowboy din nord. Villa şi-a găsit rapid locul într-un grup hoinar de bandiţi, căpătând porecla *La Cucaracha* („Gândacul”).[70] După ce a ajuns şef

[70] Melodia populară cu acelaşi nume este legată şi ea de Revoluţia Mexicană. Atât rebelii, cât şi soldaţii guvernamentali i-au inventat versuri şi personaje noi, fiecare tabără adaptând-o în funcţie de

de bandă, o întâlnire hotărâtoare a călăuzit talentele native ale lui Villa la călărie, mânuirea armelor şi strategie militară spre revoluţie.

Un agent electoral din statul Chihuahua a reuşit să-l convingă pe Villa să sprijine candidatura la preşedinţie a lui Francisco Madero. Madero provenea dintr-o familie din înalta societate din nord şi nu avea deloc înfăţişarea unui rebel. El era însă şi un entuziast al Constituţiei liberale pe care o avea Mexicul în secolul al XIX-lea. După litera legii, Mexicul era o democraţie. În practică însă, în 1910, Porfirio Díaz ocupase fotoliul prezidenţial din Ciudad de México vreme de 30 din ultimii 34 de ani.

Tiradele antiguvernamentale ale lui Madero au avut ecou în rândul multor mexicani, incluzându-l pe Villa. Díaz a manipulat în favoarea lui alegerile din 1910 şi şi-a aruncat contracandidatul în închisoare, dar Madero a evadat şi a fugit dincolo de graniţă, în Texas. De acolo a lansat în noiembrie 1910 chemarea la revoluţie. Villa şi mulţi alţi bandiţi înarmaţi din tot Mexicul au răspuns la apel. La Washington şi la Londra, furnizorii de arme ai lui Díaz au ezitat, dar armata i-a rămas loială preşedintelui, aşa că şansele de succes nu erau deloc mari. Propriul lui bunic considera că lupta inegală a lui Madero împotriva lui Díaz era comparabilă cu provocarea pe care o reprezintă „un microb pentru un elefant”.[71]

Diversitatea geografică a Mexicului a jucat un rol important în deceniul de conflict revoluţionar ce a urmat. Accentele Dixie şi dolarii americani, de exemplu, se găseau din belşug pe lângă ocoalele cu vite, minele şi câmpurile petrolifere din nord. În statele din sud,

---

concepţiile sale politice. (n.a.).

[71] McLynn, Frank: *Villa and Zapata: A Biography of the Mexican Revolution*, Pimlico (Londra, 2001), p. 29.

producătoare de cafea şi de zahăr, pentru lucrătorii de rând nu se schimbase aproape nimic din vremea cuceririi spaniole din secolul al XVI-lea. Sătenii erau angajaţi sau forţaţi să muncească pe plantaţii – *haciendas* – la culturile aducătoare de profit. Spre deosebire de nord, unde nativii sau metişii erau minoritari, aici indienii constituiau marea masă a populaţiei sărace. În sud, proprietatea asupra pământurilor şi bogăţia erau fie concentrate în marile plantaţii, fie disipate pe linii colectiviste în comunităţile rurale.

Din acest sud a răsărit o altă stea a rebelilor mexicani, şi el simţindu-se mai confortabil în şa decât pe propriile picioare. Emiliano Zapata s-a născut într-o familie relativ prosperă din statul subtropical sudic Morelos. Încălcările repetate ale pământurilor satului său natal de către o *hacienda* locală au fost scânteia care a trezit spiritul revoluţionar al lui Zapata. Spre deosebire de jefuitorii *vaqueros* ai lui Villa, Zapata şi-a datorat succesul campaniilor unor strategii de gherilă. Acestea se potriveau nu doar cu vegetaţia bogată din sud şi cu zonele stâncoase abrupte în care operau celulele lui de rebeli, ci şi cu trecutul lor de ţărani şi relativa lipsă de experienţă militară. Zapata atacase deja şi învinsese în câteva rânduri forţele federale, în momentul chemării la arme lansate de Madero, în 1910.

În nord, Villa îşi consolida propria armată de rebeli. Formula lui simplă, dar eficientă, consta în stabilirea unei legături directe între cultura *vaquero*, unde armele erau la ordinea zilei, şi resentimentele populaţiei faţă de preşedintele Díaz, faţă de guvernatorii tiranici instalaţi de el în state şi faţă de moşierii locali. La bătălia decisivă de la Ciudad Juárez, în 1911,Villa şi-a demonstrat din plin iscusinţa. Oamenii lui au învins aparent mai puternicele forţe guvernamentale folosind dinamită ca să doboare

pereţii caselor din chirpici ce înconjurau citadela asediată. La vremea la care Zapata şi-a croit drum din Morelos spre nord, în suburbiile capitalei Ciudad de México, Díaz fugise deja de la putere. Madero a devenit preşedinte. Se arătau zorii unei noi ere.

Sau cel puţin asta credea Mexicul. Odată cu înlăturarea de la putere a lui Díaz, a reintrat în scenă moderaţia înnăscută a lui Madero. Păstrarea structurilor sociale şi militare ale vechiului regim nu a satisfăcut nici apelurile la libertate ale lui Villa, nici idealurile lui Zapata privind traiul în comun şi drepturile indigenilor. În câteva state mexicane au izbucnit contrarevoluţii ale loialiştilor lui Díaz. Madero a încredinţat reprimarea acestora şefului armatei, Victoriano Huerta, care n-a pregetat să se întoarcă împotriva lui, în 1913. Madero a fost mai întâi aruncat în închisoare şi apoi ucis. Reacţionarul, ultraconservatorul preşedinte Huerta era şi mai puţin acceptabil pentru Villa şi Zapata. Abia se răciseră armele rebelilor că au şi fost ridicate din nou, de data aceasta împotriva preşedintelui Huerta. Aşadar, asasinarea lui Díaz nu a însemnat actul final, ci doar sfârşitul uneia dintre etapele iniţiale ale revoluţiei.

A început atunci să se deruleze un război revoluţionar de uzură. Etapa de mijloc a revoluţiei (din 1913 până în 1917) a fost marcată de atacuri sângeroase şi trădări, precum şi de victime colaterale, prinse în schimburile de focuri. În sud, confruntat cu opoziţia tot mai puternică a guvernului, Zapata şi-a condus armatele de ţărani spre victorii ce păreau imposibile. Depozitele de arme ale guvernului au fost jefuite. *Haciendas* au fost puse să le plătească rebelilor taxe. Ocazional, rebelii chiar reuşeau să cucerească şi să ocupe oraşe din regiune. Victoriile lui Zapata nu erau însă sustenabile şi el avea prea puţin timp ca să-şi pună în practică viziunea radicală asupra

societăţii. Trupele federale mai bine înarmate nu ezitau să-i împuşte pe ţăranii din statele sudice, pe care îi credeau complici la rebeliune.

Între timp, Villa ataca oameni ai bisericii corupţi şi *haciendas*, împărţind bogăţiile săracilor din Chihuahua şi câştigându-şi o nouă poreclă: „Centaurul Nordului”. A obţinut şi el victorii faimoase. Uneori, arma lui era viclenia, ca la Ciudad Juárez în 1913, când trupele lui au folosit un tren guvernamental pe post de cal troian. Alteori, forţa brută îi aducea victoria. Nemiloasa bătălie de la Tierra Blanca i-a adus lui Villa controlul asupra statului Chihuahua şi a deschis drumul pentru înfrângerea şi exilul lui Huerta, în 1914.

Într-una dintre puţinele lor întâlniri, în acel an, Zapata şi Villa au intrat împreună triumfal în Ciudad de México. Cum călăreau unul lângă celălalt, erau evidente stilurile contrastante ale celor doi soldaţi rebeli: Villa era îmbrăcat în kaki, ca un general de carieră, pe când Zapata purta o cravată şi veşmântul din bumbac alb al ţăranilor lui deveniţi luptători de gherilă. Sprijinul pe care cei doi l-au acordat noului conducător naţional, Venustiano Carranza, a fost de scurtă durată. Încă o dată, revendicările lor pentru o reformă agrară au fost respinse. Carranza a mers chiar mai departe, încercând, fără succes însă, să le demobilizeze trupele.

Şi astfel, războiul civil a continuat. Rebelii din nord şi cei din sud se confruntau cu obstacole similare: provocarea militară de a construi, de a întreţine şi de a controla armate profesioniste, la care se adăuga provocarea socială de a păstra simultan încrederea săracilor de la oraşe şi de la sate. Practica introdusă cu sânge rece de Carranza, de a-i executa pe toţi prizonierii de război, a fost curând copiată şi de rebeli. Ştiind ce

soartă îi aşteaptă dacă sunt capturaţi, soldaţii luptau cu sălbăticie.

Lipsa de resurse era o problemă constantă. Armele, proviziile medicale şi hrana erau cele mai presante necesităţi. Izbucnirea Primului Război Mondial în toiul revoluţiei i-a fost favorabilă lui Carranza dintr-un anumit punct de vedere: câştigurile din importuri şi exporturi prin marile porturi ale Mexicului la Atlantic şi Pacific erau controlate de guvernul lui. Conflictul din Mexic a jucat în schimb un rol important în rezultatul Primului Război Mondial: în 1917, un mesaj german – infama „Telegramă Zimmerman" – a încurajat Mexicul să atace SUA. Mesajul a fost interceptat şi decriptat de britanici, iar conţinutul lui a fost publicat în toată lumea. Rezultatul a fost că opinia publică americană, până atunci izolaţionistă, a devenit brusc în favoarea intrării în luptă.

La sud de Rio Grande, cum Villa şi Zapata erau amândoi ostracizaţi de regimul lui Carranza, rebeliunile lor şchiopătau. Slăbit de încă o campanie a „pământului pârjolit", Zapata a fost până la urmă asasinat în 1917. Villa a pierdut bătălii cruciale în faţa forţelor lui Carranza şi s-a rezumat apoi la atacuri sporadice pe câmpiile din nord. Chiar şi după ce asasinarea în 1920 a lui Carranza a adus o relativă stabilitate, imaginea lui Villa de simbol al rezistenţei rămânea periculoasă pentru noul regim. În 1923, o echipă a morţii desemnată de guvern l-a împuşcat pe eternul rebel.

Odată cu căderea lui Carranza, revoluţia a luat sfârşit. Mexicul însă era o ruină. Bogăţiile comerciale şi culturale ale capitalei fuseseră jefuite sub ocupaţiile militare succesive. Xenofobia antispaniolă obişnuită în zonele rebelilor se extinsese la chinezi şi la alţi străini cămătari, proprietari de case de amanet şi de magazine. În Morelos şi în tot sudul, ţăranii s-au întors la sărmanele *haciendas*

rămase pustii. Oraşe şi sate întregi fuseseră şterse de pe faţa pământului. Gripa şi alte boli făceau ravagii printre cei suficient de norocoşi ca să scape teferi din război.

Şi totuşi Mexicul s-a răsculat. Guvernul a învins două revolte gemene la jumătatea anilor 1920: catolicii din Cristero au purtat şi au pierdut o luptă de trei ani împotriva anticlericalismului statului; indienii yaqui au cerut reforma agrară promisă, pentru care au luptat şi au murit părinţii lor, doar ca să fie şi ei zdrobiţi. Mexicul şi-a păstrat aşadar în anii 1920 amestecul lui special prerevoluţionar de politică absolutistă, penetrare a companiilor străine şi o structură a societăţii cu mult depăşită. Sistemul federal a rămas la locul lui, unde se află şi astăzi. Alegerile mexicane şi-au păstrat opacitatea caracteristică, pe care o au şi astăzi. Blocul politic impregnat de corupţie care s-a născut imediat după revoluţie a devenit cunoscut sub numele, ales fără urmă de ironie, de Partid Revoluţionar Instituţional (PRI). Acesta a câştigat toate alegerile prezidenţiale până în anul 2000.

Ce schimbare în bine a adus revoluţia? Răspunsul imediat este deprimant. Zapata, probabil singurul lider revoluţionar autentic al evenimentului, a fost ucis. Chiar dacă anumiţi indivizi care i se opuseseră lui Díaz au „câştigat” la sfârşit, ei nu mai pot fi numiţi decât cu mare greutate rebeli. A fost o revoluţie cu *pronunciamentos* unilaterale, cu legitimitate împărţită şi cu mult prea familiarul scenariu al trădătorului care câştigă la final. Date fiind numărul şi complexitatea protagoniştilor, adevăratele scopuri ale învingătorilor (pe lângă ambiţia pură) nu au fost niciodată clare. Poate doar istoria militară va găsi ceva de sărbătorit. Ca o completare la marea dramă a Primului Război Mondial, Mexicul revoluţionar s-a dovedit un foarte bun laborator pentru testarea inovaţiilor ucigaşe. Generalii au folosit prototipuri de arme chimice,

au luptat în tranşee şi în războiul aerian. Răpăitul primelor modele de mitraliere şi bubuiturile răsunau pe câmpurile de luptă.

Până şi trenurile au devenit arme. Rebelii au observat că, folosind căile ferate, trupele şi artileria federale puteau traversa cu aceeaşi viteză junglele dese din sud şi vastele câmpii din nord. Ei au tăiat aceste artere oriunde au putut, îndoind şinele şi ridicând traversele. Dacă sabotajul sau preluarea unei locomotive nu reprezentau o opţiune posibilă, vagoanele erau fie bombardate, fie încărcate cu explozibili şi trimise să se izbească în viteză de zidurile fortăreţelor, aşa cum s-a întâmplat întâia oară în prima bătălie de la Rellano, în 1912. Villa a mai găsit o modalitate ingenioasă de a se folosi de căile ferate când a atacat Ciudad Juárez, în 1913: oamenii lui au deturnat un tren cu cărbune guvernamental, l-au umplut cu trupe şi s-au strecurat incognito în oraş. Lăsând la o parte inovaţiile militare din timpul revoluţiei mexicane, au existat şi alte moşteniri.

În anii 1920, în Mexic au înflorit importante mişcări artistice şi au apărut sindicate urbane. Mai mult, economia şi populaţia ţării au cunoscut creşteri spectaculoase, pe măsură ce avansa secolul XX. Totuşi, masacrul studenţilor care demonstrau în oraşul Tlatelolco, din centrul Mexicului, înaintea Jocurilor Olimpice din 1968 a demonstrat că metodele represive contrarevoluţionare din cea de-a doua decadă a secolului fuseseră bine însuşite. Investigaţiile ce au urmat au fost marcate de corupţie şi muşamalizări. Tot aşa, mai aproape de zilele noastre, cazurile de *femicido* înregistrate în Ciudad Juárez – un şir de crime nerezolvate ce s-a întins pe 20 de ani, în legătură cu traficul de droguri şi de carne vie, intense în regiune – îşi găsesc echivalente în trecut, în violentul secol XX al Mexicului.

Ce a devenit clar, pe măsura trecerii deceniilor de acţiuni revoluţionare înecate în sânge, este că atât strigătul de luptă „Pământ şi libertate” al lui Zapata, cât şi utopia comunal rurală a lui Villa rămân visuri îndepărtate. După 1994, mişcarea EZLN din statul sudic Chiapas a reluat intenţionat cererile lui Emiliano Zapata ce vizau reforma agrară, drepturile indienilor nativi şi sfârşitul favorizării corporaţiilor internaţionale (vezi „Renegaţii digitali”, p. 168). Dacă vor învinge, lupta lor continuă s-ar putea să devină, într-o bună zi, o moştenire mai reală şi mai puţin contestată decât cea din 1910–1917.

SUMĂ ZERO

REVOLUŢIA SPANIOLĂ, 1936–1938

> Vreau ca voi toţi şi fiecare dintre voi să aibă un motiv să fie indignat. Acesta este un lucru extrem de important. Atunci când te indignează ceva, aşa cum m-a indignat pe mine nazismul, devii un militant, puternic şi angajat. Intri şi tu în fluxul istoriei, iar marele curent al acesteia continuă să curgă doar mulţumită fiecăruia dintre noi.[72]

Asta spune *Indignez Vous!* („Indignaţi-vă!”), manifestul personal de protest scris de Stéphane Hessel, un fost luptător din Rezistenţa franceză, în vârstă de 94 de ani. Pamfletul lui s-a vândut atât de bine în 2011, încât a fost tradus în nouă limbi şi a devenit neoficial cartea de căpătâi pentru demonstranţii anticorporatişti de pe tot globul. Participanţii la mişcarea de protest 15-M din Spania au fost inspiraţi direct de mesajul lui Hessel, după cum arată numele pe care şi l-au ales: *Los Indignados* („Indignaţii”). Ocupând pieţele din Madrid, Barcelona şi zeci de alte oraşe, Los Indignados au protestat împotriva nivelului

[72] Hessel, Stéphane, *Time for Outrage!*, Quartet Books (Londra, 2011).

record atins de şomaj în rândurile tinerilor şi a ruperii legăturii dintre oamenii obişnuiţi şi politicile parlamentare.

Revoluţionarii spanioli originari din anii 1930 proveneau din două tradiţii politice foarte diferite. O lovitură de stat militară la nivel naţional, condusă de viitorul dictator spaniol Francisco Franco, a vrut să distrugă sistemul democratic republican al ţării şi să reinstaureze monarhia, respectul pentru biserică şi prestigiul armatei. La Bilbao, Barcelona şi în alte oraşe ale Spaniei, anarhiştii radicali de stânga au pus şi ei mâna pe arme, ca să se opună. Într-un experiment de colectivizare ce a durat 12 luni, teoriile lui Marx şi Bakunin au trecut din sfera filosofiei în realitate. Procesul rămâne, aproape unic în istorie, ca o revoluţie autentic populară şi libertariană, ce ar merita mai multă atenţie din partea Indignaţilor de azi.

Războiul civil şi revoluţia au avut aceeaşi origine: jocul de sumă zero al politicii din cea de-a Doua Republică Spaniolă. Până în 1936, trei alegeri în şase ani nu au furnizat altceva decât extreme politice: socialism şi anarho-sindicalism pe de-o parte, conservatorism şi catolicism autoritar de cealaltă. Sfârşitul dictaturii lui Primo de Rivera a adus doi ani de guvernare stângistă, din 1931. Socialiştii nu i-au supărat doar pe credincioşi cu taxele lor în continuă schimbare pe clopotele de la biserică şi pe procesiunile funerare. Falangiştii de dreapta au câştigat apoi puterea şi au răsturnat rapid politicile fostului guvern.

Confortabila politică de centru, ţinta protestatarilor 15-M contemporani, nu exista. Stânga se opunea dreptei cu o vehemenţă clocotitoare. Replica era şi mai dură. Socialiştii, anarhiştii, muncitorii din mediul urban, ţăranii şi minerii se înfruntau cu moşierii, monarhiştii, industriaşii, colonialiştii şi biserica, folosind un vocabular al violenţelor

şi extremelor. Un membru de sindicat era calificat imediat drept comunist. Cine era catolic primea şi eticheta de fascist.

În timpul celei de-a Doua Republici, un număr de puciuri ratate, comploturi şi greve au fost mai întâi lansate şi apoi reprimate cu mult zel. Ideologia mizelor înalte era la ordinea zilei: în 1934, un anume general Franco a avut o plăcere deosebită să înfrângă o grevă a minerilor din Asturias folosind întreaga forţă a armatei. Economia, împotmolită în recesiunea globală, a rămas în tot acest timp într-o stare cumplită. Într-o asemenea atmosferă era prea puţin loc pentru compromis: „Departe de a fi o ţară fericită şi paşnică, Spania trăia pe un vulcan”.[73]

Anul 1936 a adus noi alegeri. Socialiştii au câştigat puterea. În replică, un grup de ofiţeri conduşi de galicianul Franco s-au pregătit activ să o recupereze prin forţă. Trupele aflate sub comanda lor au primit donaţii caritabile constând în instruire şi armament de la Italia fascistă a lui Mussolini. Germania nazistă a promis şi ea sprijin. Uniunea Sovietică a lui Stalin, împreună cu Mexicul, au oferit socialiştilor un sprijin echivalent. Întrezărim deja războiul civil ce se profila la orizont, amploarea lui internaţională şi motivul relativei lui celebrităţi. Deşi a fost purtat pentru obiective interne, ideologiile şi combatanţii războiului civil îşi au originile dincolo de frontiera Spaniei.

Prin contrast, revoluţia ce se apropia a fost pornită de stânga radicală libertariană, o grupare cu puţini simpatizanţi pe plan internaţional, în afara celor ocazionali. Liderii ei au întâmpinat o opoziţie puternică din partea celor care se prespunea că au concepţii asemănătoare: socialiştii aflaţi la guvernare. Arta cosmopolită, memoriile,

---

[73] Bolloten, Burnett, *The Spanish Civil War: revolution and counterrevolution*, University of North Carolina Press (Chapel Hill, 1991), p. 10.

jurnalismul foto şi polemica s-au concentrat mai degrabă pe tragedia cosmopolită a războiului decât pe rezultatul fratricid al revoluţiei eşuate.

În timp ce ţara se pregătea de război, partea rurală a Spaniei s-a cufundat şi mai mult într-o criză de durată. Moşiile ei uriaşe (*latifundia*) şi administratorii lor (*caciques*) simbolizau pentru ţărani decenii de diviziune, exploatare şi speranţe neîmplinite. Reforma agrară fusese promisă de multă vreme. Grupuri de ţărani nu au mai avut răbdare să aştepte şi în 1936 au început să ocupe câmpurile şi domeniile pe care lucrau. Când în cele din urmă Franco şi forţele lui s-au revoltat în luna iulie a aceluiaşi an, cu scopul de a reinstaura monarhia, „naţionaliştii" lui au preluat repede controlul asupra nordului rural şi practic asupra întregului sud. Guvernul „republicanilor", care până în 1936 îi ignorase voit pe ţăranii ce confiscau pământuri, a început acum să-i încurajeze activ, ca pe un zid de apărare împotriva avansului naţionaliştilor.

Deoarece ameninţarea imediată din partea lui Franco emana tocmai dinspre propria armată a statului, socialiştii moderaţi aflaţi la guvernare au fost nevoiţi să apeleze la miliţiile de stânga, ca să o suprime. Dar cartierele muncitoreşti din oraşele spaniole mai mari nu erau puternic socialiste. Cei care aveau influenţă acolo erau anarhiştii, aflaţi în relaţii distante şi chiar antagonice cu alţi reprezentanţi ai stângii. Aşadar, miliţiile anarhiste care au respins cu succes atacurile naţionaliştilor asupra capitalei Madrid şi a centrelor industriale regionale Bilbao şi Barcelona aveau divergenţe de opinii serioase cu guvernul pe care îl apărau.

Victorioşi, anarhiştii au descoperit că deţin controlul la Barcelona şi au o influenţă puternică în alte câteva dintre marile oraşe ale Spaniei. Ocolind ierarhia confortabilă a socialiştilor de la guvernare, anarhiştii s-au lansat într-un

proces dur de reorganizare a societăţii. Fabricile şi afacerile mai mici sau mai mari au fost confiscate. Au fost înfiinţate tribunale, miliţii, parchete şi închisori conduse de cetăţeni. Trocul şi voucherele au înlocuit banii. George Orwell, care la vremea respectivă activa într-o unitate de miliţie din Catalonia, remarca:

> Fiecare magazin sau cafenea avea o inscripţie care spunea că a fost colectivizat; chiar şi lustragiii de pe stradă fuseseră colectivizaţi, iar cutiile lor, vopsite în roşu şi negru. Chelnerii şi vânzătorii din magazine te priveau în faţă şi te tratau ca pe un egal. Formele servile şi chiar şi cele ceremonioase au dispărut temporar din vorbire.[74]

Pe fostele latifundii din Aragón şi din Ţara Bascilor, unde controlul anarhiştilor rurali era cel mai puternic, se desfăşurau exerciţii similare cu sisteme economice experimentale. Au fost create sindicate agricole, ale căror produse erau livrate fabricilor conduse de muncitori la oraş. Atât în oraşe, cât şi la ţară, catolicismul a avut cel mai mult de suferit din cauza asocierii lui cu ierarhia şi privilegiile. Bisericile au fost demolate sau incendiate, şi s-au înregistrat şi cazuri izolate în care preoţii au fost linşaţi.

Coşmarul lui Franco – un stat muncitoresc, antimonarhist şi anticlerical – începuse să se materializeze. Forţele naţionaliste controlau mare parte din zonele rurale din nordul şi nord-vestul Spaniei, dar nu reuşiseră să învingă rezistenţa anarhiştilor în oraşe şi regiuni rurale radicalizate, ca Aragón. Acest eşec a predat efectiv puterea unei stângi revoluţionare extreme care până atunci refuzase chiar şi ideea că ar putea ajunge la conducere pe căi electorale.

Guvernul declarat socialist a fost îngrozit de schimbările petrecute în societatea din Barcelona şi în

[74] Orwell, George, *Homage to Catalonia*, Penguin (Londra, 2000), p. 5.

satele colectivizate. Confiscarea proprietăţilor şi egalizarea salariilor au zdruncinat din temelii sprijinul susţinătorilor, cei mai mulţi moderaţi şi din clasa de mijloc. Uniunile anarhiştilor menţineau un control strict asupra rezervelor proprii de hrană şi soldaţi, un scenariu care nu se potrivea cu urmărirea eficientă a victoriei în războiul ce continua.

Un alt factor important a provocat tensiune în tabăra republicană: pentru Stalin, conducătorul sovietic, evoluţiile revoluţionare din Spania ameninţau poziţia de dominaţie ideologică a URSS. Conştient de ameninţarea ce plana dinspre Germania nazistă şi, în consecinţă, de necesitatea de a încheia alianţe, Stalin era dornic să-şi facă prieteni la Londra şi la Paris, apărând ca un moderat şi un susţinător al democraţiei. Armele sovietice au sosit în timp util în Spania republicană ca să sprijine guvernul implicat în război, însă cu o condiţie: nu puteau fi folosite în nici o circumstanţă de către miliţiile anarhiste.

Responsabili în general cu apărarea guvernului de o lovitură de stat a naţionaliştilor, anarhiştii spanioli au fost extrem de nemulţumiţi de sciziunea provocată de livrările de arme sovietice. Suspiciunile reciproce dintre forţele republicane partenere au răbufnit în ostilităţi deschise în mai 1937. În acea lună, la Barcelona, câteva zile de lupte de stradă feroce între miliţiile revoluţionare şi trupele guvernamentale înarmate de sovietici s-au soldat cu înfrângerea anarhiştilor. Circumstanţele reprimării de către guvern au variat pe întinsul Spaniei republicane. Elemente ale stângii revoluţionare au supravieţuit şi chiar au prosperat în unele zone rurale izolate, precum Levante. Totuşi, „Zilele de mai” de la Barcelona au semnalat încheierea sumarului experiment al Spaniei cu anarhismul revoluţionar, iar Spania republicană era condamnată.

Măcinate de disputele interne, mai slab înarmate şi învinse în luptă, forţele guvernamentale au capitulat în

faţa lui Franco în aprilie 1939. Ultimele rămăşiţe ale opoziţiei revoluţionare urbane din Catalonia fuseseră deja zdrobite de naţionalişti, mai devreme în acelaşi an. Franco a preluat conducerea noii dictaturi. Înfrângerea totală a republicanilor a fost urmată de represaliile naţionaliştilor. Mulţi republicani care nu au fost suficient de norocoşi să poată fugi din ţară au fost ucişi sau trimişi în lagărele de concentrare naziste. Cu o ură particulară împotriva secularismului, a regionalismului şi a forţelor antitradiţionaliste, Franco şi-a concentrat răzbunarea asupra fostelor baze de putere revoluţionară: Catalonia, Aragón şi Ţara Bascilor.

Aici se află începuturile marii uitări care, în parte, domneşte şi astăzi asupra istoriei Spaniei. Circumstanţele s-au schimbat dramatic pentru susţinătorii foştilor combatanţi din război. Aliaţii fascişti ai lui Franco au încetat să mai existe. URSS, eliberată de stalinism după 1953, a preferat să treacă sub tăcere, după cum era de aşteptat, rolul său în suprimarea revoluţiei de stânga. Republicanii exilaţi şi membrii Brigăzilor Internaţionale aflaţi acum în Franţa, Mexic sau prin alte părţi şi-au publicat memoriile, au expus fotografii şi au pictat tablouri. *Omagiu Cataloniei* de George Orwell, în care scriitorul englez îi critică aspru pe socialiştii spanioli şi pe staliniştii sovietici pentru înăbuşirea revoluţiei populare din Barcelona, este probabil cea mai cunoscută carte despre această revoluţie publicată în limba engleză. Totuşi, nu există nici o fotografie care să surprindă viaţa ţăranilor în comunele anarhiste aşa cum face *Soldatul căzând* a lui Robert Capa pentru agonia războiului civil; nici o pictură nu explică revoluţia aşa cum *Guernica* lui Picasso surprinde măcelul din Spania sau din orice alt conflict modern.

La el acasă însă, Franco a permis, după victoria naţionaliştilor, doar istoria *lui.* Regii catolici, marele imperiu colonial spaniol şi respingerea generală a valorilor liberale au rămas predominante în programele şcolare, în biserici şi în majoritatea familiilor. Gropile comune ale republicanilor morţi în război – ţărani, profesori, soldaţi – au rămas nemarcate. Şi toate acestea în timp ce victimele din rândurile naţionaliştilor au fost ridicate de puterea oficială la rangul de sfinţi. Industrializarea şi turismul de masă din anii 1960 au adus o oarecare schimbare socială, dar istoria oficială a rămas aceeaşi până la moartea dictatorului, în 1975.

De atunci a început o evaluare mai deschisă a trecutului revoluţionar al Spaniei. Cercetători şi iniţiative guvernamentale de pionierat au reuşit să pună de acord versiunile multiple ale poveştilor trecutului. *Pacto de olvido* („pactul uitării" sau „pactul iertării") încheiat în 1977 a oferit participanţilor din ambele tabere ale războiului civil amnistie pentru crimele comise. După 1978, guvernele locale ale noilor regiuni autonome spaniole precum Catalonia şi Ţara Bascilor au scos la lumină amintiri despre fostele guverne revoluţionare. Chiar dacă în Spania războiul „rămâne un subiect fierbinte", discuţiile deschise despre revoluţia socialistă nu mai sunt un pericol.[75]

Odată ridicată cenzura impusă asupra subiectelor sensibile, artele au intrat într-o nouă eră a posibilităţilor creatoare. Pedro Almodóvar, Julio Medem şi Vicente Aranda, de exemplu, au oferit fiecare versiuni cinematografice provocatoare ale turbulenţilor ani 1930. Ei au abordat teme ca regionalismul, feminismul şi sexualitatea, toate intangibile în epoca lui Franco.

---

[75] Preston, Paul, *The Spanish Civil War: reaction, revolution and revenge*, Harper Perennial (Londra, 2006), p. 7.

Facem un salt în timp până în 2011: manifestul 15-M respinge vehement orice urmă de influenţă politică de stânga sau de dreapta, socialistă sau anarhistă. Atât de veninos a fost conflictul intern al stângii care a dus la sfârşitul revoluţiei, atât de sângeros a fost războiul civil şi atât de monotonă a fost epoca franchistă ce a urmat, încât este de aşteptat ca radicalii de astăzi să ocolească polii tradiţionali ai politicii. Aici, fantomele trecutului sunt încă foarte prezente.

Şi totuşi, mişcarea 15-M a îmbrăţişat democraţia directă „de jos în sus”, o legătură clară cu predecesorii ei revoluţionari. Ea respinge fostele modele de democraţie parlamentară: pe cea demodată din anii 1930, care a eşuat atât de spectaculos în frânarea extremelor politice, dar şi versiunea din secolul XXI, care nu a reuşit să rezolve problemele economice sau să capteze imaginaţia tinerilor spanioli. Prin această aderare la valorile democratice esenţiale, 15-M şi Indignados merg pe un drum eliberat de traumele secolului XX, spre un viitor mai cuprinzător.

O REVOLTĂ OLANDEZĂ

INDONEZIA, 1945–1949

În Olanda secolului al XVII-lea, multora li se părea că „pasiunea pentru lalele avea să dureze veşnic şi că bogaţii din toate colţurile lumii aveau să trimită în Olanda după ele, plătind orice preţuri li s-ar fi cerut”.[76] Bula speculativă de pe piaţa florilor la începuturile Olandei moderne poate părea un moment şi un loc ciudat din care să înceapă o istorie a revoluţiei populare din Indonezia secolului XX. Cele două ţări au însă multe în comun: nu întotdeauna în

[76] MacKaym Charles, *Memoirs of Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*, Routledge (Londra), vol. 1-21856, p. 89.

termeni de egalitate şi uneori având legătură cu practici speculative prost gândite.

Compania Olandeză a Indiilor de Est (VOC) a fost prima corporaţie care a emis acţiuni cu vânzare publică. A folosit banii obţinuţi ca să construiască nave, să recruteze echipaje şi să aducă în Olanda bunuri din ţinuturi îndepărtate. Unul dintre aceste ţinuturi era Java, o insulă din sud-estul Asiei în care VOC a înfiinţat, în 1619, o misiune comercială înfloritoare. Curând, o reţea de porturi olandeze aduna provizii îmbelşugate de mirodenii, cauciuc, cherestea şi cupru din pădurile şi insulele ce înconjurau Java. Asemenea materii prime erau foarte valoroase în Europa; preţurile acţiunilor VOC au crescut semnificativ.

Dincolo de Java, VOC a găsit un arhipelag format din peste 6 000 de insule, locuite de o pletoră de principate, sultanate şi triburi puse pe comerţ. Satele *(kampung)* aveau propriile zeităţi, obiceiuri, identităţi, limbi, tradiţii şi conducători. Peisajele mergeau de la pădurile din Borneo până la zonele stâncoase din Papua. Religiile variau şi ele, de la animismul păgân la islamul sunnit, de la budismul balinez până la cultul protestant adus de misionari din ţara-mamă, Olanda. Înainte de era colonială, etniile betawi, banten, javaneză, sundaneză, sumatreză, irianeză şi banjar se tratau una pe cealaltă cam în acelaşi fel în care i-au tratat pe nou-sosiţii europeni.

Coloniştii olandezi au unificat treptat diverse insule sub steagul regal olandez. Ei au folosit forţa militară ca să zdrobească opoziţia. În acest proces au apărut resentimente de durată între elitele învinse şi o clasă militară formată din nativi din Java şi Sumatra, insule care au dat majoritatea covârşitoare a soldaţilor coloniali. Administratorii însă au pacificat Indiile de Est Olandeze nu doar prin forţă, ci şi prin educaţie. Progresiştii din secolul

al XIX-lea erau de părere că Olanda, ca şi alte ţări, justifica întru câtva colonialismul prin efectele pozitive asupra populaţiilor native. Astfel, prin educaţia limitată oferită de colonişti a apărut o generaţie ştiutoare de carte, de funcţionari, secretare şi profesori indigeni.

Unul dintre aceştia era profesor, tatăl lui Pramoedya Ananta Toer. Bărbatul care avea să devină mai târziu un simbol al independenţei şi al literaturii indoneziene s-a născut în Java, în 1925. Prin urmare a mers la şcoală, la fel ca tatăl lui şi ca mica parte a supuşilor coloniali cărora li se permitea acest lucru în prima jumătate a secolului XX. În timpul copilăriei lui Pramoedya, susţinătorii „Trezirii naţionaliste”, cum avea să i se spună mai târziu, au început să prezinte arhipelagul ca pe o entitate singulară.

Acest mesaj patriotic şi anticolonial l-a făcut pe tânărul şi nemulţumitul Pramoedya să sprijine invazia japoneză din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cu speranţa că aceasta va pune capăt dominaţiei olandezilor. Chiar dacă guvernarea japoneză nu a fost mult mai bună decât cea europeană, ea s-a ocupat de pregătirea militară a forţelor naţionaliste. După capitularea Japoniei în 1945, forţele guvernului olandez au revenit, dar rebelii instruiţi de japonezi au ridicat armele şi au declarat independenţa.

Revoluţia Naţională ce a urmat în 1945–1949 a fost de fapt un război anticolonial, nu un eveniment popular cu baricade şi marşuri de protest. În prima parte a conflictului, Pramoedya a făcut propagandă pentru naţionalişti. Înaintarea olandezilor în Java a dus însă la capturarea şi aruncarea lui în închisoare, o soartă împărtăşită de mulţi alţii. Încercarea Olandei de a-şi recăpăta colonia, susţinută iniţial şi de britanici, părea că va avea succes. Trupele olandeze erau mult mai bine înarmate şi aveau mai multă experienţă decât oponenţii lor.

Dar victoriile iniţiale ale olandezilor au avut un preţ. Perturbarea masivă a vieţii normale a reuşit să-i alieneze pe acei indonezieni care nu erau încă de partea naţionaliştilor. Presupusele atrocităţi au dus la o condamnare din partea Naţiunilor Unite. În 1949, olandezii şi-au negociat ieşirea din conflict şi au recunoscut independenţa Indoneziei. Se năştea astfel un stat uriaş, care se mândrea cu teritoriul cel mai mare, cu populaţia cea mai numeroasă din sud-estul Asiei şi totodată cu cei mai mulţi musulmani de pe pământ.

Primul preşedinte al ţării, Sukarno, era, la fel ca Pramoedya, fiul unui profesor din Java. Genul lui de naţionalism revoluţionar îşi propunea să unească forţele disparate ale Indoneziei într-o aşa-numită „democraţie dirijată”. Influenţa lui Sukarno, de exemplu, a fost cea care a împiedicat dezlănţuirea postrevoluţionară a mulţimilor violente împotriva coloniştilor europeni, a imigranţilor chinezi şi a grupurilor de elită care profitaseră sub olandezi. Tot Sukarno a elaborat o versiune standardizată a limbii indoneziene, până atunci imposibilă printre sutele de dialecte din insule.

Pramoedya a asistat la aceste evenimente în general aprobator. Şi-a scris primul roman în perioada de detenţie din timpul revoluţiei naţionale, iar la sfârşitul acesteia a devenit jurnalist. El a cunoscut direct şi societatea din Olanda, petrecând acolo un an împreună cu familia, în 1953. Chiar dacă Pramoedya era în principiu un susţinător al lui Sukarno, primele lui scrieri criticau rezultatele mai puţin digerabile ale independenţei. Un roman din 1954, de exemplu, avea titlul *Corupţia* (*Korupsi*), atrăgându-i temporar mânia autorităţilor.

Militarii şi comuniştii au ieşit din revoluţia naţională ca fiind cele mai puternice forţe din societatea indoneziană. Sukarno intenţiona să conducă ţara prin terenul minat al

diplomaţiei Războiului Rece evitând să-şi ia angajamente atât faţă de Vestul capitalist, cât şi faţă de ţările comuniste China şi URSS. Dar în atmosfera încărcată de suspiciune a Războiului Rece din anii 1960, fisura a devenit periculoasă. Facţiunea comunistă şi cea anticomunistă din armată au scăpat de sub controlul lui Sukarno. Fostul camarad al preşedintelui în războiul din 1945–1949, generalul Suharto, a complotat cu SUA. Indonezia şi-a căpătat al doilea preşedinte nu prin vot popular, ci printr-o lovitură de stat, în 1965. Sukarno a fost înlăturat de la putere şi plasat sub arest la domiciliu până la moarte, în 1970.

„Noua Ordine”, regimul preşedintelui Suharto, a dat vina pe comuniştii din PKI pentru lovitura de stat din 1965. Suharto i-a strâns şi i-a executat pe toţi cei bănuiţi a fi de stânga. Numărul total al victimelor nu a fost niciodată confirmat, dar estimările merg de la sute de mii la milioane. În timpul acestei epurări anticomuniste, Pramoedya a fost trimis într-un lagăr de muncă silnică din îndepărtata insulă Buru. Cum mulţi dintre prietenii lui erau morţi, iar scrierile îi fuseseră cenzurate, Pramoedya a dispărut din conştiinţa publicului.

La doi ani după ce a preluat puterea, Suharto a invitat corporaţiile străine să se înfrupte din resursele naturale ale Indoneziei. Extracţia şi procesarea cositorului, a nichelului, cherestelei, bauxitei, cauciucului, cărbunelui, ţiţeiului şi gazelor naturale, argintului şi aurului au fost toate privatizate:

> Un consorţiu american şi european a primit nichelul din Papua de Vest. Compania gigant Alcoa a luat partea leului din bauxita din Indonezia. Un grup de companii americane, japoneze şi franceze au luat pădurile tropicale din Sumatra, Papua de Vest şi Kalimantan. O Lege a investiţiilor străine, promulgată

rapid de Suharto, a făcut ca acest jaf să fie scutit de taxe pentru cel puţin cinci ani.[77]

Nu există exemplu mai bun de exploatare corporatistă iresponsabilă decât Indonezia sub regimul lui Suharto. Investiţiile făcute de entităţile străine au fost uriaşe, dar profiturile, produsele finite şi materiile prime erau în cea mai mare parte scoase din ţară. Cu un nivel al sărăciei foarte ridicat, salariile şi condiţiile de muncă au rămas medievale. Eticheta „Made in Indonesia" a devenit sinonimă cu munca prost plătită, în condiţii jalnice.

Democraţia în Indonezia, un simulacru înainte de 1965, a devenit după aceea o parodie; Suharto a câştigat de şase ori alegerile fără să aibă nici un contracandidat, în 30 de ani la putere. Vrăjite de mâna liberă pe care Suharto o dădea corporaţiilor, orbite de lupta lui împotriva Islamului radical şi a comunismului sovietic, SUA i-au furnizat dictatorului arme şi i-au tolerat desele şi sălbaticele încălcări ale drepturilor omului. Banca Mondială şi FMI au finanţat regimul. Având pe mână miliarde de dolari provenite din împrumuturi, Suharto a investit în arme americane şi britanice. Papua de Vest şi Timorul de Est au fost invadate şi cucerite.

Aflat în lagărul de muncă sau sub arest la domiciliu vreme de 22 de ani, până în 1991, Pramoedya şi-a utilizat cu folos talentul de povestitor. Scrierile lui din acea perioadă analizează istoria şi contestă colonialismul, atât pe cel al olandezilor, cât şi versiunea mai târzie, din epoca Suharto. Capodopera lui în patru volume, *Cvartetul din Buru*, a început ca o istorie orală a Indoneziei. Cum nu avea voie să pună nimic pe hârtie, Pramoedya le-a istorisit colegilor lui de detenţie povestea semiautobiografică a unui jurnalist naţionalist, ca să le ridice moralul. Mai târziu

[77] Pilger, John, *The New Rulers of the World*, Verso (Londra, 2002), p. 41.

a reuşit să o înregistreze. În cele din urmă, la sfârşitul anilor 1990, schimbările politice au dus la ridicarea cenzurii, şi operele lui Pramoedya au fost publicate.

Completând un ciclu început de olandezi în secolul al XVII-lea, căderea lui Suharto a fost provocată tot de investiţiile şi speculaţiile străine agresive. Similar crizei datoriilor ce avea să se producă mai târziu în zona euro, prăbuşirea de la sfârşitul anilor 1990 a economiilor aşa-numiţilor „Tigri" din sud-estul Asiei a dus la colapsul monedelor prea umflate, la fuga investitorilor străini şi la multiplicarea poverii datoriilor externe. Criza s-a extins rapid la Indonezia, unde preţurile la alimente şi şomajul au explodat. Protestele prodemocraţie ale studenţilor s-au transformat în violenţe de stradă. Forţele turbulente din rândurile atotputernicilor militari l-au obligat pe Suharto să demisioneze în 1998.

Democraţia, la suprafaţă cel puţin, a fost de-acum reinstaurată în Indonezia. Dar jefuirea uneia dintre ţările cu cele mai mari bogăţii ecologice de pe planetă continuă într-un ritm susţinut. Uleiul de palmier, ca să luăm un singur exemplu dezastruos, este un ingredient în compoziţia multor sortimente de îngheţată procesată, ciocolată, cosmetice şi biocombustibili. Organizaţiile neguvernamentale afirmă că, în ultimii 50 de ani, culturile de palmieri pentru ulei s-au extins masiv.[78] În mare parte ca rezultat al insaţiabilului apetit al industriei uleiului de palmier pentru habitatul lor natural, urangutanii din insula indoneziană Borneo sunt pe cale de dispariţie. Pădurile din mlaştinile de turbă – esenţiale prin acţiunea lor de bureţi gigantici pentru CO2 – sunt doborâte ca să facă loc plantaţiilor de palmieri, eliberând cantităţi masive de CO2

[78] WWF Forest Conversion Programme Brochure: „Oil Palm, soy and tropical forests: a strategy for life", World Wide Fund for Nature (Gland: 2008).

în atmosferă. Ironia face ca Olanda să fie unul dintre cei mai mari importatori din lume.

Se pare că atrocităţile militare şi ecologice vor mai bântui Indonezia mulţi ani de acum înainte. Acţiunile forţelor speciale ale lui Suharto în Aceh, Papua şi Timor se întorc înapoi în timp la proastele învăţăminte trase în vremea imperiului olandez şi a revoluţiei naţionale. Un episod anume, petrecut în satul Rawagede din Java, continuă să atragă atenţia. În septembrie 2011, un tribunal din Olanda a luat decizia de a le permite văduvelor a 341 de săteni ucişi să dea în judecată guvernul olandez. Poate că şi în Jakarta vor începe proceduri similare privind atrocităţile din Timor şi din Papua de Vest; rămâne de văzut şi va fi un test care va arăta cât de mult a avansat ţara în urma celor trei revoluţii din secolul XX.

Ce s-a întâmplat cu Pramoedya Ananta Toer? S-a stins din viaţă cu doi ani înaintea lui Suharto, în 2006. Până atunci, scriitorul câştigase bătăliile cu cenzura şi cu detenţia. După 2001, *Cvartetul din Buru* pe care Pramoedya l-a terminat în exilul său forţat s-a aflat pe lista lucrărilor din perioada Sukarno care au fost publicate în Indonezia. Citit pe scară largă, Pramoedya a câştigat premii şi a fost tradus în multe limbi străine. Reabilitarea lui oglindeşte trezirea parţială a Indoneziei dintr-o jumătate de secol de independenţă furată.

Ultimele cuvinte aparţin scriitorului şi sunt la fel de valabile pentru Java secolului al XVII-lea ca şi pentru Borneo şi alte teritorii ocupate de corporaţii în secolul XXI:

> Istoria ne învaţă multe despre puterea capitalului. Oamenii liberi sunt transformaţi în sclavi; oamenii de rând sunt văzuţi drept cumpărători; şomerii devin ucigaşi plătiţi cu uniforme şi galoane; păduri uriaşe sunt distruse de infrastructură; oraşele şi porturile

răsar din nimic la comanda lui; forţa de muncă este exploatată de peste tot, chiar şi din cătunele îndepărtate de al căror nume nu a auzit nimeni. Guvernele din atât de multe state au devenit simple instrumente ale voinţei lui, iar atunci când nu mai sunt dorite, sunt înlăturate[79].

NU DOAR UN SINGUR VIKTOR

UCRAINA, 2004

Este puţin înainte de miezul nopţii, într-o noapte rece de decembrie, în Las Vegas. O ploaie de confetti albe şi portocalii cade deasupra unui ring de box, la hotelul Mandalay Bay. Lupta s-a sfârşit. Cu braţele ridicate şi centura de campion mondial în jurul taliei, învingătorul face turul ringului. I se dă un microfon, iar campionul rosteşte un discurs:

> Vreau să le mulţumesc foarte mult tuturor celor din Ucraina care luptă pentru democraţie, care luptă pentru viitor, pentru viitorul nostru şi al copiilor noştri.[80]

Boxerul nu era un oarecare. Data era 11 decembrie 2004, iar eşarfa portocalie ce a fluturat la şortul boxerului până la victorie avea o puternică semnificaţie revoluţionară. Noul campion mondial la categoria grea era Vitali Kliciko. În faţa publicului care îl urmărea din toată lumea, boxerul a dedicat victoria sa paşnicei mişcări prodemocraţie care îi cuprinsese ţara.

Departe, la Kiev, în capitala Ucrainei, mii de protestatari rezistau pentru a treia săptămână în tabăra lor

---

[79] Toer, Pramoedya Ananta, *My Apologies, in the Name of Experience*, trad. Alex G. Bardsley, *Indonesia*, vol. 61, aprilie 1996, p. 5.

[80] www.youtube.com/watch?v=S85onNzmd7s, accesat pe 10.07.2011.

din Piaţa Independenţei. Chiar dacă temperaturile coborâseră mult sub pragul îngheţului, studenţii, muncitorii, pensionarii şi familiile întregi care se aflau acolo nu aveau de gând să cedeze. Jumătatea lui decembrie 2004 a fost o etapă crucială în evenimentul atât de important care avea să devină cunoscut drept Revoluţia Portocalie din Ucraina. După ce au forţat reluarea contestatelor alegeri prezidenţiale, protestatarii sperau că se apropie de obiectivul lor – instalarea unui conducător democratic ales, o nouă Constituţie şi victoria finală. Cum s-a realizat acest lucru şi ce s-a mai întâmplat cu revoluţia de atunci reiese din detaliile poveştii lui Vitali Kliciko.

S-a născut în 1971 în Kîrgîzstan, unde tatăl lui lucra în domeniul aeronautic. Ucraina industrializată, bogată în minereuri şi dens populată, era pe atunci o componentă importantă a Uniunii Sovietice. Familia Kliciko s-a tot mutat prin URSS, stabilindu-se permanent în republica natală doar după 1985. Stagnarea economică de la începutul anilor 1980 a afectat puternic nivelul de trai pe cuprinsul URSS. De la electricitate la pasta de dinţi, totul era raţionalizat. Şi totuşi, Ucraina a rămas mândria URSS-ului. Chiar şi după dezastrul nuclear de la Cernobîl, spre sfârşitul anilor 1980, Moscova făcea tot posibilul ca să păstreze un control politic strict asupra Kievului. Alte republici încercau să scape din lesa sovietică, dar mişcarea disidentă din Ucraina, Ruh, a apărut mai târziu şi a fost mult mai slabă decât grupurile similare din blocul estic.

În tinereţe, Kliciko a fost mai interesat de sport decât de politică. Cariera lui de kickboxer amator abia luase avânt, când parlamentul de la Kiev s-a declarat independent, în 1991. Independenţa Ucrainei a fost obţinută fără să se tragă practic nici un foc de armă.

Adevărul era că noii conducători ai ţării nu erau prea convingători nici ca luptători pentru libertate, nici ca democraţi. Foştii *aparatciki* ai Partidului Comunist s-au rebotezat în grabă reformişti şi adepţi ai economiei de piaţă. Alegerile, teoretic libere, erau măsluite, iar disidenţa redusă la tăcere. Moartea unui candidat la preşedinţie al opoziţiei, în 1999, nu a fost singura care a dus la rezultate convenabile din punct de vedere politic pentru regimul aflat la guvernare. Corupţia a devenit endemică. Libertatea presei şi independenţa justiţiei, problematice încă de la început, au fost compromise din ce în ce mai tare. Ca să înrăutăţească şi mai mult lucrurile, tranziţia la economia de piaţă a provocat şomaj, lipsuri şi inflaţie mai grave chiar decât în anii 1980.

Vitali Kliciko lupta mai departe. După ce s-a convertit la mult mai profitabilul box profesionist, luptătorul de categorie grea a intrat nu doar în posesia primului său titlu mondial, în 1999, ci şi a unui doctorat în domeniul sportului. Cum locuia şi se antrena la Hamburg, Kliciko a devenit vedetă şi în ţara lui natală, şi în cea de adopţie. Călătorind tot timpul între Germania şi Ucraina, fără îndoială că a observat diferenţele flagrante de cultură politică. În timp ce în Bundestag se succedau coaliţiile eficiente, în Ucraina, corupţia guvernanţilor creştea întruna. În 2002 au fost dezvăluite şi vânzările ilegale de armament către Irakul lui Saddam Hussein. Posesiuni importante ale statului în domeniul mineritului, al energiei şi al industriei militare au fost vândute la preţuri de nimic, cumpărătorii având adesea legături strânse şi cu crima organizată, şi cu personaje din sfera politicii care aranjau licitaţiile.

Pe acest fundal, actorii principali ai Revoluţiei Portocalii au ocupat centrul scenei. Atât Viktor Ianukovici, cât şi Viktor Iuşcenko ocupaseră deja funcţia de prim-

ministru atunci când au contestat alegerile prezidenţiale din 2004. Asemănările se opresc însă la prenumele celor doi. Ianukovici era un fost comunist, favorit al preşedintelui, îşi încheia mandatul şi avea la activ două condamnări penale din tinereţe. Iuşcenko, în schimb, era un fost bancher şi susţinător declarat al reformei democratice.

La fel ca la alegerile precedente, primul tur de scrutin a fost marcat de fraude masive. Televiziunea controlată de stat şi-a concentrat atenţia asupra lui Ianukovici şi a ignorat blocul reformist prooccidental condus de Iuşcenko, Ucraina Noastră. Votanţii opoziţiei au fost intimidaţi. Bugetarii, militarii şi studenţii au fost împinşi să voteze pentru Ianukovici. Sondajele la ieşirea de la urne au fost suprimate. Spre deosebire de alte alegeri desfăşurate în Ucraina însă, de data aceasta a apărut o rezistenţă prodemocratică vastă şi hotărâtă. Mişcarea a fost instigată şi organizată iniţial de gruparea politică de tineret Pora!, sprijinită de Ucraina Noastră.

Aşa cum era de aşteptat, Ianukovici şi preşedintele încă în exerciţiu au negat că ar şti ceva de neregularităţi la urne. Guvernul a luat de asemenea în râs ideea că otrăvirea ar fi stat la originea unei boli inexplicabile care l-a desfigurat pe Iuşcenko în campania electorală. Fraudele au fost şi mai neruşinate în cel de-al doilea tur de scrutin, între cei doi candidaţi principali. Încă dinainte ca presa controlată de guvern să-l declare pe Ianukovici învingător, personaje importante din Ucraina Noastră, printre care şi Vitali Kliciko, au chemat la demonstraţii de protest pentru contestarea alegerilor.

Pora! a ridicat o tabără de corturi în centrul Kievului şi a invitat toţi ucrainenii să se alăture protestului. Chiar dacă Piaţa Independenţei a fost centrul acţiunii, demonstraţiile nu s-au limitat la Kiev. Ucrainenii purtând

portocaliu, culoarea de campanie a mişcării Ucraina Noastră, s-au strâns în centrele oraşelor mai mici şi mai mari. În versiunea guvernului asupra evenimentelor au început să apară fisuri. Membri ai comisiilor din secţiile de votare au rupt tăcerea şi au dezvăluit că au fost modificate rezultatele. Ofiţeri de poliţie disidenţi au confirmat acuzaţiile. O parte a diplomaţilor străini la post în Ucraina au dezavuat regimul aflat la guvernare. Reporterii au început să transmită fără să mai ţină partea guvernului. În unele oraşe, autorităţile locale, aprobatoare, au pus la dispoziţia demonstranţilor toalete portabile, servicii de colectare a gunoiului şi ambulanţe.

Din fericire, nu a fost nevoie de îngrijiri medicale de urgenţă. Armata a înconjurat la un moment dat Piaţa Independenţei, dar responsabilii în poziţii cruciale în armată şi în serviciile secrete au luat partea demonstranţilor, aşa că protestele au rămas paşnice. Presiunile internaţionale făcute de SUA, de Consiliul Europei şi de statele învecinate membre UE au crescut. Meciul pentru titlul mondial al lui Kliciko a fost transmis de televiziune în toată Ucraina pe 11 decembrie, în aceeaşi zi în care a fost făcut public raportul toxicologic referitor la boala lui Iuşcenko: a confirmat că fusese otrăvit. Curtea Supremă a Ucrainei a anulat rezultatele alegerilor şi a fost fixată data unui nou scrutin. Kliciko a luat avionul spre casă, apărând la Kiev în uralele a 100 000 de protestatari.

Ucraina Noastră a dominat categoric alegerile reprogramate, iar Viktor Iuşcenko a devenit preşedinte. Momentul era istoric. Ucraina ratase revoluţiile populare izbucnite în 1989 în alte state foste comuniste precum Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria. După două decenii în care la conducere s-a aflat în mod abuziv o clică antidemocratică, de foşti comunişti, un candidat al opoziţiei câştiga preşedinţia. Mai important, sprijinul pe

care protestatarii portocalii l-au primit din partea justiţiei altfel părtaşă cu guvernul, precum şi din partea unor jurnalişti importanţi şi diplomaţi, sugera că sistemul autocratic îşi pierduse pentru totdeauna sprijinul.

Revoluţia Portocalie a fost în primul rând o reacţie populară la frauda electorală. Studiind-o însă din perspectiva efectelor pe termen lung, apar câteva puncte de vedere alternative. Diferitele zone ale societăţii ucrainene au tras, de-a lungul istoriei, în direcţii separate. Zonele din extremitatea vestică a ţării nu au fost sub controlul Rusiei înainte de 1945. Oamenii care trăiau la vest de Nipru vorbeau în general limba ucraineană, se mândreau cu o istorie a literaturii naţionaliste şi visau la o tradiţie de luptă pentru independenţa naţională.

Prin contrast, Ucraina de Est avea legături strânse şi vechi de secole cu Rusia continentală. Rusa este şi acum limba vorbită majoritar în estul Ucrainei. Ziarele şi opiniile ruseşti proliferează. Kremlinul, şi nu Bruxelles sau Washington, este aici „fratele cel mare" şi de încredere în politica externă. Un sondaj făcut în acelaşi an cu Revoluţia Portocalie, la 14 ani după destrămarea URSS, a arătat că 13% dintre ucraineni încă se considerau cetăţeni sovietici.[81]

Revoluţia Portocalie nu a fost însă doar o luptă între Ucraina de Est şi cea de Vest. Disputatele rezultate ale alegerilor au adus forţe puternice din Europa de Est şi de Vest în pragul conflictului. În anii care au precedat Revoluţia Portocalie au izbucnit o serie de revolte în pseudodemocraţiile-satelit ale Rusiei. Serbia l-a înlăturat de la putere pe Slobodan Miloşevici în 2000. În Georgia, în 2003, Revoluţia Rozelor l-a înlăturat pe neaşteptate de la

[81] Garton Ash, Timothy, *Facts are Subversive: Political Writings from a Decade Without a Name*, Yale University Press (New Haven, 2010), p. 29.

putere pe preşedintele prorus Eduard Şevardnadze. În mai 2004, cu şase luni înainte de Revoluţia Portocalie, ucrainenii văzuseră cum Uniunea Europeană acceptase în profitabilul ei club trei republici foste sovietice şi cinci ţări din fostul bloc estic.

Vecinii ruşi aveau toate motivele să se teamă de victoria mişcării Ucraina Noastră. Viktor Iuşcenko era un susţinător neobosit al aderării la Uniunea Europeană şi la NATO. După ce şi-a văzut statutul diminuat în timpul haoticelor schimbări postcomuniste din anii 1990, Rusia reîncepuse acum, sub Vladimir Putin, să-şi mărească influenţa economică şi diplomatică. Extrem de sensibil la orice provocare la adresa influenţei regionale a Rusiei, Putin şi-a exprimat în repetate rânduri sprijinul pentru oponentul lui Iuşcenko în campania electorală. Ianukovici i-a întors favorul şi a făcut o vizită la Moscova, ca să apară alături de preşedintele Rusiei în imagini difuzate apoi în toată Ucraina.

Imaginea unei Ucraine solidare cu Moscova era pe placul multor ucraineni din Est. Li se spunea că victoria lui Ianukovici avea să însemne legături mai strânse cu Kremlinul şi recunoaşterea oficială a limbii ruse. Ucraina Noastră a fost acuzată de primirea de ajutoare ilegale din străinătate. Boris Berezovski, miliardarul rus disident aflat în exil, a fost acuzat că ar fi finanţat campania lui Iuşcenko. Acuzaţii similare au fost aduse fundaţiei filantropice controlate de miliardarul american George Soros.

Indiferent care ar fi adevărul din spatele protestelor Revoluţiei Portocalii, lucrurile aveau să cunoască o răsturnare spectaculoasă. Viktor Ianukovici, cel gonit de protestatari, a fost ales preşedinte în 2010; fostul lui rival, Iuşcenko, a ieşit abia pe locul al treilea. Ianukovici pare să fi trecut şi el peste fostele lui opinii proruse, declarându-şi

în august 2011, pentru publicaţia *The Wall Street Journal*, intenţia de a conduce ţara în Uniunea Europeană.[82] Iulia Timoşenko, figură centrală a mişcării portocalii, care a obţinut un foarte strâns loc doi în bătălia din 2010 pentru preşedinţie, a suferit o cădere şi mai brutală. La sfârşitul lui 2011, după un proces criticat de observatorii străini pentru caracterul lui profund politic, a fost condamnată la închisoare pentru presupuse abuzuri în funcţie în perioada în care a fost prim-ministru, condamnare care i-a blocat o eventuală candidatură la preşedinţie în 2012. Până şi cariera muzicală a cântăreţei Ruslana, fostă grevistă a foamei în timpul Revoluţiei Portocalii, este în derivă. Dizolvarea mişcării de protest odinioară unită pare aproape completă.

Singura poveste de succes politic a revoluţionarilor portocalii pare să fie cea a lui Vitali Kliciko. El a pierdut la mustaţă alegerile din 2006 la primăria Kievului, dar partidul pe care l-a fondat atunci, Alianţa Democratică pentru Reformă, a obţinut rezultate bune în alegerile municipale din 2010. În vârstă de doar 40 de ani, Kliciko a mai găsit timp în 2011 şi să-şi apere cu succes titlul de campion mondial la box.

Revoluţia Portocalie a fost prezentată ca un 1989 al Ucrainei: o întârziată „întoarcere în sânul Europei". Fără pretenţia de a prevedea viitorul, victoria democraţiei s-a dovedit a fi o sabie cu două tăişuri. Procesul şi detenţia Iuliei Timoşenko au ridicat noi semne de întrebare privind starea libertăţii presei şi a independenţei justiţiei.[83] Cu opoziţia astfel restricţionată şi cu speranţele Revoluţiei Portocalii atât de amarnic înşelate, este foarte probabilă o

---

[82] Wall Street Journal, http://online.wsj.com/article/SB10001424053111903461304576246722091581381.html, accesat pe 10.11.2011.

[83] Menon, Rajan; Motyl, Alexander, „Hope Fades for Ukraine", 2011. *Foreign Affairs*; vol. 90, nr. 6, pp.137–148.

reizbucnire a protestelor înainte ca ucrainenii să se poată gândi la un sistem politic dedicat cu adevărat puterii poporului. În 2012, ţara va intra din nou în lumina reflectoarelor: Ucraina va găzdui şi alegeri parlamentare şi Campionatul European de Fotbal. Indiferent dacă în prim-plan se va afla unul dintre cei doi Viktor ori Vitali Kliciko, sau dacă vom asista la o revenire a protestelor populare, un lucru este cert: toţi ochii sunt îndreptaţi asupra Ucrainei, atât din partea Rusiei, cât şi a restului lumii.

AMINTIRI DIN VIITOR

Ce rezultate obţin cetăţenii chinezi atunci când tastează – caracterele chinezeşti pentru revoluţie – într-un motor de căutare? Controlul guvernului asupra internetului este de aşa natură încât nu pot să apară decât anumite evenimente istorice aprobate: protestul original şi bine sterilizat din 1919 din piaţa Tiananmen, de exemplu. Vor lipsi orice referiri la protestul prodemocraţie care s-a desfăşurat în acelaşi loc 80 de ani mai târziu, relatări critice ale revoltelor etnicilor tibetani şi uiguri din ultimii ani sau ale violenţelor care au zguduit pentru scurt timp Guangdong, în 2011.

Cenzura de acest tip nu se reduce la China. Fiecare guvern de pe planetă ia decizii similare despre ce aspecte ale istoriei se învaţă în şcoli sau ce personaje istorice sunt sărbătorite. La fel, fiecare ţară ignoră poveştile mai puţin atrăgătoare: foametea, purificarea etnică, erorile guvernului sau corupţia. Referirile la atrocităţi sunt scoase din manualele de istorie sau sunt „cosmetizate”. Studiile academice şi atenţia editurilor se concentrează pe anumite detalii ale anumitor evenimente, atent alese.

Acest capitol îşi propune să accentueze importanţa tectonică a revoluţiilor pentru crearea şi refacerea

memoriei culturale. Activităţile revoluţionare nu au drept efect doar înlăturarea conducătorilor tiranici sau reforma politică imediată. Ele trimit prin istorie ecouri ce suferă deseori reinterpretări radicale, odată cu trecerea timpului şi a contextului politic predominant. În cazul oricărei revoluţii, felul în care şi-o aminteşte publicul va influenţa puternic efectele ei pe termen lung; un proces care, n-ar trebui să uităm, nu se limitează la cuvântul scris. Guvernele nu pot face mare lucru ca să cenzureze obiceiurile şi ideile vieţii de zi cu zi, care pot păstra şi ele mărturia unui eveniment, la fel de bine ca orice carte. Poezioarele pentru copii pot fi interpretate ca folclor, sintaxa şi vocabularul, ca rit şi ritual. Chiar şi atitudinea faţă de trecerea timpului şi credinţele personale cu privire la ce se află dincolo de viaţă pot avea la bază eşafodajul memoriei colective şi al ideilor reciclate.

Revoluţionarii din trecut pot provoca reacţii ce se fac simţite şi la secole întregi după ce propriile lor vieţi s-au încheiat. Distanţa în timp între o revoluţie străveche şi interpretarea ei de către lumea contemporană duce la probleme serioase. Lipsa unor informaţii directe despre rebelul evreu din secolul al II-lea Shimon Bar Kozeba, de exemplu, a permis ca nuanţe politice moderne, sioniste, să fie proiectate înapoi în timp asupra evenimentului. La fel se poate întâmpla şi când perioada dintre o revoltă şi celebrarea ei este relativ scurtă. Lupta sectară din Irlanda sfârşitului de secol XIX a contribuit mult la mascarea mai vechiului statut de eveniment unificator al rebeliunii din 1798.

Dintre toarte revoluţiile, evenimentele petrecute în 1789–1799 în Franţa sunt probabil cele mai cunoscute. Vreme de peste două secole, poveştile acelei perioade au fost fără încetare remodelate. Acţiunea şi reacţiunea continuă să fie analizate, motivele sunt încă disecate.

Intelectualii conservatori şi radicali din multe ţări proiectează unii asupra altora eroii şi dramele evenimentului, ordinea fiind schimbată în funcţie de maşinaţiunile politice la ordinea zilei. Abdelmajid Hannoum, scriind despre o revoltă din Algeria secolului al XIX-lea, afirma că relatările nu prezintă de fapt adevărul, ci doar „ceea ce agenţii coloniali, soldaţii, politicienii, administratorii şi coloniştii credeau că s-a întâmplat”.[84]

Astăzi, explozia consumului de presă şi hiperactivitatea tehnologiei comunicaţiilor asociată cu aceasta au schimbat modul în care revoluţiile sunt relatate şi păstrate în memorie. Rareori există o singură versiune asupra evenimentelor. Alfabetizarea în masă şi costul redus al comunicaţiilor înseamnă că, în cazul oricărui conflict, fiecare dintre părţi îşi poate prezenta povestea în faţa unui public global. În fiecare zi este strânsă o cantitate gigantică de informaţii, ce depăşeşte cu mult marile biblioteci ale omenirii, despre un număr uriaş de întâmplări din toate colţurile lumii. Istoricii care au studiat *bagaudae*, o vastă, dar vag consemnată revoltă din Galia romană a secolului al IV-lea, s-au confruntat cu contrariul: lipsa surselor de încredere a îngreunat înţelegerea şi a alterat interpretările ulterioare ale unui eveniment important.

Odată cu noile posibilităţi atât de minunate vin însă şi noile provocări. Organul de cenzură al Partidului Comunist Chinez a anunţat în 2011 restricţii suplimentare privind textele, scenariile şi chiar conţinutul concursurilor televizate. În alte părţi, cantitatea prea mare de informaţie va face ca interpretarea viitoare a evenimentelor contemporane să fie la fel de dificilă şi de nuanţată ca încercarea de a oferi o versiune modernă asupra revoltei

---

[84] Hannoum, A., *Violent Modernity: France in Algeria*, Harvard University Press (Boston, 2010), p. 95.

bagaudae. În pofida epocii informaţiei şi, din anumite puncte de vedere chiar din cauza ei, modul în care ne amintim istoria se bazează încă într-o măsură neaşteptat de mare pe presupuneri şi reconstrucţii imaginare.

S-A NĂSCUT O STEA

REVOLTA EVREIASCĂ DIN 132–136 d.Hr.

La Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite, discursurile rostite de revoluţionarii planetei au reprezentat întotdeauna o pată de culoare în cadrul procedurilor deseori plicticoase. În 1964, un „Che” Guevara în uniformă kaki şi cu bocanci militari şi-a încheiat tirada antiimperialistă cu exclamaţia: „Patria sau moartea!”. Fostul preşedinte sandinist din Nicaragua, Daniel Ortega, a preluat în 1987 ştafeta înfierării politicii externe a SUA. La al doilea mandat al său, 20 de ani mai târziu, a repetat isprava, identificând aceleaşi probleme. Muammar al-Gaddafi a acoperit, în discursul lui din 2009, o gamă variată de teorii ale conspiraţiei: autoproclamatul *Ghid al Revoluţiei Libiene* a dezvăluit totul, de la originea gripei porcine până la identitatea asasinului lui Kennedy.

Când şi-a rostit propriul discurs la ONU, în 1947, David Ben-Gurion trecuse deja prin multe experienţe: fusese sionist, marxist, avocat, soldat britanic. La momentul respectiv însă, Ben-Gurion vorbea în primul rând ca un revoluţionar ce aspira la întemeierea viitorului stat Israel, pe care avea să-l conducă. Poate părea surprinzător că acest părinte fondator a adoptat un ton conciliant, fără ca discursul lui să sugereze în vreun fel viitorul tulbure pe care avea să îl cunoască Orientul Mijlociu:

> Nu avem nici un conflict cu poporul arab. Dimpotrivă, nutrim convingerea profundă că, istoric

vorbind, interesele şi aspiraţiile poporului evreu şi ale celui arab sunt compatibile şi complementare.

Vocea lui Ben-Gurion vorbeşte, desigur, dintr-o altă epocă. Mai era un an până când tot el avea să proclame independenţa statului Israel, iar conceptul era departe de a fi universal acceptat. Arabii rămâneau o dominantă demografică în Palestina. Imperiile britanic şi francez deţineau încă atât controlul politic, cât şi pe cel militar efectiv asupra întregii regiuni. În anii ce au urmat, Ben-Gurion a reuşit să contureze o patrie a evreilor, aşa cum nimeni n-ar fi crezut. În sângerosul război israeliano-arab din 1948–1949, el şi-a condus tinerii conaţionali împotriva armatelor reunite ale britanicilor, Egiptului, Arabiei Saudite, Siriei şi Transiordaniei. Mii de palestinieni au fost forţaţi să plece în exil, şi străvechiul vis al „Tărâmului Făgăduinţei” s-a materializat: o revoluţie, după orice definiţie posibilă.

De unde a venit această forţă călăuzitoare a naţiunii israeliene? Un răspuns poate fi găsit într-o insurecţie străveche, petrecută pe aceleaşi pământuri. În secolul al II-lea d.Hr., populaţia evreiască din Palestina s-a ridicat împotriva stăpânitorilor romani. Chiar dacă reprimarea rebelilor a fost sângeroasă, de durată şi pe scară mare, nu sunt importante atât detaliile revoltei lui Bar Kokhba, cât modul în care protagoniştii ei au fost mitologizaţi. Chiar şi astăzi, legenda conducătorului rebel ucis şi-a păstrat relevanţa pentru israelieni, pentru palestinieni şi pentru bucata de pământ pe care şi-o dispută în estul Mediteranei.

Shimon Bar Kozeba a fost conducătorul răscoalei. Scrieri recent descoperite au permis strângerea unor informaţii sumare despre originile şi motivele lui. Kozeba avea pregătire militară, îşi spunea „prinţ” (*Nasi*) şi era un om sfânt: el îşi îndemna oamenii să respecte sărbătorile şi

practicile religioase, cum era sabatul evreiesc. Kozeba şi-a asumat o sarcină copleşitoare, atunci când a înfruntat Imperiul Roman. Acesta se întindea la sud până în Africa, la vest până în Iberia natală a împăratului Hadrian, la est până la Bagdad, iar la nord până în Germania şi Britannia (cele mai faimoase dintre fortificaţiile împăratului Hadrian traversează încă nordul Angliei). Palestina servea drept punte importantă între centrul mediteraneean al Imperiului Roman şi marginea principalului rival al Romei: Imperiul Persan.

Iudaismul din acea epocă era în sine greu de recunoscut. Distrugerea celui de-al Doilea Templu din Ierusalim, cu aproximativ 60 de ani înainte ca Bar Kozeba să ridice armele, deschisese o perioadă de persecuţii religioase din partea romanilor. În secolul al II-lea, iudaismul era încă relativ tânăr, iar practicile acceptate şi textele sacre erau într-o fază timpurie a evoluţiei lor. Era „o religie a mesajelor radicale răspândite de predicatori itineranţi”.[85] Acestea erau deseori diferite de la un oraş la altul, de la un adept la altul. Câteva sute de ani după moartea propriului lor Mesia, de exemplu, creştinii au rămas o sectă evreiască. Şi nu era singura. Sub umbrela iudaismului existau o multitudine de sisteme de credinţă diferite.

La izbucnirea ei, revolta lui Bar Kozeba a fost însă în primul rând o revoltă religioasă, unindu-i pe evreii din provincia Iudeea împotriva nedreptăţilor atribuite romanilor. Cea mai importantă dintre acestea era scoaterea în afara legii a circumciziei, tradiţie importantă şi deja străveche în secolul al II-lea d.Hr. În plus, împăratul Hadrian ordonase reconstrucţia Ierusalimului după

[85] Faulkner, Neil, „Hadrian and the Limits of Empire”, publicat în *History Today*, august 2008.

modelul oraşelor romane. Lucrările au afectat locuri sacre ale iudaismului şi au stârnit multă furie.

Bar Kozeba a canalizat mânia populară, plănuind şi ducând un război de gherilă. Monedele bătute în teritoriile rebelilor au fost imprimate cu Steaua lui David şi cu numele conducătorului. Scrisorile rămase de la conducător arată că ostilităţile au durat aproape patru ani. Faptul că rebelii au capturat la un moment dat Ierusalimul este contestat, dar numărul mare de soldaţi romani aduşi în Palestina de pe tot cuprinsul Imperiului sugerează că rezistenţa evreilor trebuie să fi fost bine organizată. Nu se ştie ce soartă a avut până la urmă conducătorul rebel Shimon Bar Kozeba, dar cert este că în final rebeliunea a fost învinsă. Locul anihilării finale a fost fortul Betar, la sud-vest de Ierusalim, probabil spre sfârşitul anului 135.

Inevitabilele represalii romane s-au concentrat în Iudeea. Măsurile punitive au inclus interzicerea accesului evreilor în Ierusalim şi interzicerea în continuare a circumciziei. Astfel de represalii nu reprezentau o noutate. În timpul unei rebeliuni foarte răspândite ce avusese loc în secolul precedent (Marea Revoltă din 66 d.Hr.), un grup de evrei cunoscuţi ca zeloţi au contestat fără succes dominaţia romană asupra Iudeei. Rezultatul a fost lichidarea lor până la ultimul la fortăreaţa Masada şi, după cum am menţionat deja, distrugerea locului sfânt al celui de-al Doilea Templu. În perioada în care a trăit Bar Kozeba, o altă răscoală violentă a izbucnit în comunităţile evreieşti din diaspora. Chiar dacă iniţial a avut loc în Cipru, Egipt şi în alte părţi, ultimul act al celui de-al doilea război evreo-roman s-a desfăşurat în Iudeea, în 116 d.Hr. Toate aceste evenimente au fost influenţate de legendele străvechi ale Maccabeilor, rebelii evrei care au înlăturat guvernarea siriană în 168 î.Hr., dar au căzut ei înşişi victime invaziei romane.

Nu toată Palestina a sărit în sprijinul revoltei lui Bar Kozeba. La nord de Iudeea, Galileea era mai puţin omogen evreiască. Populaţia ei nu s-a alăturat revoltei într-o proporţie semnificativă, aşadar a fost scutită de exterminarea generală prin care avea să treacă Iudeea. Ca urmare a tuturor acestora, în Galileea au apărut influentele centre de învăţătură şi mare parte din tradiţia rabinică modernă. Părerile acelor rabini erau aproape toate negative, cronicile de mai târziu referindu-se la răscoala lui Bar Kozeba ca la un eveniment dezastruos şi prostesc.

În zorii secolului XX însă, lumina în care îl vedeau evreii pe Bar Kozeba s-a schimbat. Sionişti ca Theodor Herzl şi Chaim Weizmann căutau să înfiinţeze un stat în care evreii din toată lumea să fie în siguranţă. Urmărirea acestui ţel a dus la o reevaluare a istoriei evreieşti şi la o adevărată explozie a literaturii pe teme sioniste. Perspectiva asupra străvechii revolte împotriva persecuţiei romane s-a schimbat. Atacul lui Kozeba asupra conducătorilor lui romani a ajuns să fie descris ca un act eroic. Au apărut romane şi folclor pe acest subiect. Scrierea obişnuită a numelui rebelului, Bar Kozeba, a fost schimbată în Bar Kokhba. O schimbare subtilă în aparenţă, ce includea însă lauda adusă mai demult rebelului de către rabinul martir Aqiva, că ar fi „steaua ce s-a desprins din Iacob”.[86]

După independenţa din 1948, luptele pe care le-au purtat Ben-Gurion şi Israelul s-au intensificat. Au fost câştigate câteva războaie, în toată puterea cuvântului, cu vecinii arabi. Acestea au inclus Războiul de Şase Zile din

[86] Zerubavel, Yael, „Bar Kokhba’s Image in Modern Israeli Culture”, în *The Bar Kokhba War Reconsidered: New Perspectives on the Second Jewish Revolt*, Ed. Schäfer, Peter, Paul Mohr Verlag (Tübingen, 2003), p. 281.

1967, Războiul de Yom Kippur din 1973 şi o invazie a sudului Libanului în 1978. Ce model istoric putea fi mai bun pentru o ţară mică, asediată militar, decât un luptător rebel pios şi hotărât? Cu toată lipsa de informaţii reale referitoare la viaţa lui, un erou idealizat, pe nume Simon Bar Kokhba, a început să apară în cântecele populare şi în programele de şcoală primară. Până şi israelienii laici au ajuns să celebreze revolta, prin sărbătoarea naţională anuală Lag Ba-Omer, pe care tradiţia evreiască modernă o leagă de revolta lui Bar Kokhba.

Pe 11 mai 1982, legenda lui Bar Kokhba şi-a completat parcursul în conştiinţa publicului. Prim-ministrul israelian Menahem Begin a asistat la ceremonia de reînhumare a unor oseminte descoperite într-o peşteră din Iudeea şi pe care arheologii le legaseră de revoltă. Simetriile istorice prezente în acest scenariu sunt prea ispititoare ca să fie ignorate. Begin însuşi era un fost rebel, un contemporan al lui Ben-Gurion cu vederi mai extremiste. El condusese grupul sionist Irgun într-o campanie de violenţe împotriva conducerii britanice a Palestinei, în 1944. Mai mult, înainte de aceasta făcuse parte din mişcarea sionistă radicală de tineret Betar, care şi-a luat numele de la ultima fortăreaţă a lui Bar Kokhba.

În toamna anului 2011, o triadă de discursuri rostite în faţa Adunării Generale a ONU vestea posibilitatea unor evoluţii noi, revoluţionare în Orientul Mijlociu. După ce s-a adresat diplomaţilor prezenţi, liderul palestinian Mahmoud Abbas a înaintat secretarului general cererea oficială pentru recunoaşterea unui stat palestinian independent. După ce l-a ascultat pe preşedintele american Barack Obama criticând mişcarea, prim-ministrul israelian Benjamin Netanyahu a urcat la tribună, încheindu-şi discursul cu vorbe conciliante, asemănătoare celor rostite de predecesorul lui, Ben-Gurion, cu 65 de ani în urmă:

> Domnule preşedinte Abbas, vă întind mâna – mâna Israelului – în semn de pace. Sper că veţi întoarce gestul. Suntem amândoi fiii lui Abraham. Poporul meu îl numeşte Avraam, poporul dumitale îi spune Ibrahim. Avem acelaşi strămoş, trăim pe aceleaşi pământuri. Destinele noastre sunt strâns legate.

Acest destin va fi ori unul de pace durabilă şi fără precedent, ori o continuare a vărsării de sânge, a revoltei şi a intoleranţei religioase; un drum puternic influenţat de legenda durabilă a lui Bar Kokhba. Să sperăm că oamenii din străvechea Ţară Sfântă, care din punct de vedere istoric se numeşte *şi* Palestina, *şi* Israel, vor alege calea mai puţin bătută.

NESUPUŞII

BAGAUDAE, SECOLELE AL IV-LEA ŞI AL V-LEA

„Un mic sat de gali imposibil de supus...” – acest început apare pe prima pagină a fiecărei ediţii din ultimii 60 de ani a populare reviste franco-belgiene de benzi desenate *Astérix*. Autorii ei de succes, Goscinny şi Uderzo, par să se amuze strecurând licenţe istorice care de care mai hilare. Scenariile bizare cu covoare magice şi poţiuni druidice sunt deseori mai apropiate de poveştile cu zâne decât de adevărata Galie antică. Şi totuşi apar cu regularitate personaje istorice reale, iar geografia este corectă. Armorica natală a lui Astérix, în care se trezeşte deseori un Iulius Caesar exasperat, a fost una dintre ultimele regiuni din Galia care a capitulat în faţa Romei.

Comicul bate monedă pe reputaţia de nesupuşi a locuitorilor de dată mai recentă ai străvechii Armorica (o zonă care se suprapune în linii mari cu regiunea Bretagne din zilele noastre). Revoluţia Franceză este probabil sursa

cea mai bătătoare la ochi pentru aceste stereotipuri, obişnuitele tendinţe spre grevă ale muncitorilor şi studenţilor francezi fiind o formă mai modernă de manifestare. Pe baza unei moşteniri celtice pe care o împart cu confraţii lor din Irlanda, Scoţia, Ţara Galilor, Galicia şi Cornwall, naţionaliştii bretoni îşi continuă campania pentru recunoaşterea politică, o luptă care uneori devine violentă. Câteodată, militantul spirit armorican a fost canalizat cu *prea mult* succes. În 1865, Napoleon al III-lea a ridicat un monument copleşitor în memoria conducătorului care i-a predat Galia lui Caesar după înfrângerea de la Alesia, în 52 î.Hr. Cinci ani mai târziu, împăratul a condus Franţa spre un dezastru militar asemănător, de data aceasta în faţa Prusiei.

Ideea unei proto-Franţe rebele are rădăcini adânci şi cât se poate de reale. În 387 î.Hr., barbarii din Galia au invadat şi au jefuit Roma. Ei au continuat raidurile de-a lungul coastelor Mediteranei, din fortăreţele lor din nord, până când Massalia (Provence în zilele noastre) a fost cucerită şi romanizată, în secolul al II-lea î.Hr. Armatele romane au deschis apoi drumuri militare spre nord, prin ţinuturile „galilor cu plete lungi”, extinzând cu ajutorul legiunilor influenţa culturală şi comercială a Romei până pe malurile Rinului. Cu toate acestea, triburi galice nesupuse au continuat să reziste incursiunilor în teritoriile lor. După o serie de campanii militare intense, Iulius Caesar l-a învins în cele din urmă pe eroul lui Napoleon al III-lea, Vercingetorix, în 52 î.Hr. Galia a fost temporar pacificată.

Au trecut sute de ani. Cum frontierele Galiei se aflau sub presiunea raidurilor tot mai îndrăzneţe ale barbarilor germanici, colonia din nord-vestul Imperiului Roman a început din nou să se agite. Triburile de alemani, franci şi saxoni făceau incursiuni tot mai dese, atacând marile şi

prosperele aşezări romano-galice. Greul l-au dus misiunile comerciale şi centrele tribale care fuseseră transformate în cei peste 300 de ani de dominaţie romană: oraşe ca Samarobriva (Amiens), Lugdunum (Lyon) şi Durocorturum (Reims). Reacţia societăţii galice, de-acum romanizată, a fost să conteste autoritatea centrală imperială. Galia a fost condusă de o succesiune de împăraţi galici, care se considerau încă romani, dar şi-au arogat dreptul de a strânge taxe şi de a organiza armate. Acest Imperiu Galic de scurtă durată a avut sprijinul limitat al unor regiuni din Britannia şi din Spania romană, dar s-a prăbuşit în 274 d.Hr.

Aici, în perioada ce a urmat aşa-zişilor împăraţi galici, pare să se afle una dintre cele mai ciudate surse ale reputaţiei de rebeli pe care aveau să o capete mai târziu francezii şi bretonii. Mai mulţi cronicari romani din anii 280 se referă la o amplă revoltă militară împotriva *Pax Romana* folosind termenul *bagaudae*. Sursele cu privire la originea rebelilor sunt însă vagi, iar concluziile par deseori contradictorii. Unele relatări dau vina pe „agricultori”, „ţărani”, „bandiţi rurali” şi „ciobani”.[87] Altele sugerează existenţa cavaleriei.[88]

Conducătorul revoltei, Amandus, apare pe monede ca „Imperator Caesar Gaius Amandus Pius Felix Augustus”, sugerând intenţia de a se prezenta ca un împărat legitim în faţa armatelor de la graniţele de pe Rin, în absenţa temporară a autorităţii imperiale centrale.[89] Aproape singurul element cert pe care ni-l furnizează cronicile

---

[87] Van Dam, Raymond, *Leadership and Community in Late Antique Gaul*, University of California Press (Berkeley, 1985), p. 30.

[88] Rubin, Zeev*, Mass Movements in Late Antiquity – Appearance and Realities. Leaders and Masses in the Roman World: Studies in Honor*, Ed. I. Malkin şi Z.W. Rubinsohn, Brill (New York, 1995), p. 135.

vremii despre misterioasele *bagaudae* este că ameninţarea lor a făcut necesară instalarea unui „Împărat al Imperiului Roman de Apus”. Maximian a condus alături de Diocleţian, reuşind în cele din urmă să pună capăt tulburărilor şi să restabilească în Galia o pace relativă – şi pretabilă la strângerea de taxe.

Prima parte a secolului al V-lea încâlceşte şi mai mult concepţiile privitoare la *bagaudae*. Referinţele reapar, prin sursele romane, dar imaginea generală oferită este tot mai nesatisfăcătoare. De data aceasta, conducătorii au opus rezistenţă Imperiului Roman o perioadă mai lungă şi până în regiuni îndepărtate ca Armorica şi Tarraconensis, aceasta din urmă aflată în Hispania romană (astăzi Tarragona, în Spania). Etimologia cuvântului *bagaudae* sugerează origini celtice. Totuşi, aplicarea lui pe scară largă la orice revoltă a galilor împotriva stăpânirii romane la sfârşitul secolului al III-lea şi de-a lungul secolului al V-lea, împreună cu latinizarea numelor conducătorilor lor şi cu relatările despre prezenţa printre rebeli a unor legionari dezertori sugerează că nemulţumirea populară trebuie să fi fost suficient de mare şi printre nativii romanizaţi pentru ca aceştia să participe şi ei.

Istoricii contemporani au fost aşadar lăsaţi să-şi proiecteze propriile idei pe o pânză în general albă. Scriind însă dintr-o Europă autocratică unde se simţea încă freamătul revoluţiilor liberale eşuate din 1848, Theodor Mommsen a prezentat *bagaudae* ca fiind o *jacquerie*, o adunătură de ţărani violenţi, cu preocupări ce frizau tâlhăria.[90] Reflectând limbajul Războiului Rece de la

[89] Potter, David S., *The Roman Empire at Bay: AD 180–395*, Routledge (New York, 2004), p. 281.

[90] Mommsen, Theodor, *A History of Rome under the Emperors*, Routledge (Londra, 1995), p. 354.

începutul anilor 1950, perioadă în care a trăit, istoricul marxist anglo-irlandez E.A. Thompson a perceput *bagaudae* ca fiind, de fapt, „clasele exploatate” care sufereau din cauza taxelor şi a altor „opresiuni” nespecificate.[91] Ceva mai multă încredere poate fi acordată observaţiilor mai puţin influenţate ideologic. În 1985, Raymond Van Dam a legat fenomenul de resentimentele triburilor germanice răspândite în Galia şi de creşterea puterii primilor episcopi creştini.[92] De fapt, singurul punct asupra căruia par să fie cu toţii de acord este precaritatea surselor originale.

Pe lângă crearea imaginii de revoltă împotriva stăpânirii, cititorul s-ar putea întreba, pe bună dreptate, ce importanţă au aceste *bagaudae*? Răspunsul stă în felul în care revolta lor se integrează în imaginea mai largă a tulburărilor produse în Imperiul Roman începând cu anul 250 d.Hr. Acţiunea rebelilor, despre care putem presupune că a izbucnit în Galia armoricană, dar ale cărei detalii rămân învăluite în mister, a fost doar un segment al crizei generale cu care s-a confruntat civilizaţia romană la sfârşitul secolului al III-lea. Împăraţi uzurpatori apăreau unul după altul din facţiunile concurente din cadrul armatei şi al elitelor politice din diverse părţi ale Imperiului. Creştinismul scăpase de eticheta de erezie şi începea să câştige elitele Romei. Triburile germanice şi persane şi-au sporit puterea şi ameninţau graniţele imperiale. Înfrângerile repetate ale legiunilor romane în Germania Magna, în combinaţie cu ravagiile făcute de molime, au destrămat imperiul în trei părţi, dintre care Imperiul Galic se afla în extremitatea vestică.

---

[91] Thompson, E.A., „Peasant Revolts in Late Roman Gaul and Spain”, *Past & Present*, nr. 2, 1952, p. 354.

[92] Van Dam, p. 38.

Nu doar vajnicii *bagaudae* din Armorica şi Tarragona s-au unit ca să înfrunte stăpânii romani în această lungă perioadă de declin al influenţei imperiale. De la sfârşitul secolului al III-lea, revoltele s-au ţinut lanţ în tot imperiul, concertate cu alunecarea treptată a controlului imperial spre partea răsăriteană. *Circumcelliones*, sau agoniştii, au fost echivalentul nord-african al *bagaudae*, o sectă creştină extremistă care voia eliminarea sclaviei şi îşi căuta propriul martiriu prin luptă violentă. Vizigoţii care se stabiliseră în sudul Galiei s-au răsculat şi au dus un război îndelungat împotriva forţelor romane, la sfârşitul secolului al IV-lea. Acestor ameninţări reprezentate de revoltele interne li se alătura pericolul continuu de uzurpare din partea pretendenţilor la tronul imperial, apăruţi de obicei din rândurile militarilor. Forţele barbarilor deveneau din ce în ce mai puternice, până când vizigoţii au asediat cu succes Roma, în 410 d.Hr. 50 de ani mai târziu le-au urmat vandalii. Această serie de evenimente dezastruoase s-a sfârşit doar odată cu prăbuşirea finală a autorităţii romane în Imperiul de Apus, în secolul al V-lea.

Iar explicarea cauzelor a devenit o obsesie pentru istoricii de profesie. Diversitatea explicaţiilor pentru *bagaudae* nu este decât o picătură în oceanul istoriografic, în comparaţie, de exemplu, cu nenumăratele presupuse cauze ale transferului constant spre est al autorităţii romane până la apariţia „celei de-a doua Rome”, Constantinopol. Prin urmare, nu este un subiect uşor de abordat, fiind greu să mai adaugi ceva nou. În spaţiul limitat oferit de această carte, este suficient să observăm că *bagaudae* se integrează într-o perioadă de revolte populare susţinute, inclusă la rândul ei în seria de evenimente ce au marcat sfârşitul Imperiului Roman de Apus. Dată fiind precaritatea izvoarelor istorice privitoare la această lume străveche, nu avem parte de luxul de a

cunoaşte motivaţiile rebelilor sau orice altceva în afară de numele câtorva conducători. Existenţa lor însă nu poate fi pusă la îndoială şi este importantă în sine pentru lumea noastră.

Bagaudae reprezintă oare dovada că revoluţiile izbucnesc în serii? Faptul că partea occidentală a Imperiului Roman s-a prăbuşit atât de repede după aceea ridică imediat întrebarea dacă există o legătură directă între revoltele localizate şi prăbuşirea generală a sistemului. Nu cumva „seriile" de revoluţii care au izbucnit în 2011 înseamnă mai mult decât căderea unor guverne naţionale şi a conducătorilor lor, semnalând prăbuşirea unui sistem mai larg? Dacă aşa stau lucrurile, întrebarea care urmează are două răspunsuri posibile: ce anume este pe cale să se prăbuşească, sistemul economic global sau ierarhiile geopolitice existente? Ambele sisteme supranaţionale au legături cu revoltele şi demonstraţiile din Orientul Mijlociu, din Europa şi din alte părţi ale lumii. Ambele s-au confruntat în acelaşi timp cu crize. Deocamdată este imposibil de răspuns. Este suficient că s-a pus întrebarea.

Puterea presei actuale este atât de mare, încât istoricii din viitor interesaţi de vremurile noastre nu vor întâmpina nici un fel de probleme de documentare. Dată fiind atenţia pe care a dat-o omenirea tulburărilor de acum, ei se vor confrunta cu o problemă cu totul diferită: mai exact, cum să izoleze vocile istorice credibile din noianul de fluxuri de ştiri, forumuri, materiale video, reportaje TV, interviuri, bloguri, prelegeri ale iniţiaţilor şi zvonistică pură. Moştenitorii lui Astérix au fost transportaţi în epoca modernă.

VENIN POPULAR

REVOLUŢIA FRANCEZĂ, 1789

Încercaţi pentru o clipă să vă imaginaţi lumea în care trăiţi fără următoarele: sistemul metric, votul universal, posibilitatea de a progresa în plan personal, egalitate, drepturile omului şi libertate religioasă. Este greu, nu-i aşa? Şi acestea sunt doar câteva exemple ale numeroaselor inovaţii filosofice, politice şi sociale aduse de procesul revoluţionar francez care a început în 1789 şi, potrivit unora, continuă la fel de intens şi în zilele noastre. Poate că alte revoluţii – sociale, economice, intelectuale, ştiinţifice sau politice – au avut o influenţă mai directă în conturarea diferitelor funcţii şi disfuncţii ale vieţii în secolul XXI[93]. Totuşi, fără evenimentele şi ideile puse în circulaţie de Revoluţia Franceză şi analizate apoi de generaţii întregi de istorici, teoreticieni şi politicieni, lumea de azi ar fi de nerecunoscut. Acelaşi lucru se poate spune despre vieţile celor care trăiesc astăzi într-o democraţie, vorbesc o limbă europeană, au studiat vreodată istoria, beneficiază de servicii sociale de stat sau sunt membri ai unui partid politic.

Explicaţiile pentru cufundarea Franţei în revoluţie îmbracă numeroase forme. În fiecare an, nenumăraţi elevi de liceu alcătuiesc, în tot atâtea referate, variaţiuni ale listei ingredientelor sociale explozive ce au dus la izbucnirea ei. Istoricii discută şi ei de multă vreme despre cauze, efecte şi semnificaţii. Rămâne discutabil dacă Revoluţia Franceză reprezintă cel mai important eveniment din istoria recentă, dar fără îndoială este cel mai intens studiat. De fapt, povestea scrierii istoriei poate fi spusă aproape în întregime prin intermediul interpreţilor iluştri care au lăsat relatări despre atacatorii *bastillards*, despre *jacobins* şi despre *brissotins*. Cu toată presupusa lor familiaritate, evenimentele care au dus la cea mai

[93] Cele mai importante dintre acestea sunt Reforma, Iluminismul, Revoluţia Industrială şi Revoluţia Americană. (n.a.).

dezonorantă prăbuşire de regim încă mai pot da naştere unor confuzii pricinuite de rapiditatea, profunzimea şi intensitatea lor. Din fericire, există un personaj a cărui umbră se întinde asupra întregii poveşti, de la primele nemulţumiri abia formulate până în zilele noastre.

Emmanuel-Joseph Sieyès s-a născut în 1748, într-o epocă în care populaţia Franţei lui natale creştea cu repeziciune. În adolescenţă, Sieyès trebuie să fi cunoscut bine urmările devastatoare pe care le-a avut înfrângerea militară suferită în faţa britanicilor, în Războiul de Şapte Ani. Poate că tatăl lui, colector de taxe şi impozite, vorbea despre starea jalnică în care acest conflict a adus finanţele regatului (este mai puţin probabil ca Honoré Sieyès să fi deplâns şi creşterile de taxe ce au urmat).

Emmanuel-Joseph s-a dedicat preoţiei, în pofida interesului activ pentru filosofia deseori eretică a Iluminismului. Mai târziu, ca secretar al episcopului de Tréguier, în Bretagne, el a intrat fără îndoială în contact cu nou îmbogăţita clasă de comercianţi din Nantes. Aceştia beneficiau de un avânt comercial care nu se limita la nord-vestul Franţei, ci era comun şi altor mari oraşe port, cum era Bordeaux. Alimentat de producţia de zahăr şi de rom de pe plantaţiile lucrate de sclavi în Caraibe, avansul susţinut pe scara socială al operatorilor acestui comerţ nu avea însă un echivalent şi în planul reprezentării politice. Ca membru al unui consiliu local format din oamenii importanţi ai locului, États de Bretagne, Sieyès a putut constata îndeaproape dificultăţile pe care le întâmpinau comercianţii bogaţi ca să-şi facă vocea politică auzită.

Transferul la Chartres în 1780 l-a adus cu un pas mai aproape de centrul parizian al politicii franceze. Sieyès nu avea cum să nu observe tensiunile pe care le-au adus creşterile puternice de preţuri la alimente de la jumătatea anilor 1780 sau modul în care noţiunile democratice cu

care soldaţii francezi se întorceau din America revoluţionară se infiltrau în societate. Înarmat cu ani de studiu în domeniul gândirii radicale şi încurajat de concesiile tactice făcute de Ludovic al XVI-lea prin consultarea societăţii în ansamblu – convocarea din 1788 a Stărilor Generale –, Sieyès a provocat un adevărat cutremur în cafenelele Parisului şi în presa clandestină cu teza sa *Ce este a Treia Stare?* El contesta o societate care refuză drepturile celui mai productiv segment al său (oamenii de rând), în timp ce bogătaşii care nu fac nimic (nobilimea şi înaltul cler) sunt scutiţi de taxe. De ce, se întreba autorul, aceştia din urmă trebuie să fie superiori celor dintâi în Stările Generale şi în societate, în ansamblul ei? Lucrarea s-a vândut ca pâinea caldă.

Jacques Necker era cel mai recent intrat în cercul de miniştri ai regelui. În ciuda eforturilor lui de a face pe plac celei de-a Treia Stări din titlul broşurii şi susţinătorilor acesteia, prin creşterea reprezentării, atitudinea lui Ludovic pendula între recunoaşterea vagă şi dispreţul flagrant. Într-o zi îi ignora pe noii deputaţi, în alta voia să li se adreseze. Cea de-a Treia Stare, din care făcea parte şi autorul – ales în pofida faptului că era eligibil pe listele nobilimii –, şi-a afirmat repede identitatea de adevărată reprezentantă a naţiunii. Ulterior s-a transformat în Adunare Naţională, respingând camerele decizionale separate ale nobililor şi clerului. Simpla mutare a scaunelor prin palat nu a reuşit să aplaneze însă evoluţiile dramatice care aveau loc dincolo de Versailles. Cum preţurile la alimente se apropiau de un prag istoric, orăşenii au făcut rost de arme de prin cazărmi, au format miliţii şi au „eliberat” depozitele de grâne. Într-un mod asemănător, ţăranii din sate au atacat violent simbolurile stăpânilor lor feudali sau monastici.

Veştile despre aceste evenimente au determinat Adunarea Naţională să se grăbească să declare sfârşitul privilegiilor nobililor, al dărilor bisericeşti şi al faimoaselor *lettres de cachet* (un sistem care îi permitea monarhului să conducă prin decrete). Cu toate că Sieyès votase împotriva acestei ultime decizii, el a condus opoziţia faţă de riposta regelui: concedierea lui Necker şi plasarea de trupe de jur împrejurul Parisului. Pe fondul zvonurilor despre comploturi ale aristocraţilor de a înfometa naţiunea şi despre influenţa străinătăţii asupra regelui (nu în ultimul rând a soţiei lui austriece, Maria Antoaneta), populaţia înveninată a atacat prima. Haosul şi paranoia din Paris au avut drept rezultat atacul disperat asupra închisorii Bastilia din capitală, violenţă pe care Sieyès şi Adunarea Naţională au dezaprobat-o iniţial. Incapacitatea armatei de a opune rezistenţă a transmis însă un semnal clar privind lipsa de putere a coroanei franceze. Atitudinea Adunării s-a schimbat rapid de la una de condamnare şi disperare la sărbătoare şi optimism. Forţele conservatoare au fugit din ţară, lăsându-l pe Ludovic să se întoarcă la Paris ca să-şi accepte înfrângerea, umilit, dar nu încă detronat.

Şi aşa s-a trezit Sieyès la confluenţa unui set remarcabil de forţe umane: înfrângerea în război, datoriile, tirania, taxele, foametea, violenţa. Acesta este tiparul cauzelor revoluţionare pe care Franţa l-a lăsat moştenire. Nu întâmplător Revoluţia Franceză este aproape de capul listei atunci când studenţii se apleacă pentru prima dată asupra conceptului istoric general. Printr-o combinaţie de scrieri istorice şi evenimente ulterioare, cele mai multe dintre revoluţiile ce au urmat ajung să fie văzute, cel puţin în parte, prin prisma pietrei de temelie din 1789. Titlurile capitolelor din această carte stau mărturie: fiecare dintre ele i s-ar potrivi bine Franţei. Lumea creată de Sieyès şi de Adunarea Naţională a dat naştere la rândul ei conceptului

istoric pe care se bazează această carte, şi anume că revoltele populare politice ar trebui să urmeze o cale mai puţin bătută, dar clar identificabilă, să fie prezentate şi cunoscute ca având un început clar, un punct culminant şi un final pe măsură.

Şi mai interesant este că tiparul francez poate fi aplicat şi în zilele noastre. Egiptul, de exemplu, nu a trecut recent printr-o revoluţie asemănătoare celei din Franţa? Răspunsul este „da” în *cele mai multe* privinţe. Mubarak joacă rolul monarhului absolut. Bătăile pentru pâine sunt comune ambelor scenarii. Telefoanele mobile, reţelele de socializare şi televiziunea prin satelit au rolul broşurilor şi cafenelelor de pe vremuri, oferind noi spaţii de discuţie. Chiar şi piaţa Tahrir, ocupată în repetate rânduri, poate fi privită ca o Bastilie din Cairo, transformată într-o specie nouă de „moment revoluţionar”, căutat acum cu aviditate de noile camere de filmat.

Simbolurile naţionale au fost şi ele la loc de cinste în rândul mulţimilor din Cairo, un semnal că acestea se considerau, la fel ca parizienii din 1789, reprezentanţii legitimi ai naţiunii. Asemănările sunt numeroase şi analiştii nu au pierdut ocazia să declare că în Egipt a avut loc o revoluţie. În unele cazuri, aceasta s-a întâmplat înainte ca loialiştii lui Mubarak să fie izgoniţi şi înainte chiar ca mulţimile, fumul şi focurile de armă să se împrăştie din piaţa Tahrir.

Cei care urmăresc cu aviditate evenimentele din Egipt şi din alte părţi ale lumii ar trebui să-şi aducă aminte că nici Bastilia în flăcări, nici îngenuncherea lui Ludovic al XVI-lea nu au însemnat un sfârşit clar şi convenabil al Revoluţiei Franceze. Chiar dacă au fost pe moment victorioşi, Sieyès, republicanismul francez şi puterea poporului aveau să mai îndure multe în anii următori. Abatele Sieyès a supravieţuit Terorii din 1793 şi 1794, dar

zeci de mii de oameni au sfârşit sub cuţitul ghilotinei, printre aceştia chiar Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta. Revoluţia a fost urmată de câteva conflicte sângeroase, printre care un război civil în Vendée şi o tentativă de recucerire a revoluţionarului Haiti.

Napoleon Bonaparte, ajutat personal de Sieyès, s-a autoproclamat împărat în 1804. El a impus stabilitate, a exportat violenţa revoluţionară în toată Europa, dar a limitat libertăţile civile pe plan intern. Încercări radicale de a le recupera s-au dezlănţuit de-a lungul secolului al XIX-lea. Reeditările majore din 1830, 1848 şi 1871 au avut toate false începuturi similare celor din 1789. Abia după 1880 şi-a făcut Revoluţia loc cu adevărat în conştiinţa naţională, fapt dovedit de adoptarea *Marseiezei* ca imn naţional şi de sărbătorirea Zilei Bastiliei.

Zilele şi imnurile naţionale nu sunt decât simple simboluri, care reprezintă mai degrabă ideile radicale ale Revoluţiei Franceze, şi nu evenimentele ei dramatice. De exemplu, ideea că legitimitatea unui guvern este dată de popor, şi nu de un zeu sau de un rege, era cu totul nouă la vremea respectivă. Controlul oamenilor asupra destinului lor personal şi al celui naţional, exemplificat de evoluţii precum noul calendar republican şi eliminarea forţată a bisericii din treburile statului, era un concept extrem de original în secolul al XVIII-lea. Cu siguranţă că nici una dintre aceste idei nu era complet necunoscută înainte de 1789. Revoluţia Franceză a contribuit însă mult la propagarea lor şi în afara elitelor literare şi educate, sădindu-le în minţile oamenilor de rând din Franţa, dar şi printre vecini, parteneri comerciali, republici-marionetă, duşmani cuceriţi şi colonii.

Cum este păstrată în memorie Revoluţia Franceză? Răspunsul cel mai la îndemână este: cu uşurinţă. Nici nu ne dăm seama probabil că nu trece practic nici o zi fără să

omagiem într-un fel sau altul câştigurile epocale pe care ni le-au adus Sieyès, contemporanii, succesorii şi imitatorii lui. Prin obsesia continuă faţă de 1789 pe care o manifestă ştiinţe ca istoria, filosofia ?i sociologiaşi sociologia[94], idealurile Revoluţiei au devenit temelia politică şi filosofică pe care se bazează multe dintre statele lumii şi cele mai importante mişcări sociale din istoria recentă a omenirii. Exemplele abundă şi la nivel înalt: „Declaraţia Drepturilor Omului" adoptată de ONU în 1951 s-a infiltrat în legislaţia naţională a celor mai multe state din Europa prin intermediul legilor UE. Ea s-a inspirat direct din „Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului"[95] din 1791.

Exemple de ecouri contemporane ale momentului 1789 nu sunt greu de identificat nici la nivel elementar. Alegerile, de exemplu, oferă oamenilor obişnuiţi şansa de a-şi trage la răspundere conducătorii. La un nivel filosofic şi mai elementar, democraţiile electorale le oferă cetăţenilor şansa de a-şi spune cuvântul despre cum vor să arate lumea lor. Legătura cu schimbările aduse de Revoluţia Franceză este incontestabilă.

Asumarea perfecţiunii modelului istoric s-a dovedit însă periculoasă. Prin interpretarea marxistă a Revoluţiei Franceze, bolşevicii şi maoiştii au extins conceptul până la dimensiuni sângeroase, în secolul XX. Cu toată originea lor nobilă, Spania (la începutul lui 2011) şi Grecia (în cea de-a doua parte a anului) au arătat că sistemele democratice electorale existente în zilele noastre sunt mai puţin sensibile la nevoile cetăţenilor decât şi-ar dori aceştia din urmă. Cu toate acestea, revoltele din Egipt şi din Orientul

---

[94] Se pare că Sieyès a fost primul care a folosit termenul de „sociologie". (n.a.).

[95] O altă capodoperă a lui Sieyès, care a contribuit la redactarea documentului. (n.a.).

Mijlociu au avut drept obiectiv organizarea de alegeri libere.

Căutarea unui abate Sieyès în piaţa Tahrir s-ar putea să ducă la fel de bine la găsirea unui Napoleon egiptean sau chiar a unui Stalin. Revoluţiile de tipul celei din 1789 se bazează pe violenţă la fel de mult ca şi pe găsirea unor lideri paşnici, având la dispoziţie legi luminate. După cum ar fi putut să observe şi Bonaparte însuşi, lumea nu este guvernată nici acum potrivit drepturilor universale ale cetăţenilor, ci printr-o combinaţie de violenţă, finanţe şi putere. Până când aceste forţe nu vor ajunge la un echilibru, soarta moştenirii lăsate de Revoluţia Franceză rămâne indecisă.

O ŞANSĂ RATATĂ

REBELIUNEA IRLANDEZĂ, 1798

Momentul cel mai izbitor din campania electorală pentru prezidenţialele din Irlanda din 2011 nu a avut legătură nici cu câştigătorul, şi nici măcar cu funcţia pusă în joc. S-a întâmplat pe 24 octombrie, spre sfârşitul unei dezbateri televizate între toţi cei şapte candidaţi, la Dublin. Martin McGuinness, sprijinit de partidul pro-unitate Sinn Féin, a fost întrebat dacă îi consideră pe cei ucişi de Armata Republicană Irlandeză (IRA) în timpul conflictului violent din Ulster dintre 1969 şi 1998 ca fiind „victimele unor crime” sau pur şi simplu „victime colaterale”.

Cum îşi văzuse deja campania afectată de acuzaţiile privind fosta sa poziţie de comandă în IRA, McGuinness a încercat să evite un răspuns direct. Momentul a dezvăluit multe despre atitudinea irlandezilor faţă de trecut. Alţi câţiva candidaţi din Sud au batjocorit stilul evaziv îmbrăţişat brusc de vicepremierul Irlandei de Nord, pe

când singurul candidat rămas din Nord a evitat şi el să dea un răspuns convingător.

Amnezia şi violenţa sunt ambele trăsături definitorii ale memoriei colective irlandeze şi ale ritualurilor ei istorice. „Gloriosul” 12 iulie îi face pe unionişti din Ulster să sărbătorească o bătălie din 1690 cu ruguri aprinse, în semn de bucurie, cu marşuri şi deseori cu cântece sectare. Mitul fondator al republicii, Revoluţia de Paşte din 1916, este în mod convenabil ignorat de mai toţi cetăţenii din cauza asocierii sale cu extremismul republican. Până şi Ziua Sfântului Patrick, sărbătorită în toată lumea, are la bază un fals istoric: nu au fost vrăjiţi nici un fel de şerpi, trifoiul este un simbol adăugat ulterior şi, cel mai grav dintre toate, există dovezi care sugerează că autorii din secolul al VII-lea ai cronicilor Sfântului Patrick s-ar putea să fi compilat vieţile câtorva oameni sfinţi într-o singură poveste, convenabilă din punct de vedere politic.

Nu ar fi aşadar deloc surprinzător să descoperim că evenimentul cel mai important din istoria Irlandei moderne nu se bucură nici de comemorare naţională, nici de recunoaştere externă. În schimb, rebeliunea din 1798 este păstrată în memorie aşa cum a şi fost: extinsă pe toată insula, dar organizată pe plan local şi deseori la nivel diferit. Se remarcă în succesiunea de revolte eşuate ale irlandezilor împotriva englezilor nu doar prin faptul că a respins sectarismul, ci şi prin legăturile ei cu revoluţiile „iluministe” de la sfârşitul secolului al XVIII-lea din Franţa şi America. Mai important, felul în care irlandezii de diferite tradiţii aleg să comemoreze sau să uite anumite evenimente ne spune multe despre luptele lor politice din secolele XIX, XX şi XXI.

Vizitatorii de astăzi ai Dublinului au dreptate să-şi imagineze că oraşul era prosper la sfârşitul secolului al XVIII-lea, atunci când au fost ridicate cele mai frumoase

clădiri şi pieţe ale sale. La vremea respectivă, agricultura irlandeză găsise o piaţă de export în plină dezvoltare în oraşele britanice, în rândul armatei şi marinei şi în numărul tot mai mare de colonii ale Imperiului de pe tot globul. Dincolo de grandioasele faţade în stil georgian se întindeau însă districte rurale sărace, care stau mărturie pentru inegalităţile politice şi economice ale vremii. 70% dintre locuitorii insulei erau catolici, în general vorbitori de limbă gaelică şi fără şcoală. Dacă întinsele câmpuri verzi ale Irlandei hrăneau cea mai mare parte a Imperiului, malnutriţia era ceva obişnuit şi foametea nu era nici ea necunoscută în segmentul cel mai sărac al populaţiei. Legile penale reprimau cultura gaelică şi, până la reforma limitată din 1793, au blocat participarea episcopilor catolici la viaţa civică.

Cum drumurile normale spre schimbare erau astfel limitate, calea directă a violenţei politice a căpătat o bogată şi sângeroasă tradiţie. O rebeliune extinsă de la sfârşitul secolului al XVI-lea a dus la eradicarea sau expulzarea celei mai mari părţi a vechii aristocraţii catolice din Ulster. Înfrângerea rebeliunii a fost urmată de „implantarea” în Irlanda a unor colonişti din Anglia şi Scoţia, strămoşii comunităţilor protestante din Irlanda de astăzi. Răscoala catolică din 1641 a eşuat şi ea, dar a avut ca efect colateral declanşarea războiului civil din Anglia. Ea a dus, de asemenea, la măceluri sectare pe scară largă, dintre care cele mai controversate au fost instigate împotriva catolicilor de către puritanul englez Oliver Cromwell.

Într-o asemenea atmosferă, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, chiar şi protestanţii erau departe de a fi mulţumiţi sau uniţi (deşi se bucurau de condiţii materiale infinit mai bune decât cea mai mare parte a catolicilor). Familiile prezbiteriene, în general educate şi implicate în

întreprinderi lucrative, erau cu toate acestea lipsite de drepturi politice. Fiind o minoritate, erau concentrate în nord şi începeau să se alieze cu catolicii din pătura superioară, la fel de nemulţumiţi. Proprietarii bărbaţi, protestanţi anglicani, formau o elită şi începeau să fie cunoscuţi sub numele de „Ascendenţi”. Cei mai bogaţi dintre ei deţineau majoritatea covârşitoare a terenurilor arabile, luau grosul profiturilor din export şi îşi alegeau reprezentanţi în „Parlamentul lui Grattan” de la Dublin, subordonat el însuşi guvernului de la Londra.

Societatea neliniştită din Irlanda nu era însă nici pe departe singura. Comunităţile de pe ambele ţărmuri ale Atlanticului treceau printr-o epocă de mari confruntări între forţele schimbării şi conservatorism. Nou înfiinţatele State Unite ale Americii şi-au proclamat independenţa în 1776 şi şi-au câştigat-o prin luptă în următorul deceniu. Franţa a fost cuprinsă şi ea de tumultul revoluţionar începând din 1789, la puţin timp după ce a declarat război Marii Britanii (şi Irlandei, prin intermediul acesteia). Marea Britanie însăşi a trecut în anii 1790 prin conflictul înverşunat dintre susţinătorii Tory ai regelui George al III-lea „cel Nebun” şi politicienii Whig care făceau manevre pentru înscăunarea fiului acestuia.

„Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului” (1789) şi „Legea Drepturilor” (1791) au ajuns sub privirile irlandezilor la puţin timp după ce au fost adoptate la Paris, respectiv Philadelphia, şi le-au redat speranţa celor nedreptăţiţi şi înjosiţi. Idealurile umaniste radicale conţinute în aceste documente nu au dus totuşi lipsă de detractori. Originar din Dublin, Edmund Burke a umplut repede o carte, de mare succes printre britanici, cu criticile lui la adresa revoluţionarilor francezi. Riposta lui Tom Paine la criticile lui Burke s-a bucurat de o popularitate şi

mai mare. Lucrarea lui Paine *Bunul-simţ* a găsit în Irlanda un public avid.[96]

Pamfletari ca avocatul din Dublin Theobald Wolfe Tone au adaptat chemările la o guvernare republicană la contextul specific irlandez, rafinând cererea generală de drepturi civile şi de reprezentare. Anglican prin naştere, Tone milita pentru aplanarea conflictelor din epocă prin „unirea protestanţilor, catolicilor şi a celor de alte convingeri sub denumirea comună de irlandezi". El a găsit sprijin în rândul câtorva grupări interne, precum şi la strategii militari francezi, aceştia din urmă nerăbdători să străpungă vulnerabila ariergardă irlandeză a regatului britanic.

Grupul „Apărătorilor" catolici a încheiat o alianţă secretă în vederea unei rebeliuni armate cu non-sectarienii declaraţi din grupul Irlandezii Uniţi, înfiinţat de Tone împreună cu prezbiterienii din nord. Ca răspuns direct, au apărut şi yeomenii, şi Ordinul de Orania: primii ca să apere alianţa cu coroana britanică, ultimii ca să celebreze şi să promoveze interesele hegemonice ale protestanţilor din Irlanda. În acelaşi an, 1796, contactele lui Tone cu Franţa au dus la trimiterea unei forţe militare ample pe coasta sudică a Irlandei. Dezastruos însă pentru rebelii care îi aşteptau, cei 14 000 de soldaţi călţi în luptă, infanterişti, cavalerişti şi artilerişti, au fost întorşi din drum de furtunile puternice şi obligaţi să navigheze înapoi, spre Bretagne.

Debarcarea eşuată a provocat represalii imediate împotriva suspecţilor rebeli. Forţele coroanei, având în rândurile lor şi catolici, şi protestanţi din miliţiile locale şi dintre ţăranii liberi, au persecutat preventiv pe oricine era bănuit că ar face parte din grupul Irlandezii Uniţi. Rebelii, numiţi şi *croppies* („tunşii") din cauza părului lor tuns sau

[96] Andress, David, *1789: The Revolutions That Shook the World*, Abacus (Londra, 2008), p. 370.

pikemen („suliţaşii”) după armele lor improvizate din unelte agricole, au îndurat linşaje, biciuiri şi o tortură înfiorătoare cunoscută ca *pitchcapping,* ungerea cu smoală topită. Armele le-au fost confiscate, tiparniţele sfărâmate şi proprietăţile incendiate.

Şi acţiunile de spionaj s-au intensificat. Până în martie 1798, spionii au demascat întreaga conducere din Dublin a rebelilor. Printre ei se număra şi lordul Edward Fitzgerald, generalul rebel cu cea mai mare experienţă militară. De teama unor acţiuni anticlericale de inspiraţie iacobină, preoţii şi predicatorii, cu excepţia câtorva clerici rebeli, îi sfătuiau pe oameni să-i respingă pe Irlandezii Uniţi şi obiectivele lor ecumenice. În pofida acestor represalii, sau poate tocmai mulţumită lor, rebeliunea organizaţiilor locale de Irlandezi Uniţi a fost mai degrabă o bolboroseală decât o izbucnire violentă, la sfârşitul lunii mai.

Cum revolta din Dublin era încă la început, acţiunea din provincia înconjurătoare, Leinster, s-a concentrat în comitatele Wexford, Wicklow şi Kildare. Au fost lansate atacuri importante, deşi prost organizate, împotriva oraşelor Wexford, Arklow, New Ross, Prosperous, Bunclody şi a colinei Tara. Tacticile de gherilă s-au dovedit a avea mai mult succes, cu ambuscade importante lansate din sălbăticia munţilor Wicklow (şi care au continuat ani întregi după înfrângerea revoltei convenţionale). Grupuri locale de Irlandezi Uniţi se ridicau şi cădeau precum piesele de domino în toate zonele rurale.

În Ulster, represiunea a fost atât de dură, încât provincia din nord n-a mai îndrăznit să treacă la o acţiune mai hotărâtă. Chiar şi aşa, luna iunie a adus revolte individuale în comitatele Antrim şi Down. În august, debarcarea întârziată a unei mici forţe expediţionare franceze pe ţărmul Atlanticului a încins spiritele în comitatul Mayo. În luna septembrie s-au ridicat Westmeath

şi Longford, în insurecţii izolate şi de acum aproape lipsite de speranţă. Deşi în toate cele patru provincii s-au produs nenumărate ciocniri minore, puterea opoziţiei şi lipsa aproape totală a unei direcţii strategice au dus, pentru rebeli, la o succesiune de inevitabile şi ruşinoase înfrângeri.

Amintirea controversată a anului 1798 este mai relevantă decât orice itinerar pentru Irlanda contemporană, la a cărei formare a contribuit revolta. Rebelii au fost onoraţi sau uitaţi în funcţie de soarta comunităţilor religioase din care proveneau. Un exemplu foarte bun este cel al prezbiterienei rebele din comitatul Down, Betsy Gray. Avea doar 20 de ani când a fost ucisă după bătălia de la Ballynahinch, iar renumele ei s-a răspândit rapid prin cântece şi versuri.

Un secol mai târziu însă, atmosfera politică în Ulsterul ei natal era extrem de volatilă. În 1898, un grup venit din Belfast pentru a-şi prezenta omagiile la mormântul lui Betsy Gray a fost primit cu ostilitate de localnici şi a izbucnit o încăierare. Explicaţia se găseşte, desigur, în politica zilei, nu în faptele istorice. Vizitatorii erau naţionalişti, susţinători ai autoguvernării Irlandei şi, în general, catolici. Aniversarea a 100 de ani de la rebeliune a fost o bună ocazie pentru Partidul Irlandez să pledeze la Westminster pentru reformă agrară şi pentru autoguvernare. Biserica Catolică a profitat şi ea de prilej ca să se ataşeze mişcării naţionaliste, uitând foarte convenabil că preoţii ei îi repudiaseră la vremea respectivă pe rebeli.

Localnicii de la mormântul lui Betsy Gray erau coreligionari de-ai ei, prezbiterieni. La sfârşitul secolului al XIX-lea, ei erau de-acum de partea anglicanilor şi susţineau cu vehemenţă continuarea uniunii dintre Irlanda şi Marea Britanie. Cererile lor de reprezentare civică

fuseseră în general satisfăcute în deceniile ce au urmat, prin acordarea dreptului de vot. Mai mult, ei ajunseseră să joace un rol important în conducerea economiei industriale în plină dezvoltare la Belfast. Astfel, noul lor statut politic şi prosperitatea financiară erau ameninţate de cererile de autoguvernare ale naţionaliştilor şi de dificultăţile istorice ridicate de loialiştii lui Betsy Gray. Cuplată cu reînvierea culturii gaelice şi cu dezvelirea de plăci şi monumente funerare în comunităţile catolice din toată insula, comemorarea din 1898 a căpătat un aspect categoric unilateral din punct de vedere cultural şi religios. Evenimentele care s-au petrecut de atunci nu au făcut mai nimic pentru a ajuta la reconcilierea unor tradiţii altădată unite.

Sudul Irlandei şi-a căpătat până la urmă independenţa în 1921, când a fost înfiinţată, ca stat, şi Irlanda de Nord. Chiar dacă, în termeni materiali, reforma agrară şi un sângeros conflict de gherilă ce s-a întins pe doi ani au avut o contribuţie mai mare la lupta pentru independenţă, evenimentul revoluţionar întipărit cel mai puternic în memoria colectivă a republicii este scurta şi localizata Răscoală de Paşte din 1916. La fel ca în 1798, şi aceasta s-a soldat cu un eşec.

Una dintre amintirile cele mai preţuite de unionismul contemporan datează şi ea din 1916, fiind legată de nimicirea regimentelor din Ulster în bătălia de pe fluviul Somme. Odată independent, statul irlandez a ales varianta comodă de a-i ignora pe militarii din Sud morţi în aceeaşi bătălie. O situaţie similară a apărut în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. A fost nevoie de multă vreme pentru ca sângele irlandez vărsat în uniforme britanice să fie recunoscut în Sud, ca să nu mai vorbim de comemorare. A fost nevoie de mult curaj ca să fie depăşită

amnezia. La fel ca în 1898, preocupările politice contemporane primează în faţa faptului istoric.

În anumite privinţe, toate acestea sunt de aşteptat. Comunităţile din toată lumea fac alegeri când vine vorba de trecut, slăvind cu voce tare anumite elemente în timp ce le ignoră pe altele. Irlanda nu face excepţie. Naraţiuni concurente ale trecutului umplu până la refuz peisajul istoric: naţionalism, republicanism, loialism, independenţă, unionism, separare. Rezultatul este că memoria istorică selectivă este bătătoare la ochi şi deseori frizează ipocrizia, dând o anumită însemnătate evenimentelor în funcţie de context.

De exemplu, Tulburările (The Troubles) erau încă în plină desfăşurare la cea de-a 75-a comemorare a Răscoalei de Paşte, în 1991. Republica (statul, cel puţin) era încă efectiv în luptă cu IRA, o grupare ce se pretindea nu doar moştenitoarea directă a anului 1916, ci a tuturor luptelor violente pentru independenţa Irlandei. Comemorările oficiale au adoptat în consecinţă un ton foarte reţinut. Prin contrast, cea de-a 200-a comemorare a rebeliunii din 1798 a mers de minune cu recent semnatul Acord de pace de la Belfast. Cu un armistiţiu în funcţiune, memorialistica rebeliunii a devenit din nou cuşer.

Şi mai ciudată este înverşunarea la nivel local inerentă tuturor taberelor din Irlanda, un produs al îngrămădirii atâtor influenţe religioase, istorice şi culturale într-un spaţiu atât de mic. Unioniştii au creat anomalia lingvistică a dialectelor scoţiene de Ulster, ca să combată renaşterea culturii gaelice irlandeze şi ca să întărească versiunea lor despre pământuri şi separare. Mulţi dintre cei din sud se vor grăbi, în schimb, să-şi descrie drapelul naţional ca fiind „verde, alb şi auriu”, ignorând flagrant ce intenţii au avut Tinerii Irlandezi cu acest steag, inspirat de Europa revoluţionară şi gândit ca o aspiraţie la pace (alb)

între catolici (verde) şi protestanţi (portocaliu) (vezi „Filosofii flămânzi”, p. 111).

Acest simbolism luminat este pierdut pentru comunităţile unioniste din Nord, care asociază cel mai puternic steagul cu zidurile pictate din vestul republican al Belfastului şi cu anii de teroare intestină. Tricolorul republicii nu este singurul simbol istoric răpit de curentele politice contemporane. Sinn Féin, fosta aripă politică a IRA, îl celebrează şi acum în fiecare an pe personajul principal al revoltei din 1798, Wolf Tone, la mormântul lui din comitatul Kildare.

Martin Malia, marele istoric al Revoluţiei Ruse, este de părere că fiecare ţară primeşte o singură dată în istoria ei impulsul declanşator al unei revolte populare generalizate.[97] Irlanda s-a apropiat cel mai mult de acest eveniment „clasic” în 1798, îndepărtându-se odată cu înfrângerea Irlandezilor Uniţi. Trauma separării din secolul XX este cea care ţine astăzi ostatică amintirea acestei rare perioade de fraternitate. În 2016, comemorarea ambelor rânduri de martiri din 1916 – soldaţii căzuţi în bătălia de pe Somme şi rebelii naţionalişti – ajunge la 100 de ani.

Irlanda s-a schimbat doar la suprafaţă şi nu pare să se fi îndepărtat prea mult de momentul 1798. Foarte multe aspecte negative ale vieţii de la sfârşitul secolului al XVIII-lea vor fi sesizabile şi în 2016. Bisericile vor continua să controleze învăţământul, în timp ce graniţe religioase false vor separa culturile familiale, iar nişte graniţe economice foarte reale îi vor decupla pe cei săraci de la istorie. Ca să-l parafrazăm pe istoricul F.S.L. Lyons, insula va fi scindată, voit amnezică şi neonorându-şi în egală măsură eroii. Va fi interesant de observat dacă fastul comemorărilor şi

[97] Malia, Martin*, History’s Locomotives: Revolutions in the Making of the Modern World*, Ed. Emmons, Terence; Yale University Press (New Haven, 2005), p. 305

măştile istorice vor reuşi să deturneze încă o dată atenţia de la modul în care Irlanda ar putea să-şi omagieze adevăratul ei moment revoluţionar.

DRAGOSTEA PENTRU VIITOR

CHINA ÎN SECOLUL XX

Un „megaoraş” ce se înalţă pe 300 de etaje acoperă tot globul. O grupare neoconfucianistă de căpetenii războinice supervizează jefuirea Africii şi cucerirea unor planete îndepărtate. Limba şi cultura chineză sunt dominante. Civilizaţia americană a ajuns la un sfârşit jalnic; democraţia este o relicvă. Aceasta este viziunea autorului SF britanic David Wingrove. Cum China era încă slabă pe plan economic şi diplomatic în 1988, atunci când Wingrove a publicat prima ediţie a cărţii sale, populara lui serie *Chung Kuo* trebuie să fi părut o fantezie în ochii primilor fani. Perspectiva deschisă de două decenii de creştere permanentă a Chinei sugerează însă că scrierile lui Wingrove, din punctul de vedere al temei cel puţin, s-ar putea dovedi profetice.

În cazul în care China confirmă aşteptările şi va deveni în viitor succesorul hegemonic al Americii, ascensiunea ei va fi fost neobişnuit de rapidă. Cu graniţele încălcate de puteri străine puse pe căpătuială, cu autoritatea ignorată de căpeteniile locale, dinastia Qing şi-a făcut ezitant intrarea pe scena mondială în 1900. Nu a pariat pe câştigător în Rebeliunea Boxerilor şi s-a prăbuşit rapid odată cu protestele din Xinhai, în 1911 (vezi „Jumătate de lume”, p. 104). China secolului XX a cunoscut apoi invazie, expansiune, război civil, un program spaţial, arme nucleare şi o foamete de proporţii cataclismice. Cu astfel de extreme, comparaţiile istorice nu-şi au rostul. Dar la un moment dat, orice analiză trebuie să ţină cont şi de relaţia

de dragoste şi ură a Chinei moderne cu transformările politice totale.

Anumite evenimente, ca Marşul cel Lung din 1934–1935, au devenit mituri revoluţionare sacrosancte. Sacru este şi cultul încă răsunător al personalităţii lui Mao, monoliticul cârmaci al ţării de la jumătatea secolului. El a participat la conducerea Partidului Comunist Chinez (PCC) la începuturile oportuniste ale drumului său: mai întâi în spinarea Kuomintangului (KMT) susţinut de sovietici, înainte de a câştiga un război civil împotriva acestora şi de a-şi consolida dinastia PCC. Încă de la moartea lui, în 1976, umbra lui Mao planează asupra Chinei, mai mare decât a oricărui personaj din istoria modernă, iar scrierile şi vorbele lui des citate sunt un fel de Biblie sino-marxistă.

La fel de mare este lista evenimentelor sensibile din punct de vedere politic: „Campania celor O Sută de Flori” (1957; încurajarea dezbaterii publice deschise, urmată de reprimarea oricărei opinii critice); „Marele Salt Înainte” (1958–1961; colectivizarea agriculturii, care a provocat cea mai gravă foamete din lume în secolul XX); „Revoluţia Culturală” (1966–1976; un deceniu de epurare a oricui era bănuit că opune rezistenţă regimului lui Mao). În mod similar, discuţiile în public despre statutul istoric al Tibetului, despre acţiunile Japoniei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial sau despre Taiwan în general generează o conversaţie incomodă (în cel mai bun caz).

O adăugire recentă şi problematică la această listă este Ai Weiwei. Arestarea şi condamnarea pentru „infracţiuni economice” a lui Weiwei, un artist disident, au avut un puternic ecou în presa internaţională, în 2011. Criticile aduse de Weiwei societăţii chineze moderne au îmbrăcat forme artistice – un logo Coca-Cola imprimat grosolan pe replica unei urne antice are nevoie de prea puţine explicaţii. Altele au fost mai subtile – artistul a

contribuit iniţial la proiectarea stadionului olimpic „Cuib de pasăre” din Beijing, în 2008, apoi a refuzat să participe la ceremonia de inaugurare în semn de protest faţă de lipsa de democraţie din China; titlurile în presa americană au fost garantate. De atunci, pe lângă creşterea explozivă a cererii internaţionale pentru arta, gândirea şi serviciile lui Weiwei, autorităţile chineze i-au demolat atelierul din Beijing şi i-au ridicat dreptul de a părăsi ţara. Criticile aduse guvernului nu au încetat, iar Weiwei a susţinut recent că orice căutare a numelui său pe internet este acum blocată din China.

Surprinzător este şi faptul că serviciilor secrete ale PCC le-a luat atâta timp ca să-l închidă pe Weiwei. În 1989, participanţii la demonstraţiile studenţeşti prodemocraţie au fost denunţaţi de oficialităţi la doar câteva zile după ce s-au instalat în uriaşa piaţă Tiananmen din centrul capitalei, Beijing. Protestele sunt legate atât de o creştere a populaţiei universitare a ţării în deceniul precedent, cât şi de nemulţumirea generală a absolvenţilor faţă de perspectivele proaste de angajare şi de lipsa libertăţilor politice. Proteste studenţeşti de mai mică amploare au avut loc şi în 1987, şi în 1988 şi, contrar impresiei generale, demonstraţiile din 1989 nu au fost limitate la Beijing. După cum nici reprimarea militară nu s-a limitat la piaţa care a dat numele mişcării. Tancurile şi soldaţii au atacat studenţii şi pe susţinătorii lor locali în cartierele de la periferia vestică a Beijingului, spre care au fost evacuaţi demonstranţii din piaţa Tiananmen. Numărul victimelor nu a fost stabilit niciodată. Consemnările legate de aceste evenimente triste sunt ascunse opiniei publice din China, iar discuţiile pe această temă, interzise.

Cu aproape 70 de ani înainte, a mai avut loc un protest în piaţa Tiananmen, fără ca acesta să fie transformat într-un tabu istoric: la scurt timp după ce a

ajuns în China vestea despre înţelegerile defavorabile ei stabilite la Conferinţa de pace de la Versailles de după Primul Război Mondial, studenţii chinezi patrioţi au ieşit în stradă. Protestul lor s-a răspândit în alte oraşe şi a fost susţinut de greve ale muncitorilor. Delegaţia chineză la Versailles a refuzat în cele din urmă să semneze tratatul. Principalii protestatari au continuat prin formarea PCC. Data de 4 mai 1919 reprezintă cu adevărat piatra de temelie a transformărilor radicale ce au avut loc în China secolului trecut.

China de astăzi se prezintă ca un amestec uimitor de sisteme teoretic incompatibile. O structură de stat opacă, rigidă şi paranoică este strâns conectată la o economie globalizată, puternic alimentată financiar de un comerţ exterior excedentar, dar mereu avidă de resurse şi materii prime, în creşterea ei insaţiabilă. Controlul tot mai puternic exercitat de guvern asupra vieţii publice şi culturale după 1949 este greu de ignorat. Critica politică necenzurată, practic scoasă în afara legii în ultimii 50 de ani, este deseori folosită ca armă de facţiunile din partid pentru discreditarea opoziţiei interne şi a politicilor din trecut ale acesteia. Foametea din 1958–1961, de exemplu, a luat cel puţin 15 milioane de vieţi, dar nu a fost recunoscută de stat, decât la modul cel mai vag, până după 1976.[98] Abia după moartea lui Mao şi arestarea „Bandei celor Patru” au apărut aluzii privind responsabilitatea statului.

Perioada Revoluţiei Culturale adaugă un grad şi mai mare de complexitate. În acest deceniu, puterea tineretului maoist violent antiintelectual din Gărzile Roşii a depăşit-o chiar şi pe cea a poliţiei. Toate vocile publice vag independente au fost reduse forţat la tăcere. Cei cu studii au fost primii candidaţi la muncă fizică forţată, ostracizare

[98] 15 milioane de morţi este pragul minim al estimărilor privind victimele foametei. (n.a.).

socială şi deseori şi mai rău. Vreme de mai bine de zece ani, universităţile au încetat practic să funcţioneze. Educaţia – un sistem de reeducare a celor care avuseseră ghinionul să primească eticheta de „reacţionar de dreapta” sau „burghez” – nu conţinea altceva decât dogma din *Cărticica roşie* a lui Mao. Când cercetătorii chinezi s-au aplecat asupra istoriei secolului XX, au constatat că s-a format o prăpastie uriaşă nu doar în cercetarea academică independentă, ci şi în minţile oamenilor, pe care manualele învăţământului oficial i-au îndepărtat de orice analiză critică a eşecurilor din trecut ale guvernului.

Spre deosebire de presă şi educaţie, unde PCC a menţinut un control strict încă de la venirea lui la putere, atitudinea partidului faţă de artişti şi faţă de modul în care aceştia descriu revoluţia a fost schimbătoare. În timp ce afişele propagandei politice au atins un apogeu global în China de la jumătatea secolului, cele mai multe forme de artă grafică au ajuns, în ultimul deceniu al conducerii lui Mao, să fie denunţate ca fiind contrarevoluţionare. Cinematografia chineză a oglindit şi ea aceste tendinţe. Studiourile de film, concentrate istoric în jurul Shanghaiului, au descoperit că temele patriotice, de stânga şi antijaponeze au primit după 1949 sprijinul guvernului, pe când scenariile non-politice, critice sau de inspiraţie străină au fost categoric interzise. Revoluţia Culturală a sufocat producţia de filme aproape dincolo de orice posibilitate de resuscitare. Mai recent, modul în care realizatorii de film au început să abordeze istoria, precum şi recunoaşterea valorii artistice a unor opere până nu demult interzise sugerează o relaxare parţială faţă de cei dornici să-i critice pe partizanii memoriei dictate de stat.

Dintre numeroasele revolte şi rebeliuni care le-au schimbat ţara, chinezii vorbesc foarte puţin despre

evenimentul cel mai des evocat în străinătate. Momentul Tiananmen 1989 s-a dovedit teleobiectivul dominant şi uneori restrictiv prin care cea mai mare parte a presei şi a jurnaliştilor din toată lumea privesc istoria recentă a Chinei. Mişcările pentru independenţă au fost mai populare, Revoluţia Culturală mai sângeroasă, şi totuşi Tiananmen s-a dovedit la fel de captivantă pentru critica occidentală pe cât este pentru amnezia forţată de acasă. Evenimentul se încadrează într-un tipar istoric distinct. În timp ce autorităţile chineze folosesc metode extreme pentru a controla memoria revoluţionară, alegând atent ce se celebrează şi ce se trece sub tăcere, observatorii străini continuă să aloce o cantitate uriaşă de energie criticării acestui proces.

David Wingrove este departe de a fi singurul care oferă imagini distopice ale unui viitor întunecat al Chinei. Fiecare dintre cei care au contestat supremaţia globală a Americii de-a lungul secolului XX a trebuit să se confrunte cu o mare cantitate de analize culturale şi istorice, multe dintre ele depăşind domeniul lui de expertiză. Aparenta dominaţie economică a URSS de la sfârşitul anilor 1950 a adus cu ea mccarthy-ismul şi a Doua Panică Roşie. În anii 1980, cunoscătorii lumii diplomatice şi ai mediului de afaceri vorbeau despre ascensiunea „de neoprit” a Japoniei (care între timp s-a oprit).

De la sfârşitul anilor 1990, a apărut o cantitate similară de analize despre China. Printre acuzaţiile de încălcare a drepturilor de proprietate intelectuală şi conflictele cu apărătorii corporaţiilor, printre criticile aduse în domeniul libertăţii de exprimare, al democraţiei şi al drepturilor omului, se ascunde o critică latentă a întregului secol de schimbări din China. Lumea îşi aminteşte revoluţiile şi tentativele de revoluţie într-un mod foarte diferit de cum o face China însăşi. Editorialele şi postările

moralizatoare pe blogurile din străinătate sunt cu atât mai ironice, cu cât intervenţia străină în istoria Chinei a fost şi rămâne o constantă. La urma urmei, înţelegerea pripită de la Versailles dintre învingătorii americani şi europeni din Primul Război Mondial l-a propulsat pe Mao de la condiţia modestă de bibliotecar la o viaţă de infamie şi putere.

Ca de obicei, Partidul Comunist Chinez a petrecut cea mai mare parte a anului 2011 ridicând în slăvi acea viaţă. Şi s-a felicitat singur pentru 90 de ani de „revoluţie permanentă". Neoficial, desigur, cenzura presei şi a algoritmilor de căutare pe internet a continuat neabătută. Ştirile despre revoltele prodemocraţie împotriva liderilor totalitari din lumea arabă au fost restricţionate. Detenţia lui Ai Weiwei şi a altor disidenţi s-a bucurat de o atenţie similară.

Absenţa libertăţii informaţiei şi a libertăţii cuvântului în China contemporană este într-adevăr înspăimântătoare. Dar ţara este departe de a fi singura în această situaţie. Coreea de Nord, Rusia, Iran, Arabia Saudită şi Zimbabwe: nici una dintre ele nu lasă cetăţenilor săi suficient loc pentru opinii critice şi opoziţie. Agenţiile americane au intervenit şi ele ca să limiteze răspândirea informaţiilor clasificate puse în circulaţie de WikiLeaks în 2011. Chiar şi sofisticata Europă poate ridica în slăvi o dictatură represivă, specializată în controlul informaţiei: regimul-marionetă al lui Lukaşenko în Belarus.

Aspectul unic al memoriei istorice în cazul Chinei constă în succesul dovedit al guvernului ei autoritar de a impune limite la dezbateri chiar în minţile cetăţenilor lui. Cum Administraţia de Stat pentru Radio, Film şi Televiziune (SARFT) îşi continuă activitatea de cenzură, cea mai recentă dintre deciziile ei – interzicerea prezentării denaturate a personajelor istorice – a început să-şi arate efectele. Ţinta ei erau popularele filme istorice,

precum şi noile versiuni ale „Celor Patru Mari Romane Clasice” din literatura chineză. Obiectivul urmărit de SARFT era suprimarea discuţiilor pe temele dominante ale amândurora: o viziune edulcorată asupra trecutului şi a rebeliunilor armate violente împotriva conducătorilor corupţi.

Cert este că nu toată China a uitat evenimentele din 1989 din piaţa Tiananmen. Ele sunt omniprezente în minţile cadrelor PCC. Aşa cum remarca Timothy Garton Ash, conducerea a studiat intens Revoluţiile de Catifea care s-au răspândit în fostul bloc est-european mai târziu în acelaşi an, făcând eforturi ca o situaţie similară să nu apară şi să nu se răspândească şi în China, ca urmare a masacrării studenţilor în centrul Beijingului.[99]

Acesta a reprezentat încă un pas în procesul declanşat de istoriile oficiale şi infailibile din timpul numeroaselor evenimente traumatice din China secolului XX. Monopolizarea repetată de către stat a discutării diferitelor evenimente îngreunează orice abordare echilibrată a Chinei contemporane, atât din interiorul, cât şi din afara graniţelor ţării. Rămâne de văzut dacă temerile străinătăţii legate de China se vor confirma, dar şi dacă actuala cenzură va mai putea funcţiona cu succes în epoca internetului. Ce pare însă mai presus de orice îndoială este că PCC a reuşit până acum cu succes să limiteze cumva, aproape incredibil, imaginaţia istorică a publicului.

CONCLUZIE

[99] Garton Ash, Timothy, *Facts are Subversive: Political Writings from a Decade Without a Name*, Yale University Press (New Haven, 2010), p. 65.

EVOLUŢIA REVOLUŢIEI

Dacă ar mai trăi astăzi, Ernesto „Che” Guevara, simbolul revoluţionar al secolului XX, ar găsi fără îndoială multe de criticat la societatea consumeristă a secolului XXI. Pentru un bărbat care s-a opus cu atâta pasiune dominaţiei capitaliste, existenţa unui website care comercializează propria lui imagine i-ar stârni probabil o explozie de mânie. The Che Store („Magazinul Che”) oferă tot ce şi-ar putea dori un colecţionar pasionat, de la beretele caracteristice până la figurine pentru maşină.

Iar asta face parte dintr-o operaţiune modernă mai amplă, de sterilizare a termenului „revoluţie”. Profesioniştii din domeniul marketingului şi publicităţii folosesc un vocabular de falsă rebeliune pentru a canaliza spiritul sanculoţilor spre zone neaşteptate. Produsele de curăţenie ne oferă „o revoluţie în bucătărie”, iar o nouă linie a tivului promite „să revoluţioneze moda”.

Atâta vreme cât vor mai exista oameni care trăiesc în circumstanţe opresive însă, adevăratele revoluţii vor continua să se producă şi să evolueze. Primăvara Arabă este cea mai recentă manifestare a revendicării unei schimbări politice reale şi radicale. Potenţialul evenimentelor petrecute în Orientul Mijlociu de a avea o semnificaţie de durată este cert. Şi totuşi, aceste evenimente se lovesc de probleme imediate, ce ridică dificultăţi de definire. Primăvara Arabă este o chemare la democraţie în forma pe care o cunoaşte Occidentul? Este începutul unei noi forme de politică? Dar dacă ajung să preia puterea despoţi mai răi decât Hosni Mubarak sau Muammar al-Gaddafi?

Nu există nici o relatare unică a unei revoluţii care să poată spera vreodată să ofere un model predictiv prin includerea în analiză a fiecărui bandit social, a fiecărei

mişcări paşnice în masă, a insurgenţei gherilei *foco* sau a *grande jacquerie* ţărăneşti. Exemplele istorice comparate în paginile de faţă au încercat să demonstreze că aceste elemente se pot combina pentru a produce tot felul de rezultate. Ceea ce pot oferi modelele din trecut, şi au făcut-o pe parcursul acestei cărţi, sunt puncte de referinţă utile de la care să începem să înţelegem Primăvara Arabă.

Studierea erupţiei politice specifice din Egipt – o placă turnantă strategică, geopolitică între Orientul Mijlociu mediteraneean şi Africa – prin raportarea la modelele clasice de revoluţie oferă cititorului o conexiune directă între trecut şi prezent. Explorarea punctelor în care evenimentele s-au abătut de la tiparul acceptat al revoluţiei este la fel de relevantă ca şi studiul paralelelor.

Originile revoluţiei egiptene au o mulţime de antecedente. Sub regimul Mubarak (1981–2011), cea mai numeroasă naţiune arabă nu a dus lipsă de tiranie şi despotism. Cu ţara într-o stare semipermanentă de lege marţială, pentru criticarea guvernului ajungeai la închisoare şi deveneai victima abuzurilor extrajudiciare. Preţurile la produsele de bază, ca şi salariile, erau stabilite unilateral de autorităţile centrale.

Regimul tiranic din Egipt nu a întârziat să producă propriii martiri: în aprilie 2008, cu mult înainte ca miile de oameni să ceară libertate în piaţa Tahrir din Cairo, protestatarii au mărşăluit în oraşul Mahalla al-Kubra, împotriva anulării subvenţiilor de stat la grâu. Ei au fost întâmpinaţi cu gloanţe de cauciuc şi gaze lacrimogene. Un băiat de 15 ani a fost împuşcat mortal. Când revoluţia a cuprins Egiptul în 2011, gestul lui Mohamed Bouazizi, vânzătorul ambulant tunisian care şi-a dat foc – martiriu considerat catalizatorul revoluţiei tunisiene, care la rândul ei a dat tonul Primăverii Arabe – a fost imitat, şi noi victime s-au alăturat sutelor de oameni ce au suferit de pe urma

brutalităţii poliţiei egiptene şi miilor de victime aruncate în închisori sub pretexte care de care mai absurde.

Protestatarii au împrumutat încă de la început simbolurile naţionale. Manifestanţii şi-au pictat feţele în culorile steagului egiptean şi au fluturat drapele uriaşe. Au apărut şi lideri care au vorbit în numele protestarilor. Dar dacă destinele indivizilor din al doilea capitol al acestei cărţi au ajuns să se împletească indisolubil cu propriile lor revoluţii, personaje ca Mohamed ElBaradei, fostul şef egiptean al IAEA, Agenţia Nucleară a Energiei Atomice, organism ONU, şi Wael Ghonim, director egiptean de la Google a cărui pagină de Facebook a fost evidenţiată ca un factor decisiv în declanşarea protestelor, nu au pretins niciodată comanda maselor revoluţionare. Această structură decentralizată a provocat confuzie printre jurnalişti care suferă de tradiţionala fixaţie pentru simboluri. Ea ridică totodată semne importante de întrebare asupra descrierii istorice a revoluţiilor ca fiind dependente de lideri puternici.

Evenimentele petrecute în Egipt în 2011 necesită de asemenea o nouă abordare în clasica de-acum căutare a unei implicaţii din afară. Cel puţin în primele etape, cele două forţe de la care era de aşteptat în mod tradiţional să joace un rol în manipularea intrigii politice din Egipt erau de negăsit. Oficialii americani, în ciuda intereselor majore ale ţării lor în Orientul Mijlociu, păreau şocaţi de rapiditatea evenimentelor. Preşedintele Barack Obama a aşteptat două săptămâni înainte să adere la practica tradiţională şi să legitimeze evenimentele alăturându-şi vocea apelurilor la democraţie. Frăţia Musulmană, multă vreme cea mai importantă forţă de opoziţie din ţară, nu a jucat nici ea vreun rol oficial în evoluţia protestelor. Cu toate acuzaţiile unor lideri din Orientul Mijlociu, lansate în special de preşedintele sirian Bashar al-Assad în martie

2011, revoltele nu păreau să ţină de agendele politice ale unor agenţi provocatori din străinătate – cu siguranţă nu în modul în care s-a derulat Revolta Arabă a lui T.E. Lawrence, discutată în această carte. Şi totuşi, Primăvara Arabă a adus în prim-plan un element nou. Schimbul de informaţii şi sprijinul care a curs spre şi dinspre Egipt pe reţelele de socializare a fost evident pentru oricine avea ochi să vadă şi a atins un nivel fără precedent în oricare dintre revoluţiile incluse aici. „Revoluţia comunicaţiilor" produsă de internet şi de televiziunea prin satelit s-a ridicat în sfârşit în 2011 la înălţimea numelui său. În tot Orientul Mijlociu, tehnologia comunicaţiilor şi aderenţii ei au jucat un rol important în revoltele populare. Dacă ştirile de televiziune, telefoanele mobile şi reţelele de socializare au servit la răspândirea mesajului protestatarilor, ele au ajutat totodată la comunicarea în întreaga lume a veştilor privind deteriorarea situaţiei. Semnalul Al Jazeera, televiziunea de ştiri cu baza în Qatar, a fost blocat la apogeul protestelor. Restricţiile impuse de guvern asupra accesului la Facebook, Twitter şi alte asemenea reţele de socializare erau o recunoaştere a rolului jucat de acestea în schimbul bidirecţional de informaţii între străzile din Cairo şi restul lumii. Nu se pot trage încă nişte concluzii definitive privind puterea comunicaţiilor din secolul XXI de a transforma politica globală – până la urmă neintervenţia militarilor şi atingerea unei mase critice de indivizi dispuşi să-şi rişte propria siguranţă ieşind în stradă au fost factorii care l-au forţat pe Mubarak să demisioneze. Cu toate acestea, tehnologia comunicaţiilor s-a comportat ca un agent activ în manifestările populare pe scară largă şi este important de remarcat totodată noutatea comunicaţiilor globale descentralizate; un exemplu foarte bun este dat de apariţia în piaţa Tahrir a unor pancarte de susţinere a

grevei lucrătorilor din sectorul public din statul american Wisconsin.

Asemenea dovezi de solidaritate au contribuit într-adevăr mult la promovarea imaginii de protest paşnic sub atac, iar în portretizarea şi recurgerea la violenţă şi pace, revoluţia egipteană a găsit paralele directe cu înaintaşele ei istorice. Reputaţia paşnică a protestelor a crescut şi mai mult când lumea întreagă i-a văzut pe creştini protejându-i pe musulmani la ora de rugăciune sau pe recruţii militari disidenţi primiţi cu bunăvoinţă în piaţa Tahrir. Prin contrast, în săptămânile de dinaintea demisiei lui, Mubarak a apărut la televizor ca să facă oferte de reconciliere – iar în acelaşi timp, atacurile poliţiei şi susţinătorilor preşedintelui se intensificau. Protestatarii au fost nevoiţi să recurgă la forţă ca să se apere, dar insistenţa cu care şi-au prezentat manifestarea ca fiind axată pe nesupunere civică paşnică şi mişcări de masă a fost suficientă pentru a atrage o crucială condamnare internaţională cu scopul reprimării guvernului.

Nu există un cadru analitic singular şi simplist care să permită discutarea consecinţelor revoluţiei egiptene, iar euforia iniţială exprimată la ieşirea din scenă a lui Mubarak în februarie a fost înlocuită aproape instantaneu de conflicte de interese apărute brusc. Spre sfârşitul anului 2011, revoluţia părea că se autodistruge, conform tiparului clasic. Conflictele privind forma noii Constituţii şi a guvernării au apărut şi ele aproape imediat. Ciocnirile mortale produse în octombrie între creştinii copţi care mărşăluiau şi militarii predominant musulmani păreau să marcheze sfârşitul cooperării de până atunci dintre cele două religii. Până în noiembrie, protestele de masă, luptele şi altarele în memoria celor morţi se întorseseră în piaţa Tahrir.

Deşi ne ajută să înţelegem revoluţia egipteană, relatările evenimentelor din trecut ne întind şi o capcană. Aşa cum a încercat să demonstreze această carte, nici documentele istorice, nici memoriile indviduale despre o revoluţie nu sunt infailibile. Căpătarea unei percepţii realiste despre ceea ce este în joc în timpul revoluţiilor din vremurile noastre ne obligă să renunţăm la prejudecăţi. Orice ridicare împotriva unei puteri încetăţenite, violentă sau paşnică, întreprinsă de oameni de rând sau de elite, este o revoluţie filosofică: o cale puternică prin care participanţii şi observatorii pot să-şi remodeleze ţara şi viziunile asupra lumii. Egiptul şi mai ampla Primăvară Arabă nu fac excepţie.

De-a lungul unei vaste perioade de timp, revoluţionarii au făcut ca mişcările populare să evolueze în funcţie de oponenţii lor şi de circumstanţe. Lumea a văzut lovituri care au reimpus tradiţii străvechi. A văzut de asemenea revoluţii care au încercat să şteargă orice urmă a trecutului şi au readus calendarele în „Anul Zero”. Lideri charismatici au trezit continente întregi din somnolenţa politică şi au institut noi declaraţii ale drepturilor personale. Revoluţii fără lideri au încercat să distrugă proprietatea privată şi să construiască o societate a egalităţii absolute. Sclavii s-au revoltat ca să se elibereze din lanţuri. Naţiuni revoluţionare şi-au exercitat controlul asupra sclaviei înseşi.

Eşecul global al comunismului la sfârşitul anilor 1980 le-a permis susţinătorilor capitalismului să proclame „sfârşitul istoriei”, marile dispute dintre ideologii şi civilizaţii fiind aparent tranşate pentru totdeauna. Miopia unei asemenea concepţii are nevoie, din punctul de vedere al începutului de secol XXI, de o clarificare. Oarecum neplăcut pentru autorii teoriilor măreţe, istoria nu se sfârşeşte. Mai degrabă se poate spune că

permanenta reinventare a istoriei este singura constantă a acesteia. Viziunea lumii despre popoarele arabe, despre Orientul Mijlociu şi despre democraţie în sine se confruntă acum cu o provocare interesantă.

Structura acestei cărţi a urmat un tipar al felului în care se presupune că revoluţiile trebuie să avanseze de la început până la sfârşit, un tipar a cărui aplicare în lumea evenimentelor reale este limitată. Această limitare nu trebuie să reducă însă din importanţa înţelegerii revoluţiei ca fenomen politic şi social care continuă să apară sub diferite forme. Dacă izbucnirile din 2011 pot să demonstreze cu certitudine ceva până în acest moment, atunci este vorba despre faptul că rolul participării populare la politică – forţa populară – va fi la fel de important în conturarea viitorului lumii noastre pe cât au fost revoluţiile din trecut pentru societatea de astăzi.

MULŢUMIRI

Părinţilor mei, pentru calm, pentru ceai şi pentru mai multă inspiraţie decât de obicei.

Lui Timothy Nairn, Rory McArdle, Amy Dickinson, Cian Traynor, Darragh Walsh şi Patrick & Lindi McGibney. Toţi merită mulţumiri speciale.

Tuturor prietenilor şi rudelor care, în ultimul an, au îndurat un potop de amănunte revoluţionare obscure şi mi-au răspuns cu o atenţie binevoitoare şi critici constructive.

Foştilor mei profesori, prieteni şi angajaţi de la University College din Dublin, cu recunoştinţă pentru munca grea şi sfaturile nepreţuite.

Oliviei Bays şi lui Alison Menzies de la Elliott & Thompson, precum şi lui Ray Hamilton, pentru sprijinul în concretizarea acestui proiect.

În cele din urmă, editorului meu, Nick Sidwell, pentru iniţiativele lui nepreţuite şi nenumăratele lui cuvinte de susţinere şi încurajare, atât de bine alese.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Cititorii care vor să înţeleagă mai bine revoluţiile din această carte pot folosi drept ghid această bibliografie selectivă. Titlurile strânse aici nu îşi propun să epuizeze subiectul şi există, fără îndoială, alte lucrări excelente care nu sunt incluse. Ele reprezintă însă scrierile care mi-au plăcut cel mai mult şi care mi-au fost de cel mai mare folos în timpul documentării – fie că am fost de acord cu concluziile autorului, fie că nu. Ori de câte ori a fost posibil, am indicat editura şi anul apariţiei celei mai recente ediţii.

Neîmplinirea americană: SUA, 1776

Pentru o prezentare completă şi incitantă a revoluţiei, *A People's History of the United States* a lui Howard Zinn (Harper Perennial, 2005) este deja o lucrare clasică. *A History of the American People* a lui Paul Johnson (Phoenix, 2000) oferă, de asemenea, o prezentare succintă foarte utilă.

Cei interesaţi să afle mai multe despre memoria populară a trecutului şi evoluţia ei după Revoluţie pot citi cartea lui Michael Kammen, *Mystic Chords of Memory: The Transformation of Tradition in American Culture* (Vintage, 1993).

Despre importanţa frontierelor americane: *American Leviathan, Empire Nation and Revolutionary Frontier*, de Patrick Griffin (Hill and Wang, 2007), şi *Undaunted Courage* (Simon & Schuster, 1997), de Stephen Ambrose, cuprind atât detalii captivante, cât şi referiri la implicaţiile ulterioare ale expediţiei lui Lewis şi Clark.

Dansând pentru istorie: Haiti, 1791

Descrierea făcută de Médéric-Louis-Élie Moreau De Saint-Méry Haitiului de la jumătatea anilor 1790, precum şi alte documente şi comentarii contemporane pot fi găsite în *Slave Revolution in the Caribbean 1789–1804* a lui Laurent Dubois şi John D. Garrigus (Bedford St. Martin's, Boston, 2006).

Cea mai accesibilă dintre relatările de până acum despre revoluţie este cartea lui Laurent Dubois *Avengers of the New World: The Story of the Haitian Revolution* (Harvard University Press, 2004).

Uses of Haiti a lui Paul Farmer (Common Courage, 1994) este o prezentare detaliată a politicii mai recente a SUA faţă de Haiti. Nu este însă o carte uşor de citit.

UNESCO a publicat o colecţie foarte utilă a scrierilor lui Bolívar, la bicentenarul naşterii sale: *Simón Bolívar: The Hope of the Universe* (Paris, 1983).

Vârfurile gemene: Rusia, 1917

Soviet Tragedy a lui Martin Malia (Simon & Schuster, 1995) şi *A People's Tragedy* a lui Orlando Figes (Pimlico, 1997) sunt relatări accesibile ale momentului 1917. Pentru o trecere în revistă personalizată a impactului pe care l-au avut evenimentele din 1917 asupra zonei rurale, precum şi pentru alte evenimente importante din Rusia modernă, citiţi *Echoes of Native Land: Two Centuries of a Russian Village* a lui Serge Schmemann (Abacus, 1998).

Incitanta carte a lui Steven G. Marks *How Russia Shaped the Modern World* (Princeton University Press, 2004) începe cu o prezentare excelentă a tranziţiei de la terorismul antiţarist din secolul al XIX-lea la cutremurul din 1917 şi arată cum ambele capete ale acestui spectru au influenţat evenimente din alte părţi ale lumii.

Russia under the Old Regime a lui Richard Pipes (Penguin, 1995) condensează câteva secole de evoluţii

politice, militare şi culturale, pentru a pune apariţia URSS în contextul ei rusesc.

Frederick C. Corney, în *Telling October: Memory and the Making of the Boslhevik Revolution* (Cornell University Press, 2004) arată cum s-au folosit imediat istoricii şi politicienii sovietici atât de revoluţia din 1917, cât şi de precursoarea ei din 1905.

Robert Conquest şi Shila Fitzpatrick sunt autorităţi în ceea ce priveşte trecerea de la optimiştii ani 1920 la întunecata teroare stalinistă.

Călăuza dreaptă: Iran, 1979

Shah of Shahs a lui Ryszard KapuĹ›ciĹ„ski (Vintage, 1995) este un excelent portret manierist al Iranului şahilor înainte de revoluţie.

Nu poţi să nu remarci abilitatea neobişnuită a lui John Simpson de a se afla la locul potrivit în momentul potrivit. Cartea lui, *Strange Places, Questionable People* (Pan, 1998), este prezentarea unei cariere jurnalistice fascinante şi include o relatare scurtă şi plină de culoare a revoltei din Iran.

Life of the Ayatollah a lui Baqer Moin (Tauris, 1999) este una dintre numeroasele biografii existente ale lui Ruhollah Khomeini.

Capitalul uman: Argentina, 2001–2002

În prezentarea făcută din exterior acestei crize, Paul Blustein arată încă din titlu unde se află vina: *And the money kept rolling in (and out): The World Bank, Wall Street, the IMF, and the Bankrupting of Argentina* (Public Affairs, 2005).

Criticile sunt aprofundate de economistul Joseph Stiglitz, în *Globalization and Its Discontents* (W.W. Norton, 2003).

Schimbarea pe conductă: Azerbaidjanul medieval

În *Mystics, Monarchs and Messiahs* (Harvard University Press, 2002), Kathryn Babayan face legătura dintre apariţia tendinţelor milenariste în vechile religii persane şi impulsul revoluţionar din interiorul Islamului.

Beetween Marx and Muhammad a lui Dilip Hiro (HarperCollins, 1995) urmăreşte cele două forţe politice cu cea mai mare influenţă în această regiune importantă.

Încă un fals Dmitri? Răscoala lui Pugaciov, 1773–1774

Marele poet şi scriitor Aleksandr Puşkin s-a ocupat în ultima parte a vieţii cu relatările istorice. *The History of Pugachev* (Phoenix, 2001) este o scurtă şi foarte utilă introducere atât în ceea ce priveşte Rusia cazacilor rebeli, cât şi referitor la perioada agitată de la începutul secolului al XIX-lea, în vremea lui Puşkin.

The Russian Idea a lui Nikolai Berdiaev (Greenwood Press, 1979) oferă o imagine a ceea ce înseamnă exact prezentarea Rusiei drept „a Treia Romă”.

Eliberatoarea Eliberatorului: Gran Colombia, anii 1820

For Glory and Bolívar de Pamela S. Murray (University of Texas Press, 2008), este relatarea în limba engleză cea mai recentă şi mai completă a vieţii Manuelei Sáenz.

Simón Bolívar de John Lynch (Yale University Press, 2007) face distincţia între om şi mit.

Penguin History of Latin America (Penguin, 2009) de Edwin Williamson oferă relatări colorate, dar succinte despre soarta avută de toate componentele Columbiei Mari.

Raiul pe pământ: Rebeliunea Taiping, 1850–1861

God’s Chinese Son a lui Jonathan D. Spence (W.W. Norton, 1996) este o relatare foarte accesibilă despre Regatul Ceresc Taiping şi despre China, în care a apărut acesta.

Iertarea istoriei: Cuba, 1959

A Revolutionary Life a lui Jon Lee Anderson (Bantam, 1997) urmăreşte viaţa lui „Che" Guevara din tinereţea petrecută în Argentina până în munţii Sierra Maestra, la guvernare şi în perioada ce a urmat.

Cuba or The Pursuit of Freedom (Da Capo, 1998) este o trecere minuţioasă în revistă a istoriei Cubei înainte, în timpul şi după perioada revoluţionară de la sfârşitul anilor 1950.

Jumătate de lume: Huang Chao şi China dinastiei Tang, 874–888

Cartea lui S.A.M. Adshead *T'ang China: The Rise of the East in World History* (Palgrave Macmillan, 2004) prezintă locul pe care dinastia Tang l-a ocupat în lumea epocii sale.

Traducerea originală din 1841 în limba engleză a relatării lui Masudi despre rebeliunea lui Huang Chao este disponibilă online la www.archive.org/stream/historicalencyc100masrich#page/n5/mode/2up.

Filosofii flămânzi: Europa, 1848

Year of Revolution de Mike Rapport (Abacus, 2009) este cea mai recentă relatare de calitate a evenimentelor din 1848.

O relatare scurtă şi pitorească a vieţii lui Wagner poate fi găsită în *The Lives and Times of the Great Composers* de Michael Steen (Icon, 2010).

Versiunea turbulentă a lui Wagner însuşi este disponibilă online, gratuit, în cadrul Proiectului Gutenberg (www.gutenberg.org).

Un pic de sare: India şi Pakistan, 1947

În *Gandhi* (Pearson, 2001), David Arnold prezintă nu doar omul, ci şi aura pe care o împrăştia acesta.

Subhas Chandra Bose de Marshall J. Getz (McFarland, 2002) este o biografie foarte bună, recent apărută.

Pentru o privire de ansamblu asupra întregului proces, vezi *Liberty or Death: India's Journey to Independence and Division* a lui Patrick French (Penguin, 2011).

Vracii Maiestăţii Sale: Mau Mau, 1952–1960

În *Mau Mau and Kenya* (Indiana University Press, 1993), W.O. Maloba pune la îndoială dorinţele elitelor şi conservatoare, şi socialiste de a îmbrăţişa moştenirea Mau Mau.

Imperial Reckoning a lui Caroline Elkins (Owl, 2005) reia mărturii orale controversate din ambele părţi ale lagărelor de detenţie.

History of the Hanged a lui David Anderson (W.W. Norton, 2005) se concentrează asupra procedurilor din instanţă în timpul judecării celor suspectaţi că ar fi rebeli Mau Mau.

Odinga Odinga a luptat pentru libertatea Kenyei, chiar dacă nu în rândurile Mau Mau, şi a devenit un personaj politic important după obţinerea independenţei. Autobiografia lui *Not Yet Uhuru* (Heinemann, 1968) prezintă evoluţia procesului.

Catifea şi fier: Imperiul sovietic, 1988–1991

Citiţi cartea lui Timothy Garton Ash, *We The People* (Penguin, 1999), şi mai recenta *Facts are Subversive* (Yale University Press, 2010).

The Age of Extremes a lui Eric Hobsbawm (Vintage, 1996) este o lectură extraordinară. Această carte plasează revoluţiile din 1989 în contextul unui „secol XX prescurtat".

Oraşul rebelilor: Revolta lui Spartacus, 73 î.Hr.

Peter Stodhardt îmbină istoria academică şi relatarea poetică de călătorie în *On the Spartacus Road* (Harper Press, 2010).

Mai multe informaţii despre sclavie ca fenomen global găsiţi în *Disposable People* a lui Kevin Bales (University of California Press, 2004).

Vara la oraş: Revolta din 1381

Summer of Blood a lui Dan Jones (Harper Press, 2009) este o prezentare amănunţită şi uşor de citit a principalelor personaje ale epocii.

O tradiţie a gherilei: Revolta Arabă, 1916–1918

The Great War for Civilisation a lui Robert Fisk (Harper Perennial, 2006) transpune în prezent implicaţiile mai largi ale Revoltei Arabe.

Seven Pillars of Wisdom a lui T.E. Lawrence este disponibilă fără copyright în cadrul Proiectului Gutenberg (www.gutenberg.org).

Soare şi oţel: Japonia în secolele XIX–XX

Marguerite Yourcenar analizează succint viaţa şi opera lui Mishima în *A Vision of the Void* (Aidan Ellis, 1986).

În *Embracing Defeat* (W.W. Norton, 1999), John W. Dower arată cum s-a adaptat Japonia la viaţa sub ocupaţia americană.

Alex Kerr face o prezentare pesimistă a societăţii nipone în *Dogs and Demons: Tales from the Dark Side of Japan* (Hill and Wang, 2002).

Renegaţii digitali: Zapatiştii, din 1994 până în prezent

Scrierile lui Subcomandante Marcos sunt strânse în *Ya Basta!: ten years of the Zapatista uprising* (AK Press, 2004). Aceasta este însă doar o selecţie a tuturor comunicatelor disponibile online.

Alex Khasnabish oferă un punct de vedere recent, din afară, asupra acestei mişcări, în *Rebellion from the Grassroots to the Global* (Zed Books, 2010).

Lucrarea clasică a lui Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (The University of Chicago Press, 1962), face o legătură convingătoare între piaţa liberă şi democraţie.

Nu doar engleză; nu doar o revoluţie: Anglia şi Scoţia, 1640–1707

A Radical History of Britain a lui Edward Wallace acoperă o bună parte din radicalismul britanic, incluzându-l pe John Lillburne din epoca revoluţionară a secolului al XVII-lea.

Orice carte sau eseu de Christopher Hill, John Morrill sau Blair Worden va oferi o perspectivă captivantă şi uneori conflictuală asupra acestei perioade.

Să mori în picioare: Mexic, 1910–1917

Villa and Zapata de Frank McLynn (Pimlico, 2001) este o prezentare minunată a celor două personalităţi importante ale perioadei şi o lectură extrem de plăcută.

Sumă zero: Revoluţia Spaniolă, 1936–1938

The Spanish Civil War a lui Paul Preston (Harper Perennial, 2006) este o lectură foarte plăcută despre perioada respectivă, tratând şi subiectul revoluţiilor.

Homage to Catalonia a lui George Orwell (Penguin Classics, 2000) este o carte bine-cunoscută în întreaga lume.

Indignez Vous! de Stéphane Hassel (European Schoolbooks Limited, 2010) a apărut în limba engleză sub titlul *Time for Outraged!* (Quartet Books, 2011).

O revoltă olandeză: Indonezia, 1945–1949

Buru Quartet de Pramoedya este considerată capodopera lui şi publicată la Penguin. Părţile componente ale cvartetului sunt: *This Earth of Mankind* (Penguin, 1996),

Child of All Nations (Penguin, 1997), *Footsteps* (Penguin, 1997) şi *House of Glass* (Penguin, 1997).

History of Modern Indonesia de Adrian Vickers (Cambridge University Press, 2006) foloseşte scrierile lui Toer ca fundal pentru a prezenta istoria naţiunii.

The New Rulers of the World de John Pilger (Verso, 2002) începe cu o prezentare dureroasă a complicităţii Occidentului cu regimul sângeros al lui Suharto.

A Dirty Little War de John Martinkus (Random House, 2001) acoperă acţiunile lui Suharto în Timorul de Est înainte de independenţă.

Imagined Communities a lui Benedict Anderson (Verso, 2006) nu este, în sens strict, o carte despre revoluţie. Dar autorul este un specialist în Asia de Sud-Est şi un talentat scriitor, iar Indonezia ocupă un spaţiu amplu în cartea lui.

Nu doar un singur Viktor: Ucraina, 2004

O culegere de texte intitulată *Orange Revolution and its Aftermath* (John Hopkins University Press, 2010), editată de Paul J. D'Anieri, este cea mai la zi culegere de eseuri pe această temă.

An Orange Revolution de Askold Krushelnycky (Harvill Secker, 2006) este o relatare personală despre revoltă înainte să facă virajul spre represiune.

S-a născut o stea: Revolta evreiască din 132–136 d.Hr.

Culegerea de texte academice *The Bar Kokhba War Reconsidered: New Perspectives on the Second Jewish Revolt* (Tübingen, 2003) este editată de Peter Schäefer.

Pentru prezentarea generală a subiectului, dar şi a influenţei lui asupra unor organizaţii precum Betar, *vezi* Walter Laqueur, *The History of Zionism* (Tauris Parke, 2003).

Nesupuşii: Bagaudae, secolele al IV-lea şi al V-lea
Nimeni altul decât Iulius Caesar a scris o relatare despre Galia, în timp ce purta războaiele ce aveau să ducă în final la romanizarea acesteia: *The Gallic Wars* (Red and Black Publishers, 2008).

Greg Woolf prezintă evoluţia ulterioară a procesului în *Becoming Roman* (Cambridge University Press, 2000).

Venin popular: Revoluţia Franceză, 1789
Logics of History de William H. Sewell (University of Chicago Press, 2005) oferă reflecţii fascinante despre înţelesul revoluţiei.

Festivals and the French Revolution (Harvard University Press, 1991) de Mona Ozouf oferă perspective similare.

O şansă ratată! Rebeliunea Irlandeză, 1798
The Year of Liberty a lui Thomas Pakenham (Abacus, 2000) intră în detaliile rebeliunii. *Ireland 1798–1998* (Wiley-Blackwell, 2010) de Alvin Jackson tratează influenţa ei în secolele ce au urmat. Plăcuta *The Transformation of Ireland (1900–2000)* a lui Diarmaid Ferriter întregeşte povestea.

Dragostea pentru viitor: China în secolul XX
Edgar Snow a fost un conferenţiar şi jurnalist american, rezident în China până la moartea lui, în 1972. În *The Long Revolution* (Random House, 1972), el relatează întâlnirile lui personale cu Mao şi alţi conducători chinezi importanţi.

Spider Eaters a lui Rae Yang (University of California Press, 1998) este o carte impresionantă de memorii personale despre China sfârşitului deceniului 1950 şi despre Revoluţia Culturală.

Sidney Shapiro a tradus clasicul *Outlaws of the Marsh* (Foreign Language Press, 1980).

INDEX[100]

A

15-M, mişcarea 192, 193, 198
Abbas, Mahmoud 220, 221
Abu Ghraib 129
Aceh 204
Acordul Nord-American pentru Comerţ Liber (NAFTA) 170
Actul de Uniune (1707), *vezi şi* Scoţia 178
Adams, John 30
Adunarea Naţională (Franţa) 15, 35, 36, 102, 114, 230, 231
Afghanistan 53, 129, 132
Africa de Sud 119, 120, 125
Ai Weiwei 245, 246, 249
al Doilea Război Mondial 56, 120, 127, 165, 200, 241, 245
Alaska 27, 53
Aldgate 150, 152
Aleksandru al II-lea 79, 145
al-Fatah 158
Alianţa Democratică pentru Reformă (Ucraineană) 212
Al-Masudi 105, 108, 260, 269
Almodóvar, Pedro 198
al-Qaeda 129, 159
Amandus 224
America Centrală 93
America Latină 14, 17, 83–85, 93, 99, 136
An Lushan 104, 106–108
Anglia de Est 148–150, 179
Anhui, provincia 88, 89
Antrim, comitatul 239

[100] Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii.

Apalaşi, munţii 27
Arabia Saudită 46, 135, 160, 249
Aragon 195, 197
Arámbula, José Doroteo Arango (zis Pancho Villa) 185
Aranda, Vicente 198
Argentina 14, 16, 24, 54–60, 84, 93, 140
Arklow 239
Armata Naţională Indiană (INA) 121
Armata Noului Model 180, 182
Armata Republicană Irlandeză (IRA) 235
Armata Roşie 133
Armata Zapatistă de Eliberare Naţională (EZLN) 139, 168–174, 191
Armenia 43, 70
Armorica (astăzi Bretagne) 222, 224, 225
Arslanov, Kinzia 76
Asia Centrală 105, 106, 109, 135
Assad, preşedintele 45, 253
Assad, regele 159
Aurora, crucişătorul 42
Ayacucho, bătălia de la 83
Azerbaidjan 9, 43, 65–72

B

bagaudae 18, 215, 222–226
Bagdad 68, 157, 217
Baku 66, 68, 70–72, 116, 117, 192
Bakunin, Mihail 116, 117, 192
Ball, John 148–152, 172
Ballynahinch, bătălia de la 240
Baltică, Marea 45
Baltice, Ţările 101, 135
Banca Mondială 203
Banda celor Patru 247

Bar Kokhba, Simon 18, 217, 219–221, 264, 273
Bar Kozeba, Shimon, *vezi* Bar Kokhba, Simon
Barcelona 176, 192, 195–197
Bascilor, Ţara 195, 197
Basra 157
Bastilia 20, 35, 231, 232
bastillards 229
Batista, Fulgencio 94–97
beduini 137, 155, 156
Begin, Menahem 220
Beijing 134, 245, 246, 250
Belarus 43, 135, 249
Belfast, Acordul de pace de la 242
Bengalul de Est 121
Bengalul de Vest 122
Ben-Gurion, David 216, 217, 220, 221
Berezovski, Boris 211
Berlin 45, 83, 113, 114, 120, 134, 135, 143
Berman, Bruce 129, 161
Betar, fortul 218, 220, 273
Bilbao 192, 195
Blustein, Paul 59, 268
Bogotá 82, 85
Bohemia, ziar 95
Bolívar, Simón 17, 63, 64, 80–85
Bolivia 81, 98
bolşevici 40–43, 45, 234
Bonaparte, Napoleon 37, 113, 114, 232, 234
Bordeaux 33, 35, 229
Borneo 199, 204, 205
Bose, Subhas Chandra 118–122
Boston, Partida de Ceai de la 28, 29
Bouazizi, Mohamed 65, 252
Brandenburg, Poarta 134

Brazilia 56, 85
Bretagne 222, 229, 238
brissotins 229
Brixton 147
Broadwater, ferma 147
Brockway, Fenner 127
Bucureşti 113
budism 107, 199
Buenos Aires 55, 60, 80
Bulgakov, Mihail 43
Bulgaria 135
Bunclody 239
Bunul-simţ, pamflet 28, 238
Burke, Edmund 238
Buru Quartet (roman) 272

C

Caesar, Iulius 222–224
Cairo 11, 111, 136, 232, 252, 254
Calcutta 119
California 27, 31
Cambridgeshire 151
Canton 108, 109
Cap François (Cap Haïtien) 36
Capa, Robert 197
Capua 140, 141
Caraibe 33, 85, 229
Carol al II-lea 182, 183
Carol I 180–183
Carranza, Venustiano 188, 189
Cărticica roşie (Mao Zedong) 247
Caspică, Marea 66
Castle, Barbara 127
Castro, Fidel 21, 93–99, 145, 175

Castro, Raúl 93, 96, 99
Catalonia 195–198
Caucaz 65, 66, 69, 70, 72, 135
cazaci 64, 73–79, 268
Ce este a Treia Stare?, pamflet 230
Cei Cinci din Cuba 99
Ceka 44
Cernobîl, dezastrul nuclear de la 207
Chang'an 105–109
Chartres 229
Chaucer, Geoffrey 152
Chávez, César 99
Chávez, Hugo 84, 85
Chiapas 170–173, 191
Chicago, Şcoala de la 169
Chihuahua 185, 188
Chile 11, 80, 84, 150, 157
Chopin, Frédéric 116
Churchill, Winston 22, 63, 123
Cienfuegos, Camilo 97
Cipru 219
Cisiordania 157
Ciudad de México 169, 170, 175, 186
Ciudad Juárez 187, 188, 191
Clark, William 31 ,266
Compania Olandeză a Indiilor de Est (VOC) 199
Consiliul Europei 66, 209
Constantinopol 73, 226
Coreea de Nord 249
Corfield, Raportul 126
Corupţia (*Korupsi*), roman 201
Crassus 142, 144
Crimă şi pedeapsă, roman 79
Crixus 142

Criza Rachetelor din Cuba 97
Cromwell, Oliver 175, 176, 179–184, 237

D

Da Silva, Luiz Inácio „Lula” 85
Daily Beast, ziar 84
Daily Express, ziar 126, 161
Daily Mail, ziar 126
Damasc 156, 157
Darwin, Charles 80
Das, Chittaranjan 119
David, Steaua lui 218
Declaraţia de Independenţă 29, 32
Declaraţia Drepturilor Omului 233
Declaraţia Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului 35, 233, 237
Despre democraţie în America, lucrare de ştiinţă politică 116
Dessalines, Jean-Jacques 38
Díaz, Porfirio 186
Diocleţian 224
Don, fluviul 64, 74
Dostoievski, Feodor 79
Down, comitatul 239, 240
Dresda 101, 112–116
Drumul Mătăsii 105, 107
DubÄŤek, Alexander 130
Dublin 60, 235–239, 257
Durocorturum (Reims) 223
Duvalier, François 39
Duvalier, Jean-Claude 39

E

Ecaterina cea Mare 64, 75

Ecuador 80–85
Edo, golful 163, 164
Elisabeta I 153
Elkins, Caroline 128, 270
Ennin 105, 107
Evin, închisoarea 49
EZLN *vezi* Armata Zapatistă de Eliberare Naţională

F

falangişti 193
Falun Gong, mişcarea 92
FBI 143
Feisal, regele 155–159
Filipine 32
Fitzgerald, lord Edward 239
Flandra 13, 112
Flores, Juan José 85
Fondul Monetar Internaţional (FMI) 14, 56, 57, 59, 60, 85, 172, 203
franci 223
Franco, Francisco 192–198
Franklin, Benjamin 30
Frăţia Musulmană 253
Free Tibet (Tibetul Liber), mişcarea 92
Friedman, Milton 169, 173, 263, 272
Frontul de Est 41
Fukushima, accidentul nuclear 161

G

Gaddafi, colonel Muammar al- 9, 23, 46, 175, 216, 251
Galápagos, insulele 80
Galileea 219
Gandhi, Mohandas Karamchand 103, 118–125
Garibaldi 85

Garton Ash, Timothy 134, 250, 261, 264, 265, 270
Gărzile Roşii 247
Gaunt, John of 149, 151, 153
Gaza 156
Gdansk 130
Genova 172
George al III-lea 28, 237
George al V-lea 44
Georgia 43, 70, 210
Glaber, Gaius Claudius 141
glasnost 44, 130, 132
Gorbaciov, Mihail Sergheievici 44, 101–103, 130–136
Grameen, Banca (Bangladesh) 159
Gran Colombia (Noua Granadă) 63, 64, 80–82
Gray, Betsy 240
Grecia 11, 60, 71, 141, 234
Greig, David 178
Grupul celor Opt (G8) 172
Guangdong 86, 87, 89, 91, 108, 213
Guangxi 87, 89
Guantánamo, golful 94, 129
Guardian, ziar 178, 263
Guatemala 93, 95
Guernica, pictură 197

H

Haaretz, ziar 111
Habsburg, dinastia 113
Hadrian 15, 217, 218, 264
Hales, sir Robert 149, 150
Hamilton, Alexander 30, 31, 257
Han, dinastia 104
haşemit, tribul 155–157, 160
Havana 21, 93, 96, 98

Henric al VI-lea 153
Hertfordshire 151
Herzl, Theodor 219
Hessel, Stéphane 192, 263
Hezbollah 158, 159
Hijaz 17, 137, 154–156
Hindenburg 45
Hispaniola, insula 33, 36, 37
Hitler, Adolf 71, 176
Hola, tabără 127
Hollywood 98, 111, 143, 154, 160, 185
Hong Kong 88, 105
Hong Xiuquan 86–91
Hruşciov, Nikita 97
Huang Chao 17, 104, 107–110, 269
Huerta, Victoriano 187, 188
Hunan, provincia 89
Hussein, Saddam 52, 158, 208
Hussein, Sherif 155, 157

I

Iaiţk (în zilele noastre Ural) 75, 77
Ianukovici, Viktor 208, 209, 211
Ierusalim 218, 219
Iluminismul 28, 31, 228, 229
Imperiul Roman 142, 217, 225
India 27, 103, 118–122
Indian, Oceanul 67, 124
Indonezia 17, 177, 199, 202–205
Iordan, fluviu 156, 157
Irak 9, 52, 53, 157, 159, 208
Iran 9, 16, 24, 46–49, 53, 66, 70, 92, 95, 158, 168, 249
Irlandezii Uniţi 238, 239
Islam 51, 52, 67, 157–159, 199, 203

Israel 9, 15, 216, 220, 221
Istanbul 155
Italia fascistă 119, 193
iudaism 15, 218
Iudeea 15, 218–220
Iugoslavia 135
Iuşcenko, Viktor 209, 209, 211
Ivan al III-lea 73

J

jacobins 229, 258
Jakarta 204
James, C.L.R. 33, 36, 39, 258
Japonia 17, 19, 58, 92, 105, 121, 161–167
Java 199, 201, 204, 205
Jeddah 155, 156
Jefferson, Thomas 29–32
Jin, duce de 107, 108
Johannesburg 123

K

Kama, râul 77
kampung (satele) 199
Kan, Naoto 161, 166
Kashmir 105, 121
Kazahstan 75, 77
Kazan 77
Kent 148–150, 153
Kenya 19, 102, 123–126, 128, 129
Kenyatta, Jomo 128
Kerenski, Alexandr 41, 42
KGB 97
Khomeini, Sayyed Ruhollah 24, 47–53, 158, 168, 259
Khorram-din, Babak 16, 65, 67–70

Kiev 132, 206–209, 212
kikuyu, tribul 125–128
Kildare, comitatul 239, 242
King, Martin Luther 122
Kirchner, Cristina Fernández de 61, 84, 85
Kirchner, Néstor 59, 85
Kîrgîzstan 207
Kliciko, Vitali 206–209, 212
Kremlin 42, 43, 97, 135, 210, 211
Kuang-fu *vezi* Canton
Kuomintang (KMT) 245

L

Ladbroke Grove 147
Lafayette, generalul 30
Lag Ba-Omer, sărbătoarea 220
Lari, satul 125
Las Vegas 206
Lawrence al Arabiei 18, 19, 137, 154–160, 253
Legea Drepturilor (1791) 30, 183, 237
Leicestershire 151
Lenin, V.I. 40–45, 64, 71, 132, 158
Leningrad 132
Lewis, Meriwether 31
Lexington Green 29
Liban 220
Lilburne, John 181
Lima 83
Lisabona 60
Liszt, Franz 116
Locke, John 29
Londra 20, 27, 28, 33, 90, 102, 111, 125, 147–151, 178–182, 196, 237
Longford 239

Los Indignados („Indignaţii”) 192, 198
Louis Napoleon 113–116
Louisiana 27
Ludovic al XVI-lea 36, 112, 230–232
Ludwig al II-lea 115
Lugdunum (Lyon) 223
Lukaşenko 249
Luxemburg, Rosa 83
Lvov, Gheorghi 41
Lyons, F.S.L. 243
Lyttelton, Oliver 125

M

Maccabei, legende 219
Maceo, Antonio 97
Madama Butterfly, operă 167
Madero, Francisco 185–187
Madison, James 30
Mafia 145
Magna Graecia 141
Malcolm X 123, 129
Malia, Martin 242, 265, 267
Mandalay Bay, hotelul 206
Mandela, Nelson 123, 161
Mandelstam, Osip 41
Mao Zedong 110, 244–249, 274
maoişti 234
Maradona, Diego Armando 140, 144, 145
March, Aleida 83
Marea Criză 54
Marele Salt Înainte (1958–1961) 245
Maria Antoaneta 231, 232
Maroc 9, 67, 135
Marshalsea, închisoarea 150

Marşul cel Lung 244
Martí, José 97, 99
Marx, Karl 92, 116, 117, 192, 268
Masada, fortăreaţa 219
Massalia (Provence în epoca modernă) 223
Mau Mau 17, 102, 123–129, 270
Mawdudi, Abul 158
Maximian 224
Mayo, comitatul 239
mazdakiţi 69
McCain, John 53
McGuinness, Martin 235
McLuhan, Marshall 168, 263
Mecca 155, 157
Médem, Julio 198
Medina 155, 157
Mediterană, Marea 155, 217, 223
Meiji, împăratul 163–65
Menem, Carlos 55–57, 145
Mesopotamia 157
Metapontum 141
Metternich, cancelarul 114
MI6 49
Miloşevici, Slobodan 210
Minsk 132
Mishima, Yukio 21, 138, 162–167, 263
Mississippi 27
Mitsubishi 166
Mitsui 167
Moartea Neagră 147
Mohammed Reza Pahlavi, şahul 48, 49, 51, 52
Mombasa 124, 127
Moncada, atacul asupra cazărmii 93, 96
mongoli 73, 74, 88

Morales, Evo 85, 99
Morelos 186, 187, 189
Moscova 40, 41, 73, 77, 102, 121, 130, 207, 211
Mossadegh, Mohammad 48
Mubarak, Hosni 9, 23, 136, 231, 251, 252, 254, 255
mujahedini 158
Mussolini, Benito 119, 176, 193

N

Nagy, Imre 130, 133
Nairobi 124–127
Nanking 88–91
Nantes 33, 35, 229
Napoleon al III-lea *vezi* Louis Napoleon
Napoleon I *vezi* Bonaparte, Napoleon
Napoli 138, 140, 141, 144–146
naxalită, mişcarea 122
nazişti 116, 120
Necker, Jacques 230
Nehru, Jawaharlal 121
Netanyahu, Benjamin 221
Neva, fluviul 42
New Hampshire 31
New Jersey 27
New Ross 239
New York 27, 103, 123
New York Times, ziar 66, 95
Nicaragua 216
Nicolae al II-lea 40, 79
Nipru, fluviul 210
Nissan 167
Norfolk 151
Noua Granadă (Gran Colombia) 81

O

O Sută de Flori, Campania celor 245
Obama, Barack 127, 135, 136, 139, 220, 253
Ohrana (poliţia secretă ţaristă) 44
Olanda 19, 199–201, 204
Omagiu Cataloniei, carte 197
Orania, Ordinul de 238
Orenburg 79
Organizaţia Naţiunilor Unite (ONU) 46, 130, 146, 216, 220, 223, 253, 261
Organizaţia Mondială a Comerţului (OMC) 172
Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) 46, 129, 211
Orientul Mijlociu 10, 47, 65, 66, 71, 109, 135, 157, 216, 220, 226, 234, 251–256
Ortega, Daniel 216
ortodocşi, creştini 69, 74, 78
Orwell, George 195, 197, 263, 272
Otoman, Imperiul 77, 137, 155–157
Ovcinnikov, Andrei 76
Oxford 123, 154, 180

P

Paine, Thomas 28, 29, 238
País, Frank 97
Paita 85
Pakistan 53, 92, 121
Palatul de Iarnă *vezi şi* Petrograd, Sankt-Petersburg
Palestina 157, 217–219, 221
Panica Roşie (a Doua) 248
Papua 199, 204
Papua de Vest 202–204
Paris 13, 15, 21, 35–37, 90, 111–114, 196, 230, 238
Pasternak, Boris 43

Pearl Harbor 27
Penn, Sean 111
Pennsylvania de Vest 31
perestroika 132
Perón, Evita 84
Perón, Juan Domingo 54, 55, 59
Perry, comandorul Matthew 163
Persia 67–70
Persic, Golful 52
Peru 80, 81, 85
Petrograd, *vezi şi* Sankt-Petersburg 41, 42
Petru al III-lea 75, 76
Picasso, Pablo 197
Pilniak, Boris 44
Pinochet, general Augusto 169
Pius al IX-lea, papa 113
PKI (Partidul Comunist din Indonezia) 202
Platon 26
Plaza de Mayo 59
Plutarh 142
Politburo 131, 133
Pompei 142, 144
Pora!, organizaţie politică de tineret 208, 209
Portugalia 60
Powell, Enoch 127
Praga 113, 130–133
Preston 180, 264, 272
prezbiterianism 178–183, 237–240
Primăvara Arabă 10, 11, 20, 71, 251–253
Primul Război Mondial 23, 119, 246, 249
Prosperous 239
Pugaciov, Emelian Ivanovici 16, 64, 73–79
puritanism 89
Putin, Vladimir 44, 211

Q

Qavam, Ahmad 48
Qin, dinastia 104
Qing, dinastia 86–88, 244
Quito 85
Qutb, Sayyid 158

R

Rawagede, satul 204
Războaiele Opiului 90, 91
războiul israeliano-arab 217
Razin, rebeliunea (1649) 74, 78
Reagan, Ronald 169
Regatul Ceresc, *vezi şi* Yang Xiuqing 64, 87, 88, 269
Regatul Unit 182, 183
Rellano, prima bătălie de la 191
Republica Democrată Germană (RDG) 132, 134
Revolta Arabă (1916) 137, 154, 156, 160, 253
Revolta de Paşte (1916) 235, 241
Revolución, ziar 95
Revoluţia Americană 16, 26, 31, 228
Revoluţia Culturală 245, 248, 274
Revoluţia Franceză 15, 18, 37, 112, 222, 228–234
Revoluţia Glorioasă 183
Revoluţia Portocalie, *vezi şi* Ucraina 17, 176, 206, 210, 212
Revoluţia Rozelor *vezi şi* Georgia 210
Reza Khan 48
Rhode Island 31
Richard al II-lea 149–153
Rienzi, operă 111–113
Rin, fluviul 223, 224
Rio Grande 189
Rivera, Primo de 193

Rochambeau, contele de 30
Roma 138, 141–143, 222, 226
România 117, 132, 135
Romanov, dinastia 79
Roşie, Marea 137, 156, 160
Rua, preşedintele De La 57
Ruh, mişcare disidentă 207
Rusia 40–46, 64, 73, 75–79, 145, 210, 249, 267, 268
Ruslana 211

S

Sáenz, Manuela 81
Saint-Méry, M.L.É. Moreau de 34, 266
Samarobriva (Amiens) 223
samurai 138, 161–167
San Martín, José de 80, 81
San Paolo, stadionul 144, 145
Sankt-Petersburg *vezi* Petrograd
Santa Clara 96
Santiago de Cuba 93
Santo Domingo 36, 37
Satsuma, Rebeliunea 163, 165, 167
saxoni 103, 111–117, 223
Sării, Marşul 119
Seattle, bătălia de la (1999) 172
Serbia 210
Sfântul Patrick, sărbătoarea 235
Shakespeare, William 153
Shanghai 91, 105, 248
Sieyes, Emmanuel-Joseph 229–234
Simba, film 126
Simpson, John 51
Sinai 156
Sinn Féin 235, 242

sionism 15, 92, 214, 216, 219, 220
sioux, tribul 27
Siria 9, 159
Socarrás, Carlos Prío 96
socialism 116, 121, 143, 193
Societatea Scutului 17, 162, 166
Sokolov, Afanasi „Spărgătorul” 76
Solidaritatea, sindicatul 130–133
Somme, bătălia de pe 241, 243
Sonthonax, Léger-Felicité 37
Soros, George 211
Spartacus 17, 138, 140–145
Stalin, Iosif Visarionovici 40–46, 64, 70, 175, 193, 196, 234
Stările Generale, convocarea 230
Stâncoşi, Munţii 31
Stothard, Peter 142, 262
Strauss, Johann, fiul 113
Stravinski, Igor 79
Stuttgart 113, 114
Subcomandante Marcos 170, 172, 271
Sudbury, arhiepiscopul de 150
sufiţi 159
Suharto, generalul 176, 202–204, 273
Sukarno, preşedintele 201, 202, 205
sunniţi 157, 158, 159, 199

Ş

Şase Zile, Războiul de 220
Şevardnadze, Eduard 210
şiiţi 47, 70
şocul petrolier (1973) 49

T

Tahrir, piaţa 11, 22, 111, 232, 234, 252–255

Taif 155
Taiping, rebeliunea 17, 64, 86–92, 110, 269
Taiwan 141, 245
Takamori, Saigo 163–165
talibani 129, 158
Tamisa 149, 181
Tang, dinastia 103–110, 269
Tara, colina 239
Teheran 47–53
Teheran, Universitatea din 48
Telegrama Zimmerman 159
Tequila, Criza 171
Terek, râul 75, 76
Teroarea (1793 şi 1794) 175
Texas 27, 31, 186
Thompson, E.A. 224, 265
Thorne, James 81
Tiananmen, piaţa 134, 213, 246, 248, 250
Tibet 92, 106, 107, 110, 245
Timorul de Est 203, 273
Timoşenko, Iulia 211, 212
Tinerii Irlandezi 117, 242
Tipperary 114
Tlatelolco, masacrul de la 191
Toer, Pramoedya Ananta 200, 204, 264
Tohoku, cutremur şi tsunami (2011) 161, 166
Toqueville, Alexis de 116
Toussaint L'Ouverture, François-Dominique 33
Townshend, Legea (1767) 28
Tracia 143
Trinidad 33, 39
Troiţki 77
Troţki, Lev 40, 44
Troubles, The (Tulburările) 241

Tyler, Wat 149–153

Ţ

Ţariţîn 77

U

Ucraina 17, 43, 135, 176, 206–212
Ucraina Noastră, partid politic 208–211
Uniunea Europeană (UE) 11, 71, 72, 210, 211
Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS), *vezi şi* Rusia 43, 97, 101, 130, 131, 134, 136, 196, 197, 202, 207, 210, 248, 267

V

Vallejo, Camila 84
Van Dam, Raymond 225, 265
Varşovia 113
Vercingetorix 223
Versailles 35, 63, 102, 157, 158, 230, 246, 249
Vesnin, Alexandr 44
Vezuviu 141, 144
Via Appia 141, 145
Viaţa generalului Villa, film 185
Vicente, Rafael 169, 170
Viena 113–115
Vietnam 95, 105, 160
Villa, Pancho *vezi* Arámbula, José Doroteo Arango
Virginia 27, 28
Volga, fluviul 77

W

Wagner, Richard 111–117, 261, 270
WaĹ‚Ä™sa, Lech 131
Wall Street 55, 103
Wall Street Journal, săptămânal 211, 264

Wang Hsieh-Chih 108
Washington 52, 186, 210
Washington Post, ziar 60
Washington, George 30, 63
Weizmann, Chaim 219
Westmeath 239
Westminster 27, 149, 178, 179, 180, 240
Wexford, comitatul 239
Wicklow, comitatul 239
Wilhelm al II-lea 44
Wingrove, David 244, 248
Wolfe Tone, Theobald 238
Wyclif, John 152

X

Xi'an 105
Xinhai 104, 244
Xinjiang, revolta musulmanilor din 92

Y

Yang Xiuqing (Regele de la Răsărit al Regatului Ceresc Taiping) 86
Yangtze, fluviul 86, 88, 89, 91
Yom Kippur, Războiul de 220
Yorkshire 151
Yorktown 30

Z

Zapata, Emiliano 168–171, 186
Zidul Berlinului 134
Zimbabwe 249
zoroastrism 69

Table of Contents

INTRODUCERE

SE REPETĂ ISTORIA?

DESPOTISM ŞI PERSECUŢIE

NEÎMPLINIREA AMERICANĂ

DANSÂND PENTRU ISTORIE

VÂRFURILE GEMENE

CĂLĂUZA DREAPTĂ

CAPITALUL UMAN

MARTIRI ŞI SIMBOLURI

SCHIMBAREA PE CONDUCTĂ

ÎNCĂ UN FALS DMITRI?

ELIBERATOAREA ELIBERATORULUI

RAIUL PE PĂMÂNT

IERTAREA ISTORIEI

VIOLENŢĂ JUSTIFICATĂ, PACE RADICALĂ

JUMĂTATE DE LUME

FILOSOFII FLĂMÂNZI

UN PIC DE SARE

VRACII MAIESTĂŢII SALE

CATIFEA ŞI FIER

MÂNA ASCUNSĂ

ORAŞUL REBELILOR

VARA LA ORAŞ

O TRADIŢIE A GHERILEI

SOARE ŞI OŢEL

RENEGAŢII DIGITALI

REVOLUŢIA ÎŞI DEVOREAZĂ COPIII

NU DOAR ENGLEZĂ; NU DOAR O REVOLUŢIE

SĂ MORI ÎN PICIOARE

SUMĂ ZERO

O REVOLTĂ OLANDEZĂ

NU DOAR UN SINGUR VIKTOR

AMINTIRI DIN VIITOR

S-A NĂSCUT O STEA

NESUPUŢII

VENIN POPULAR

O ŞANSĂ RATATĂ

DRAGOSTEA PENTRU VIITOR

CONCLUZIE

MULŢUMIRI

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

INDEX